خالد حسین
ਖ਼ਾਲਿਦ ਹੁਸੈਨ
بلدی برف دا سیک
ਬਲਦੀ ਬਰਫ਼ ਦਾ ਸੇਕ
Beeba

بلدی برف دا سیک

(چونویاں پنجابی کہانیاں)

ਬਲਦੀ ਬਰਫ਼ ਦਾ ਸੇਕ

(ਚੋਣਵੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਆਂ)

خالد حسین

☆ سبھے حق راکھویں (c)

☆ کتاب: بلدی برف داسیک (کہانیاں)

☆ کہانی کار: خالد حسین

☆ کمپیوٹر کمپوزنگ:

دلیپ کمار شرما، بھاوِ کا گرافکس، بُوٹا نگر، پلوڑا جموں توی (جے اینڈ کے) انڈیا

☆ سرورق:

بیبا بلونت ۔ گورداسپور (پنجاب)

☆ تعداد: اِک ہزار

☆ چھاپن ورہا: 2005

☆ چھپائی:

پرنٹ ویل، 146/147 ۔ انڈسٹریل فوکل پوائنٹ ۔ امرتسر (پنجاب) انڈیا

فون: 0183-2587036

☆ مُلھ: -/Rs. 150

☆ ناشر:

ذاکر پبلی کیشنز ۔ 246 ۔ محلّہ اُستاد، جموں توی (جے اینڈ کے) انڈیا

☆ کتاب مِلن دا پتہ:

ذاکر پبلی کیشنز ۔ 246 ۔ محلّہ اُستاد، جموں توی (جے اینڈ کے) انڈیا

فون: 0191-2543031 ۔ موبائل: 09419183485

اِمروز کُتب ۔ عصمت منزل ۔ موتی بازار، مالیرکوٹلہ (پنجاب) انڈیا

فون: 01675-263663

دونواں پنجاباں دے

ادیباں، شاعراں تے فنکاراں

دے ناں

جیہڑے سیاسی رسیّاں نُوں توڑ کے

آپو ُچ گلوکڑیاں پاؤناں

چاہندے نیں

ایدوں ودھ کے ہور کیہ دُکھ ہوسی — تیری اکھ ایتھے میری اکھ اوتھے

ٹٹے دِلاں دا کیہ شمار کریئے — کئی لکھ ایتھے کئی لکھ اوتھے

کیہو جیہا اُجاڑیا آہلناں نی — کوئی ککھ ایتھے کوئی ککھ اوتھے

(احمد راہی)

اپنے نگھے مِتر

تے اوکھے ویلے دے یار

تاج محی الدین

دی نذر

سیانیاں دا کہنا۔ سر متھے

صفحہ

خالد حسین ۔ پنجابی کہانی دا اسلُوب گر

پنجابی ادب دے حوالے نال خالد حسین اِک وڈّا ناں اے۔ میں اوہناں دِیاں لِکھتاں کُجھ رسالیاں اندر پڑھیاں سن تے بہت متاثر ہویا ساں۔ ہُن اوہناں دِیاں سُلکھیاں کہانیاں دا مجموعہ پڑھ کے میں اوہناں دے کرافٹس مین شپ دا قائل ہوگیا ہاں۔

خالد ہوری کہانی بڑے سلیقے نال لِکھدے نیں۔ دِل کھچویں ڈِکشن، جیہڑی لفظ وسیب، رہتل تے کلچر وِچ گہری رنگی ہوئی اے۔ اوہناں دے اُلیکے ہوئے کردار، آپسی کشمکش، پاتراں دی نفسیات تے کہانی دے پلاٹ، اوہناں دی لِکھت نُوں منفرد بناندے نیں۔ اوہناں دی چھاپ اینی گہری اے کہ تہانوں پتہ چل جاندا اے کہ ایہہ الیکھک خالد حسین اے۔

اُنج تے ''بلدی برف دا سیک'' وِچ بہت خوبصورت تے اُچے معیار دِیاں کہانیاں نیں، پر ''حلالہ''، ''کوار گندل''، ''ڈونگھے پانیاں دا دُکھ'' تے ''اُڈیک دا قیدی'' بہت عمدہ کہانیاں نیں تے اوہناں دا مقابلہ کِسے وی وڈّی زبان دی کہانی نال کِیتا جاسکدا اے۔

کتاب دا عنوان ''بلدی برف دا سیک'' اپنے اندر ہزار معنے لُکائی ہوئے اے۔ برف دا بلنا تے سیک ...... اوس چیز دا جیہڑی ماحول نُوں فریز کرن

دی علامت اے۔ اوہدا تپش دا وسیلہ بننا اِک ایسی علامت جس دے پچھے اتہاس، سماجیات تے سیاسیات دا اِک پورا منظر نامہ اے۔ کتاب وِچ جگہ جگہ ایسیاں سینتاں مِلدیاں نیں، جیہڑی اِک پُوری بیک گراونڈ دِیاں حامل نیں۔ ایہہ سب کُجھ خالد حسین دے وسیع مطالعے، تجربے تے مشاہدے دی دلیل اے۔

میں خالد حسین نُوں ملیا تے مینوں اوہ اِک بہت مخلص، محبت نال بکّو بک سگوں دندو دند بھرے تے درویش صِفت شخصیت لگے۔ جد میں کتاب دے شروع وِچ اوہناں دا نوٹ پڑھیا تے میرے تجربے دی تصدیق ہوگئی ...... خالد حسین اِک سچا ادیب ہے ...... کمٹ منٹ تے انٹیگرٹی تے لگن دا استعارہ اے۔ مینوں یقین اے، اوہناں دِیاں لِکھتاں پنجابی کہانی وِچ نویاں دِشاواں تے سمتاں دا تعین کرن گییاں۔ پنجابی کہانی کاری دے فن نوں خالد حسین دی شکل وِچ اِک اُچ پائے دا ادیب ملیا اے، جس دِیاں تحریراں نے پنجابی ادب دی چنگیر سجرے، واشنا نال بھرے تے کِنّے ہی موسماں تے سمیاں تک خشبوواں دین والیاں پھُلاں نال بھر دِتی اے۔

فخر زماں

لاہور، پاکستان

ناول نگار تے شاعر

سابقہ وزیر تے سابقہ چیرمین، پاکستان اکادمی آف لیٹرز

سابقہ چیرمین، نیشنل کمیشن آن ہسٹری اینڈ کلچر

چیرمین ورلڈ پنجابی کانگریس

خالد حسین دِیاں کہانیاں

خالد دے کہانی سنگرہ ''بلدی برف دا سیک'' وِچ اوس دِیاں 40 دے قریب چوُنویاں کہانیاں ہن۔ جموں کشمیر دی کہانی دا انداز ساہڈی باقی کہانیاں توُں وکھرا ہے تے ایس ایس دی پہچان خالد حسین دِیاں کہانیاں توں بھلی بھانت ہو جاندی ہے۔ جموں کشمیر دی پرکرتی دی سُندرتا (قدرتی رفطری خوبصورتی) اوس دِیاں کہانیاں وِچ کِتے بیان دے روُپ وِچ اُگڑدی ہے، کِتے اوہدے بِمب آوندے ہن تے کِتے پرتیک (علامت)۔ اِہ بیان اوس دی کہانی نُوں سُندرتا وی دیندا ہے تے ڈوُنگھائی وی۔ اوس نے جدوں پاتراں دا منووگیان (نفسیات) پیش کرنا ہوندا اے تاں اودُوں وی ڈوُنگھی طرحاں پرکرتی نال جُڑیا ہوندا ہے۔ جدوں اوس نے اپنیاں نائکانواں (زنانہ رکرداراں) دی سُندرتا، اوہناں دی سِتھتی (حالت) جاں کام ویگ (واشنا) نُوں بیان کرنا ہوندا ہے تاں اودُوں وی اہ پرکرتی نال اِک مِک ہوندا ہے۔ ایُوں اُہ اِنہاں کہانیاں وِچ ایہو جیہا کہانی کار ہے جِس دِیاں کہانیاں وِچ پرکرتی تے سبھیتا چار جاں سماج نُوں وکھ نہیں کیتا جا سکدا۔

اوس دِیاں کہانیاں دی کلا بارے اوس دی کہانی ''کھو نجے رُلدا سچ'' دا اِہ کتھن سبھ توں پہلاں لیناں چاہنداہاں:

''میں کہانی ٹوٹیاں وِچ لِکھناں پسند کرنا واں۔ کیوں جو میں ٹوٹے جوڑن 'چ ماہر ہاں۔ اِہ کہانی وی میں ٹوٹیاں وِچ بیان کر رہیا ہاں۔ تُسیں یقین کرلو کہ اِہ ٹوٹے خوبصورتی نال جُڑ جان گے تے کہانی بن جائے گی۔''

خالد حسین ایس کہانی نُوں ایتوں شروع کردا ہے۔ اوس نے ایس کہانی دی وِدھی (تکنیک) بارے جو گل آکھی ہے اُہ مینوں کیول (صرف) اوس دی کہانی بارے نہیں جاپدی سگوں اوس نے اِہ گل آکھ کے ساہنوں اپنی کہانی دی وِدھی دا بھیت دسیا ہے تے اسیں جدوں اوس دِیاں دُوجیاں کہانیاں وی پڑھدے ہاں تاں بہتیاں اِسے وِدھی وِچ ہی چلدیاں ہن۔ اُہ ٹوٹیاں وِچ مُکھ (خاص) کہانی نال جُڑیاں چھوٹیاں کئی گھٹناواں لیندا ہے تے اوہناں نُوں بڑے کلامئی (فنکارانہ) ڈھنگ نال جوڑدا ہے۔ ایس وِچوں اوس دی کہانی دا آرٹ بن دا ہے۔ اِہ ٹوٹے جوڑن لگیاں اُہ وادھو وِستھار (تفصیل) توں بچ جاندا ہے۔ اِسے لئی اوس دی کہانی بیان دے باوجود سنجم (ضابطے) وِچ بجھی ہوندی ہے۔ کہانی دے ایس آرٹ وِچ اُہ کہانی دلچسپ ہووے، ایس دا اُہ بہت خیال رکھدا ہے۔ اوس نے ٹوٹیاں نُوں خوبصورتی نال جوڑن دی جو گل کیتی ہے اوس توں' اوس دی کہانی دی اِک ہور گل دا پتہ لگدا ہے۔ ٹوٹے مُول طور تے کویتا (نظم) وِچ جُڑدے ہن تے جدوں اُہ ایس وِدھی نُوں کہانی وِچ لیندا ہے تاں اوس دی کہانی کاوِک (نظمیا) انداز دے بہت نیڑے ہو جاندی ہے۔ اوس دا انداز پر گیتک (گیت ورگا) جان سرودی (موسیقی ورگا) ہو جاندا ہے۔ ایس مطابق ہی اوس دی کہانی دی بولی ہوندی ہے۔ اُہ اپنی کہانی وِچ ودھیرے

گُنجل دار، بودھِک (عالمانہ) جاں بھارے شبداں دی ورتوں نہیں کردا۔ اِسے لئی اوس دی زبان وِچ اِک سہج پیدا ہو جاندا ہے۔ اُہ اپنے ولوں وی جو بھاشا ورتدا ہے، اوس دا انداز بول چال والا ہوندا ہے۔ جیویں اوپر دتیاں سطراں توں وی سپشٹ ہے۔ جیویں اوپرلیاں سطراں وِچ اُہ پاٹھک (پڑھیار) ولوں سُچیت ہے، اوہدے بیان وِچ سنمبودھن (مخاطب) دی سُر ہے، ایویں ہی بوہتیاں کہانیاں وِچ اُہ پاٹھک ولوں سُچیت رہندا ہے۔ اُہ کہانی اوس توں دُور جا کے نہیں سِرجدا۔

اوس دِیاں کہانیاں وِچ پرکرتی تے سبھیاچار دے جُڑے ہوَن دی جو میں گل آکھی ہے، اوس دی اُدھارن (مثال) تاں اوس دِیاں بوہت ساریاں کہانیاں لئی آکھی جاسکدی ہے، پر میں اوس دی کہانی ''کوار گندل'' دِیاں مُڈھلیاں ہی سطراں نال تہاڈی سانجھ پاؤنا چاہندا ہاں۔

''کل رات جہڑی ہھنیری جھلّی، جہڑا جھکڑ چلیا ......
جہڑی بجلی ڈِگی ...... اوس وِچ تہانوں پتا اے پئی کِس
کِس دا گھر اُجڑ گیا۔ نہیں پتا؟ ...... بھلا ...... تہانوں
کِنج پتا ہووے گا ایتھے کون کِسے دی سار رکھدا اے۔
ایتھے تاں سارے اپنے اپنے رنگ محلیں مست رہندے
نیں۔''

سپشٹ ہے کہ کہانی پرکرتی کے بیان توں شروع ہوندی ہے۔ اوس دی اِک وشیش ستتھی (خاص حالت) نُوں بیان کردی ہے تے ہولی ہولی اِک سماجک سنکٹ (سماجی مسئلہ) ول آجاندی ہے۔ اُہ پھر پاٹھک نُوں سمبودھن (مخاطب) کرن لگدا ہے تے نال ہی سماج اُتے کٹاکھش (طنز) قائم کرن لگدا ہے۔ اِہ ہلکی

جہی کٹا کھش (طنز) اوس دِیاں بہت ساریاں کہانیاں وِچ پئی ہوندی ہے۔ اِہ کٹا کھش جاں وَنگ کئی وار سماجک سِتتھی تے ہوندا ہے تے کئی وار سیاست تے۔ ''راج سنگھاسن ڈانواں ڈول'' تے ''سیاست'' ورگیاں کہانیاں نُوں ایس رُوپ وِچ خاص طور تے ویکھیا جاسکدا ہے۔

اوس دِیاں کہانیاں وِچ پرتیکاں (علامتاں) دا خاص مہتو (اہمیت) ہوندا ہے تے ایس نال اوس دی کہانی بڑیاں اندرلیاں پرتاں نُوں بناوندی ہے۔ کہانی ''اشتہاراں والی حویلی''، ''کندھاں 'چ لُکی واشنا''، ''اُدا روسپ دا ڈنگ''، ''ٹھنڈی کانگڑی''، ''ابابیل دا خواب''، ''جوار بھاٹا''، ''گوری فصل دے سوداگر'' دی اُدھارن ایس درِشٹی توں خاص لئی جاسکدی ہے۔ کئی وار اِہ پرتیک کہانی وِچ اپنے وستھار (تفصیل) نال پھیلدے ہن کہ سبھیاچار تے سماج بارے اِک ڈونگھی سوچ پیدا کردے ہن۔ ''گوری فصل دے سوداگر'' وِچ بوڑھ دا پرتیک خاص کر کے ایس گل ول دھیان دواندا ہے۔

بھانویں پرتیک اپنے آپ دے وِچ ایہو جہی گل ہے جس نال کہانی دا انداز کاوِک (شاعرانہ) بندا ہے، پر کئی کہانیاں تاں اپنے نانواں وِچ ہی پورے کاوک انداز نال جُڑیاں ہویاں ہن۔ جیویں ''کوئلہ بھئی نہ راکھ''، ''مائے نی میں کینو آکھاں'' آد۔ کئی وار اوس دی کہانی کِسے لوک کہانی جاں مِتھ دے انداز وِچ پرگٹ ہوندی ہے۔ اوس دے اوہلے اُہ اِک نویں کہانی بیان کردا ہے۔ ''علی بابا چالی چور'' اوس دی ایہو جہی کہانی ہی ہے۔

خالد حسین جس سماج نُوں اپنیاں کہانیاں وِچ بیان کردا ہے، اوس وِچ سمکالی (عصری) سماج دے پاتراں دِیاں منوویگیانک اتے سماجک کہانیاں ہن پر اوس دِیاں کہانیاں پڑھدیاں اِک گل ول خاص دھیان جاندا ہے...... جموں کشمیر دا

سماج، جس دِیاں جڑاں کئی قسم دے ڈونگھے سماجی وِرودھاں وِچ ہن۔ جس دِیاں جڑاں وِچ fuedal قیمتاں جاں نواب کیویں عورت نال وِہار کردے سن تے اِہ سبھ کُجھ پرمپرا وِچ کیویں پیا ہے، ایس نُوں اُہ جان دا ہے، اتے اجے تک وی اوس پچھوکڑ چوں کیہڑیاں قدراں قیمتاں بنیاں ہن، اوس نوں اُہ بوہت واری اپنیاں کہانیاں وِچ پیش کردا ہے۔ کہانی ''حلالہ'' وِچ اُہ راجاں دی سِتتھی نُوں نواب اتے اوس دے ماپیاں دے سندربھ (تعلق) وِچ جیویں بیان کردا ہے، اِہ گل اوس سماج دِیاں جڑاں دے گیان چوں ہی آوندی ہے تے ائیوں اُہ اوس سماج دے یتھارتھ (سچائی) داڈونگھا گیان رکھدا ہے۔

ائیوں خالد حسین دِیاں اِہ کہانیاں جموں کشمیر دے ساہت دِیاں پرتی نِدھ (نمائندہ) کہانیاں ہن تے جے ویکھیا جاوِے تاں اوہناں دا انداز کیول باقی پنجابی کہانی وِچ ہی وکھرا نہیں بن داسگوں سمچی بھارتی تے پاکستانی کہانی وِچ وی وکھرا بن دا ہے۔ اوس دی ایس وِلکھنتا (وکھرا انداز) بارے کہانی وِچ وِستھار نال چرچا کرن دی لوڑ ہے۔

ستندر سنگھ نُور (ڈاکٹر)

دِلی یونی ورسٹی۔ دِلی۔

خالد حسین۔ جیون، ساہت اتے

''بلدی برف دا سیک''

ریاست جموں و کشمیر دے صوبہ جموں وِچ ڈوگری، گوجری، پہاڑی (پوٹھوہاری دا علاقائی روپ) دے علاوہ پنجابی زبان وی عام طور تے بولی جاندی اے۔

ڈوگری تے گوجری بولن والے لوکی مخصوص علاقائی اتے نسلی گروہاں نال تعلق رکھدے ہن۔ پہاڑی بولن والے لوکاں وچ پونچھ، راجوری، اُوڑی تے کرناہ توں علاوہ جموں وِچ رہ رہے مظفر آباد، میر پور، پونچھ وغیرہ توں 1947ء وِچ آئے ہوئے ہندو سکھ شرنارتھی وغیرہ شامل نیں۔

ریاست وچ پہاڑی بولن والے ہندو تے مسلمان ایس اُپ بھاشا نُوں ...... بھاشا اتے ایس دے بولن والیاں نُوں اِک مخصوص علاقائی گروہ منوانا چاہندے ہن۔ جدکہ ایس اُپ بولی نُوں بولن والے زیادہ تر سکھ (راقم الحروف سمیت) اپنی مادری زبان پنجابی ہی مندے ہن۔

خالد حسین بنیادی طور تے صوبہ جموں دے ضلع اُدھمپور دے علاقے نال سمبندھ رکھدے ہن۔ ایس علاقے وِچ ہندو مسلمان لوک وسدے ہن اتے

شُد ھ ڈوگری بولدے ہن۔ 1947ء دے فساداں وِچ خالد دے والد، دادا جی، دو چاچے تے دو بھرا قتل کر دِتے گئے تے باقی دا پریوار بچدے بچاندے جموں آ گیا اتے ایتھے اُستاد محلے وِچ اوہناں نے مستقل قیام کر لیا۔

جموں شہر دے محلہ اُستاد، پیر مِٹھا، محلّہ دلپتیاں، تالاب کھٹیکاں، آد وِچ مسلمان لوکی کافی گِنتی وِچ 1947ء توں پہلاں توں وسدے آ رہے ہن۔ اِہ لوکی جموں دے آس پاس توں اتے کُجھ کو پنجاب چوں آ کے ایتھے وس گئے ہن۔ جموں شہر دے مسلماناں دی خاصیت اِہ رہی ہے کہ اُہ بھانویں ڈوگری بولن والے تے بھانویں گوجری، پہاڑی بولن والے علاقیاں چوں آ کے جموں وِچ وسے ہون، ایتھے وسن مگروں اِیہناں لوکاں دی بھاشا پنجابی ہی ہو جاندی رہی اے۔ اِہ لوک بڑی سوہنی مِٹھی اتے شُد ھ پنجابی بولدے ہن۔ کُجھ سیالکوٹ، لاہور، امرتسر وغیرہ علاقیاں نال میل جول عام ہون کر کے وی اِہ لوکی پنجابی بولن اتے اپنے آپ نُوں پنجابی سدا اون وِچ فخر محسوس کر دے رہے ہن۔

خالد حسین بے شک اُدھمپور دے ڈوگری علاقے 'چوں جموں آئے پر ایتھے محلّہ اُستاد دے پنجابی سبھیا چارک (ثقافتی) ماحول وِچ آپ دی پرورش ہوئی۔ اتے ایس طرحاں اُہ پنجابی بولدے، سُندے، پڑھدے، لِکھدے ہوئے وڈے ہوئے۔

جموں کشمیر وِچ جدید پنجابی کہانی دا اتہاس لگ بھگ اوناں ہی پُرانا ہے جِتناں اِہ پُوربی پنجاب وِچلی نویں پنجابی کہانی دا ہے۔ 1947ء دے ایڑ گیڑ توں ہی پروفیسر پریم سنگھ تے پروفیسر سیوا سنگھ آدنے نِکی کہانی پنجابی وِچ لِکھنی شروع کر دِتی سی۔ بعد وِچ دُوجی پود دے رُوپ وِچ کنول کشمیری، گورچرن سنگھ گلشن، خالد حسین، ہربھجن سنگھ ساگر، سرن سنگھ اتے بھوپندر سنگھ سُودن آد بہر

کڈھ کہانی کار ہو کے اُبھردے ہن۔ ایہناں وِچوں خالد حسین اتے ہربھجن سنگھ ساگر نے خاص طور تے اپنے مخصوص کلا کوشل (فنکارانہ اسلوب) دی وجہ نال خاصی شہرت حاصل کیتی۔ اِہ دونویں کہانی کار جموں کشمیر توں باہر دے پرچیاں وِچ وی چھپدے آرہے ہن۔ دونویں پنجابی توں علاوہ اُردو وِچ وی کہانی لِکھدے رہے ہن اتے اُردو پرچیاں وِچ وی چھپدے رہے ہن۔ بنیادی طور تے دونویں پنجابی دے کہانی کار ہی ہن اتے اِسے وجہ نال اِنہاں نُوں پرسِدھی (شہرت) وی پراپت ہوئی اے۔

خالد حسین دِیاں ہُن تک پنجابی وِچ تِن کتاباں چھپ چُکیاں ہن۔ جہناں وِچ پہلی ''تے جہلم وگدا رہیا'' شاہ مُکھی یعنی فارسی لِپی وِچ ہے اتے ایس وِچ 26 کہانیاں ہن۔ ''گوری فصل دے سوداگر'' اتے ''ڈونگھے پانیاں دا دُکھ'' گورمُکھی لِپی وِچ ہن اتے اِنہاں وِچ ترتیب وار 17 تے 26 کہانیاں ہن۔ ایس دے علاوہ '' ٹھنڈی کانگڑی کا دُھواں'' تے ''اشتہاروں والی حویلی'' آپ دے اُردو کہانیاں دے سنگرہ ہن۔

خالد حسین نے بچپن توں جوانی تک دا سفر بڑے اوکھے مرحلیاں 'چوں ہُندیاں ہویاں طے کیتا ہے۔ ایس دوران آپ دے حساس من نے اپنے آلے دوالے گھُٹن والیاں سماجی، سیاسی اتے معاشی گھٹناواں نُوں بڑی باریک بینی نال محسوسیا ہے۔ 1947ء دے گھلُو گھارے وِچ اپنے پریوار تے آئیاں اوکڑاں توں لے کے زندگی دِیاں اوکھیاں گھاٹیاں نُوں طے کرن دے سفر دوران آپ نے پل پل چھِن چھِن نُوں بڑی گہرائی تے گیرائی نال جیویا ہے۔ زندگی دِیاں کوڑیاں سچائیاں نُوں آپ نے بڑے نیڑیوں ویکھیا ہے اتے اپنے اندروں انہاں نال نپٹن دے طریقے وی پیدا کیتے ہن۔ یعنی سنگلاخ زیناں تے

اپنے سفر نُوں خالد نے اِس کامیابی نال طے کِیتا ہے کہ نتیجتن جِت نُوں ویکھ کے یقین کرنا مشکل ہو جاندا اے کہ اِہ سبھ خالد نے اپنی کامیابی نال کرلیا ہوئے گا۔ ایتھے مینوں اپنا اِک شعر خالد دے تعلق نال یاد آ رہیا ہے۔

حیران خود بھی ہُوں کہ یہ میرا کمال ہے

کِن آندھیوں میں جلتا رہا ہے دِیا میرا

ظاہر ہے کہ اپنے حساس دِل دا مالک منکھ جدوں کہانی کار بنے گا تاں یقینن اوس دِیاں کہانیاں زندگی دِیاں کھٹیاں مِٹھیاں، کوڑیاں حقیقتاں دِیاں حامل ہوں گیاں۔ لِہازا خالد حسین دِیاں کہانیاں وِچ آلے دوالے اتے دُور دریڈے واپرن والیاں اوہناں تمام گھٹناواں دِیاں پرچھائیاں نظر آوندیاں ہن جیہڑیاں کہ اِک حساس من نُوں جھنجھوڑ سکن دیاں اہل ہون۔ اپنیاں کہانیاں دوارا خالد نے اُہ سبھ کُجھ اپنے سماج نُوں فنکارانہ اتے سُچجے ڈھنگ نال واپس پرتایا ہے جو کُجھ سماج نے اُس نوں تجربیاں، حادثیاں اتے امتحاناں رائیں دِتا سی۔ اِتھے مرحوم ساحر لدھیانوی دا اِہ شعر یاد آ رہیا اے۔

دُنیا نے تجربات وحوادث کی شکل میں

جو کُچھ مجھے دیا ہے وہ لوٹا رہا ہوں میں

خالد دے نجی اتے کہانی دے جیون سفر نُوں ویکھیا جائے تاں غالبؔ دا نِمن لکھت (ہیٹھ درج) شعر جیونت ہُندا جاپدا ہے۔

بہ وادیِ کہ در آں خِضر را عصا خُفتست

بہ سینہ می سپرم راہ گرچہ پا خُفتست

جِتھے ''بیڑے دی لنکا'' ورگیاں کہانیاں وِچ خالد حسین نے 1947ء دے گھلوگھارے وِچ آہت (متاثر) ہوئے لوکاں دے، اتے 1947ء دے

بعد دی زندگی دے احساساں نوں زندہ جاوید کیتا ہے اوتھے ہی 1947ء دے بعد پیدا ہوئن والیاں نویاں نسلاں دے بدلے ہوئے نویں رویّیاں پرتی ہما ہما رُوہ بھریا طنز وی کیتا ہے۔ سماج وِچ وقت نال بدلدے رِشتیاں اتے وقت نال بدلدے ہویے سماج دے منظر نامیاں دا اِس طرحاں دِیاں کہانیاں وِچ بہت سُندر چِترن مِلدا اے۔

''کوار گندل'' اتے ''حلالہ'' ورگیاں کہانیاں وِچ گھریلو رِشتیاں وِچ اندر خانے پیندیاں تریڑاں اتے اندر اندر تریڑاں تے پوچے مارن دے عمل دے سماجک رِشتیاں تے پیندے سِدھے پُٹھے ڈِینگے ٹیڈھے اثر نُوں درسایا گیا ہے۔ ایسیاں کہانیاں وِچ سِدھے طور تے سماجک ضابطیاں اتے اخلاقی فریضیاں نال وابستگی دا درس وی مِلدا ہے۔ بہر حال اِہ کہانیاں زِندگی دِیاں ہُو بہُو آئینہ دار ہن۔

خالد حسین نے سماج ولوں مِلے زخماں اتے ہُندیاں بے انصافیاں دے کارن سماج وِچ بغاوت دا کوئی جھنڈا نہیں بلند کیتا سگوں اپنے رُوہ نُوں بڑے ضابطے ٹھرے اتے سُجّھا نال اپنیاں ادبی تخلیقاں یعنی کہانیاں راہیں پرگٹ کیتا ہے۔ بہت ساریاں کہانیاں وِچ دا پرتی کرم (ردِ عمل) بڑے سوہنے کلاتمک ڈھنگ نال نظر آوندا ہے...... ''کھونجے رُلدا سچ''، ''مہری''، ''گوری فصل دے سوداگر'' اِس سندربھ وِچ خاص طور تے پڑھن یوگ کہانیاں ہن۔

خالد حسین کول بامحاورا، سوہنی، سجی سنوری، پھُلاں بھری چنگیر ورگی پنجابی بھاشا ہے۔ جیہڑی اُس نے جموں دے مُسلم معاشرے دی روزمرّہ دی زندگی 'چوں سِکھی ہے۔ حالانکہ خالد پنجابی ساہت دے وِدیارتھی کدی نہیں رہے پر اپنے کلاکوشل، اپنی محنت، اپنی باریک بینی، اپے سِکھیارتھی (سِکھن والا) من

اتے ربّ ولوں مِلے ادبی جوہر صدقا آپ داناں نہ کیول پنجابی دے ساہتکاراں وِچ اِک نویکلا ستھان رکھدا ہے۔ سگوں بھاشا دے شُدھ اُچارن اتے لیکھن صدقہ الوچناتمک (تنقیدی) اتے پرکھ پڑچول کرن والیاں حلقیاں 'چ وی آپ دا اِک نویکلا ستھان ہے۔

خالد حسین جِس باریکی نال سماجک گھٹناواں نُوں ویکھدے تے محسوس کردے ہن، اُس وِستھار نال اُہ کہانی وی کہندے ہن۔ اِس طرحاں خالد دی کہانی پُرانے داستانی رنگ دی اِک بڑی سُندر مثال بن جاندی ہے۔تھاں (امور و معاملات) نوں احساس دی شِدت نال گرہن کرن تے فیر express کرن دی اِک بہت ہی سُندر مثال کہانی ''اِشتہاراں والی حویلی'' وِچ مِلدی ہے۔ اِس کہانی رائیں سفید پوش لوکائی دی اصلیت اتے سماج وِچ اپنے آپ نُوں بنائی رکھن لئی جاری چنگے ماڑھے سنگھرش دا بیان بہت اچھے طریقے نال کیتا گیا ہے۔نویں سماج، نویں تہذیب دی اِک خاصیت اِہ وی ہے کہ اِیتھے کِسے نُوں کِسے توں شرم محسوس کرن دی فرصت ہی نہیں۔ مصروفیتاں ہی ایسیاں ہن کہ آدمی پچھلے قدم نُوں بھُل بھُلا کے چھیتی توں چھیتی اگلا قدم پُٹنا چاھندا ہے۔ اپنے انداز دی اِہ اِک بہت ہی کامیاب کہانی ہے۔

کہانی ''ڈونگھے پانیاں دا دُکھ'' اشارے کنائے اتے علامت دوارا گل کرن دی اِک بڑی سوہنی مثال ہے۔ اِس کہانی وِچ کِتے کِتے گیتا گیان اتے کِتے کِتے اوشو درشن دے پرچھانویں مِلدے ہن۔ بھارتی فلسفے وِچ گوڑھی دِلچسپی درساوندی اِہ کہانی رادھا کرشن دے یُگاں یُگاں توں وِچارادھین رہے سماجی اتے روحانی رِشتے دی اِک نویں سریوں پڑچول کردی ہے۔ اِہ کہانی وی خالد دِیاں بہترین کہانیاں وِچ شامل ہے۔

''تیریاں بے پرواہیاں داتا''، ''ابابیل داخواب''، اُڈاروسپ داڈنگ''، ''گھاہ تے چلنا منع ہے''، ''کندھاں وِچ لگی واشنا''، ''گیت سورج دا''، ''درد وِچھوڑے دا حال'' اتے ''من تن درداوّلے'' ورگیاں کہانیاں بے شک الگ الگ قسم دے ساہتک اندولناں دِیاں کِسے نہ کِسے طرحاں سُوچک (دس پان والا، اطلاع دین والا) ہن پر اصلیت تاں اِہ ہے کہ خالد حسین کِسے تحریک، کِسے واد (تحریک) کِسے وواد (مخالف تحریک) دے قیدی نہیں بنے۔ اتے کہانی جس طرحاں اوہناں دے رستے وِچ آئی اوہناں نے اُسے طرحاں کہہ دِتی۔ پر تکھ واد (حقیقت پسندی) خالد حسین دی کہانی داوڈا گُن ہے۔ پر خالد پر تکھواد دے وی پیروکار بن کے نہیں رہ گئے۔ میرا خیال ہے کہ اُہ ساحرلدھیانوی دے ایٹھ دِتے شعر دے مُول تت (بنیادی عنصر) توں بھلی پرکار جانُوں ہن۔

وہ فلسفے جو ہر اِک آستاں کے دشمن تھے
عمل میں آئے تو خود وقفِ آستاں نِکلے

خالد حسین پنجابی ساہت دا اِک پرتی شِٹت (نمائندہ تے منیا پرمنیا) کہانی کار ہے۔ اِک پرمانت تے ستھاپت ناں ہے۔ بھارت وچ وی اتے پاکستان سگوں پرواسی پنجابیاں وچ وی آپ دی کھیاتی (شہرت) وِدمان (جگ ظاہر) ہے۔ اِس توں علاوہ اُردو وِچ شمس الرحمان فاروقی صاحب دے پرچے ''شب خون''، سردار جعفری مرحوم دے پرچے ''گفتگو'' دے علاوہ شاعر (بمبئی)، اوراق، سطور، آجکل (دہلی)، الفاظ (علی گڑھ) تے ہور کئی اُچ پدر دے اُردو رسالیاں وِچ آپ دِیاں کہانیاں چھپ چکیاں ہن۔ میں نہیں سمجھدا کہ آزادی مگروں دے پنجابی ساہت دا اتہاس کہانی کار خالد حسین دے ذِکر بِنا

پورا تے مکمل ہوسکدا ہے۔ خالد اجے کہانی لِکھ رہے ہن۔ سفر جاری ہے اتے اجے خالد نال ہور وی بہت ساریاں اُمیداں ساہتک حلقیاں نے وابستہ کر رکھیاں ہن۔ اُمید ہی نہیں بلکہ یقین ہے کہ اُہ اگوں وی اپنے پاٹھکاں نُوں مایوس نہیں کرن گے۔ ''بلدی برف دا سیک'' دا ساہت سنسار وِچ سواگت ہے۔

خالد حسین دی کہانی یاترا دے تعلق نال اپنا اِک شعر درج کر کے اِجازت چاہاں گا۔

دریا تو ہے اِک مرحلۂ شوق وگرنہ
مقصودِ سفر ہے کہیں اُس پار سے آگے

پرتپال سنگھ بیتابؔ (آئی.اے.ایس)
اُردو شاعر تے پنجابی کھوج کار
''نشیمن''، چھنی ہمت۔ جموں

پنجابی دا جیونت کہانی کار۔ خالد حسین

خالد حسین پنجابی دا اجیہا پرتیبھاوان (ذہین، قابل) تے ولکھن (وکھرے ڈھنگ دا) کہانی کار ہے جو ریاست جموں کشمیر وِچ وسدا ہوَن کرکے ''نظروں دُور تے دِلوں دُور'' دے کتھن مطابق تاں بھانویں پنجابی الوچکاں ولوں گھٹ گولیا گیا ہووے پر پنجابی کہانی دے سوہرد (سنجیدہ، دلنواز) پاٹھکاں نے ہمیشاں اوہدی دین نُوں دِل نال لایا ہے تے اوس دی بھرپُور سراہنا کیتی ہے۔ ہر اِک نویں مِلن والے بندے نُوں اپنے ملاپڑے تے محبتی سُبھا نال پلاں وِچ ہی اپنے قریب کھچ لین والا مقناطیس. خالد یاراں دا ات پیارا، ہسنڈرا تے کھلنڈرا یار وی ہے تے شاہی دِل والا مہمان نواز وی...... پر اپنی کہانی دی نویکلی وستو تے پیش کاری دے نیارے انداز پکھوں وی اُہ پنجابی زبان دا انوکھا تے اِکلا کہانی کار ہے۔

اوس نے اپنیان کہانیاں وِچ زندگی، موت، مُحبت، رِشتگی، کام، بھکھ، دُکھ، سُکھ، آشا، نراشا جہے سدھیوی (ہر ویلے دے) ملسیاں، مُدعیاں تے جذبیاں دی گل بات پاوندیاں ہمیشاں ڈونگھی منو گیانک (نفسیاتی) سُوجھ تے

کلاسکی کلاکوشلتا (فنکارانہ اسلوب) دا پرمان (ثبوت) دِتا ہے۔ پر اجیہا کر دیاں ہویاں اوس نے ریاست جموں کشمیر دے ستھانک (مقامی) سمکالی (عصری) تے سبھیاچارک (ثقافتی) پرسنگھاں (حوالیاں) نُوں کدے وی اکھوں اوہلے نہیں کیتا سگوں ''سچ سُنائے سچ کی بیلا'' مطابق اُہ ہمیشاں بے خوف ہو کے سمے دے سچ نُوں مخاطب ہویا ہے۔ ورتمان (حال) دی گُرڑتّن' چوں کشید ہویاں خالد دِیاں اِہ کہانیاں سمّچی پنجابی کہانی دی ایس کر کے مولک (فطری، حقیقی) پراپتی (حصول یابی) ہن کیوں کہ انہاں رائیں پنجابی کہانی لئی اصلوں ہی اُچھوتے تے انجانے ایس جغرافیائی تے سبھیاچارک خطے دا جیون پہلی واری بڑے بھرپُور مولک تے جیونت انداز وِچ پیش ہویا ہے۔

پچھلے کئی سالاں توں وادی دے لوک دودھری دہشت تے ظلم دا شکار ہُندے آرہے ہن۔ اپنے لوکاں نُوں لگے سیک نال پگھلے اوہدے حساس آپے دِیاں پرمانک گواہ ہن۔ اپنی دھرتی دے لوکاں نال ڈُونگھی مانوتی سانجھ پاکے رکھن والا خالد حسین رچناتمک (تخلیق عمل) چھناں وِچ، نہ کِسے مذہب دا ہُندا ہے تے نہ کِسے ملک دا۔ حداں سرحداں وی اوس لئی کوئی ارتھ نہیں رکھدیاں۔ اِنہاں دے اُرار پار سارے دُکھی تے ستائے لوک اوس دے اپنے بھین بھرا ہن تے اوہناں نُوں دُکھ دین والے قابلِ نفرت۔ ایس ساڑھویں تے سنتاپے ماحول بارے اصلوں ہی وکھریاں کلاتمک تے چرجیوی کہانیاں لِکھ سکناں، خالد دی چمتکاری پرتیبھا (ذہانت) دا کمال ہے تے پنجابی کہانی دی مان یوگ پراپتی وی۔

وریام سنگھ سندھو (ڈاکٹر)
پنجابی کہانی کار۔ جالندھر

خالد حسین کا مطلب

پنجابی کے مقبول کہانی کار ہونے کے باوجود خالد حسین کو کسی خاص جغرافیائی حدود میں قید کرنا مناسب نہیں ہوگا۔

حالانکہ بات وہ جموں وکشمیر کے سماجی حالات و واقعات کی کرتے ہیں لیکن اُن کا ''سنگھرش'' اُن کے سماج کی زیادتیوں، سختیوں اور المناکیوں کے خلاف کھڑا نظر آتا ہے۔

جو لوگ خالد حسین کو جانتے اور سراہتے ہیں اُن کو اچھی طرح اِس بات کا تجربہ ہے کہ وہ فقط پنجابی کے ادیب ہی نہیں بلکہ اُس سے کچھ بڑھ کر بھی ہیں۔ وہ ہمارے شہر میں رہتے ہوئے بھی ہمارے علاقے کے ہی نہیں بلکہ پُورے پنجاب، بھارت اور پاکستان کے پنجابی بولنے اور سمجھنے والوں کا اثاثہ ہیں۔ یہ بات ہمارے عہد کی ایک اہم بات ہے۔

خالد حسین کی کہانیوں میں ایک خاص طرح کی سادگی کے ساتھ کارفرما نظر آنے والی ''شبد شکتی'' اور انسان اور انسانیت کے تئیں اُن کی ''ادبی ذمے داری کا جذبہ'' مذہبی، سیاسی اور سماجی مسائل کے پیچھے سرگرم انسانیت مخالف

قوتوں ،کونہایت پُر امن ڈھنگ سے شکست دینے کی ایک بے لوث کاوش کے طور پہ محسوس کی جاسکتی ہے ۔ ان کی تحریر کا اہم مدعا، انسانی قدروں کی ترقی یافتہ نہج کو باقی رکھنے کا ایک خوبصورت حوالہ ہے ۔

اِس طرح کہانی کار خالد حسین مکمل طور پر خود سے منسوب اور مانوس طبقے کے ساتھ وابستگی رکھتے ہوئے اپنے وقت اور سماج کے نمائندہ بن کر سامنے آتے ہیں ۔

ایسے کٹھن نامساعد اور سفاک حالات میں جب کہ فرقہ پرستی بنیاد پرستی اور دہشت گردی، مار کاٹ اور نام نہاد گلوبلائیزیشن کی آڑ میں ایک لُبھاونے والے سامراج واد کی صورت میں کئی اطراف سے ہمیں گھیر رہی ہے، خالد حسین کی کہانیاں اپنی صاف گوئی، سادگی اور خوبصورتی کے ساتھ ہمارا حوصلہ بڑھاتی ہیں ۔

اُن کی کہانیوں میں ہمیں کوئی بناوٹی چمک دمک دکھائی نہیں دیتی اور نہ وہ کسی خاص طبقے یا فرد کو متاثر کرنے کے لیے لکھتے ہیں ۔ ایسا کرنا اُن کا مقصد بھی نہیں ہے ۔

کمٹ مینٹ اور بے لوث پیش کاری کی پوری شکتی سے اور تفکر اور لاشعور کے دردمند احساس سے وہ اپنے زمانے سے نبرد آزما ہونے کی ہر ممکن کوشش کرتے ہیں ۔

اگنی شیکھر (ڈاکٹر)

ہندی شاعر اور کہانی کار ۔ جموں

قلم قتلے ۔ ادیباں تے سُوجھواناں دی رائے

خالد حسین کسے ہور پنجابی لیکھک دی نقل نہیں ۔ اوس دا اپنا اِک نویکلا تے وکھرا افسانوی اسلوب ہے ۔ اُہ اپنیاں کئی کہانیاں وِچ بھارتی کشمیر وِچ وسدے لوکاں دی زندگی دی گھُٹن ، اوہناں دے اندر تے باہر دے تضاد ، اوہناں دِیاں محرومیاں تے مایوسیاں نُوں انسانی چوکھٹے وِچ پیڑ کے پیش کردا اے ۔ خالد حسین نے بڑے درد نال اپنے ہم وطناں دے احساساں دی نقاشی کیتی اے ۔ اوہنیں ہند پاک دی سانجھ دی گل کیتی اے ۔ دونواں پنجاباں دی سانجھی پیڑ نُوں اُجاگر کیتا اے ۔

ڈاکٹر عطر سنگھ (مرحوم)

سابقہ ہیڈ ، پنجابی وبھاگ

پنجاب یونیورسٹی ، چندی گڑھ

خالد حسین اپنے موضوعات کا شعوری اِنتخاب ضرور کرتے ہیں ۔ وہ گردوپیش کی معاشرتی ، سیاسی اور تہذیبی زندگی کے تضادات اور کھُردرے پن کو شِدت سے محسوس کرتے ہیں اور اسی سے افسانہ لکھنے کی تحریک پاتے ہیں ۔

ڈاکٹر حامدی کشمیری (اُردو نقاد ، شاعر اور افسانہ نگار)

سابقہ وائس چانسلر ، کشمیر یونیورسٹی

خالد حسین پنجابی کہانی دا پرمکھ (ہر کڈھ) پر بدھ (روشن خیال، عالم) اتے کہانی دی تکنیک پکھوں اِک پر پکھ (پکا، پختہ) کہانی کار ہے۔ اوہدیاں کہانیاں دی خصوصیت بھاشا تے شیلی ہے۔ اوس دی شیلی توں ہی اوہدی ہر جنا پچھانی جاندی ہے جو کہ بہت ہی ڈھکویں اتے کتھا دی لوڑ مطابق ہُندی ہے۔ اوس نے زندگی تے سماج دے ہر اوس پہلو تے اپنی رچنا کیتی ہے جیہڑی نہ صرف منکھی من نُوں پر بھاوت کردی ہے سگوں اوہدیاں گنجھلاں، اُلجھناں تے تریڑاں نُوں پکڑن تے سمجھن دا اُپرالا کردی ہے۔ خالد نے اپنیاں کہانیاں راہیں سماجک رشتیاں دی ٹٹ بھج وچوں اُپجے دُکھانت نُوں خوبصورتی نال پیش کیتا ہے۔

ڈاکٹر جوگندر سنگھ کیروں۔ امرتسر
ناولسٹ تے کہانی کار
سابقہ ڈائریکٹر سکول ٹسٹ بک پنجاب

خالد حسین دی شاعرانہ شیلی، لفظاں دی خصوصی چوّن تے محاورے دار زبان اتے ان چھوئے پلاٹ اوہدیاں کہانیاں نُوں دلچسپ بناندے ہن تے انہاں کہانیاں کارن ہی سمچی پنجابی کہانی وچ خالد حسین دی اپنی نویکلی پچھان اے تے اوہدا اِک وشیش ستھان اے۔

ڈاکٹر دیویندر سنگھ
ہیڈ، پنجابی وبھاگ
جموں یونیورسٹی، جموں

خالد حسین دِیاں کہانیاں پڑھن 'چ دوہرا مزہ دیندیاں نیں۔ اِک تے اِہ کہانیاں ساہڈے اِرد گِرد دی اِک حقیقی تے ہُو بہُو تصویر پیش کردیاں نیں اتے دُوجا بھاشا دا اُہ کمال ویکھین نُوں مِلدا اے جو اپنی مثال آپ ہے۔ اِہ کہانیاں پُرانے تے نویں معاشرے وِچ جی رہے لوکاں دے ذہناں وِچ دُھر اندر تک باریکی نال اُتر جاندیاں نیں۔ خالد دِیاں بیشتر کہانیاں بے شک دِلاں دِیاں دُوریاں مٹاون دی طاقت رکھدیاں نیں۔

پروفیسر للت مگوترا
ڈوگری کہانی کار
سابقہ ہیڈ فزیکس ڈیپارٹمنٹ تے ڈین فیکلٹی آف سائنسز

خالد حسین اوہناں پلاں، چھِناں نُوں پھڑن دی صلاحیت رکھدا ہے جیہڑے کہانی بن دے ہن۔ اوہدیاں کہانیاں دوہاں پنجاباں دے سبھیاچار وِچ پُل بن سکدیاں ہن۔ اوہنیں سرحد دے آر پار نال جُڑیاں کئی کہانیاں لِکھیاں پر سرحد دے سانجھے درد نُوں بیان کردیاں اُہ کدے بھاوک نہیں ہویا۔ اِہ ہی اِنہاں کہانیاں دی خصوصیت اے۔ خالد تکڑے انبھو (پرکھ، تجربہ) دا مالک اے۔ اوہدیاں کہانیاں وِچ depth ہے، maturity ہے۔

مختار گل، پریت نگر امرتسر
پنجابی کہانی کار

خالد حسین کی بیشتر کہانیوں میں صنفِ نازک پوری توانائی اور رعنائی

کے ساتھ جلوہ گر ہے۔ عورت کی معاشرتی مشکلات اور نفسیاتی اُلجھنوں کے بیان میں وہ منٹو سے بھی دو ہاتھ آگے دِکھائی دیتا ہے۔ نسوانی کرداروں کی پیش کاری اور کردار نگاری سے خالد حسین نے اپنے فن کی زیبائش و آرائش کا کام لیا ہے۔ نسوانی مسائل کو جتنی اچھی طرح وہ سمجھتا ہے وہ ہر ایک کے بس کا روگ نہیں ہے۔

خالد کفایت، مالیر کوٹلہ

اُردو اور پنجابی شاعر و ادیب

خالد کی کہانیوں میں افسانویت ان کے اسلوب کی رہینِ منت ہے۔ رمز نگاری کا پیرایۂ بیان انھیں بہت مرغوب ہے اور وہ استعاراتی طرزِ بیان اختیار کر کے قارئین اور ناقدین سے اپنی علاحدہ حیثیت منوا لیتے ہیں۔ اُن کی بعض کہانیوں کا لُطف، سادگیٔ بیان و پُرکاری اور طنز کے اچھوتے پن میں مضمر ہے۔ فِقروں کے چٹخارے اور معنویت کی لذت قاری کو منٹو کی یاد دِلاتے ہیں۔

ڈاکٹر زینت اللہ جاوید

پروفیسر، نواب شیر محمد خان انسٹی ٹیوٹ آف اورینٹل اسٹڈیز

پنجابی یونیورسٹی پٹیالہ (مالیر کوٹلہ)

خالد اپنی قلم نُوں سماج دے ناسُوراں اُچیڑن لئی نشتر وانگ ورتدا ہے۔ اُہ نِکی کہانی دا اُستاد ہے۔ اوہدیاں کہانیاں دے پاتر سماج دے ہر طبقے وچوں ہن۔ خالد حسین کلا تے بولی پکھوں مشرقی تے مغربی پنجاب دا دومیل ہے۔

سُرجیت گل، فرید کوٹ

پنجابی کتھا جگت وِچ نویکلی پچھان بناؤن والے کہانی کاراں وِچ خالد حسین اک وڈّا ناں ہے۔ اوس نے وکھ وکھ موضوعاں نُوں لے کے کہانیاں لکھیاں ہن۔ جویں مرد عورت دے تعلقات، عصری واقعات، انسانی رشتیاں دی ٹُٹ بھج جاں ہند پاک وِچکار کھچی گئی مصنوعی لکیر جو لوکاں دی سانجھی بھاشا تے ثقافت نُوں نہیں ونڈ سکی آ د۔ اتے ہر کہانی وِچ خالد اپنی فنکاری دا ثبوت دیندا ہے۔ اُہ کہانی دا خاکہ بُنن لگیاں بڑی سُوجھ تے تدّبر نال کم لیندا اے۔ اِک منجھے ہوئے کرافٹس مین وانگ خالد کہانی وِچ بھاشا نُوں اِک خاص ہتھیار دے طور تے ورتن دا ہُنر جاندا اے۔ اتے لفظاں توں بے لوڑ کم نہیں لیندا اے۔ اوہدی کہانی وادھو ویروِیاں توں پاک ہُندی ہے تے کردار سماج دے آلے دوالے وِچ وِچر رہے جانے پچھانے چہریاں ورگے ہُندے ہن۔ اوس نے کہانیاں بھانویں عصری واقعات جاں ورتاریاں نُوں لے کے لکھیاں ہن پر اوہناں وِچ سمائے ہوئے تاثرات ہر زمانے لئی ڈھکویں پرتیت ہُندے ہن۔

ہربھجن سنگھ ساگر۔ سرینگر
پنجابی کہانی کار

خالد حسین نُوں جدوں مِلدا ہاں تاں اوہدی اپنت تے اوہدیاں دلچسپ گلاں اِک ایہو جیہا عالم طاری کر دیندیاں ہن کہ اپنی دُنیا تے اپنا آپا چنگا چنگا لگن لگدا اے۔ خالد حسین نُوں جدوں پڑھدا ہاں تاں اوسدی محاوریاں تے اکھاؤناں بھری کراری بولی، اوہدی کہانی دا کہانی پن، اوہدے کرداراں دی جان تے اوہدا بیان تہانوں اپنے جادُو نال موہ لیندا اے۔ اُہ وڈّا افسر ہے

پر مینوں اُہ لہندے تے چڑھدے پنجاب وِچکار بیٹھے کِسے درویش جیہا لگدا ہے جو پنجاں دریانواں دِیاں چھلاں دا پنجابی وِچ ترجمہ کرریہا ہووے۔

سُرجیت پاتر (ڈاکٹر)

شاعر۔لدُھیانہ

کہے حسین فقیر سائیں دا

میں پہلی اپریل 1945 نُوں جموں توں کوئی 66 کلومیٹر دُور اُدھم پور
ُچ جنم لیا۔ ماں دے دُدھ دِیاں بتی دھاراں وی پُوریاں نہیں سن پیتیاں کہ
سیاست داناں دِیاں کراماتاں رنگ لیائیاں۔ دیش دی ونڈ ہوئی۔ اِک طوفان
اُٹھیا۔ انسان دا لہو پانی بن گیا۔ انسانیت مر گئی۔ سیاست داناں نے ذاتی
سوارتھاں لئی مذھبی جُنون نُوں رج کے اُبھاریا۔ ہر پاسے اگ تے لہو دی ہولی
کھیڈی گئی۔ اُدھم پور دے اِک انسان ماسٹر شیخ غلام حسین دا گھر وی ہورناں
وانگر سواہ ڈھیری ہوگیا۔ سبھ کُجھ ختم ہوگیا۔ پر حیاتی دے اوکھے راہ تے بھٹکن لئی
زندہ رہ گیا خالد حسین۔

1947ء دے رولیاں مگروں ست سال رفیوجی کیمپاں وِچ رُلدے
رہے۔ ماں نے بڑیاں مُصیبتاں نال پالیا...... پڑھایا، لِکھایا تے روزگار دے
قابل بنایا۔ پر بچپن وِچ یتیمی دی جیہڑی مار میں سہی، اوس نے مینوں بے حد
جذباتی بنا دِتا۔ تھُڑ تے محرومی دے احساس ُچ پلیا خالد حسین اپنے لاشعور وِچ
زندگی دی گُڑتن نُوں پالدا رہیا۔ سماج دے ناسُور چِتدا رہیا۔ آل دوالے
واپریاں گھٹناواں نُوں ویکھدا رہیا۔ اوہناں گھٹناواں چوں جو کُجھ وی پنگریا۔

اُہ کہانیاں رائیں تہاڈے ساہمنے لیان دی کوشش کردا رہیا۔

میری بیوی نسیم فردوس اِک سُگھڑ گھریلو عورت اے۔ شکل دی تے دِل دی خوبصورت اے پر اِک ادیب دے ناطے میں اُوہدے دماغ دی خوبصورتی دی تعریف نہیں کر سکدا۔ اِہ جُملہ اوہنوں ناگوار لگے تاں مینوں معاف کر دیوے پر میں سچ کہن تے مجبور آں پئی میری بیوی دا میرے ادیب بنن وِچ کوئی ہتھ نہیں۔ کِسے ہور عورت دا ہووے تاں کیہہ نہیں سکدا۔ ثبوت وجوں میں تہانوں دس سکناں پئی اوہنیں اج تیکر کدے میرے کولوں کوئی کہانی نہیں سُنی۔ کدے کوئی ادبی بحث نہیں کیتی۔ اوہدا کہنا اے کہ اِہ سبھ فضُول بکواس اے۔ اُہ مینوں سمجھاندی رہندی اے کہ فضول لِکھناں پڑھناں تے بحث کرناں چھڈ دیؤ۔ دماغ پاگل ہو جائے گا۔ فیر ساہڈا کیہ بنے گا۔ اِک واری میں رات نُوں بہہ کے کہانی لِکھ رہیا ساں۔ رات دے کوئی دو بجے ہوّن گے۔ میں لِکھدے لِکھدے رُک گیا۔ اِک لفظ ''لنگری'' میرے ذہن چوں اُتر گیا سی۔ میں دماغ تے بڑا زور پایا پر لفظ نہیں سی مِل رہیا۔ تھک ہار کے میں اپنی بیوی نُوں جگایا۔ اُہ ہڑ بڑا کے اُٹھی تے پچھن لگی ...... ''کیہ گل اے؟ کون آیا؟ تُساں مینوں کیوں جگایا؟'' ...... میں اوہنوں پُچھیا کہ لُون مرچ کٹّن والی کُنڈی نُوں پوٹھوہاری وِچ بھلا کیہ کہندے نیں ...... اوہنیں کھُندک نال پُچھیا ...... ''کیوں؟'' ...... میں جواب دِتا، ''پئی کہانی لِکھ رہیاں۔ لفظ گواچ گیا اے، سوچیا توں لبھ کے دیویں گی۔'' ...... اوہنیں بڑی بے رُخی نال سر دی مُنڈی نُوں جھٹکا دِتا تے پاسا پرت کے سُوں گئی۔ سویرے اُٹھدیاں سار ہی اوہنیں الٹی میٹم دے دِتا کہ رات والی حرکت جے کدے دوبارہ کیتی تاں بوہت بُرا ہویے گا۔ جیدا بھیانک نتیجہ وی نِکل سکدا اے۔ میں اج تیکر اوہدی دھمکی بوجے وِچ سنبھال کے رکھی ہوئی اے۔ تُسیں

مینوں داد دیئو کہ اِنیّ وڈی چٹان نال سِر مار مار کے وی میری صحت تے کوئی اثر نہیں پیا تے میں اِک ادیب بن گیا۔ ربّ جانے چنگاں جاں مندا۔

ساہڈے چار بچّے نیں۔ دو دِھیاں تے دو پُتر۔ وڈی دھی سمیہ تبسم ایم۔اے، ایل ایل بی تے پی ایچ ڈی اے۔ گولڈ میڈلسٹ اے۔ اوہدا ویاہ عزیزی محمد ایوب وانی نال ہویا اے جو پیشے توں انجنیئر اے۔ اوہناں دے دو بیٹے نیں۔ دُوجی بیٹی ہُما تبسم اِک ڈاکٹر اے تے اوہدا خاوند عشرت چوہدری وی پیشے توں ڈاکٹر اے۔ اوہناں دے وی دو بیٹے نیں۔ میرے وڈے پُتر دا ناں ذاکر حسین اے۔ چوکھے چر تک ایہ بیٹا میرے گلھ دا گلہڑ تے ہتھ دا چھالا بنیا رہیا۔ ایس نے میری سوچ تے سخت ماری۔ مینوں تیزاب وِچ نوایا۔ اوہنوں آزادی تے بربادی دے ٹھیکے داراں نے ورغلایا سی۔ پر ربّ دا شُکر اے کہ چھیتی ہی اوہنوں ساری حقیقت دا پتہ چل گیا...... تے اِنج سویر دا بھُلیا شام نُوں گھر آگیا۔ اج اُہ شادی شدہ اے تے اوہدیاں دو بچیاں نیں تے اُہ اپنے کاروبار دے نال نال اپنی گھرہستی وی چلا رہیا اے۔ دُوجے پُتر دا ناں یاسر عمران اے۔ ایس بچّے نے وی ایم۔اے تک تعلیم حاصل کیتی اے۔ اپنے گھر نُوں خوشحال بنان تے بچیاں دے چنگے مستقبل لئی میں بڑی محنت کیتی اے۔ میں کلرک بھرتی ہویا۔ نوکری دے نال نال پڑھدا رہیا...... اتے کلکٹر تے ضلع مجسٹریٹ دے عہدے تیکر پہنچیا۔ اخیر محکمہ خوراک دے سپیشل سیکرٹری دے منصب توں ریٹائر ہویا۔ اجکل ریاستی سرکار نے مینوں جموں و کشمیر سٹیٹ کنزیومر پروٹیکشن کمیشن دا ممبر بنایا ہویا اے۔ تحصیل مہور تے گول نُوں چھڈ کے پورا ضلع اُدھم پور ڈوگری بولن والا علاقہ اے۔ میرے ماپے وی ڈوگرے سن۔ پر 1947ء دی شورش وجوں اسیں ہجرت کر کے جموں آ گئے۔ مگروں اُستاد محلے

وِچ آباد ہو گئے۔ اُستاد محلے دے وسنیک پنجابی بولدے نیں۔ اِسلئی میں وی پنجابی بولناں واں۔ میں پنجابی زبان کِسے سکول، کالج جاں یونیورسٹی چوں نہیں سِکھی، سگوں اپنی ماں کولوں، اُستاد محلے دے بزرگاں کولوں اتے لہور ریڈیو دے مشہور پنجابی پروگرام ''راوی دِیاں چھلاں'' دے کِردار ''نظام دین'' کولوں سِکھی۔ تے فیر پنجابی زبان نُوں ہی اپنے اظہار دا وسیلہ بنایا۔

میں کہانی کار بنن توں پہلاں شاعری دے کاگ نُوں چُوری کھوان دی بڑی کوشش کیتی۔ پر جد اُہ میرے ذہن تے دِل دے کابک وِچ کِسے طرحاں وی رہن نُوں تیار نہیں ہویا تاں فیر میں کہانی دی رانی اُتے ڈورے پانے شروع کیتے۔ رانی تے اج تیکر وی وس 'چ نہیں آئی پر ڈورے پان دا سلسلہ جاری اے۔ مینوں پڑھن تے سُنن والیو! میرے کہانی کار بنن دی کہانی سُنو۔ میں جد ادبی اکھاڑے وِچ نواں نواں اُتریا...... تاں ایس اکھاڑے دے مشہور پہلوان مینوں اپنا پٹھا بنان لئی اپنے اپنے داؤ پیچ سِکھان لگے...... شولوخوف نے کول بھال کے کئی کلا جنگی داؤ سمجھائے۔ اُہ کہن لگا...... ''پُتر! جے توں عام لوکاں دے اکھاڑے 'چ کُشتی لڑیں گا۔ اوہناں جیہا لنگوٹ پانویں گا۔ اوہناں وانگر جیون گذاریں گا۔ اوہناں دِیاں خوشیاں تے دُکھاں 'چ شامل ہوویں گا تاں تُوں ادبی اکھاڑے دا اِک چنگا پہلوان بن سکیں گا تے تیری تخلیق پڑھن والیاں دے دِلاں نُوں چھوے گی۔ تے لوکی تینوں خالد حسین پٹھا شولوخوف کہن گے۔'' جیمز لِن نے کیہا پئی کہانی ...... کِسے اِک واقعے، کِسے اِک کِردار جاں کِسے اِک جذبے نُوں پیش کرن دا ناں اے...... لارنس نے دسیا پئی اجیہیاں کہانیاں لِکھو جس نال انسان دے جنسی جذبے نُوں سکُون ملے۔ فرائڈ بھراہ نے کیہا کہ افسانے 'چ جنس، انسانی وجود اتے نفسیات دی گل کرو۔ مارکس نے اقتصادی

ضرورتاں تے قابو پان دے نُسخے دسے۔ موپساں، سارتر، چیخوف، سومرسٹ مام، گُپرن، پُشکن، پریم چند، ٹیگور، شرت چندر، کرشن چندر، منٹو تے ہور کِنے ہی رُستم کہانی کاراں، دانشوراں، فلاسفراں، شاعراں تے نقاداں نے میرا دماغ چٹیا۔ پر کہندے ہن ناپئی بڈھے طوطے کدے نہیں پڑھدے۔ اِسلئی اوہناں دانشوراں دِیاں گلاں سِر متھے تے پر میرا پرنالہ اوتھے ہی رہیا۔ کیوں جے جمدیاں ہی مینوں میرے مُرشد بابا بُلھے شاہ نے پڑھایا سی۔

عِلموں بس کریں او یار

اِکو الف تیرے درکار

اوہناں مینوں مت دِتی پئی ایس ''الف'' دا عِلم دِلوں پھُٹدا اے۔ اِہ ''الف'' جد تخلیق دا رُوپ دھار لیندا اے تاں رُوح دی خوراک بن جاندا اے۔ ایس ''الف'' دے سرُور وِچ لِکھی کہانی سماج دا انگ سنگ بن جاندی اے'..... وقت تے ماحول دے مزاج نال جُڑ جاندی اے۔ بابا بُلھے شاہ سائیں نے فرمایا پئی جِس ادیب تے شاعر اندر اِہ ''الف'' نہیں وسدا، اُہ سچا فنکار ہو ہی نہیں سکدا..... بس فیر میں ''الف'' توں اگے کُجھ نہیں پڑھیا۔ تُسیں کیہہ لَو کہ من حرامی تے بُحتاں ہزار۔ پر میرا یقین اے پئی ادیب تے شاعر جاں فنکار بنن لئی انسان دے اندر ایس ''الف'' دا ہونا بوہت ضروری اے۔ میرے اندر دے ''الف'' نُوں خلیل جبران دی اِہ گل وی سوہنی چنگی لگی اے پئی سچا ادیب تے شاعر اِک پیغمبر ہُندا اے۔ اوہدا من اِک آزاد پنچھی وانگر ہُندا اے۔ اتے دُنیا دی کوئی طاقت ایس پنچھی نُوں قید نہیں کر سکدی۔

دوستو! کہانی دی عمر بڑی لمی اے۔ ایس دھرتی تے پہلی حقیقی کہانی آدم تے حوّا دی کہانی اے۔ باقی جِنیاں وی کہانیاں ایتھے تخلیق کِیتیاں گیاں جاں

اگے لِکھیاں جان گیاں ۔ اُہ سبھ دھرتی اُتے لِکھی گئی پہلی کہانی دِیاں ہی شاخاں نیں ...... میرا ''الف'' کہانی لِکھدیاں مینوں مجبور کردا اے پئی میں اکھوں ویکھی تے آپ ورتی کہانی لِکھاں ۔ کیوں جے میری تخلیق دا خمیر سماج دے آٹے نال ہی گُجیا ہُندا اے ۔ ایس الف دی خُماری 'چ ڈُب کے میں جیہڑی پہلی پنجابی کہانی ''ٹھنڈی کانگڑی'' لِکھی اُہ امرتا پریتم نے ''ناگ منی'' 'چ چھاپ کے مینوں پنجابی دُنیا نال متعارف کرایا۔ میں امرتا پریتم جی دا شُکر گذار ہاں پئی اوہناں میریاں کئی ہور کہانیاں تے انٹرویو ''ناگ منی'' وِچ چھاپ کے مینوں شہرت بخشی ۔ میں ادب برائے زندگی دا قائل ہاں ۔ گلوبل سماج 'چ واپر رہیاں گھٹناواں توں متاثر ہو کے لِکھناں واں ...... میرے اندر جد ''الف'' جاگدا اے تاں میری سوچ دے گھوڑے چار چوفیرے دوڑن لگدے نیں ۔ پر جد ''الف'' سُتا ہووے تاں کُجھ نہیں جے لکھوندا ۔ اِک جمود آ جاندا اے ۔ دِن ، مہینے ، سال گذر جاندے نیں ، قلم نمانی بِلکل نہیں چلدی ...... ادب اپنے زمانے دے سیاسی ، سماجی تے سائنسی اثرات دا جائزہ لین داناں اے ۔ میں وی اپنیاں کہانیاں رائیں اجو کے ویلے دی گل کرن دی کوشش کیتی اے ۔ اپنے ماحول دے اندر جھاکن دا جتن کیتا اے ۔ افسانے بارے راجندر سنگھ بیدی نے کیہا سی پئی افسانہ شاعری دے بوہت نیڑے اے اتے نِکی کہانی لمی بحر دی اِک خوبصورت نظم ہُندی اے ۔ میں وی اپنیاں نِکیاں کہانیاں نُوں لمی بحر دِیاں نظماں بنان دی کوشش کیتی اے تے میں اِہ افسانوی نظماں اپنے پڑھیاراں دی نذر کر رہیاں ۔

خالد حسین

کوار گندل

کل رات جھڑی ھھنیری جھلّی ، جھڑا جھکڑ چلیا .... جھڑی بجلی ڈِ گی ......
اوس وِچ تہانوں پتا اے پئی کِس کِس دا گھر اُجڑ گیا۔ نہیں پتا ؟ .... بھلا ......
تہانوں کِنج پتا ہووے گا ایتھے کون کِسے دی سار رکھدا اے۔ ایتھے تاں سارے
اپنے اپنے رنگ محلیں مست رہندے نیں۔ خیر! آ وَ میں تہانوں دساں کہ کل
رات دے طوفان وِچ جولاہیاں دی ٹھٹھی دے کِس کِس گھر اُتے بجلی ڈِگی۔
کِس کِس گلی دیاں کندھاں کنبھیاں۔ کہڑے کہڑے مکاناں دیاں دیواراں
ڈھٹھیاں ، ملبے ہیٹھ کون کون دَب کے مر گیا ...... سائیں منگلا ! آہو ، جہڑا تعویز
دھاگا دین دا دھندا کردا سی تے اللہ ہُو دیاں پھوکاں ماردا سی۔ اوہدا تکیا سڑ ھ
گیا تے اوہ چنڈُو دے سُوٹے وِچ ای ہمیشاں لئی اللہ ہُو ہو گیا۔ آشاں نین دا
کوٹھا ، شید ے ٹھٹھیار دی گلی ، مِلکھی رام دی دُکان ، غلام پانڈی دا کھوکھا ...... سبھ
سواہ ڈھیری ہو گیا ...... اتے بجلی جامی ترکھان دے مکان تے وی ڈِگی۔
جسدے اِک کمرے وِچ گلاں سُتی پئی سی۔ گلاں .... جامی ترکھان دی نِکی

نُونہہ۔ نصیرے دی ووہٹی۔ جاجی دی بھرجائی۔ پر بجلی ڈِگن نال جامی ترکھان دا مکان سڑھیا نہیں، ڈھٹھا وی نہیں ...... صرف اوہو کمرہ کنبھیا، جس وِچ وِچھی اِک منجی تے گلاں مست نیندرے سُتی پئی سی۔ کیوں جے بجلی سیدھی گلاں اُتے ای ڈِگی سی۔ گلاں تے پین والی بجلی نال منجی دیاں چُولاں ہلیاں۔ ویہڑے لگا ڈھلن دا بُوٹا چیکیا پر ہر پاسے ہھنیری تے جھکڑ نال دُھند کھلری ہوئی سی، اوہدیاں شاں شاں کردیاں چیکاں کِسے نہیں سُنیاں۔ گولی جوگی بجلی اپنا کم کرگئی۔ گلاں دا سارا سریر جھلس گیا۔

گُلاں اِک یتیم کُڑی سی۔ اوس دے ماپے، بھین بھرا سبھ فِرقو روَلیاں وِچ مرکھپ گئے سن۔ کِسے دُور دے مامے دے گھر پلی گلاں ...... لُون، مرچ، اچار دے نال بہیاں، سُکیاں روٹیاں کھان اتے جھِڑکاں تے پھِٹکاراں دی لسی پین دے باوجود وی جنگلی پھل وانگوں خُوب کھِڑی تے رَج کے نِکھری۔ جد اوہدا جوبن میلے کپڑیاں وِچ وی پھُٹ پھُٹ کے باہر نِکلن لگا تے اوہدی جوانی دھرتی تے چانن کھلیرن لگی تاں اوہدے مامے نے جامی ترکھان دے نِکے گدرے نصیرے نال دیسی چاءَ تے عربی کھُجوراں اُتے گُلاں دا ساک جوڑ دِتا۔ ...... گُلاں ووہٹی بن کے جولاہیاں دی ٹھٹھی وِچ آ گئی۔ اوہ نویں گھر تے نویں ماحول وِچ آ کے خوش سی۔ اوہنے سس سوہرے نوں ہی ماپے من لیا تے اوہناں دی سیوا کرن لگی۔ نصیرے دے ماں پیؤ نے وی گلاں نوں دِھیاں وانگر رکھیا۔ گُلاں پیار دے نِگھ وچ جین لگی۔ پر ایس پیار دے کوسے سیک نوں کدے کدے نصیرا شرابی ہو کے ٹھنڈیاں کر دیندا۔ جولاہیاں دی ٹھٹھی وِچ دیسی شراب دی سرکاری دُکان توں وَکھ آنڈ گوانڈ وِچ ناجائز شراب دیاں کئی بھٹھیاں ہون کارن اُنج تاں سارا پنڈ ہی شراب دا شوقی سی پر نصیرا جتاں کھُل کے رندا پھیردا

اُونی ہی کھُل کے شراب وی پیندا سی تے نالے گلّاں دے ٹوکن تے اوس نال لڑن لگدا۔ اَتے نشیلے غصّے وِچ گالھاں دے چھج دے چھج خالی کر چھڈدا تے گھر دے نگھے ماحول اِچ پھک پا دیندا۔ فیر سہاگ دا سُوہا جوڑا پھٹن دے نال نال اُہ اِٹ دا جواب پتھر نال دین لگی۔ اِنج گالھاں دے بٹیر لڑدے رہندے۔ کدے کدے دونواں دے ہتھ پیر وی اِک دُوجے تے چلن لگدے۔ لتاں، چنڈاں تے گھُسن کھا کے گلّاں رون لگدی، چیکن لگدی تے نصیرے نوں جھولی اڈا کے بددُعاواں کڈھدی۔ بے بے نصیرے نوں پھڑدی، کدے اوہنوں گالھاں کڈھدی تے کدے اپنی کُکھ نوں بُرا بھلا کہندی۔ آنڈ گوانڈ والے بنیریاں تے چڑھ کے تماشا دیکھدے۔ آخر گلّاں دا جیٹھ جاجی نصیرے دی مَت ٹھکانے لگاندا تے گھر دی اشانتی نوں شانت کر دیندا۔ فیر گلّاں دی خورے کیہڑی بددعا نصیرے تے سِدھی پئی کہ اوہ صرافاں دے گھر دیاں الماریاں بنان لئی آرے تے لکڑی چیرن رِیہ گیا کہ چلدی مشین دا پٹا ٹُٹیا تے اوہدیاں وی لراں کر گیا۔ نصیرے دی لاش نوں ویکھ کے گلّاں نے جیہڑی چیک ماری سی۔ اوس نال ساری بھٹھی دا دِل دہل گیا سی۔ اوہ چھاتی تے دوہتھڑ مار مار کے وین کرن لگی۔ اوہنے اپنے سارے وال پُٹ چھڈے۔ اوہ اپنے تِناں سالاں دے گلزارے اتے اِک سال دے یوسف نُوں گھُٹ کے جھپیاں پاوندی تے اوہناں دی یتیمی دا مرثیا پڑھدی جاندی۔

لاش نون غُسل دین، کفن پوان تے جنازا کھڑن تک اُہ کئی واری بے ہوش ہوئی تے کئی واری اوہنوں دند کڑ پئی۔ سوانیاں اوہنوں دم دِلاسا دیندیاں تے آپ وی روندیاں جاندیاں۔ نصیرا مساں اٹھائیاں ورہیاں دا ہی ہویا سی کہ حضرت عزرائیل نے اوہدی رُوح قبض کر لئی سی۔ نصیرے دی بے وقت

موت کارن اوہدے جنازے وِچ ساری کھٹھی شامل ہوئی۔ کلمۂ شہادت دِیاں آوازاں نال جنازا نکلیا۔ اتے دعائے مغفرت نال نصیرے نوں قبر وِچ دفنا کے لوکی گھر اَپڑے۔

نصیرے دے قُل کرن دے پنجویں دِن اوہدی بے۔بے وچاری وی اللہ نوں پیاری ہوگئی تے اِنج گھر دی حکومت پوری طرحاں جاجی دے ہتھ آ گئی ...... گلاں گُجھ چرلئی جیویں جم جہی گئی۔ گھر دِیاں چیزاں، مکان دے کمرے، کمریاں دِیاں دیواراں، ویہڑے لگا ڈھلن دارُکھ ...... سبھ اوہنوں اپنے وانگوں ای اُداس دِسدے۔ کئی واری اوہدیاں اکھاں ساہمنے نصیرے دا مہاندرا نچن لگدا۔ جیہڑا اوس نال گلاں کردا، اوہنوں گالھاں کڈھدا۔ اوہنوں اپنے نصیرے دا شرابی پن، گالھاں، چنڈاں، گھسن ...... سارے رُوپ چنگے لگن لگدے۔ اُہ چاہندی کہ نصیرا اوہدے سر پر نوں جھُروٹدے، پر اِک اکھّ دا پلکارا اوہنوں اوہدی اصل حالت وِچ لے آوندا۔ ایس حیاتی دے روَلے رپّے وِچ اُہ باہروں تاں ثابت دِسدی سی پر اندروں کرچی کرچی ہوئی پئی سی۔ اُہ بچیاں نوں کیہ کھوائے۔ اوہناں نوں کتھے لے کے جائے۔ جوانی دے رنڈیپے نوں کنج کٹے۔ ایہہ سوچ سوچ کے اوہدے چہرے دِیاں لکیراں وِچ گنجھل پے گئے۔ گلاں فِکراں دے جنگل وِچ گواچ گئی۔ اوہدی آتما پریشان ہوگئی۔ اجہی حالت وِچ جاجی نے اوس نال تسلی دین والا راگ الاپیا۔

"......گلاں! توں فکر نہ کر، نصیرے دے بچے میرے بچے نیں۔ ایہہ گھر تہاڈا وی اونا ای اے جِنّا کہ میرا۔ میں کماواں گا۔ پہلاں تُسیں کھاؤ گے، مگروں اسیں کھاواں گے۔"

جاجی دے ایس ہمدردی والے راگ وِچ کئی سُر مِلے ہوئے سَن پر

گلاں گھر چھڈ کے جاندی وی کتھے ؟ اوہ کھجل خوار نہیں سی ہونا چاہندی۔ ایس دنیا دی بھیڑ وِچ اوس دا کوئی اگا سی نہ پچھا، جس دا اوہنوں کوئی سہارا ہُندا۔ ایس لئی اوہ صبر شکر کر کے بہہ گئی ...... پر اوہنوں چھیتی ای احساس ہو گیا کہ ایس گھر وِچ اوہدی حیثیت آٹے دے چھان بورے توں ودھ نہیں ......

جاجی دی جورو حمیداں ادھرنگ دی ماری چو کھے چر توں منجی تے پئی سی پر اوس دی جیبھ نوں تاں ادھرنگ نہیں سی ہویا۔ اوہ منجی اُتے لیٹی ہوئی وی اگ پھوکدی رہندی۔ سچ پُچھو تاں اوہدی جیبھ تالو نال لگدی ہی نہیں سی۔ جاجی دی دھی نیفاں وی کدے کدے چاچی نال چول پنا لاہندی۔ اِنج مٹی دے بھانڈے ٹُٹد ے بھجد ے رہند ے۔ پر جد ڈھلن دے رُکھ ہیٹھ چھاں نہیں رہی تے ڈھلے کھان وِچ اُکا ای سواد نہیں رہیا تاں گُلاں نے اپنا چُلھا وکھرا کر لیا۔ ...... اوہ سین پرون دا کم جاندی سی۔ ایس توں چھٹ کُجھ وڈے گھراں وِچ اوہ کپڑے لیڑے دھون دا کم کر کے گلزارے تے یوسفے نوں پالن دے نال نال اپنے ڈھڈ دا دوزخ وی بھرن لگی۔

حمیداں دے ادھرنگ نے جاجی دی ساری شرافت بھنگ کیتی ہوئی سی۔ اوہ ویلے کویلے مانسک لوڑ مطابق تیر تکے دی کھیڈ وی کھیڈ لیندا سی۔ پر جد دا نصیرا نیک حوراں دے ہتھوں پاک شراب پین تے ہور عیاشی لُٹن بہشتاں وِچ چلا گیا سی تد توں جاجی دا اتھرا من گلاں سنگ تُو نبا وجان لئی اڑیاں کر دا رہندا سی۔ اوہ گُلاں دے چرخے تے اپنا سُوت کتنا چاہندا سی۔ شرع جاں قانون والیاں دے اعتراض کرن تے اوہ گُلاں نال نکاح کران نوں وی تیار سی۔

جاجی کئی واری اکھاں وِچ خماری رنگ بھر کے تے سُکے بُلاں تے تھِندی جیبھ پھیر کے گُلاں نوں اپنی گل سمجھان دی کوشش کردا۔ گُلاں اکھاں تے

بُلھاں دی بھاشا پڑھ کے چُپ رہندی ۔ پر جد اِک دن جاجی نے شراب دے نشے وِچ گُلاں دا ہتھ پھڑ لیا تے اپنے دل دی گل صاف صاف کہہ دِتی ، تاں گُلاں نے گھر وِچ بھچال لے آوندا ۔ گوانڈھی اِک واری فیر اپنیاں اپنیاں کوٹھیاں تے چڑھ کے تماشا ویکھن لگ پئے سن ۔ اوہ محلے والیاں نوں سُنا رہی سی ...... '' جیٹھ پیو بجائے ہُندا اے ۔ میں ایس دی دھی وانگ آں ۔ اِینے ایہہ گل کہن دی ہمت کنج کیتی ۔ ایس نوں اجہی گل کر دیاں شرم وی نہیں آئی ۔ جے بُہتا چاہ چڑھیا ہویا سُو تاں اپنی نیفاں نال نکاح کر لوے ۔ نکّے بھرا دی بیوی اُتے بُری نظر رکھدا اے ۔ یار ربا ! اینوں وی کیسے آرے وِچ چیر ۔ گڈی ہیٹھ لیا ۔'' ...... گُلاں نوں ہنگاما کر دیاں ویکھ کے جاجی اڈول ہی گھروں کِھسک گیا سی ۔ مگروں ساریاں دے سمجھان بُجھان تے گُلاں کِتے چُپ ہوئی سی ۔ اِنج گھر دا ماحول تے شانت ہو گیا سی پر ساری بھُٹی نوں ایس گل دا پتا چل گیا کہ جاجی گُلاں نال نکاح کرنا چاہندا اے ۔ محلے دِیاں کئی سوانیاں نے گُلاں نوں سمجھایا کہ اُہ جاجی دی گل من جائے تاں جو گھر دی عزت گھر وِچ ہی رہوے پر گُلاں اپنے سِر پر نوں مُڑ دُھخدے تندُور وِچ سُٹن لئی تیار نہیں سی ۔ اوہ صرف یُوسفے تے گلزارے لئی جی رہی سی ۔ نہیں تاں اوہدیاں آساں تے ریجھاں دا وسدا شہر کد دا کھولا ہو گیا سی ۔ اوہدے دل وِچ سدھراں دے گھنگھرو وجنے کد دے بند ہو چکے سن ۔ دُنیا دی ہر شے اوہدے لئی بیکار ہو چکی سی ۔ جاجی نوں ایہہ یقین ہون تے کہ اوس دِیاں خواہشاں دے بدل جِتا مرضی مینہہ ورسان ، گُلاں دے ٹھنڈے پنڈے وِچ واشنا دے پھُل نہیں اُگ سکدے ۔ اوہ شِکرے باز وانگوں اپنے پنجے تیز کرن لگا ۔ ایس لئی کہ موقع مِلدیاں ہی اُہ ڈھلن دے رُکھ تے بیٹھی کبوتری دا شِکار کر سکے ...... اتے کل شاہ کالی رات نوں تیز نھیری تے جھکڑ وِچ جہڑی بجلی ڈِگی سی ......

اوہ انسانی بجلی جاجی دے رُوپ وِچ سِدھی گُلاں اُتے ہی ڈِگی سی جس نال گُلاں دا سارا سِر پیر جھلس گیا ...... گُلاں ...... جہڑی میاں مِٹھو وانگ اپنے آپ نوں ایس گھر دے پنجرے وِچ محفوظ سمجھدی سی۔ اوہنوں پنجرے وِچ ہی بِلّا پے گیا۔ چوکیدار ای مکان نوں سنھ لا گیا۔ کئی دِناں تک گُلاں چُلھے دی لکڑی وانگ دُھخدی رہی۔ سڑھدی رہی۔ بلدی رہی تے اخیر اوہنے جاجی نال بدلا لین دا فیصلا کرلیا۔ اوہدے کُترے کھنبھ مُڑ اُگ پئے تے اوہ پنجرے دِیاں سِیخاں وِچوں باہر نکل آئی ...... اتے اپنے مَن وِچ اُگی کوار گندل جاجی نوں کھوان لئی تیار ہوگئی۔

جاجی دی کُڑی نیفاں شرع محمدی مطابق جوان ہو چکی سی۔ اوہدے سِر پیر تے اوہ سارے تیز ہتھیار سج چکے سَن۔ جس نال کوئی وی منکھ پھٹڑ ہوسکدا اے۔ ایس لئی جاجی نے شیدے ٹھٹھیار دے مُنڈے جیرے درزی نال اوہدا ویاہ کرادِتا۔ اتے اپنے ولوں سِر دا بھار ہلکا کرچھڈیا۔ گُلاں اتے نیفاں وِچ بس اونا ای فرق سی۔ جِتنا اِک کلی اتے پھُل وِچ ہُندا اے تے جیرا ...... پنجیاں ورہیاں دا جواں گبھرو۔ اِک اُبلدا دریا ...... کلی کولوں سانبھیا نہیں گیا۔ نیفاں دا کوئی وی ہتھیار جیرے نوں پھٹڑ نہیں کرسکیا۔ ویاہ دے بعد جیرا سوہریاں دے گھر آن جان لگا۔

...... گُلاں جیرے نوں دیکھ کے بہت خوش ہُندی۔ اوہ ہولی ہولی نیفاں دی گڈی کٹن لئی اپنی ڈورنوں مانجھا چڑھان لگی ...... تے اِک دن جد اوہدی قمیض وِچوں جھانکدی نائیلن دی انگی نے نیفاں دی گڈی نوں گاٹی ماری تاں گڈی لوٹ پوٹ ہوکے سِدھی گُلاں دے قدماں اُتے آ ڈِگی۔ لونگ دے لشکارے تے اکھاں دے چمکارے نے جیرے دے سارے سِر پیر وِچ لاٹو جگا

دِتے۔ بس فیر اوہ چندرے لاٹو گُلاں نے بُجھن نہیں دِتے۔ تے اِنج اُبلدا دریا...... سارے دا سارا گُلاں نے ہضم کرلیا۔ نیفاں وچاری نوں گُلاں نے دریاچوں اِک بُک پانی وی نہیں پین دِتا...... کہندے نیں کہ سوانی لئی دن لوہے دا چھلاّ ہُندا اے تے رات سونے تے چاندی دی جھومر۔ پر نیفاں دے آلھنے تے قبضہ کرن مگروں گُلاں لئی دن وی سونے دی جھانجرسی تے رات وی...... جیرا اوہدے لئی چیتر دی چاننی بن گیا تے اوہ چاننی وِچ رج کے غُسل کرن لگی۔ اوہ دونویں گلو دے واڑے تے شیتلا مندر جاندے تے کھٹ مٹھیاں انبیاں تے بیر کھاندے۔ توی تے چھاں دے ٹھنڈے پانی وِچ نہاندے، باغِ باہو، مرالیاں تے ناگ بنی دِیاں ہواواں وِچ لہراندے اتے کدے کدے دِل اُتے جمّی گناہ دی گرد دا احساس جاگن تے اوہ ستواری دے پیر بابے دی درگاہ تے جاکے دِیوا بالدے۔ جھاڑو پھیردے تاں جو گرد صاف ہوجاوے۔

...... نیفاں دی بے بے حمیداں جیرے نوں گُلاں دے پھُلاں نال کھیڈدیاں ویکھ کے بڑا اڑفی۔ اُہ ادھرنگ دی ماری نیفاں نوں گُلاں دی منجی ہیٹھ رُلدیاں ویکھ کے اپنے منجے توں اجہی ڈِگی کہ اوہدی جیبھ ہمیشاں لئی تالو نال جالگی۔ جاجی نے جیرے نوں گُلاں دے جُثے چوں باہر کڈھن لئی چوکھا جتن کیتا۔ اوہنوں پیار نال سمجھایا...... ڈرایا دھمکایا...... ماریا کُٹیا...... پر جیرا...... اِک ضدی بالک، پھُل ہتھوں چھڈن لئی تیار نہیں ہویا۔ تھک ہار کے جاجی نے جیرے توں نیفاں دی طلاق منگی۔ جیرا تیار سی پر گُلاں نے جیرے نوں طلاق دین نہیں دِتی۔

جاجی لئی ساری کائنات بے جان ہوگئی۔ اوہ نیفاں دِیاں اکھاں وِچ سوچاں دی زردی ویکھ کے اتے اوہنوں چُپ دی بُکل وِچ جھوردیاں تک کے

جگراتیاں دی سُولی چڑھدا رہیا۔ اوہ نیفاں نوں درد اولڑے جُردیاں تے بھکھیاں تریہایاں مردیاں نہیں سی ویکھ سکدا۔ اوہنے فیصلا کرلیا کہ اُہ نیفاں دے ماروں تھل وِچ ہریالی لیائے گا۔ اوہ کلی مدھولن والیاں نوں برباد کردے گا...... اوس نے اپنے اندرڈکے ہوئے لاوے داڈھکن پٹیا تے اکھاں وِچ انگیار لیکے گلاں دے ساہمنے جا کھڑا ہو گیا تاں جے زہر وِچ لبڑی ہوئی کالی جیبھ اپنا ڈنگ مار سکے۔ پر گلاں ساہمنے بلدی اَگ داکوئی وس نہیں چلیا۔ اوہدی تِکھی مُسکان جاجی دا سارا اِسریر ٹھنڈا ٹھار کر گئی۔ اکھاں دے انگیار بُجھ گئے تے دِل دا درد اتھرواں راہیں ڈلھ پیا۔ اوہدا رُوم رُوم نیفاں دے سُکھ وی بھِکھ منگن لگا۔

''میرے جُرم دی سزا نیفاں نوں نہ دے، اوس تے رحم کر۔ اوہ تیری وی دھی اے، تے دھیاں دے گھر ماںواں اُجاڑ دیاں نہیں۔ مینوں معاف کردے۔ بخش دے۔ جیرے نوں آزاد کردے۔'' ...... جاجی نوں کوار گندل کھاندیاں ویکھ کے گلاں بہت خوش ہوئی تے کھل کے گڑاکے مارن لگی۔ اوہدے گڑاکیاں نال جامی ترکھان دا مکان، مکان دے ویہڑے لگا ڈھلن دا رُکھ تے رُکھ اُتے بیٹھے پکھی کنبھ گئے ...... جولاہیاں دی بھٹھی وِچ بجلی اِک وار فیر ڈِگی۔ پر ایتکی کوئی مکان نہیں ڈھٹھا۔ کوئی گلّی بجلی دی زد وِچ نہیں آئی۔ صرف کڑکدی بجلی دی چمک وِچ جاجی دے وجود چوں دُھواں نکلدیاں سبھناں نے ویکھیا۔

اشتہاراں والی حویلی

ایس حویلی دا ناں اکرام منزل سی۔ ایس محلے دِیاں تن چار وڈیاں حویلیاں وچوں اِک حویلی ...... اکرام منزل ...... مستری اکرام کھوکھر دی حویلی۔ محنت، مزدوری، عقل، سُوجھ تے دُور اندیشی دے گارے نال بنی اِہ حویلی، اج وی مستری اکرام کھوکھر دی یاد دلاندی اے۔ اللہ جنت نصیب کرے مستری اکرام کھوکھر نوں، اپنے ویلے دی اِک مشہور شخصیت سی۔ اُچا لما قد، کُھلا سِر پَیر، گورا مہاندرا ...... موبلائل تے گریس نال بھری کالی سیاہ ڈانگری وِچ وی سُورج وانگر لِشکدا رہندا۔ چوڑے ہتھاں وِچ بیمار گیئر بکس، گراریاں، نٹ بولٹ، پمپ سلنڈر صحت یاب ہو کے کھیڈن لگدے تے روندا انجن ہسن لگدا۔ دِن رات دی محنت نے گڈیاں دے مستری اکرام کھوکھر نوں دلا ور بس سروس دا حصے دار بنا دِتا سی۔ بڑا بیبا، مِلن سار، سماجی قدراں دا پیارا۔ غیرت تے عِزت دا راکھا۔ ہر اِک دا ماں جایا۔ دنیا داری نوں سمجھن والا۔ چنگی تے مندی اکھ نوں

پچھانن والا۔ ترِن دِھیاں ہویاں ۔ پر جوانی دی مُہاٹ اُتے قدم رکھن سار ہی اکرام کھوکھر نے اونہاں نوں وہیاہ دِتا۔ تاں جو اوہدی عِزّت دی چادر کِتے داغی نہ ہو جائے۔ اکرام منزل وِچ دو پُتر وی نازل ہوئے۔ اسلام کھوکھر تے انعام کھوکھر۔ پڑھن لِکھن دِیاں ساریاں سہولتاں، پیسے دھیلے دی کوئی کمی نہیں۔ ہر طرحاں دِیاں ناز برداریاں۔ پر دونویں پنجو عیبی سُلکھنے نکلے۔ کھوکھر خاندان تے اکرام منزل نوں چن چاڑھن والے۔

اسلام کھوکھر ...... گُجھا شرابی، کچا ڈرائیور، حلیمہ دا خاوند۔ ترِن بچیاں دا پیؤ تے تنخواہ صرف پنجی سو۔ ہر رات دی کالکھ شراب دی بوتل وِچ گُھل جاندی۔ بوتل اسلام کھوکھر دے سِر ریر وِچ نچن لگدی۔ نچدا سِر ریر بھبکیاں مارن لگدا۔ نچدا سِر ریر گاون لگدا تے ہوا'چ اُڈاریاں مارن لگدا۔ فیر اُڈاریاں اسلام کھوکھر نُوں اسمان تے لے جاندیاں۔ اسمان گُونجن لگدا...... تے خورے کدوں گُونجدے اسمان توں اسلام کھوکھر اکرام منزل وِچ ڈِگدا تے بیہوش ہو جاندا۔ شراب دی ایس بوتل وِچ ہولی ہولی حلیمہ وی گُھلدی گئی۔ گھر دا خرچ، بچیاں دا پالن تے حلیمہ دا جیون، سہاگن ہُندیاں ہویاں وی بیوہ لگن لگا۔ اسلام کھوکھر اوہدے لئی جیوندیاں ہی مر گیا تے آخر اِک دِن حلیمہ نمانی نے مرے ہوئے آدم داجُثّا اُتار کے پراں سُٹ دِتا تے اپنی بُھکھ دا بوریا بسترا چک کے ہمیشاں لئی قاسم دے گھر جا بیٹھی۔ اکرام منزل دی چِٹی دیوار تے ایہہ پہلا اشتہار لگا سی۔

اکرام منزل دا دُوجا چن انعام کھوکھر، چھیتی ہی ایس چھوٹے شہر دا وڈا چن بن گیا۔ ''حرام زادیئے، بدمعاشے، کُتیے ...... میں تیریاں ہڈیاں توڑ دِیاں گا۔ پسلیاں بھن دِیاں گا۔ دفا ہو جاؤ سارے ایتھوں۔ تہاڑی ماں دی ...... تہاڑی بھین دی ......'' آہو! ایہہ گاہلاں ہی نیں۔ ربّ دے بخشے ہویے مونہہ

چوں نِکلن والیاں گاہلاں ۔ انعام کھوکھر دِیاں گاہلاں ۔ بڑیاں بھیانک ، انسانی ضمیر نوں قتل کرن والیاں گاہلاں ۔ اِہ گاہلاں ہر راتیں اکرام منزل دِیاں کندھاں چیر کے میرا اپچھا کر دِیاں نیں ۔ میرے کن پاڑ دیاں نیں ۔ ایہہ گاہلاں ساری ساری رات مینوں سوَن نہیں دیندیاں ۔ مینوں ڈاھڈا بے چین کر دیاں نیں ۔ کیوں جے اکرام منزل دِیاں کندھاں میرے کچے کوٹھے نال مِلدیاں نیں ۔ تے میں اپنی کوٹھری اندر بیٹھا سبھ کُجھ سُندا رہناں ۔ بہت کجھ ویکھدا رہناں واں ۔ میں اکرام منزل دیاں بہاراں دیکھیاں نیں ۔ میں ایس اندر دولت ، عِزت ، شرافت ، لیاقت تے غیرت دار راج دیکھیا اے ۔ اتے میں پچھلے وِیہیاں ورہیاں توں اکرام منزل وِچ شراب ، بے حیائی ، بے غیرتی تے گاہلاں دا راج دیکھ رہیاں ۔ انعام کھوکھر ...... کچا شرابی ، نِکما مستری ، ٹرانسپورٹ ورکشاپ وِچ تیل رگریسیا ۔ اوپروں ورکشاپ دے کم دا ربّ ای راکھا ۔ حاضری کلرک نوں مہینے دے دس ویہہ روپے دے دئیوتاں بھانویں پورا مہینہ ہی ورکشاپ چوں غیر حاضر رہو ۔ ملازماں دی حاضری لگدی رہندی اے ۔ سرکاری ادارہ جے ہویا ۔ انعام کھوکھر نے وی حاضری کلرک نال مہینہ لایا ہویا سی ۔ اُہ وی کئی کئی دن ورکشاپ چوں غائب رہندا ۔ کوئی فالتو کمائی کرن لئی نہیں ۔ صرف شراب دے ٹھیکے دا طواف کرن لئی ۔ ٹھرّے دی بوتل پین لئی ۔ نالیاں وِچ ڈِگن لئی تے ہر رات گاہلاں کڈھن لئی ۔ اوس لئی چنگی زندگی واسطے جھوجھنا بیکار سی ۔ پہلاں اوہ شراب نوں پیندا سی ۔ پر آہستہ آہستہ شراب اوہنوں پین لگی ۔ نہ گھر دا خیال ، نہ بچیاں دی فکر ، نہ بیوی دا غم ۔ اپنیاں دی دِید نہ بگانیاں دا ڈر ۔ محلے داراں ، ساک سمبندھیاں تے ہمسایاں توں بے غم ...... انعام کھوکھر ، اکرام منزل ، وِچ چنگھاڑدا ، رہندا ۔ ہر راتیں ڈاھڈیاں بے شرم گاہلاں دے رُوپ وِچ ۔ انسانی

ضمیر نوں قتل کرن والیاں گاہلاں ۔ اتے اکرام منزل دی دُوجی نونہہ، زُہرا......
انعام کھوکھر دے گھر دی لکڑی، اپنیاں چُوچیاں نوں فاقیاں توں بچان لئی تے
اونہاں نُوں دانے کھوان لئی کدے کدے پرائے گھراں وِچ وی جان لگی ۔
پر اوہنیں اپنے آدم دا جُثا گلوں نہیں لاہیا۔ اوہنیں ایس جُثے نُوں ہی اپنی تقدیر من
لیا۔ اپنے آدم دے جُثے ہیٹھ لُک کے رنگ برنگے لٹیرے پان والی زُہرا دِیاں
گلاں ہون لگیاں ۔ گلاں مونہاں چوں نِکل نِکل کے مُحلے وِچ پھیلن لگیاں ۔
گلاں دا اِک اشتہار بن گیا تے اشتہار اکرام منزل دی دِیوار تے چپکا دِتا گیا ۔
اِہ اکرام منزل دی میلی دیوار تے لگیا ہویا دُوجا اشتہار سی ۔ پر ایس اشتہار دی
عبارت توں بے خبر انعام کھوکھر اپنے رنگ وِچ مست سی ۔ ایس اشتہار دی کالی
سیاہی توں بے فِکر، زُہرا۔ گھر دِیاں لوڑاں پُوریاں کرن وِچ رُجھی ہوئی سی ۔
ویلا بڑا تیز دوڑ رہیا سی ۔ پر انعام کھوکھر لئی تاں ویلا، اوس دِن توں رُکیا ہویا
سی ۔ جدوں اوہدے مونہہ نے شراب دا سواد چکھیا سی ۔ فیر شراب دے سواد نے
باقی سبھ کجھ ہضم کر لیا پر ویلا کِسے کولوں ہضم نہیں ہو سکیا۔ وقت دوڑ دا رہیا تے
دوڑدے وقت دے نال نال ایانے چُوچے سیانے ہون لگے ۔ سیانے ہون
والے چُوچیاں وِچوں سبھ توں وڈے داناں سی حُسنا کھوکھر، انعام کھوکھر دی
پلیٹھی دی دِھی ...... حُسنا کھوکھر، شام دا ٹِکا تے سویر دی دوّنی ۔ دِلکش سُندری، پیار
دا گلقند، کھڑیا موتیا، ہسدا گُلاب ۔ حُسنا کھوکھر! گھگی وانگر بولدی تے کوئل وانگر
کُوکدی ۔ شادی وِہیاہ دِیاں محفلاں اوہنوں گھُٹ گھُٹ چھچھی پاندیاں ۔ گیت،
ٹپے، بولیاں سبھ نوں مست بناندیاں ۔ رُوپ دے موتی چگن والے پنچھی،
اوہدیاں نیلیاں اکھاں وِچ چوگ چُگن دی سبیل ڈھونڈ دے ۔ حُسنا کھوکھر، اِک
بل کھاندی سپنی، جِنوں آوارہ سپیرے اپنی اپنی پٹاری وِچ بند کرن دی فِکر کرن

لگے ۔ اکرام منزل دے آل دوالے آوارہ دُھند پھیلن لگی ۔

ماپیاں دیاں بخشیاں ہویاں گلاں بچیاں دی تباہی دا کارن بندیاں نیں ۔ حُسنا کھوکھر وی ماں پیو دے زنگار لگے ہوئے شیشے دا پرچھانواں سی ۔ اونہاں دے کارنامیاں دا کھٹ مِٹھا سنگم ۔ اوہ وی اپنے لئی تباہی دا سامان پیدا کرن لگی ۔ جوبن اوہدے سر یر تے پھوڑیاں وانگر پھُٹ پیا سی ۔ اتے پھوڑے ہولی ہولی بھُکھے عاشقاں دی جھولی وِچ پھِسن لگے ۔ اوہ کھُلے عام اپنے پِنڈے تے جوکاں لوان لگی ۔ جوکاں ...... جیہڑیاں اوس دا گندہ لہو چُوس لیندیاں ۔ سپولیئے اوہنوں چھج وِچ پا کے چھٹن لگے تے چھاننی وِچ پا کے رولن لگے ۔ حُسنا کھوکھر شہرت دِیاں حداں پھیلن لگیاں ۔ اکرام منزل وِچ کئی گُلناراں سہلیاں دے روپ وِچ آن جان لگیاں ۔ سرُو قد مٹیاراں ، پھڑکدیاں رگاں ، نچدیاں اکھاں ، ست رنگی چوڑیاں دے ہاسے گڑا کے ۔ حُسنا کھوکھر ...... روٹی کمان دا ٹھیکرا بن گئی ۔ اوہدی نظر دِنو دِن بالغ ہُندی گئی ۔ اوہ وڈے وڈے ہوٹلاں وِچ جان لگی تے دِل کھول کے پیسے لُٹان لگی ۔ ہُن اوہ سگریٹ ، شراب تے کباب دی عادی ہوگئی سی ۔ اوہدی سوچ اُڈاری ہُن بوہت اُچی سی ۔ اوہ دو جِسماں دے ملاپ نُوں لذّت حاصل کرن دا فِطری تقاضا سمجھدی سی ۔ اوس لئی ہُن سماج تے سماجی رِشتیاں دی کوئی اہمیت نہیں سی رہی ۔ اوہ اکثر کہندی پئی جے دو جوان سریر اپنی مرضی نال اپنے سانجھے جذبے دی پُورتی لئی آپو ُچ مِلن تاں ایہہ کوئی اجیہا مسئلہ نہیں جِس تے سماج والے شور مچان یا قانون تے شرع دا آسرا ڈھونڈن ۔ اوہنیں اپنے سریر نوں نویں تہذیب دے سارے گُناں نال سجا لیا سی ۔ حُسنا کھوکھر ایس شہر دا چمکدا ستارہ ، اکرام منزل دی کالی دیوار اُتے لگا تیجا پر سبھ توں وڈا اشتہار سی ۔ جِس دی عبارت پڑھن لئی قلندری اکھاں بے تاب

رہندیاں ۔ اکرام منزل دے اک کونے وِچ اِک گونگا کردار وی رہنداسی ۔
جیہڑا کدے اپنے خیالاں دے شیشے وِچ اکرام منزل دِیاں بہاراں ویکھدا
رہندا تے کدے اکھاں اگے نچدے پت جھڑنوں ۔ اوس گونگے کردار دا ناں
بے بے حاجراں سی ۔ مستری اکرام کھوکھر دی بیوہ ۔ اسلام کھوکھر تے انعام
کھوکھر دی ماں ۔ بیتی زندگی دے چنگے دِناں دی یاد آوندیاں ہی اوہدے
سائیں دا چوکھیا دیوا...... اوہدے سارے سریر نوں روشن کر دیندا ۔ پر حویلی دی
وگڑی حالت دیکھ کے گونگا کردار چُپ چپیتے روندا رہندا ۔ اکرام کھوکھر دی موت
مگروں بے بے حاجراں دے چہرے تے کئی دراڑاں پیاں ۔ فیر دراڑاں
اوہدا نصیبا بن گیاں ۔ اوس دِیاں ساریاں آس، اُمیداں، رِیجھاں تے تانگھاں
مِٹی وِچ مِل گیاں سن ۔ اسلام کھوکھر تے انعام کھوکھر بے بے حاجراں دے گل
دے گلہڑ ...... اوہنوں بڑی تکلیف دیندے ۔ اوہ دُکھاں دی بھٹھی وِچ سڑھ
سڑھ کے کوئلہ بن چکی سی ۔ اونہیں خورے کِنے سال، مہینے تے دِن ہضم کر لے سن پر
کوئلہ فیر وی سواہ نہیں بن رہیا ۔ بے بے حاجراں بڑیاں دُعاواں منگدی،
پر اسمان اوس تے مہربان نہیں سی ہُندا ۔ اکرام منزل تے لگے اشتہاراں نُوں
ویکھ کے اوہ بہت دُکھی ہُندی ۔ اوہ دِن دے اُجالے وِچ لگن والے اشتہاراں
نُوں رات دے ہنھیرے وِچ پھاڑن دی کوشش کردی ۔ اوہ اکرام منزل دِیاں
کالیاں کندھاں نوں دھوندی ۔ اشتہاراں دی عبارت نُوں مِٹاندی ۔ پر کالیاں
کندھاں نُوں اُہ جِتاں دھوندی جاندی، اشتہاراں دے لفظ اونے ہی گوڑے
ہُندے جاندے ۔

فیر اِک دِن اِنج ہویا کہ حُسنا کھوکھر دے سریر نُوں دس باراں جوکاں
اکٹھیاں چنبڑ گیاں ۔ اوہدے سریر دا گندہ لہو چُوسن لئی ۔ پر اوہناں جوکاں نے

اپنی کھوکھری نال حُسنا کھوکھر دا سارا جسم چھل چھڈ یا سی ۔ اوہ وچاری لہولہان ہو گئی تے اوہنوں اوہدے خیر خواہاں نے بے ہوشی دی حالت وِچ اکرام منزل لیاندا۔ حُسنا کھوکھر نُوں بیہوش دیکھ کے اکرام منزل وِچ زلزلہ آ گیا۔ کالیاں، چٹیاں کندھاں کنبھیاں ۔ اشتہاری دیواراں لرزیاں تے آخر ساری خستہ حویلی دھڑام کر کے ڈھ پئی ۔ حویلی ڈِگن دی بڑی بھیانک آواز آئی ۔ اِک کہرام مچیا۔ لوکی دوڑے ۔ اکرام منزل دِیاں ڈِگدیاں ڈھٹھدیاں کندھاں ویکھن لئی ۔ حویلی نوں مِٹی وِچ مِلدیاں ساریاں ویکھیا ۔ تماشہ ویکھن والے لوک ٹُٹیاں بھجیاں دیواراں تے لگے گئی ہور نِکے نِکے اشتہار وی پڑھن لگے ۔ فیر لوکاں ویکھیا کہ ڈِگی ہوئی حویلی دی گرد وِچوں اکرام منزل دے وسنیک اپنیاں کپڑیاں نُوں پھنڈ دے باہر آئے تے اپنے سِراں نُوں میت دے بُرجاں توں وی اُچیاں کر کے چلن لگے ۔ صِرف اکرام منزل دا گونگا کردار غائب سی ۔ نہ ہی اوہنوں کِسے ڈھونڈ یا۔ شاید اوہ حویلی دے ملبے ہیٹھ دبو گیا سی تے مِٹی نال مِٹی ہو گیا سی ۔

حلالا

راجاں کوئی رُڑھدی شہتیری نہیں سی، جھنوں نواب دریاؤں پھڑ لیایا ہووے۔ اوہ تاں بھرویں رُکھاں دی گھنی چھاں وِچ پلی، ہسدے وسدے گھر دی جائی سی تے ماپیاں نے گج وج کے نواب نال ویاہی سی۔ راجاں جد تیکر کواری رہی، اوہدے خاندان دی آبرو وِچ بادشاہی رہی۔ اوس دا پیو جمال دین شہر دا سبھ توں وڈا ٹھٹھیار سی تے اوس اُتے ایہ اکھان بلکل نہیں سی ڈھکدا اپئی ٹھٹھیاراں دی گاگر چوندی رہندی اے، سگوں اوہدے کاروبار نال گھر دا شنگار سی۔ جمال دین نے کُڑی ٹور دیاں کوئی بخیلی نہیں سی کیتی۔ بھانڈا ٹینڈا، کپڑا لیڑا تے ٹوم ٹلا، سبھ کُجھ رج کے دِتا۔ داج ویکھ کے نواب علی خان دے دِیدے پھٹن لگے سن، اوہنوں داج رکھن لئی اپنی حویلی وی تنگ دِس رہی سی۔

سہاگ رات نُوں صندلی رنگ دی راجاں نواب دے دل وِچ صندل دی نِگھی خشبو وانگر اُتر گئی سی۔ اوہدے رُخساراں اُتے بہاراں ہس رہیاں سن۔

عنابی بُلھاں اُتے مستی دی تھِند پائی تر رہی سی۔ بمب کالیاں زُلفاں جد شُوکدے سپاں وانگوں مخمل دے سرہانے اُتے کھِلریاں تاں نواب کولوں رہن نہیں ہویا۔ اوہ اپنے اتھرے من نُوں کوسے کوسے ساہاں دی ٹکور دین لگا، پر دل وِچ بھانبڑ جد امنبر چھوُن لگے تاں اوہ بلدی اگ نُوں تتے پانی نال بُجھان لئی راجاں دے ریشمی پِنڈے سمیت مخملی کنبل وِچ وڑ گیا۔ نواب نے تاں شاید اپنی اگ بُجھا لئی ہووے پر ٹھنڈے یخ پانی نال نہان دے باوجود وی راجاں دے سریر دی اگ بجھی نہیں سی۔

سویرے جد راجاں نے نواب نُوں چِیر ویں اکھ نال ویکھیا تاں اوہدا تن من بول پیا سی پئی ایس مٹی کے پہلوان دیاں لتاں ریت دِیاں نیں۔ اوہنے نواب نوں من ای من وِچ طعنہ ماریا...... ''بھری جوانی مانجھا ڈِھلا۔'' پر نواب وی کیہ کردا۔ اوہ سجرا بہیا اِکو جہیا سی۔ راجاں اپنے ماپیاں دی آبرو دا چولا پا کے بسوے داراں دی حویلی وِچ آئی سی. ایس لئی اوہ صبر شُکر کر کے نواب نال گزر بسر کرن لگی اتے اپنے عرق وِچ غرق ہوگئی۔ نواب اوہدے نال مِٹھا بولدا تے اوس اُتے موتی رولدا۔ اوہنوں ہر طرحاں نال خُش رکھن دا جتن کردا۔ پر اُہ ایہہ نہیں سی جاندا پئی رن پہلاں نر، فیر زر منگدی اے۔ راجاں نُوں بھُکھ ویلے اُنج تاں چھولے وی بادام لگدے پر بادام کھادیاں وی بھُکھ تھوڑی مِٹدی اے۔ اوہدے سریر دی مونہہ بند ہانڈی جد عشق دے تاپ نال اُبلدی تاں بے کرتُو تے نواب کارن راجاں اپنے آپ نُوں لوہندی رہندی تے اوہدی پیاس ہور وی ننگی ہو جاندی۔ نواب سمجھدا سی پئی ''رناں گھر دِیاں رانیاں تے مرد ڈھونڈے بھار۔ پر اوہنوں کون دسے پئی ''جہڑا رن بیٹیا وندا سوئیو اُترے پار۔'' راجاں ایس حویلی وِچ اپنے آپ نُوں باندر دے گل وِچ موتیاں دا ہار

سمجھدی ۔ نواب اوس لئی بے شک باہروں چٹی چانی سی پر اندروں ہنھیری رات سی ۔ اوہ ہُن سوچدی پئی میاں تاں مر گیا آئی نال پر بیوی کیوں مرے رضائی نال ۔ اوہنے فیصلا کر لیا پئی اوہ اپنی پیاس نُوں بن باس نہیں دئے گی ۔ چھیتی ای راجاں دی عقل دا دِیوا بُجھ گیا تے اوہنے اپنی آبرو دا چولا اُتار کے سماج دے موہنہ تے ماریا، تے پردے وِچ لہراں بہراں ڈھونڈن لگی ۔ اُہ حویلی دی ڈیوڈھی ٹپنا نہیں سی چاہندی پر حویلی اندر اوہدی حالت انج سی پئی ''کوٹھے دی دوڑ بنیرے تو ڑی'' ایس لئی گھر دی بِلّی گھر وِچ ای میاؤں کرن لگی ۔ ایس میاؤں دی میسنی آوازنوں سبھ توں پہلاں جواد علی نے سمجھیا ۔ جواد علی، نواب علی خان دا چچیرا بھراہ تے حویلی دا لاڈلا ۔ راجاں جواد وِچ دلچسپی لین لگی تے اوہنوں لاڈ نال دیسی گھیؤ دی چُوری بڑے چاہ نال کھوان لگی تے اوہدا من پرچاون لگی ۔

جواد نے اپنے کوارپنے دی پنڈ ھ نُوں گھُٹ گھُٹ کے گنڈھ ماری ہوئی سی پر بھرے بھرائے گھر وِچ ای راجاں نے پنڈھ کھولھ چھڈی تے ساری دولت لُٹ لئی ۔

دیہاڑی نواب زمینداری دے کماں وِچ رُجھیا رہندایاں فیر یار بیلیاں نال شکار کھیڈن ٹُر جاندا ۔ پچھوں جواد گھر دی جُوہ وِچ ای صندلی تتری دا شکار کر لیندا ۔ راجاں دا دِل سمندروں ڈُونگھا سی ۔ ایس لئی نواب سمندروں اُچھلدیاں چھلاّں دی کہانی نہیں سی جان سکیا ۔ راجاں لگڑی وانگ کھیہ اُڈان لگی تے نواب دے سِر وِچ پاون لگی ۔ موقع مِلدیاں ای راجاں جواد اُتے پانی وانگر ڈُلھ پیندی تے اوہنوں رج کے نھواندی ۔ بھلا گھر ہودے وسن نوں تے مرد ہووے ہسن نُوں، فیر سوانی نُوں ہور کیہ چاہیدا اے؟

دِل دِلاں دے میلے ہون لگے ۔ اوہ ہُن بڑی خُش سی ، ہُن اوہدا ہتھ کارول' تے دل یارول رہندا ۔ اوہ ہُن اپنے ساہاں دا صدقا اُتار دی تے رج کے موجاں ماردی ۔ جواد جد وی کدے اوہنوں گناہ تے ثواب دا حساب دسن لگدا' تاں راجاں اوہنوں بڑے پیار نال کہندی کہ ''اِہ جگ مِٹھا تے اگلا کس ڈِٹھا ۔'' اِنج دو مُلاں وِچ کُکڑی حرام ہون لگی ۔ راجاں روٹیاں نال بوٹیاں کھان لگی ۔ او خُش سی پئی دونویں اِکو توے دِیاں روٹیاں نیں ، کیہ موٹیاں تے کیہ چھوٹیاں نیں ۔ اوہدی کُکھ نے اِک بال تے دو بالڑیاں وی جمیاں پر راجاں دی پوشاک تے خوراک وِچ کوئی فرق نہیں پیا ۔ اوہ خصم دا کھاوندی تے یار دا گاوندی ۔ نالے کہندی پئی اپنے گھر وِچ کوئی چھج وجائے یاں چھاننی' کسے نوں کیہ ۔

حویلی وِچ کُجھ بِسکٹی گُھگھیاں دا وی رین بسیرا سی جیہڑیاں حویلی دے ویڑھے وِچ ای چوگ چُگدیاں رہندیاں تے حویلیوں اولھے راجاں تے جواد نوں موج مستی کردیاں وی ویکھدیاں رہندیاں ۔ اوہ امانت وِچ خیانت کرن لئی جواد نوں سِٹھنیاں دیندیاں تے راجاں نوں پِٹدیاں ۔ ہولی ہولی نواب نوں اپنے سونے وِچ کھوٹ دا پتا چل گیا ۔ اُہ راجاں نُوں پُچھن لگا :

''میں اِہ کیہ سُن رہیاں ۔ تُوں جواد نال ...... تینوں شرم آنی چاہیدی اے ۔ اوہ تیرا دیور اے ، تیرے پُتراں جہیا ۔''

''ایہ بکواس اے ۔ توں میرے تے لُونبڑ لا رہیا ایں ۔ تینوں کوئی حق نہیں مینوں اِنج ذلیل کرن دا ۔ میں اپنے ماپیاں دی لج نُوں کجدیاں ہویاں تیرے جہے ڈِھلے ڈھگے نال گذارا کر رہی آں ۔ فیر وی توں میرے تے شک کرنا ایں ۔'' راجاں گرجی ۔

''آہو! توں جے عربی گھوڑے تے سواری کر رہی ایں ناں۔ تاں ای ہُن مینوں ڈِھلا ڈھگا کہنی ایں۔ پر اِک گل گنڈھی بنھ لے۔ جِس دن میں تینوں رنگے ہتھوں پھڑیا ناں، اوسے دن میں تینوں طلاق دے دیاں گا تے گُتوں پھڑ کے حویلیوں باہر کڈھ دیاں گا۔ فیر پئی ٹھٹھیاراں دے چُبارے دے کبوتر اُڈاندی رہیں۔'' نواب غصّے وِچ اُبل رہیا سی۔

''ٹھیک اے ٹھیک اے، کُتّے بھونکن تے چن نُوں کیہ۔''

شک حویلی اندر وڑھ چکیا سی تے یقین ڈیوڑھیوں باہر نکل گیا سی۔ نواب دا چِت ہُن کسے وی کم ول نہیں سی لگدا۔ خُشیاں اوہدے ہتھوں ڈِگ پئیاں سن۔ اوہدی رُوح ویران ہوگئی سی۔ اوہ بے چین رہن لگا سی۔ اوہنے زمینداری دا کم اپنے منشی دے حوالے کر دِتا۔ اوہنے شکار کھیڈنا وی چھڈ دِتا تے حویلی دی راکھی بہہ گیا۔ اوہنوں ایس گل دا بڑا دُکھ سی پئی جواد نے اوہدی پت تے ہتھ پایا اے۔ پر اوہ سمجھدا سی پئی گِدا کدے اِک ہتھ نال نہیں پیندا۔ اُہ جاندا سی کہ جد تیکر سُنیارا کھوٹا نہیں ہووے گا' سونا کھوٹا نہیں ہوسکدا۔ اوہنوں پتا سی پئی دوہاں دی سنگت نال ای رنگت ہوئی اے۔ ایس لئی اوہ راجاں تے جواد نُوں جُگل بندی کر دیاں پھڑنا چاہندا سی۔

جواد دی وی اکھ ہُن اکثر پھڑکدی رہندی۔ تاں ای ہُن اوہ راجاں کولوں کنی کتران لگ پیا سی۔ پر راجاں دی ٹھٹھیاراں دی کبوتری سی' سی کردیاں تھوڑی اُڈدی۔ اوہ یاراں باجھ اُجاڑاں کنج برداشت کردی۔ اوہنوں جد وی موقع مِلدا، اوہ چھج نُوں چھاننی وِچ رولدی تے دلاں وِچ امرت رس گھولدی۔

راجاں تے جواد نُوں پیار دی بھنگ پی کے ترنگ وِچ آوندیاں ویکھ

کے ہُن تاں حویلی دے کی کمین وی نواب دی پھکڑی ماردے۔

تے فیر اِک دِن چھج چھانے دی کھیڈ پھڑی گئی۔ جوادنُوں راجاں دی بُکل وِچ ویکھ کے نواب دِیاں اکھاں وِچ لہُو اتر آیا۔ اوہدے وجُود چوں اگ دے انگیارے نکلن لگے تے اوہدی زبان شُوکاں مارن لگی۔

''...... طلاق ...... طلاق ...... طلاق ......''

جواد بھج گیا۔ راجاں نے نواب دے پیر پھڑ لئے۔

''مینوں معاف کر دے۔ میرا کوئی قصور نہیں، میرے نال جواد نے زبردستی کیتی اے۔'' اوہ رون لگی' چیکاں مارن لگی پر ایتھے اوہدا کوئی نہیں سی، نہ ماں، نہ بھین، فیر کون سُندا وین۔

''گشتیئے! توں میری عزت دی لُٹی ہوئی کمائی بن گئی ایں۔ تیری بے حیائی نے حویلی دی غیرت نُوں سنھ لائی اے۔ ایس حویلی وِچ مکھن کھادیاں تیرے دند گھِس گئے نیں۔ ایس لئی توں دفع ہو جا ایتھوں۔ نہیں تاں میں تیرے دند توڑ دیاں گا۔ میں تینوں تِن واری طلاق دے بیٹھاں۔ ہُن توں میری منکوحہ نہیں ایں۔ توں ہُن آزاد ایں۔ ہُن پئی سُوراں نُوں کھجوراں کھواندی رہو۔''

''میں کوئی قصور نہیں کیتا۔ مینوں معافی دے دے۔'' راجاں صفائیاں دین لگی۔ پر اندروں اوہ جاندی سی پئی کھوہ وچ پئی اِٹ کدے سُکی نہیں نکلدی۔

''چل چل ...... باہر دا رستا مل۔ توں تے کنجری ایں۔ مکھی تے کنجری کدے اندر نہیں رہندی۔ تیرے جہی کپتی رن خصم لئی گالھ اے۔'' اوہ راجاں نُوں دھکے مارن لگا تے باہوں پھڑ کے باہر کڈھن لگا۔

''بس نواب' بس۔ توں بڑا بکواس کرلیا۔ توں بڑیاں گالھاں کڈھ

لئیاں ۔ جدتوں میرے نال سارے رِشتے ای توڑ لیے نیں ، فیر تینوں کوئی حق نہیں میرے تے ہتھ چُکن دا ۔ مینوں اوکھیاں بولن دا ۔ میں جو کیتا ، بھُل بھلیکھے ...... میرے کرم اللہ دیکھے ۔ پر توں دس کھاں ...... تیرے پلے رکھڑا گُن اے ۔ توں پیاں عِزتاں نوں روناں ایں ۔ تیرے کول نہ تیرا اے نہ کمان ۔ فیر توں کاہدا پٹھان ۔ رونی تاں میں اپنے نصیباں نُوں آں ۔ جو تیرے گُچھے دے لڑ لگی ۔ عِزت تے شرافت تاں قایم رہندی اے جد پلے سخاوت ہووے پر تیرے پلے تے کوڈی وی نہیں فیر توں کاہدا سخی ۔''

راجاں نے اِٹ دا جواب پتھر نال دِتا تے سِر اُچیاں کر کے حویلی چوں باہر نکل آئی ...... اتے ٹھٹھیاراں دی ھٹی وِچ مڑ واپس آ گئی ۔ راجاں نوں دیکھ کے جمال دین دے چُبارے دِیاں کندھاں ہِل گئیاں ۔ جمال دین بڑا دُکھی سی ۔ ذات برادری وِچ اوہدی بڑی نموشی ہوئی سی ۔ اوہ طلاق نُوں دوزخ دی اگ کہندا جس وِچ سوانی سڑھدی رہندی اے ۔ ایس لئی اوہ وڈوڈیریاں نال مِل کے راجاں تے نواب دے ملاپ دا جتن کرن لگا ۔

راجاں نے کدے وی نہیں سی سوچیا کہ نواب اوہنوں طلاق دے دیوے گا ۔ اوہنوں تے گھر دی کھچڑی کھان وِچ ای مزا آ رہیا سی پر ہُن اوہ کیہ کر سکدی سی بھلا ! شتابی کم خرابی کر دی اے ۔ اتے غُصا حرام تے بندا بدنام ہوندا اے ۔ راجاں ایس سارے معاملے ول گوہ کر کے جھُردی رہندی ۔ اِنج تاں اوہ اِک اجہی سیانی بِلّی سی جہڑی ہر قسم دے چوہے پھڑن دا چج جاندی سی پر ہُن اوہ عمر دے اوس حصے ول ودھ رہی سی جتھے سوانی ایہ نہیں کہ سکدی پئی جہدی بُکل وِچ گہنا اوہنے بھکھیاں کیوں رہنا ۔ اوہدے سِر پیر دے گہنے ہُن پالش کیتیاں وی پیلے ہوندے جا رہے سن ۔ اوہ ہُن سمجھن لگی سی کہ چار دھیاڑے شوق

دے، مُڑ اوہو گُتے بھونکدے۔ ہُن اوہدی عقل دا دِیوا جگ پیا سی تے سیانپ دی لَوء وِچ اوہنے ویکھ لیا سی کہ چڑھدے سورج نُوں ای سارے پانی دیندے نیں۔ پر ڈُبڈبے سُورج نُوں کوئی پانی نہیں دیندا۔ اوہ جان گئی سی کہ ماپے، حسن، جوانی تے کالے کیس سدا نہیں رہندے۔ اُپروں ہُن اوہدے دل دے کسے کونے وچ سُتی پئی ماں وی جاگ پئی سی جہڑی چاہندی پئی اوہ اپنے بالاں نوں گھُٹ کے گل لائے تے اوہناں نوں اپنی ممتا دِیاں لوریاں سنا دے۔ ایس لئی اوہنے اپنے پیو جمال دین دیاں کوششاں نُوں نکاریا نہیں۔

...... بسوے داراں دی حویلی اُنج تاں کھڑی سی پر نواب دے دل دی کُلی ڈھیہ چکی سی۔ اوہدی تاں دنیا ای اُجڑ چکی سی، اوہ بڑا نموجھان سی۔ اوہ اپنے بالاں نُوں ویکھ کے جُھردا رہندا تے کہندا۔ ''بابا فرید، رناں ڈاڈھیاں مرد غریب'' اوہ اکلاپے دی سُولی چڑھ کے سوچدا رہندا پئی ...... ایہ کہیا آیا تتی دا وارا کِہ اُجڑ گیا تخت ہزارا۔ نواب دی ٹُٹ بھج نُوں ویکھ کے وڈیرے حویلی دے چکر لان لگے تے اوہنوں سمجھان لگے۔

''معاف کرنا وی اِک نیکی اے پُتر، اتے اللہ تعالیٰ معاف کرن والیاں دی وڈیائی فرماندا اے۔ توں راجاں نُوں معاف کر دے تے اوس نال مُڑ نکاح کر لے۔ اوہنوں اپنی غلطی دا ڈاہڈا اچھتاوا اے۔ اوہنے وی بدنامی دی بڑی اگ سیک لئی اے۔ اوہنوں بخش دے۔ اوہ ہُن تیری چادر نُوں آدر دیوے گی۔''

''پر چاچے غفورے! راجاں دی حرام کاری کوٹھے چڑھ کے کُوکی اے۔ میں شریکاں وچ مونہہ دین جوگا نہیں رہیا۔ تہانُوں تے پتا اے پئی شریک مِٹی دا وی بھیڑا ہوندا اے۔ راجاں نے میری عِزت مِٹی وِچ رول چھڈی اے۔

بھیڑی رن نُوں تے رب وی ناپسند کردا اے، میں تے انساں آں۔ فیر میں کنج مُڑ کہواں کِہ آ بلائے مینوں مار۔ بزرگو! ان داتا تے ہر کوئی ہو سکدا اے پر رن داتا کوئی نہیں ہوندا۔''

''تیری گل تاں لکھ دی اے پتر، پر وڈیاں سِراں دِیاں وڈیاں پگاں ہوندیاں نیں۔ ایس لئی توں فراخدلی دس تے وِگڑے کم نوں سوار لے۔ تیرے نال نال جمال دین دی وی بڑی نموشی ہوئی اے۔ اُہ وی برادری وِچ مُونہ کڈھن جوگا نہیں رہیا۔ اوہدی وی عِزت دی میلی چادر نوں دھودے۔ اوہدا وی مان رکھ۔ اسیں اوہدے ضامن آں۔ توں رب تے بھروسا رکھ، کیوں جے رب ای سبب بناندا اے۔ رب ای توڑدا تے جوڑدا اے۔ فیر توں بچیاں دا وی خیال کر۔ اوہناں دی بھال لئی راجاں نال مڑ نکاح پڑھ لئے۔ پتر! تھالی وچ لُون نہیں بھنی دا۔ توں اپنا گھر سنبھال۔ لوکاں دا کیہ اے، جتنے مُونہ اوُنیاں گلاں۔ توں اپنا سُکھ ویکھ۔ اکلی جندڑی کنڈیالی اے تے سوانی نال ہریالی اے۔ نواب! کلی تاں لکڑی وی نہیں بلدی۔ ایس لئی ساڈی گل من لئے۔ اجے وی ڈُلھے بیراں دا کُجھ نہیں وِگڑیا۔''

''تُسیں میرے وڈے او۔ میرے بزرگ او۔ میری خیر چاہن والے او۔ ایس لئی میں تہاڈی گل من لیناواں۔ جے تُسیں پاٹے نُوں سینا چاہندے او تاں مینوں کوئی اعتراض نہیں۔ پر میری اِک شرط اے۔''

''بول، نواب پتر بول۔ توں کیہ چاہنا ایں؟''

''چاچے غفورے! میں صرف ایہ چاہناں پئی راجاں پہلے عُمرا کرے یا حج۔ اتے اپنے گناہواں نوں بخشا وے۔ اپنے عیباں دا کفارا ادا کرے۔ اوہدے تن تے من دی پلیتی دھوتی جائے۔ فیر میں راجاں نُوں مڑ اپنی منکوحا

بنا لواں گا۔''

حاجی غفور خاں تے رحمت علی نے ایہ خُشخبری جمال دین نُوں سنائی۔ نواب ولوں لائی گئی شرط وی دسی۔ جمال دین راجاں نوں عمرا کران لئی تیار ہو گیا تے اِنج ٹھٹھیاراں دے چبارے دے سُرخے، چِینے، لقے تے جونسرے اسمان وچ کلیلاں کرن لگے۔ کُجھ چِرمگروں جمال دین راجاں نوں عمرا کرا کے لے آیا تے وڈوڈیرے چُپ چپیتے مولوی جی کول گئے اتے نواب تے راجاں دا نکاح کران لئی کہن لگے۔ مولوی جی نے بزرگاں نوں شرع سمجھائی تے کہیا پئی نواب نال مُڑ نکاح کران توں پہلاں راجاں دا حلالا ہونا ضروری اے، یعنی اوہدا نکاح کسے ہور مرد نال کرانا پوے گا۔ مگروں اوہدے ووں کولوں طلاق لے کے نواب علی خان نال نکاح ہوسکدا اے۔

''مولوی جی! کوئی اجہیا رستا کڈھو پئی سِدھا دوہاں دا نکاح پڑھا دِتا جائے۔ اجہے حلالے دی لوڑای نہ پوے۔ نواب، راجاں دا کسے دوجے بندے نال نکاح کرانا ہرگز برداشت نہیں کرے گا۔''

''غفور خاں صاحب! ایہ کِنج ہوسکدا اے۔ ایہ شرع دے خلاف گل اے۔ اتے شریعت تے چلنا ہر مسلمان مرد تے سوانی لئی فرض اے۔ ایس لئی تُسیں نواب نُوں سمجھاؤ۔ اوہنوں شریعت قانون پڑھاؤ تے اوس اُتے عمل کرن دی ہدایت کرو۔ اللہ رحم کرن والا اے۔ اوہ سبھ دِیاں خطاواں معاف کردیندا اے۔''

حاجی غفور خاں تے رحمت علی، اسلامی شریعت دِیاں کتاباں لے کے نواب دی حویلی آئے تے اوہنوں شریعت دے حوالے نال مولوی جی دِیاں دلیلاں سمجھائیاں تے دسیا پئی اوہدے نال نکاح پڑھان توں پہلاں راجاں دا

حلالا کرانا ضروری اے۔ نواب نے آپ وی شرع دا اوہ حِصّا پڑھیا جس وِچ مولوی جی دِیاں دسیاں ہوئیاں گلّاں دا ذِکر سی۔ اوہ حیران تے پریشان سی پئی ایہ کیہڑی سزا اے کہ حلالے دے بہانے راجاں نُوں دُوجے مرد دے حوالے کر دِتا جائے۔ بھاویں اِک رات لئی ای سہی۔ پہلاں اے کم لُک لُکا کے ہونداسی پر ہُن شریعت دی آڑ وِچ سرِ عام راجاں دُوجے مرد دی بیوی بن کے اوہدے نال رات گذارے گی۔ فیر بھلا ایس گل دا کیہ بھروسا کہ اوہ بندا دُوجے دن راجاں نوں طلاق دے گا وی کہ نہیں؟ اوہ ڈاڈھا فکرمند ہویا۔ اوہ پچھتار ہیا سی پئی جے ایہو حالات بننے سن تاں اوہنے راجاں نوں طلاق ای کیوں دِتی سی۔ نواب نے چاچے غفورے کولوں سوچن دا سما منگیا۔

نواب پوری رات ٹھنڈے دماغ نال سوچدا رہیا۔ پر ایہہ حلالے دا کرلا بار بار اوہدے گل چ اَڑ جاندا۔ جے کرلے نوں تُھکدا اے تاں شریعت دی خلاف ورزی ہوندی اے تے کفر دا فتوا لگ سکدا اے۔ اتے جے نِگلدا اے تاں ضمیر دا پنچھی حلال ہوندا اے۔ جیہڑا پہلوں ای پھٹڑ پیا سی۔ اوہنے سارے حالات تے غور کیتا تے اخیر حلالے دا کوڑا گھُٹ وی پین لئی تیار ہو گیا۔''

جمال دین تے چاچا غفورا اِک اجیہا بندا ڈھونڈن لئی نکل پئے جیہڑا روٹیوں عاجز ہووے تے جیہنوں کُجھ رقم دے کے ایس شرط اُتے راجاں نال نکاح کران لئی تیار کیتا جائے کہ نکاح دے دوجے دن اوہ اوہنوں طلاق دے دیوے گا۔ چوکھی تلاش مگروں اوہناں ٹھوک وجا کے تے ٹھن ٹھنکا کے برکت ناں دا اِک لُنڈی مسیت دا نمازی پھڑ لیاندا اتے اوہدے نال راجاں دا نکاح کرا دِتا۔ راجاں جہدا تتے دُودھ نال مُونہہ سڑھیا ہویا سی، ہُن لسّی نُوں وی پھوکاں

مارن لگی تے من ای من وِچ کہن لگی ''بھیڑاں اُنّ ای لُہانی اے' کوئی لاہ لیوے''

دُوجے دِن سمجھوتے مطابق برکت کولوں طلاق لے لِتّی گئی۔ راجاں دی عِدت پوری ہون مگروں مولوی جی نے نواب دا نکاح اوس نال مُڑ پڑھا دِتا تے اِنج راجاں جہڑی لڑی دا موتی سی' اوسے نال پرو دِتی گئی۔

تے فیر اِک نواں جیون شروع کرن توں پہلاں اوہ دونویں حج کرن لئی ٹُر گئے تاں جے اللہ یاد تے گھر آباد رہے۔

ڈُونگھے پانیاں دا دُکھ

میں چوکھے چِرتوں ایس ڈونگھی جھیل وِچ تر رہیا واں پر جھیل وِچ کوئی ہلچل نہیں اے۔ لہراں شانت نیں۔ میں چاہنا واں پئی چھلاں اُچھلن، مچلن تے بِھکرن۔ ہڑھ آئے تے میں ڈُب جاواں۔ پر جھیل شانت اے۔ چُپ بے حرکت۔

ایہہ جھیل صدیاں پہلوں مچلی سی۔ ایس وِچ ہلچل پیدا ہوئی سی۔ ایہدیاں چھلاں اُچھلیاں سن، پر اوس ویلے جھیل وِچ کوئی ترن والا نہیں سی۔ تد اوہ منکھ جہڑا ایس جھیل وِچ اُتریا سی، اوہ تارو نہیں سی۔ تاں ای اُوں دندے تے بہہ کے اپنے پیراں نال صاف سُتھرے پانی نوں میلا کردا رہندا سی۔ پر جھیل تاں بڑی ڈونگھی اے۔ ایہدی اوپرلی سطح دے ہلن نال...... اندر ٹھہرے کوارے جل تے کوئی فرق نہیں پیا۔ ہولی ہولی ایس ان چھوئے نرمل، کوملِ جل اُتے کاہی جمن لگی۔ کاہی نے جل نوں گھیر لیا۔ ایہدی سُندرتا دِیاں لاٹاں بجھن لگیاں۔ ایہہ مُرجھان لگی۔ لمے سمے تک جھیل وِچ پیر پئے رہن نال اوس منکھ دے

پیر سڑھ گئے ۔ گل گئے ۔ اتے فیر بے پیراں دا منکھ حادثے دا شکار ہو کے گھنے بدلاں وِچ گواچ گیا۔ گرد تے غبار دے جھکھڑ چ فنا ہو گیا۔ اتے اِنج جھیل دی سطح دا ہلناوی بند ہو گیا۔ جھیل دے بے حرکت رہن نال پانی وچ کاہی دی فصل پھیلن لگی ۔ جھیل ہُن کاہی نال بھری ہوئی اے ۔ اتے میں اِک کستی تارو ، اِک ماہر غوطہ خور ...... ڈُونگھی شانت جھیل چوں کاہی کڈھن دی کوشش وِچ پانی دی تہہ تیکر غوطے مار رہیاں واں ۔ میں جمی ہوئی کائی کھرُچ رہیاں اتے دھرتی دے مُونہہ تے مار رہیاں ۔ تاں جو دھرتی دا مُونہہ بند رہے ۔ اوہ مُونہہ چوں گندے شبد نہ کڈھ سکے ۔ پر لگدا اے کہ کائی کھرُچدے کھرُچدے کِتے میرے نہوں ہی نہ اُتر جان ۔ اُنگلیاں توں لہو نہ رِسن لگے کیوں جو جھیل دے پانی وِچ جمی ہوئی کاہی دے اندر پتھر دی اِک خوبصورت مورتی پئی ہوئی اے ۔ میں کاہی وِچ پھسی ہوئی مُورتی نوں پانی چوں باہر کڈھنا چاہناں واں ۔ اوہدی کایا نُوں کھُرچنا چاہناں ۔ اوس وِچ حرارت بھرنا چاہناں ۔ اوہنوں پگھلانا چاہناں ۔ پر اوہ مورتی ...... اپنے جذبیاں نوں مارنا چاہندی اے ۔ اوسدیاں رِیجھاں دا پنچھی آکاش وِچ اُڈنا چاہندا اے ۔ پر اوہ اوہدے کھنبھ کٹ دینا چاہندی اے ۔ اوہ جھیل توں باہر نکلنا نہیں چاہندی ۔ پر میں وی فیصلا کرلیا اے کہ میں اِنج نہیں ہون دیاں گا ۔ میں اوہنوں بے حِسی دی چکی وِچ پِسن نہیں دیاں گا ۔ میں اوہنوں جمی ہوئی اُداسی دے زہر نال حاملہ نہیں ہوون دیاں گا ۔ یاداں دے ٹاپو چ بھٹکن نہیں دیاں گا ۔ میں اوہدی سُلگدی رُوح وِچ حیاتی دے بیں بیجاں گا تے مالی بن کے رُوح دے باغ نوں پانی دیاں گا ۔ تاں جو گلاب مہکن ۔ اوہ مورتی رادھا دی ہم شکل اے تے میرا مہاندرا کرشن نال مِلدا اے ۔ ایس لئی اوہ میری رادھا اے تے میں اوہدا کرشن آں ۔ میں اوہدے لئی پریم گیتا رچنا چاہناواں ۔ جِس وِچ ارجن لئی

صرف ایہہ حُکم لِکھیا ہووے گا کہ اوہ پیار دی جوت جگائے تاں جو خُدائے عشق دا دیدار ہُندا رہوے۔ اتے عبادت جاری رہوے۔ اوس سمے تک، جد تک سرِشٹی دا بھرم نہ ٹُٹے، پر اوہ سرِشٹی دے طِلسّم نوں ٹٹُدیاں ویکھنا نہیں چاہندی۔ اوہ کہندی اے۔

''دنیا دا ایہہ سمندر بہت ڈونگھا اے۔ ایتھے آس دے جزیرے ڈُبدے تردے رہندے نیں۔ ایتھے دا اتہاس سپریر دے ننگے پن توں شروع ہو کے تہذیب دے لباس تیکر جاندا اے۔ تے ایہہ تہذیب ...... اک جنگل اے۔ کلچرڈ آدم خوراں دا جنگل۔ ایتھے چِٹے سفید کیڑے رُکھاں نوں چٹ رہے نیں۔ رُکھاں دِیاں جڑاں کھوکھلیاں ہو رہیاں نیں۔ اوہ ننگے ہو رہے نیں۔ پر اسیں سارے بے وس آں۔ کُجھ نہیں کرسکدے۔ اسیں سارے زندگی دی پنڈ ھ چُکی دھرتی اندر دھس رہے آں۔ اسیں سبھ سریر دی سُولی اُتے ٹنگے ہوئے آں۔ فیر وی توں پریم گیتا رچنا چاہنا ایں۔ پیار دے دیپ جگانا چاہنا ایں۔ خدائے عشق دا دیدار کرنا چاہنا ایں۔''

''ویکھ رادھا! اپنے احساساں دی بھٹھی وِچ اینا تیل نہ پا کہ تیرا وجود ہی سڑھ بل جائے۔ دنیا دی کوئی شئے اپنی ذات وِچ بُری نہیں اے۔ ساڈے بُرے کرماں نال اوہ بُری ہو جاندی اے۔ ایس لئی بُرائی دا وجود حقیقی نہیں اے۔ جد کہ زندگی اِک حقیقت اے۔ ایس سچ نوں سمجھ۔ رادھا! حیاتی، کائنات چ کھلرے رنگاں داناں اے۔ زندگی محبت اے۔ عشق اے۔ پر تیری زندگی دی گلی تاں خالم خالی پئی اے۔ بلکُل ویران۔ کمرے اُجاڑ پئے نیں۔ میں تیرے دِل دی کوری دیوار تے حیاتی دیاں تصویراں سجانا چاہناں۔ میں تینوں خوشیاں بھری زندگی دینا چاہناں۔ ایس لئی توں اپنے دل دا دروازہ میرے لئی

بند نہ کر۔''

''میں اوس راہ تے چلنا چھڈ چکی آں کرشن! جہڑا رِشتیاں دے گھنے جنگل نوں جاندا اے۔ میں خواب دیکھنے چھڈ دِتے نیں۔ میں اپنے جُسّے توں پیارناں دی گرد پھنڈ دتی اے۔ توں نہیں جاندا کرشن! بہت پہلاں بھُلیکھیاں تے چھلاویاں پچھے چلدیاں ہویاں میں دِل دریادے دندے تے اِک گھر بنایا سی۔ اوس اندر پیار دا دیپ جگایا سی۔ فیر کسے نے چُپ چپیتے میرے گھر دا گنڈا کھڑکایا سی۔ میں اوہنوں اندر آن دی اِجازت دے دِتی سی۔ میں اوہنوں اپنے سِر ید دی چادر بنانا چاہندی ساں۔ توں تاں جاننا ایں پئی عورت اِک ویل وانگر ہندی اے جہڑی بھاویں کِنی ہی وڈی تے لمی کیوں نہ ہو جاوے۔ پر اوہنوں ہر ویلے اِک مضبوط سہارے دی لوڑ ہندی اے۔ میں اوہنوں اپنا سہارا بنانا چاہندی ساں۔ پر اوہ ندی کِنارے کھڑا اِک اجہیا رُکھ سی جِدھیاں جڑاں کھوکھلیاں سن۔ اسیں کافی چِر تک اگ پانی دی کھیڈ کھیڈ دے رہے۔ میں اوس اندر ہریالی لیان دا جتن کردی رہی تے اوہ مینوں بانجھ بناندا رہیا۔ اوہ اِک اجہا بدل سی جو کدے گرجیا تے نہ کدے ورہیا۔ اوہ منگھ جہڑا میری زندگی وِچ اگ دے بھانبڑ وانگ داخل ہویا سی، میری رُوح نوں ساڑھ پھونک کے میرے اندروں باہر نِکل گیا۔ میں اوہنوں پھڑ وی نہ سکی۔ اتے فیر میں جھیل وِچ ڈُب گئی۔ کاہی نال بھروچی جھیل وچ۔ میں ٹھنڈی ٹھار ہوگئی۔ میں اتھرواں دی پونجی نُوں بے دریغ لُٹایا، پر کُجھ نہیں پایا۔ ایس لئی توں مورتی نوں پگھلان دا جتن چھڈ دے۔''

''رادھا! اسیں سارے لوک محبت دی تانگھ وِچ جیوندے آں۔ ایہہ ساڈی فطرت دی پہلی لوڑ اے۔ ساڈے دل دی پہلی ریجھ۔ ایس لئی توں مینوں

تیاگ دی دعوت نہ دے۔ میں تیرے نال پیار کرناں۔توں وی مینوں چاہنی ایں،
پر کہنا نہیں چاہندی۔ ایہہ گل میں تیرے سِر ے تے لِکھے اکھراں توں پڑھی اے۔
توں اپنے جذبیاں نوں وجود دی قبر وِچ قید کیتا ہویا اے۔ کیوں جے توں اوس پل
توں ڈرنی ایں جد تیریاں خواہشاں دی گنڈھ کُھل جائے گی تے توں تِیلا تِیلا ہو کے
کِھلر جائیں گی۔ ایس لئی رادھا! سارے ڈکّے توڑ دے تے اوس جال، چوں
باہر نکل آجہڑا توں آپ اپنے دُر دبُنیا اے۔''
''ایہہ ٹھیک اے کرشن! ہِیں میں تینوں چاہنی آں۔ پر پیار تیرے لئی جسماں
دے سماگم داناں اے۔ جد کہ میرے لئی ایہہ اِک لافانی جذبا اے۔ اِک خوشبو
اے، روح نُوں آنند بخشن والی خشبو۔ پیار رُوحاں دے ملاپ داناں اے۔ کیوں
جو اسیں رُوح دی حالت وِچ اِک ساں۔ اتے جسماں توں پاک۔ سورج وانگر
چمکدے تے جھرنیاں دے پانی وانگ صاف۔ جد اسیں سِریراں وِچ قید ہو گئے
تاں سانوں حِصیاں وِچ ونڈ دِتا گیا تے ساڈی وحدت گواچ گئی۔ ایس لئی آ، اسیں
سِریراں دی صحبت ترک کر دیئے۔ تانگھاں دِیاں بیڑیاں توڑ دیئے۔ قید توں بچ
جائیے۔ تے اپنی اصل منزل اُتے جا پہونچیئے۔''
رُوحاں دو قسم دیاں ہُندیاں نیں رادھا! اِک فانی تے دُوجی غیر فانی۔
غیر فانی رُوح خواہشاں دی بھاجڑ نُوں ختم کر دیندی اے، پر فانی رُوح پیار تے
لذّت منگدی اے۔ میں وی اِک فانی روح آں۔ میں تینوں پیار دا سواد چکھانا
چاہنا واں۔ جسماں دے سماگم نال سورگ وِچ لے جانا چاہنا واں۔ کیوں جو
جسماں دا سماگم ہی مُکتی دا وسیلا اے۔ حقیقی عشق دا پَل اے۔''
''کرشن! تیرے دِل تے دماغ دی حالت صحیح نہیں اے۔ تیریاں گلاں
وِچ عقل دا دخل نہیں لبھدا۔ توں محبت نوں اپنے زاویے نال ویکھدا ایں۔''

''عشق دا رُتبا عقل کولوں بہت اُچا اے رادھا! محبت زندگی اتے موت وِچکار اِک انمولا خزانا اے۔ جِدھا حساب کتاب نہیں رکھیا جاندا۔ ایہہ تاں جذبیاں دی دولت اے۔ حیاتی دا سرمایہ اے۔ پر سچ تاں اِہ اے کہ تُوں اپنے ہوا کسے ہور نال کوئی رشتا رکھنا ای نہیں چاہندی۔ توں سُلگ سُلگ کے خاک ہونا چاہنی ایں رادھا! توں نہیں جاندی کہ ایہہ دنیا حساس لوکاں لئی اِک نرک اے۔ ایس لئی جیون دے اِک اِک پل نوں خوشیاں بٹورن لئی ورت۔ مینوں ٹوٹیاں وِچ ونڈی ہوئی تیری ایہہ زندگی پسند نہیں۔ توں اپنا پُورا وجود اکٹھا کرتے میرے نال چل۔ میرا پیار دھپ وِچ تیرا سایا بنے گا۔ تے ہنیرے وِچ لوء بن جائے گا۔ تیرے سِر یر دی گُپھادی ہنیرے نال بھری ہوئی اے۔ لوء دا کِتے ناں نشان تک نہیں اے۔ جے تیری مرضی ہووے تاں میں گُپھا وِچ اگ بالاں تاں جو سِر یر روشن ہو جائے۔ ویکھ رادھا! انسان دے اندر جذبے ٹُٹ بجھ تاں کردے ہی رہندے نیں پر دِل دا بھانڈا خالی نہیں رکھنا چاہیدا اے۔ اوہ بھریا ہووے، بھاویں اوس وِچ آس دا رانگلا غبار ہی کیوں نہ ہووے۔ میں منناواں کہ اسمان میلا اے۔ دھرتی بنجر ہو رہی اے۔ سورج بدلاں دے دھوئیں چ اٹکیا ہویا اے فیر وی آ، اسیں نال نال چلیئے۔ جگنوواں نُوں پھڑیئے تے حیاتی دے اِک اِک پل نُوں لوء بخشیئے۔''

''ایس زندگی دے رستے وِچ ہُن مینوں کسے رُکھ دی لوڑ نہیں رہی کرشن! میں کدوں دا اپنے سائے ہیٹھ جینا سِکھ لیا اے۔ میں اِک کالی رات آں جہڑی لوء نوں کدے جنم نہیں دے سکدی۔ ایس لئی مینوں ٹٹینے پھڑن چ کوئی دلچسپی نہیں اے۔ میں اپنے دِل دے بوہے نُوں اندروں جندرا مار دِتا اے۔ میری بہار کدی برف وِچ دبی جا چکی اے۔ تے بَرف پگھلن والی نہیں اے۔ توں مورتی نوں توڑن دی کوشش چھڈ دے۔ میں تاں ایس اُڈیک وِچ آں کرشن! پئی کدوں میری

رُوح جسم دے کفن توں آزاد ہووے۔''

''رادھا! جسم رُوح دا کفن اے تے نہ قبر۔ جسم سُولی وی نہیں اے۔ ایہہ رُوح دا لباس اے۔ ہِر یر دی پوڑی اُتے چڑھ کے ہی رُوح تک پہونچیا جا سکدا اے رادھا! سوانی نے مرد ذات نوں ایس لئی پیدا نہیں کیتا کہ اوہ اکلی رہووے۔ مرد اوہدا ساتھی اے۔ اوہدا پُورک۔ ایس لئی توں بھج نہیں۔ میں تینوں ہارن والا نہیں آں۔ ویکھ، ویلا برباد نہ کر۔ وقت تے لہراں کسے دی اُڈیک نہیں کردیاں۔''

''پر میں آپ اپنے آپ نُوں ہارنا چاہنی آں۔ ایس وِچ توں کیہ کر سکناں ایں۔'' ...... میریاں ساریاں کوششاں ناکام ہو گئیاں۔ میرا منزل تے پجُنا اوکھا ہو گیا۔ بھلا کیلے دے چھِلکیاں تے چل کے منزل اُتے کیویں پجُیا جا سکدا اے۔ میں اوس اندر زندگی دی حرارت پیدا کرن دی کوشش وِچ آپ برف دی سِل بنن لگا۔ اخیر اِک دن اوہ پتھر دی سوہنی مورتی، جہڑی پل چھِن لئی جھیل چوں اُبھری سی، ہمیشاں لئی کاہی نال بھروچی جھیل وِچ ڈُب گئی تے غائب ہو گئی۔ میں ڈونگھی جھیل وِچ تاری ماردا رہیا۔ اوہنوں تہہ وِچ ڈھونڈدا رہیا۔ پر جھیل وِچ کوئی ہلچل نہیں ہوئی۔ اوہ بے حرکت تے شانت رہی۔ تھک ہار کے میں جھیل وِچوں باہر آ گیا تے کنارے تے بہہ گیا۔ پر میرے پیر جھیل وِچ ہی پئے رہے۔ اتے پانی نوں ہلاندے رہے۔ کاہی نے میرے پیراں تے پھوڑے اُگا دِتے۔ میرے پیر وی سڑھ گئے۔ پر اوہ سُندر مورتی جھیل چوں فیر کدے نہیں اُبھری۔ ایس گل نُوں صدیاں بیت چکیاں نیں۔ پر میں بغیر پیراں دا منٹھ اج وی کنارے تے بیٹھا اوہدی تانگھ چ جھیل اندر جھانکدا رہناواں۔

کھُونجے رُلدا سچ

میں کہانی ٹوٹیاں وچ لِکھناں پسند کرناں واں۔ کیوں جے میں ٹوٹے جوڑن 'چ ماہر آں۔ اِہ کہانی وی میں ٹوٹیاں 'چ ای بیان کر رہیاں۔ تُسیں میرا یقین کرلو پئی اِہ ٹوٹے خوبصورتی نال جُڑ جان گے تے کہانی بن جائے گی۔ اِک کہانی ...... کئی ٹوٹے ...... نِکے وڈے ...... ضرُوری تے غیر ضرُوری ...... تے اِہ پہلا ٹوٹا ......

اِک الھڑ مُٹیار، ...... کھِڑیا شریر، ...... چھاتی اُتے دو کچیاں ناکھاں ......
انگ انگ 'چ گلاب دی مہک ...... اپنے وجُود دے جنگل نُوں ہرا ہُندیاں ویکھ رہی اِہ مُٹیار ...... اِک دِن ہسدے کھیتاں 'چ ...... سبز کھیرے توڑن گئی ...... ایتھے ذرا رُک جاؤ ...... کیوں جے ایس پہلے ٹکڑے دا دُوجا حِصّہ ایتھے نہیں جُڑدا۔ ایس لئی ہُن کہانی دا دُوجا ٹوٹا پڑھو۔ اِک گبھرو ...... جوانی دے خُمار 'چ بے مہارا ...... چڑیاں دا شکاری ...... اِک شاہ مار ...... گُڑی نوں کھیت ول جاندیاں ویکھ کے اپنی کھُڈ چوں باہر نِکلیا ...... تے گُڑی دے ساہمنے کُنڈلی مار کے کھڑا ہو گیا۔ اُہ کُجھ

بُڑ بڑایا...... تے فیر اوہنیں گردن لمّی کیتی تے گُڑی نوں ہڑپن لئی مُونہہ کھولیا۔ گُڑی
نے چوکھی داد فریاد کیتی۔ شور مچایا۔ ڈاہڈا مقابلہ کیتا...... پر سپ ڈنگ مار گیا۔
چڑی شکار ہوگئی۔ مُنڈا اہرے جنگل نُوں تباہ کر کے اپنی وڈی حویلی ول چلا گیا......
تے گُڑی...... پئی جیدے ساوے حُسن نُوں اتی سُندر بناوَن والی نتھ نکوں لتھ چکّی
سی...... اتے کچیاں ناکھاں تے چک مارن دے نشان سن۔ آہو! اُہ گُڑی......
پھٹڑ سِر پیر نُوں سانبھدی ہوئی...... تے بھارے قدم پُٹ دی ہوئی...... روندی
گُرلاندی...... اپنی گُلی چ آپڑی۔ اوہنوں اُجڑیا ویکھ کے اِک کہرام مچ گیا۔ گلی
'چ بھونچال آیا...... فیر بھونچال...... وستی 'چ پھیل گیا۔ وستی درّد نال گُرلان
لگی۔ درد دے دریا 'چ ہڑھ آ گیا۔ وستی حویلی والے مُنڈے دے خلاف لام بند
ہوگئی۔ اوہناں تھانے 'چ رپٹ درج کرائی۔ گل وڈیاں گُرسیاں تیکر پہونچی۔
وستی 'چ پُلس آئی۔ گُڑی دے بیان لِتے گئے۔ پُلس نے اوہدی لیر ولیر قمیض......
پھٹی انگی...... لہو 'چ رنگی شلوار اپنے قبضے 'چ لے لئی تے گُڑی دا جھرُ وٹدیا ہویا
سِر پیر...... ڈاکٹری معائنے لئی بھیج دِتا۔ مُنڈے نُوں گرفتار کرلیا گیا۔ گواہاں دے
بیان لِتے گئے۔ بیان مکمل ہُندیاں سار ہی پُلس نے تعزیراتِ ہند دی دفعہ
376 دے تحت چالان سیشن کورٹ 'چ پیش کر دِتا۔

اتے اِہ کہانی دا تیجا تے اہم ٹوٹا...... فاروق، سیشن کورٹ دا جج،
عدالت دی گُرسی اُتے بیٹھا...... تکڑی ہتھ 'چ پھڑ کے...... انصاف تول رہیا اے۔
اوہدا دعوا اے پئی اوہنیں انصاف دی گُرسی تے بیٹھیاں کدے وی گھٹ یاں
ودھ تول کے اپنے ضمیر نوں شرمسار نہیں ہون دِتا...... اپنے آپ نُوں عادل سمجھن
آلا...... اِہ جج...... اپنے عدل انصاف لئی شہر 'چ چوکھا مشہور اے۔ پنج وقتا نمازی
...... پرہیزگار...... سچا تے سُچا۔ جج فاروق...... چالان دی مِسل ہتھ 'چ لے کے

ورتھے تھل رہیا اے...... فردِ جُرم لگائی جاندی اے۔ عدالت دا کمرہ لوکاں نال بھریا ہویا اے۔ بھونچال نال ہلیاں کلّیاں دے وسنیک ...... اُجڑی ہوئی کُڑی ...... مُنڈے دا پروار...... یار بیلی ...... شہر دے پتونتے ...... وکیل ...... اخباری رپورٹر...... فوٹوگرافر...... ٹیلی ویژن دے کیمرے...... تے سپاہیاں دی حراست 'چ ...... کمرے اندر داخل ہون والا مُنڈا...... نیویاں نظراں...... پریشان حال ...... پیلا چہرہ...... دھون لمکی ہوئی۔

جج نے مقدمے دی کاروائی شروع کرن دا اعلان کِیتا...... کمرے 'چ شور تھم گیا استغاثے دے وکیل نے بحث ارنبھ کِیتی، اتے جُرم دی تفصیل پڑھ کے سُنائی۔ ثبوت وجوں سرکاری وکیل نے عدالت نُوں کُڑی دا جھروٹیا ہویا شریر، لہو نال بھری شلوار، ...... پاٹی انگی، پھٹی قمیض اتے ڈاکٹری معائنے دی رپورٹ پیش کِیتی۔ گواہاں دے بیان کرائے تے فیر کُرسی اُتے جا کے بیٹھ گیا۔ جج نے ملزم ول ویکھ کے بڑے رعب نال کہیا۔

''ملزم اپنا ناں، ولدیت، عمر، پیشہ اتے رہائش بارے عدالت نُوں جانکاری دیوے۔'' ...... حُکم سُندیاں ہی ملزم بولیا۔

''جنابِ والا! میرا ناں آفتاب عالم ولد خان بہادر شاہ محمد خان اے۔ میری عمر 24 سال اے۔ اسیں محلہ نواباں 'چ رہنے آں اتے وپار ساہڈا پیشہ اے۔'' ...... جج نے کُجھ پل لئی مِسل دا معائنہ کِیتا تے فیر مُلزم ول ویکھ کے بولیا...... ''تیرے اُتے الزام اے پئی تُوں وستی شیخاں 'چ رہن والی مریم بی بی دُختر فقیر محمد عرف فقیرو، عمر 16 سال نال جبر زِنا کِیتا اے۔ سرکاری وکیل ولوں پیش ہوئے گواہاں دے بیان، ڈاکٹری رپورٹ اتے واردات والی تھاں توں لبھے گئے باقی ثبوتاں توں پتہ چلدا اے پئی مریم بی بی دی پت تُوں لُٹی اے۔ اِہ

جُرم انڈین پینل کوڈ دی دفعہ 376 رائیں قابلِ سزا اے...... تے ایس ’چ تینوں دس سال توڑی قید سخت دی سزا ہو سکدی اے۔ کِیہ توں اپنا جُرم قبول کرناں ایں۔‘‘

’’نہیں! میں کوئی جُرم نہیں کِیتا۔‘‘

عدالت دے کمرے ’چ گُھسر پُھسر ہون لگدی اے۔ جج میز تے زور نال ہتھ ماردا اے تے خموشی لئی کہندا اے۔ لوکی چُپ ہو جاندے نیں۔ جج فیر آکھدا اے۔

’’کِیہ توں اپنی صفائی ’چ کُجھ کہناں چاھناں ایں۔‘‘

صفائی دا وکیل اپنی کُرسی توں اُٹھدا اے۔

’’حضور! میرا موکّل بے قصور اے۔ اوس تے غلط الزام لایا گیا اے۔ اسیں اپنی صفائی پیش کرناں چاھنے آں اتے تہاڈے کولوں انصاف دی منگ کردے آں۔‘‘

عدالت دا ویلا مُک رہیا اے۔ مقدمے دی اگلی پیشی دو مہینے بعد رکھی گئی اے۔ تے خان بہادر شاہ محمد خان نے اپنے جگر دے ٹوٹے دی ضمانت کرالئی اے۔ تے اُہ مُڑ حویلی ’چ آگیا اے۔

ایس دوران خان بہادر بستی دِیاں بھوہ رنگیاں بھیڈ بکریاں ’چوں کالیاں بھیڈاں خریدن دی کوشش کردے نیں۔ تاں جو اوہناں رائیں مریم بی بی اتے اوہدے پیو فقیرو دے گلے ’چ دھن مالا پوا کے اوہناں دا مُونہہ بند کر دِتا جائے۔ کیوں جے خان بہادر دی نظر ’چ مریم دی حیثیت کِسے گشتی توں ودھ نہیں سی۔ اُہ اپنے پُتر دے ہتھوں مریم کی نتھ اُترائی دی قیمت چالی پنجاہ ہزار تک دین لئی تیار نیں۔ اُہ سمجھدے نیں پئی اِہ رقم گُلی دا نقشہ بدل دیوے گی تے مریم لئی بیگم

بنا سوکھا ہو جاوے گا۔ پر مریم دے پئیو نے دولت دی اُچی پوڑی اُتے لٹکے خان بہادر دے مُونہہ تے حقارت نال تھُکدے ہویے کہہ دِتا پئی کُڑیاں دی پت دا سودا نہیں ہویا کردا۔ خان بہادر دے سارے جتن ناکام ثابت ہوئے تے مقدمے دی تاریخ آ پُجی اے......

آواز لگدی اے...... ''سرکار بنام آفتاب عالم خان حاضر ہوئے۔''

دونویں دھڑے عدالت 'چ حاضر نیں۔ عدالت دا کمرہ بھریا ہویا اے۔ سرکاری وکیل پہلاں مریم تے فیر دُوجے گواہاں نُوں پیش کردا اے۔ سارے، جج ساہمنے اوہو بیان دیندے نیں، جیہڑے اُہ لِکھتی رُوپ 'چ دے چُکے نیں۔ مریم اپنے نال بیتی گھٹناں نُوں مُڑ بیان کردیاں...... پہلاں تاں شرماوندی اے...... جھجکدی اے...... فیر رو پیندی اے...... اتھروا تے جذبات اِک مِک ہو جاندے نیں۔ اندر دا درّد چہرے اُتے اُبھر آوندا اے۔ کنبھدی آواز اُچی ہُندی اے...... تے کمرے 'چ گُونجن لگدی اے۔

''جج صاحب! اِہ کِس گل دا بدلہ لِتا ایس بدمعاش نے میتھوں۔ ایتھے کدتیکر سوانی دی پت لُٹکدی رہوے گی''...... اِک روَن والی آواز ہور اُبھردی اے۔ اِہ مریم دا پئیو فقیر وا ے، جیہڑا کہہ رہیا اے۔

''میری عِزت دی چِٹی چادر ایس کُتے نے داغدار کِیتی اے۔ جج صاحب! ایس چادر نُوں دھو دیئو۔ میری عِزت بحال کر دیئو۔ ایس مُجرم نُوں سخت سزا دے کے ساہڈے نال انصاف کرو۔ ربّ تہانوں سُکھی رکھے۔''

کرم دین عُرف کرمو تے ہریا نے اپنے بیاناں 'چ کیہا اے پئی اوہناں چھوٹے خان صاحب نُوں اپنیاں اکھاں نال کھیت 'چوں نِکلدیاں ویکھیا اے۔ ایدے وال کِھلرے ہوئے سن۔ ساہ پھُلیا ہویا سی۔ پتلون نُوں رگلی مِٹی

لگی ہوئی سی تے اُہ حویلی ول جا رہیا سی۔ مریم نے اوہناں نُوں رو رو کے سُنایا سی پئی حویلی والیاں دے مُنڈے نے اوہنوں برباد کر دِتا اے...... اوس نال زبردستی کِیتی اے...... اوہدے کپڑے پاٹے سن تے چُنی لیر ولیر سی۔ باقی گواہاں نے وی پہلاں لِکھوائے گئے بیاناں دی تصدیق کِیتی...... صفائی دے وکیل نے مریم اتے اوہدے گواہاں نال جرح کر دیاں ڈھیر سارے سوال کِیتے۔

''مریم بی بی! کِیہ توں یقین نال کہہ سکدی ایں پئی تیرے نال مونہہ کالا کرن والا ایہو نوجوان سی، جیہڑا ایس ویلے کٹہرے 'چ کھلوتا اے اتے جِس داناں آفتاب عالم خان اے۔ جاں کوئی ہور سی۔''

''جی! ایہو کمینہ سی۔ ایس نے ہی میرے جِسم نُوں جھروُنڈیا اتے میرے نال زبردستی کِیتی۔''

''کِیہ اوس ویلے اوتھے کوئی ہور وی سی جاں تُسیں دونویں اکلّے ای سو......''

''میں اکلی کھیت 'چ گئی ساں کہ اِہ شیطان میرے اُتے جھپٹ پیا۔ اوس ویلے اوتھے کوئی دُوجا بندہ نہیں سی۔ میں بوہت کُرلائی...... روئی...... پِٹی، پر کسے نے میری آواز نہیں سُنی۔''

''ایدا مطلب اِہ ہویا پئی موقعے دی کوئی شہادت نہیں۔ فیر توں کِنج ثابت کر سکنی ایں کہ آفتاب عالم خان نے ہی تیرے نال جبر زِنا کِیتا اے۔''

سرکاری وکیل وِچوں بول پیندا اے...... ''میرے فاضل دوست وِچاری مریم نُوں غیر ضروری سوال پُچھ رہے نیں۔ جج صاحب! کوئی وی کُڑی بھانویں کواری ہوئے جاں بیاہی، جان بُجھ کے بدنامی داٹِکہ اپنے متھے تے نہیں لگا سکدی...... کِیہ مریم دازخمی سریر، ڈاکٹری رپورٹ اتے ملزم داگناہ گار چہرہ

ثبوت لئی کافی نہیں؟''

صفائی دے وکیل نے گواہاں نوں وی کئی سِد ھے پُٹھّے سوال کیتے پر سارے اپنے بیاناں اُتے ڈٹے رہے۔ مگروں صفائی دے وکیل نے وی اپنے گواہاں نوں عدالت وچ پیش کیتا جنہاں دا کہنا سی کہ گھٹنا والے دن چھوٹے خان صاحب پورا دِن فیکٹری وچ سن۔ پر سرکاری وکیل نے اپنی جرح وِچ مُلزم دے گواہاں دی پول کھول کے رکھ چھڈّی۔ اتے عدالت دا وقت ختم ہو گیا۔ گواہاں دے بیان مکمل ہو چکے سن۔ اس لئی فیصلے دی تاریخ چار دِناں بعد مقرر کیتی گئی۔

مسیتاں، مندراں، درگاہاں تے گوردواریاں دے اُچے بُرجاں تے میناراں والا اَہ شہر...... جس وچ بستی شیخاں دیاں کلّیاں وی نیں تے خان بہادراں دِیاں حویلیاں وی ...... تے اُچّی پہاڑی تے بنیا جج فاروق دا بنگلہ وی اے۔ بنگلے دے لان وِچ اِک کُرسی تے بیٹھا جج، مریم دے مقدمے بارے سوچ رہیا اے تے ...... جج نُوں یقین اے کہ آفتاب عالم مجرم اے۔ اوہنیں فیصلہ کرلیا اے کہ اُہ ہمیشاں وانگ عدالت دا وقار قائم رکھے گا، اتے مُلزم نُوں سخت سزا دیوے گا...... باہر گھنٹی وجدی اے۔ نوکر دروازہ کھولدا اے۔ اندر آوَن والے بیٹھک وِچ بٹھائے جاندے نیں۔ نوکر جج فاروق نُوں خبر کردا اے کہ تِن بندے مِلن آئے نیں۔ جج اُٹھدا اے تے بیٹھک وِچ آ جاندا اے۔ مُلزم دا پیو خان بہادر شاہ محمد خان۔ سٹی زن کونسل دے چیرمین تے اسمبلی دے ممبر رائے بہادر دولت رام اتے مشہور سوشل ورکر کامریڈ اجیت سنگھ اُٹھ کے جج نال ہتھ ملاوندے نیں۔ جج اونہاں دے آوَن دا سبب جاندا اے، فیر وی پُچھدا اے ''دسّو! تُسیں ایتھے آوَن دی زحمت کیویں کیتی؟''۔ جواب وِچ رائے

بہادر دولت رام اتے کامریڈ اجیت سنگھ خان بہادر دے مُنڈے دی سفارش کردے نیں اتے اوہنوں برّی کرن لئی کہندے نیں۔ کیوں جے اِہ خان بہادر دی عزت دا سوال اے، جِس دے مِٹی وِچ مِلن دا خطرہ پیدا ہو گیا اے۔

''ایس 'چ سفارش دی کوئی لوڑ نہیں۔ میں پُورا انصاف کراں گا۔''

رائے بہادر جج نُوں خریدن دی کوشش کردا اے...... پر بے کار۔ کامریڈ جج نُوں دھمکی دیندا اے پر مقصد نہیں نِکلدا۔ جج اوہناں نُوں چلے جان لئی کہندا اے۔ گل وڈیاں کُرسیاں تیکر پہونچدی اے۔ جج تے دباؤ ودھدا جاندا اے۔ لیڈر، منتری، افسر، ...... سفارش کردے نیں۔ غُنڈے، بدمعاش دھمکیاں دیندے نیں۔ ٹیلی فون دِیاں گھنٹیاں دا شور ودھن لگدا اے۔ آوازاں ساگر دِیاں لہراں وانگر اوہدے دِل تے دماغ نال ٹکراوندیاں نیں۔ جج ...... گُنجل چوں باہر نِکلن لئی نماز دا سہارا لیندا اے۔ قرآن دی تلاوت کردا اے۔ پر بھار ہوَلا نہیں ہُندا...... رُوح تے چھائے ہوئے گھنے بدّل چھٹن دا ناں نہیں لیندے۔ اتے من دی ندی 'چ ڈاہڈا شور اے۔

اج مقدمے دا فیصلہ اے...... وکیل اِستغاثہ نے سوہنے ڈھنگ نال کیس پیش کِیتا اے۔ اوہدیاں دلیلاں مضبوط نیں ...... فیر جج فاروق دے انصاف دی دھاک ...... اوہنوں یقین اے پئی فیصلہ اوہناں دے ای حق 'چ ہوئے گا۔ تے مُلزم نُوں سزا ہو جائے گی۔ سرکاری وکیل نے مریم، فقیرو، کرمو تے وستی دے ہور وسنیکاں نُوں یقین دوایا اے پئی آفتاب عالم نُوں سخت سزا ملے گی۔ عدالت دے کمرے 'چ تِل دھرن دی جگہ نہیں اے۔ کمرے 'چ شور اے۔ پر جج دے اندر وڑھدیاں ہی سارے چُپ ہو جاندے نیں۔ جج مقدمے دا فیصلہ سُنان لگدا اے۔ اوہدیاں اکھاں میز اُتے پئے کاغذ تے جمیاں نیں۔

''ڈاکٹری رپورٹ دے مطابق اِہ ثابت ہُندا اے پئی مریم بی بی دختر فقیرو نال زِنا بالجبر ہویا اے۔ مریم اتے باقی گواہاں دے بیاناں مطابق اِہ کم آفتاب عالم نے کیتا اے۔ پر استغاثہ اِہ ثابت کرن 'چ ناکام رہیا اے پئی اِہ جُرم آفتاب عالم نے ہی کیتا اے کیوں جے ایس گھٹناں دا کوئی چشمِ دید گواہ کوئی نہیں اے۔ ایس لئی عدالت آفتاب عالم خان ولد شاہ محمد خان نُوں باعِزّت بری کردی اے۔''

فیصلہ سُنان مگروں جج اپنیاں نیویاں نظراں کوٹ دے بُوجے وِچ پا کے کُرسی توں اُٹھن لگدا اے ...... پر پڑھیار ...... ذرا رُک جان ...... کہانی ایتھے ختم نہیں ہُندی، سگوں ایتھوں کہانی دا اِک ہور ٹوٹا شروع ہُندا اے جیہڑا ایس نُوں کلائمکس تے لے جاندا اے۔ اتے کہانی 'چ جان پے جاندی اے۔ اِک آواز کمرے اندر گُونجدی اے تے کِھلر جاندی اے ''ٹھہرو جج صاحب! ٹھہرو...... ٹھہرو۔''

ساری عدالت بے حرکت ہو جاندی اے۔ فیر مریم دے اُجڑے سریر دی پسلی 'چوں اِک نِکا جیہا ہیولا ...... نکلدا اے...... تے ویکھدیاں ای ویکھدیاں اِک اُچی لمی عورت دا رُوپ دھار لیندا اے۔ اوہدیاں اکھاں جج فاروق دے چہرے تے گڈیاں جاندیاں نیں۔ جیبھ تیز تے تکھّے دنداں 'چ جکڑی جاندی اے پر بُلھ ...... دُھخدی اگ دا دُھواں چھڈ دے نیں ...... اتے دُھواں آواز بن جاندا اے۔

''ٹھہرو جج صاحب! تہاڈا ناں فاروق اے۔ اتے میرا ...... مینوں پچھانو ...... جج صاحب۔ میں اِک عورت آں۔ میرا ناں صرف مریم نہیں اے۔ سیتا تے دروپدے وی اے۔ ہر زمانے 'چ میری عزت تے حملے ہوئے نیں۔

مینوں بدنام کیتا گیا اے۔ پرادوں انصاف دی تکڑی گھٹ ودھ نہیں سی تولدی۔ اوس ویلے انصاف بکرما جیت سی، نوشیرواں سی ...... تے عمر فاروق سی ...... پر اج انصاف دی تکڑی نُوں زنگ لگ چُکا اے۔ اج اُہ سارے مہاندرے جھلس چکّے نیں ...... تاریخ نے کئی روپ بدلے نیں تے نواں دور شروع ہویا اے۔ پر مینوں اُہ سوہنے تے مثالی چہرے حالیں تیکر یاد نیں۔ اوہناں چوں صرف اِک داعکس میں تہانوں دس رہی آں۔ اِہ بِیتے کل دی گل اے ...... فاروقِ اعظم ...... انصاف دی کُرسی تے بیٹھا اِک جج تے میں ...... اودوں میں مریم نہیں ساں ...... سیتا وی نہیں ...... دروپدی وی نہیں ...... میں اودوں اِک یہودی مُٹیار ساں۔ اوہناں دِناں وی میری پت لُٹی گئی سی۔ میرے نال زبردستی ہوئی سی ...... یاد ہے نا تہانوں ...... میرے باغ دے پھلاں نُوں مدھولیا گیا سی ...... اتے مدھولن والا کوئی ہور نہیں سی ...... فاروقِ اعظم دا اپنا خُون سی ...... اوہناں داپُتر ...... ابُوشحمہ۔ میرے کول اودوں وی کوئی ثبوت نہیں سی ...... موقعِ واردات دا کوئی چشم دید گواہ وی نہیں سی ...... صرف میرا بیان سی ...... اِک عورت دا بیان، جیہڑی کدے اپنے آپ نُون بدنامی دے انھّے کھوہ 'چ غرق نہیں کرسکدی۔ ...... اتے فاروقِ اعظم نے میرے بیان دی تصدیق کر کے جیہڑا تاریخی فیصلہ سُنایا سی، اُہ لوکائی لئی اِک چانن مُنارا بننا چاھیدا سی ...... پر افسوس اُہ فیصلہ تاریخ دِیاں کتاباں 'چ دفن کر دِتا گیا ...... اوہناں اپنے پُتر نوُں ...... نہیں ...... نہیں ...... اِک مُجرم نُوں سوکوڑے مارن دی سزا سُنائی سی۔ مُجرم نے سٹھ کوڑے وی نہیں سن کھادے کہ مرگیا ...... حُکم ہویا پئی باقی کوڑے اوہدی قبراُتے مارے جان۔"

ڈُھخدے دھویں دی آواز نال عدالت دے کمرے 'چ اِک ڈونگھا

سُگھ پے گیا تے مریم دی پسلی چوں نکلن والا ہیولا...... مریم نُوں نال لے کے اوس اندر سما گیا...... تے جج فاروق...... اِک غریبڑا...... بدحال...... سبھ کُجھ گوا کے کُرسی توں اُٹھیا...... اتے اُچے بُرجاں تے میناراں والے شہر 'چ گُم ہو گیا۔

پڑھیار چُپ کیوں ہو گئے...... اُہ دسن پئی اِنہاں ٹوٹیاں نُوں جوڑن نال کہانی بندی اے جاں نہیں۔

بیڑے دِی لنکا

بیڑے دی لنکا کھڑی اے۔ وڈے وڈے جھکھڑاں، طوفاناں، بھونچالاں تے حادثیاں دے باوجوُد وی۔ ایہہ کوئی راون دی لنکا نہیں، جنھوں کوئی اجودھیا دا رام آ کے ڈھا جائے۔ اِہ تاں بیڑے دی لنکا اے۔ دو کچّے کمرے، اِک پکّی بیٹھک تے کُجھ سفید زمین ...... ایس لنکا دی کل دولت اے۔ بیڑے دی لنکا 'چ آب و ہوا سخت گرم تے سخت سرد ہی رہندی اے۔ درمیانی کدے نئیں رہی۔ اِہ لنکا اوس مہان بستی 'چ کھڑی اے۔ جِتّھوں کدے محلّہ اُستاد غوث محمد خان کہندے ہُندے سن۔ پر وقت دے بے رحم ہتھاں نے ایس محلے دی ساری شان وشوکت، غیرت تے عزت نُوں مِٹا کے رکھ دِتا تے ایس محلے دا ناں سکڑ دا سکڑ دا اُستاد محلّہ رہ گیا۔

ایس لنکا دے گوانڈ 'چ جنوب مغرب ول گاگاں تے شاداں دھوبناں دا کچّا کوٹھا اے جنھاں دا ناں ہُن خیر نال دُور دُور تک مشہور ہو چُکیا اے۔ بیگاں

دنیں راتیں ...... حال مست ، چال مست ...... کڑ ونج ، منگ پتا ، چُسلا ، فلاش ، دانا ، کسّمئی دیاں ٹکڑیاں جمدیاں رہندیاں ۔ بھنگ تے شراب دے گلاس خالی ہُندے رہندے ۔ گانجا ، چرس ، چنڈو دے سُوٹے ، افیم دیاں گولیاں ...... لنکا نوں مست بنائی رکھدیاں ۔

''گامی یار ! فقیرے دی گُڑی تاں اگ اے اگ ۔''

''نویں نویں اُٹھی اے ۔ آپوں کوئی ٹھنڈیاں کر دے گا ۔''

''چودھری دی نونہہ اجکل شامے نال پھسّی اے ۔''

''اوہدا کیہ اے یار ! تُوں دانہ پادے ...... تیرے نال پھس جائے گی ۔''

''چھانی ! بُوٹ پایا ای ؟''

''ربّ دی سونہہ ، میں سبھ توں پہلاں بُوٹ پایا اے ۔''

''اِک بُوٹ گھٹ اے پئی ۔ جِنّے نہیں پایا ، اوہ آپوں ای پادے ۔ نئیں تاں لگاں جے میں گاہل کڈھن ۔''

''کیہڑا جمیا اوے سانوں گاہل کھڈھن والا ۔ چیر کے نہ رکھ دیئے ۔''

''بشیر جی ! لگدی اے ؟

''نئیں بھراہ جی ۔ تہاڈے نال نئیں لگدی ۔''

''تہانوں کھیڈن دی جاچ وی ہویے نا ۔''

''بھراہ ظفریا ! پاکستان نے کہیا اے پئی اسیں افغانستان دیاں پسلیاں بھن دیاں گے تے جے کسے ہور وِچ کدن دی کوشش کیتی تاں اسیں اوہدے گوڈے توڑ دیاں گے ۔ بھراہ جی ! ہن پاکستان پہلے جیہا نہیں رہیا ۔ ہُن کوئی ہتھ لا کے تے دیکھے ۔

''اوئے رہن دے یار رہن دے۔ اُٹھ نہ سکاں تے پھٹے مونہہ گوڈیاں دا۔''

''سُنیا اے یار! امریکہ نے چن دی دھرتی اُتے اپنے قدم جما لیے نیں۔''

''بالکل بکواس۔ بھلا خدا دی طاقت نال کون جمیا لڑن والا۔''

''لعنت مار و یار...... انہاں فضول گلاں 'چ کی رکھیا ہویا اے۔ تُسیں بھنگ گھوٹو۔''

...... بیڈے دی لنکا دے چن تارے باہروی دُنیا دِیاں ساریاں فضول گلاں دا گُلقند بنا کے کھا جاندے تے بھنگ گھوٹدے رہندے۔ انہاں ساریاں چن تاریاں دا ہسٹری شیٹ بنیا ہویا سی تے گُلی ڈنڈا کھیڈن والی عمرتوں ہی ایہہ کدے پولیس نوں اپنے اگے اگے چلاندے پھردے تے کدے پچھے پچھے...... بیڈے دِی لنکا 'چ چنڈو، گانجے تے چرس دے بدلاں 'چ کدے کدے...... گاگاں، شاداں، کاکو، دیشو دے ننگے سائے وی نچدے لبھدے...... آوازاں اُبھردیاں رہندیاں...... پتے چلدے رہندے...... دانے ڈِگدے رہندے...... ناہل نکلدی رہندی تے سِدّھی گولک 'چ جمع ہندی رہندی۔ تے جد گولک اپنا مونہہ کھولدی...... تھانیدارتوں لیکے ایس پی صاحب تے سٹی جج صاحب تک سارے خیر پاوندے۔ خیرات بالکل اِسلامی ڈھنگ نال دِتی جاندی۔ کیوں جے مولوی جی دے فرمان موجب، خیر اِک ہتھ نال اِنج دیئو پئی تہاڈے دُوجے ہتھ نوں وی پتہ نہ چلے...... تے جد ایس نظام 'چ بے ضابطگی ہو جاندی تاں...... لنکا 'چ اِک بھونچال آجاندا ساری رونق ختم ہو جاندی۔ کھیڈاں خراب ہو جاندیاں۔ بھنگ، شراب، چرس، گانجا، افیم، بیڈا، ظفرا، اکا، بشیرا، گاما، ماجھا،

گھُمسن ، شور شرابا، جامہ تلاشی ...... گولک ...... ہتھکڑیاں ...... تھانہ ...... عدالت ...... جیل تے بھونچال ختم ...... شرابی، کبابی، افیمی، چرسی ...... پولیس ، چنڈاں ،

جیلوں چھٹن مگروں بیڈے دی حالت کئی کئی دِناں تک سخت پتلی رہندی، اوہنوں کئی کئی فاقے لگدے۔ محلے دے کئی کواڑیئے ہمدردی جتاندے تے لنکا نوں کوڈیاں دے بھاہ خریدن لئی بیڈے نوں جال' چ پھساندے۔ پر بیڈا، بڑا سخت جان سی۔ اوہ سبھ نوں اِکو ای جواب دیندا۔

''بیڈے دی لنکا دِک نہیں سکدی۔ بیڈے دی لنکا کھڑی اے تے کھڑی ای رہوے گی۔ بھانویں بھُکھ ننگ بیڈے نوں کھا جائے۔''

...... پر بھکھُ ننگ اوہنوں نئیں کھا سکی۔ اوہ بھُکھ ننگ نوں کھا جاندا۔ چوکھے چر تیکر اِنج ہی چلدا رہیا۔ پر آخر کیتھے تک ...... جمہوری دور دیاں جمہوری حکومتاں ...... نویں نویں سُفنے وسدیاں رہندیاں، جِنہاں دیاں پھِکیاں تعبیراں ...... ضربّاں دانگر پھیلدیاں ہی جاندیاں تے میدے، چھیدے، نُورے، ظفرے ...... تقسیماں وانگر سنگھڑ دے ہی جاندے۔ بیڈا دی دِنو دن ...... سُنگھڑ دا ہی جا رہیا سی۔ اوہدی جوانی ...... بڑھاپے اگے ہتھیار سُٹ رہی سی۔ اوہدی حیاتی دی گڈی دے پُرزے ہُن ڈِھلے ہون لگ پئے سن تے پُولس دی مشین دے پُرزے سخت۔ ہُن پولس دِیاں نظراں' چ کوئی دِید لحاظ نئیں سی رہیا۔ اُہ کھا پی کے وی ویلے کویلے لنکا تے یلغار کردہندی۔ تقسیماں دانگر سنگھڑے لوک، اپنے شُغل پورے کرن کوئی ہور کچھار ڈھونڈن لگے ...... لنکا' چ آوازاں دا بے سُرا سنگیت ختم ہُندا گیا۔ چنڈو، گانجے، چرس دے بدّل پھٹن لگے۔ گاگاں، شاداں، کاکو، دیشو دے سائے الوپ ہُندے گئے ...... تے بیڈا اپنے وجود دی کال کوٹھری' چ قید ہُندا گیا۔ اوہ کدے کدے باہر دی دُنیا ول وی پھیرا پاوندا

تے بڑا دُکھی ہندا۔ اوہ ویکھدا! ...... برساتی کیڑیاں وانگ کئی سچے جوٹھے ......
بھرا ہ پُتر، مامے، چاچے، پھوپھڑ، دھیاں بھیناں، ماسیاں پھوپھیاں ...... مکاناں
دے وارث جم پئیے سن تے سونے نوں مِٹی دے بھاہ ویچ رہے سن۔ اوہ بے چین
ہو جاندا۔ پر کُجھ نئیں کہندا۔ بیڈے داوی کئی مکاناں نال دودھ تے لہو دا رشتہ سی
پر بیڈے نے اپنی لنکا دے بغیر کِسے ہور چیز ول کدے اکھ پُٹ کے نئیں ویکھیا۔
...... بیڈے دی اُجڑی حالت ویکھ کے ہنومانا ں دی فوج نے لنکا نوں
چار دپاسے گھِر یا ہویا سی۔ نُورا، بشیرا، چھیدو، مِیدو ...... ہولی ہولی گھر گھرہستی
دے بانٹے کھیڈن لگ پئیے سن۔ پر بیڈے نے اجھی کوئی کھیڈ نئیں کھیڈی۔ اوس
دی لنکا ...... اوہدی دُنیا سی، تے اوہ اپنی دُنیا دا بے تاج بادشاہ، جھڑا ہُن کئی کئی
دِن لنکا توں باہر پیر نہیں سی رکھدا۔ کئی روگاں نوں سینے نال لائی ...... اکھاں' چ
اِک نہ مُکن آلی آس دا دیوا بالی ...... اِک کمرے' چ ٹٹی بھجی منجی اُتے پیا ...... رات
تے دِن نوں اِک دُوجے پچھے دوڑیاں دیکھدا رہندا۔ اوہدی حالت ویکھ کے
محلے دے چودھریاں ...... لنکا' چ آنا جانا شروع کر دِتا۔ اوہ بیڈے دی خیر
خیریت پچھدے۔ اوہنوں دوا دارولئی پیسے دین لگدے۔ اوہدے لئی گھروں
روٹی لیاندے۔ پر بیڈا اپرّ اں تے پانی نہیں سی پین دیندا۔ اوہ کہندا۔
''بیڈے نے رجّ کے بدمعاشی کیتی اے۔ رجّ کے جُوا کھیڈیا اے۔
بیڈے نوں تاش دے بُنجاں پتیاں دی چنگی طراں شناخت اے۔ اجکل بیڈا حیاتی
نال جُوا کھیڈ رہیا اے۔ اتے جِت ضرور بیڈے دی ہوے گی۔''
...... شام نوں کدے کدے بیڈا اپنی لنکا دی چھت تے بیٹھ کے دُور ......
ساہمنے سُورج نوں ڈُبدیاں ویکھدا رہندا۔ اہدا چت کردا ...... کاش سُورج مُڑ
اُدھروں ہی چڑھے تے دوڑدا دوڑدا اوہدی کوچھڑ' چ آکے بہہ جائے۔ پر

سورج اوس پاسوں کدے نہیں چڑھیا۔ اوہ تاں ہمیشاں پُورب ولوں ہی چڑھدا اے۔ تے جد کدّے پُورب تے پچھّم ...... اِک دُوجے نال کھیبڑن لگدے۔ تاں بیڈا سخت اُداس ہو جاندا۔ اوہدا چہرا بے رنگ ہو جاندا تے اکھاں بے نور۔ موت ورگی چُپ اوہنوں گھیر لیندی۔ اوہ جھڑا کدے مسیت نہیں سی گیا۔ روز مسیتی جاندا۔ نماز اوہنوں آوندی نئیں سی۔ پر اوہ چُپ چُپیتا بیٹھا رہندا تے نمازیاں نوں سجدے کر دیاں ویکھ کے من ہی من' چ خورے کنّے ہی سجدے کر چھڈدا۔ فیر اوہ اپنے ہتھ اسمان ول پھیلا دیندا۔ اسمان جیہڑا اگ برسا رہیا ہُندا۔ اسمان جنّے قیامت مچائی ہندی ...... تے جد کدے پُورب تے پچھّم آپو' چ مِل بہن دا فیصلہ کر دے۔ بیڈے دے بے رنگ چہرے تے فیر رنگ چڑھن لگدا۔ اکھاں' چ ...... اِک نہ مکن آلی آس دا نُور فیر چمکن لگدا تے موت ورگی چُپ، حیاتی دے بول فیر بولن لگدی۔

...... ایک دِن باغ کول کاکے دی ریڑھی اگے کھڑوتا ...... میں کباب تے تِکے کھا رہیا ساں کہ بیڈا شراب دے نشے' چ گھُٹ، میرے ساہمنے آ کھڑوتا۔ میں وڈیاں سمجھ کے سلام کیتی۔ اوہنے سلام دا کوئی جواب نہیں دِتا۔ اوہ مینوں گھُوردا رہیا۔ فیر میرے موڈھے تے ہتھ رکھ کے کہن لگا۔

''پُتر! توں بیڈے نوں نئیں جاندا۔ تیری نانی بیڈے نوں جاندی سی۔ اوہ بیڈے نال بڑا پیار کردی سی۔ کیوں نہ کردی۔ بیڈا اوہدا پُتر سی۔ تُسیں پڑھ لکھ کے بابو بن گئے اونا۔ بیڈا بابو نئیں بنیا۔ بیڈا شرابی، کبابی، جواری، بدمعاش بن گیا۔ بیڈے دا ایتھے کوئی نئیں۔ بیڈے دا ...... کوئی ایتھے ہُندا، اوہ وی بابُو بن دا۔ بیڈے دی ایتھے کوئی بانہہ نہیں۔ تاں ایں بیڈے نوں سارے تھلّے لا گئے نیں۔''

''پر بھاہ جی! گل کیہہ ہوئی اے۔ اج تُسیں اِتنے دُکھی کیوں او؟'' میں

پُچھیا۔

''پُتر! بیڑا دُکھی نہیں ہُندا۔ بیڑا دُکھاں نوں کھا جاندا اے تے ڈکار وی نہیں ماردا۔ پر انہاں محلے دے موماں دیاں کرتوتاں دیکھ۔ جنگ' چ لوکاں دا نقصان ہویا سرکارولوں اوہناں نوں پیسے ملے۔ جنہاں دا نہیں سی ہویا، اِنہاں عزت دار چودھریان، دندری لیکے اونہاں نوں وی رقم دلا چھڈی۔ بیڑے دی وی ادھی لنکا ...... ڈِگ پئی سی۔ پر بیڑے دا کِسے ناں تک نہیں لیا۔ کوئی گل نئیں۔ بیڑا اجے زندہ اے۔ بیڑا مویا نہیں۔ بیڑے نوں کِسے سہارے دی لوڑ نہیں۔ بیڑا آپ اپنی ڈِگی لنکا فیر کھڑی کرے گا۔''

''پر بھاہ جی! تُسیں اپنا مکان ویچ کیوں نہیں چھڈ دے؟''

''ہرگز نہیں۔ بیڑے دی لنکا وِک نہیں سکدی۔ ایہہ لنکا امانت اے۔ بیڑا امانت' چ خیانت نہیں کرسکدا۔ بیڑے دے بھنیاں بھراہ، اوہناں دے دِھیان، پُتر ...... ایس لنکا دے وارث ...... جد واپس آون گے، تاں کیہہ کہن گے، ایہو ای ناپئی بیڑا کِناں کمینہ نکلیا۔ ڈِھڈ دی اگ بجھان لئی ...... لنکا ویچ چھڈی۔ ایہہ کدی نہیں ہوسکدا۔ بیڑا لنکا دارا کھا اے۔ بیڑا لنکا ویچ نہیں سکدا۔

''بھاہ جی! تُسیں کیہڑی دُنیا' چ رہندے او۔ اوہ تاں ہُن اِتھے کدے نہیں آسکدے۔ اوہ تے ......''

''بکواس بند کر۔'' اوہ گُرلایا تے اُوہنے میرا گلماں پھڑ لیا۔ میں دیکھیا اوہدے سر یر دا سارا لہو اوہدیاں اکھاں' چ جمع ہوگیا۔ فیر اکھاں' چ چڑھیا لہو ...... ہولی ہولی اپنی رنگت بدلن لگا ...... اُوہنے مینوں چھڈ دِتا تے ...... چُپ چاپ اپنی لنکا ول چلا گیا۔ پر میری قمیض ...... لیر ولیر ہوچکی سی۔

بابا ٹِکی

فرنگی محلے دی نِکی مسیت لاگے بوڑھ آلے چوُنک کول بابے ٹِکی دی دُکان ہُندی سی۔ دُکان چنگی وڈی پر اندر مال بوہت تھوڑا۔ بس بچیاں لئی ٹِکیاں، املی پاپڑ، چھولے، مونگ پھلی، دال سیوِیاں، بانٹے، گُلفیاں ...... جاں فیر کریانے دا اِنکا مِکا سامان۔ گرمیاں دے دِناں چ ...... برف، سوڈے دیاں بوتلاں، گوند، کیترا، تُخم بلنگاں دی شربت تے بابے ٹِکی دی پتلی آواز ...... ''پیئو تے جئیو۔''

ایہ دُکان بابے ٹِکی دے وڈے بھراہ بابے حاکم نے کھولی سی۔ محکم دین المعروف بابا ٹکی اونہاں دِناں حاکم دین نال ہی رہندا سی۔ حاکم ہوری دکان تے بہندے۔ سوداویچدے تے سوداوپچن دے نال نال بوہت گُجھ خریدلیندے تے محکم دین بچارا اپنے وڈے بھرا لئی پانڈیاں داکم کردا۔ دُکان لئی سارا سامان لیاندا۔ اوہنوں دُکان چ چج نال سجاندا۔ چیزاں تول تول کے گاہکاں نُوں دیندا اتے ویلے کویلے اپنے وڈے بھرا کولوں موٹیاں تے پتلیاں، بھیاں تے سجریاں گاہلاں کھاندا ...... گاہلاں دا نشاستہ کھا کھا کے محکم دین دا ضمیر رجّن

لگا۔ اوہدیاں رگّاں اکڑّن لگیاں۔ اوہنوں بدہضمی ہون لگی۔ اوہنوں حاکم دین دا گھر اِک قبر وانگر دِسن لگا، جِس چ اوس دی حیاتی دفن ہُندی جا رہی سی۔ اوہ اپنی حیاتی نُوں اِنج دفن نئیں سی ہون دینا چاہندا۔ اوہ تاں سورج دی روشنی وانگر آزاد رہنا چاہندا سی۔ آخر اِک دِن اوہ وڈے بھراہ نُوں اِکلا چھڈ کے امنبر سر چلا گیا۔ اوتھے جا کے اوہنیں اپنے پُرکھاں دا پیشہ اِختیار کِیتا تے پانڈیاں دا کم کرن لگا۔ اوہنیں تِن چار سالاں چ پنجی چھّی ہزار روپے جمع کر لیے سن۔ اوہ خوش سی۔ پر کدے کدے اوہنوں ایس خوشی چ کِسے چیز دی گھاٹ محسوس ہُندی۔ جوانی دی خماری اوہنوں کھٹ مِٹھے سُفنے دسدی۔ سُفنے ویکھ کے اوہنوں ڈاہڈی ترہے لگدی پر اوہ جاندا سی کہ اِک تراہیا ہویا بندہ سُفنیاں دے ناڑواں نال پیاس نہیں بُجھا سکدا...... تے فیر اِک دِن اوہنوں بیٹھیاں بیٹھیاں خیال آیا کہ اوہنیں ویاہ کرالینا چاہیدا اے تاں جے حیاتی دے گڈے نُوں دُوجا پیا مِل جائے۔

امنبر سر اوہ پُتلی گھر دے لاگے جولاہیاں دی بستی چ رہندا سی۔ اوس بستی چ رمضان ٹانگے آلے دی سوہنی تے الھڑ مٹیار جمیلہ اُتے محکم دین ہوراں دا دِل ڈُلھ پیا۔ اِک دِن اوہنیں اپنی مکان مالکن مائی بیگو نال جمیلہ دا ذکر کِیتا تے اوہنوں رمضان ٹانگے آلے دے گھر رشتہ منگن بھیجیا۔ پہلاں تے رمضان اتے اوہدے ساک سمبھندی محکم دین دی ذات برادری بارے پچھن لگے۔ ماپیاں دا تھوہ ٹھکانا ڈھونڈن لگے پر جدو چولیاں دسیا کہ محکم دین اکلّی شے اے تاں اوہ چھیتی ہی رشتے لئی تیار ہو گئے۔ محکم دین نے بٹنا ملیا، کھارے چڑھیا، موتیے دے پھلاں دا سہرا بنھیا، گھوڑی چڑھیا، بینڈ باجے وجے، بھنگڑے پئے، دِل دِیاں رِیجھاں پوریاں کِیتیاں، نکاح ہویا تے محکم دین جمیلہ نُوں ویاہ کے لے آیا۔ جمیلہ سچی مُچی بڑی سوہنی سی۔ چھل چھل کردا شباب ڈُلھ ڈُلھ پے رہیا سی۔ جمیلہ

نُوں ویکھ کے محکم دین گڑ گُن لگا۔ اوہدے من چ خوشیاں دے فوارے پھُٹ پئے۔ اوہدیاں سدھراں پوریاں ہویاں سن۔ ویسے آلی رات نُوں محکم دین نے اوس نال ڈھیر ساریاں گلاں کیتیاں۔ آن والی زندگی بارے، اپنے اِک نکّے جہے گھر بارے، ہون آلے بچیاں بارے۔ اوہ ساری رات جمیلہ نُوں یقین دلاندا رہیا کہ اوہ عمر بھر اوس نُوں خوش رکھے گا...... جمیلہ نُوں محکم دین دِیاں فضول گلاں چ کوئی دِلچسپی نہیں سی۔ ایس لئی اوہنیں محکم دین نُوں دھوبی دا مار کے ڈھالیا۔ پر کُجھ پلاں چ ہی اوہ محکم دین دے لنگوٹ دی حقیقت جان گئی تے پیچ تاب کھا کے سوں گئی...... دُوجی راتیں جمیلہ نُوں اوہدا لنگوٹ پہلی رات کولوں وی ڈِھلا دِسیا۔ اوہ اپنے ابّے رمضان دے گھوڑے دِیاں کئی بیماریاں دا علاج آپ کردی سی۔ اوہنیں محکم دین دا وی اِک ماہر ڈاکٹر وانگر معائنہ کِیتا۔ پر اوہدی سمجھ وِچ کُجھ نہیں آیا۔ محکم دین ربّ دی بخشی ہوئی کوئی تیجی شَے وی نئیں سی۔ فیر اوہ حیران سی پئی گھوڑا اپنے پیراں اُتے کیوں نہیں کھلوندا۔ جمیلہ نے محکم دین نُوں چھولیاں دی کچّی دال دُودھ چ گھول کے پلائی۔ دُودھ چ ہی گری چھوہارے تے بادام گڑ کا کے پلائے۔ سلاجیت کھوائی۔ چڑیاں اتے کبُوتراں دا گوشت دیسی گھیئو وِچ بھُن بھُن کے کھلایا۔ چُوچیاں دا شوربا پلایا۔ کپُورے تل تل کے دِتے۔ مالش کیتی۔ کُشتے کھوائے۔ انجکشن کرائے، غرض وید، حکیماں تے ڈاکٹراں دے سارے نُسخے آزمائے پر محکم دین دی صحت چ کوئی فرق نئیں پیا۔ پیندا وی کیویں، اوہنوں تاں آبِ نُزول اتے سّتمن دی بیماری سی۔ اُہ دوا دارو دی بساکھیاں نال کُجھ پل تاں اپنے پیراں تے کھڑو جاندا۔ پر دو قدم چلدیاں ہی ڈِگ پیندا۔ جمیلہ نے محکم دین نال جنّے وی دِن کٹے، اوہ بیچاری اڈیّاں ہی گھر چدی رہ گئی پر اوہنوں پنیچیاں نئیں ملیاں۔ اوہنوں یقین ہو گیا کہ

محکم دین نال چل کے اوہ کدے وی منزل تے نہیں پہنچ سکدی ۔ آخر اوہ محکم دین نوں رستے چ ہی چھڈ گئی ۔ اوہ ساگر دِیاں جوشیلی لہراں نوں شانت کرن لئی اُبلدیاں پانیاں تے دوڑن لگی ۔ ہواواں چ اُڈن لگی تے آخیر کوتوالی دے سپاہی گُل زمان دے گھر ٹھنڈی ہو کے بہہ گئی ۔ محکم دین فیر اِکلا رہ گیا ۔ اُداس ...... نموجھان ۔ اوہدا جی کردا کہ اوہ رج کے رویے ۔ پر اوہ جاندا سی پئی ٹُٹے دِل اتھرواں دی گوند نال نئیں جُڑدے ۔ اجہی حالت چ اوہنوں اپنا بھراہ چیتے آیا تے اوہ مُڑ حاکم دین کول آ گیا ۔ گاہلاں دا نشاستہ کھان ۔ پر گاہلاں ...... ہُن حاکم دین دے اندر ہی جذب ہُندیاں جا رہیاں سن ۔ اوہدا سارا وجُود کھِلر رہیا سی تے آخیر اوہنوں گلے دا کینسر کھا گیا ۔ حاکم دین دے مرن مگروں محکم دین اوہدی ساری منقولہ تے غیر منقولہ جائیداد دا مالک بن گیا ۔ کیوں جے حاکم دین دی کھیتری زمین چوں کوئی سِٹہ نئیں سی اُگیا ۔ حاکم نے زمین نُوں پیداوار دے قابل بنان لئی ودھیرے جتن کیتے سن ۔ پر قدرت دے کماں چ کسے دا دخل نئیں ۔ حاکم دین دی منقولہ جائیداد چوں محکم دین نُوں اِک عدد بھر جائی وی ملی سی ۔ جیدا ہُن محکم دین دے بغیر ایس دُنیا چ ہور کوئی نہیں سی ۔ اُنج تاں محکم دین دی بھر جائی جوانی چ بڑی رانگلی طبعیت دی مالک سی پر چودھری حاکم دین دی زندگی چ اوہ کدے لکھشمن ریکھا پار نہیں کر سکی ۔ حاکم دین دے مرن مگروں اوہ چھیتی ہی محکم دین دی بُکل دا چور بن گئی ...... محکم دین اپنے وڈے بھراہ دا جھوٹا بھانڈا چٹن لگا ۔ اوہدی بھر جائی نُوں وی بُکل چ وڑھدیاں ہی جمیلہ وانگر احساس ہو گیا سی کہ ایس ہل دے جندر ڈھلے نیں ۔ بھانڈے نُوں چٹن آلی انگل بڑی کمزور اے ۔ پر اوہ رجّی پجّی سوانی محکم دین دی ڈِھلی چدر ہیٹھ اپنے تنگیج نُوں کجیا ہویا سمجھدی سی ۔ ایس کر کے چُپ سی ...... فیر اِک دِن جھوٹا بھانڈا بھج گیا ۔ کھیتری

زمین پاتال اندر دھس گئی۔ محکم دین کھُل کے رویا۔ اوہنوں بڑا صدمہ ہویا سی۔ پر بھرجائی دا چالیا کردیاں کردیاں اوہدی اُداسی نُوں شوخی دے کھنبھ لگ چکے سن۔ اِہ جاندیاں ہویاں وی کہ ھنیرے چ ساریاں بلّیاں اِکو رنگ دِیاں ہُندیاں نیں اتے صرف چوہے کھان چ ہی دِلچسپی رکھدِیاں نیں، اوہ مُڑ نویں ویاہ دے چکراں چ پین لگا۔ اوپروں اوہ ہُن عمر دے اوس حصّے چ داخل ہوچکیا سی جد ویاہ دا ناں لیندیاں ہی مخول اُڑایا جاندا اے۔ پر اوہنوں کسے گل دی پرواہ نئیں سی۔ اوہ تاں اپنے من دی ترہے بجھانا چاہندا سی۔ جیہڑی اوہدی جاچے کدے نہیں سی بُجھی۔ عورت ولوں اک تھُڑ دا احساس اوس اندر ہمیشاں زندہ رہیا سی۔ سوانی دے ملاپ نال جیہڑا سواد مِلدا اے، کالجے چ جیہڑی ٹھنڈ پیندی اے......، اوہ ٹھنڈ پیندی اوہنیں کدے محسوس نہیں سی کیتی۔ ایہو کارن سی کہ کسے وی تیویں نُوں ویکھ کے اوہدیاں اکھاں چ اوس نُوں حاصل کرن دی تاہنگھ جاگ پیندی۔ اوہدے من دا مور کسے وی سوہنی مورنی نُوں ویکھ کے پیہلاں پان لگدا۔ پیہلاں پاندے مور دی نظر جد اپنے پیراں ول جاندی اے تاں اوہ شرمندگی نال پیہل پاونی بند کر دیندا اے، پر محکم دین دے من دا مور اپنے پیراں ول ویکھ کے وی شرمندہ نہیں سی ہُندا۔ اوہ تاں اپنے پیراں نُوں سوہنا اتے مضبوط سمجھدا سی۔ اوہنوں جمیلہ تے بھرجائی دے دِن رات دے طعنے بھُلھ چکے سن۔ اوہنوں اپنی بیماری دا کوئی دھیان نہیں سی۔ جیہڑی دِنوں دن ودھدی جا رہی سی۔

جیون جیوں محکم دین دی عمر دے آلڑنے چ ویلا اِک اِک تیلا ودھاندا جاندا، اوہدے من دی بےقراری وی ودھدی جاندی۔ رُکھ بھانویں کِناں وی بُڈھا ہو جائے، حیاتی دِیاں کِنیاں ہی بہاراں کیوں نہ ویکھ لیوے، فیر وی نویں

بہار ویکھن دی آس نہیں چھڈ دا۔ پر جتّے اپنی مرضی نال بہار نُوں کدے وی نئیں ہنڈایا ہوئے، اوہدی آس دی شِدّت دا اندازہ تُسیں آپ کر سکدے او...... محکم دین دِیاں جوان سدھراں اوہدے چہرے تے جھُریاں لے آیاں سن۔ اوہدے سِر چ چاندی لِشکن لگی سی۔ پر تاں وی اوہ ویاہ کران لئی تیار رہندا۔ ہولی ہولی فرنگی محلے دے گامیاں ماجھیاں نُوں محکم دین دِیاں ساریاں صِفتاں دا پتہ چل گیا۔ اوہ اوہنوں چھیڑن لگے۔ اوس نال ٹچکریاں کرن لگے۔ اوہدے ناں کنّاں پان لگے۔ پر پاپڑ، املی تے رنگ برنگی ٹِکیاں ویچن وجوں اوہدا ناں بابا ٹِکی مشہور ہو گیا۔ شروع شروع چ محکم دین اپنا نواں ناں سُندیاں ہی اگ پھوکن لگدا۔ بابا ٹِکی کہن آلیاں دے مگر لگدا۔ گاہلاں کڈھدا۔ پتھر ماردا۔ پر آہستہ آہستہ اوہ ایس نویں ناں دا عادی ہو گیا۔ اوہنوں فیر ایس ناں چ اپنا پن لبھن لگا۔ جد کوئی نِکا بچہ پنجی دسی خرچن لئی محکم دین دی دکان تے آندا اتے اوہنوں اپنی توتلی زبان ''بابا ٹِکی'' بُلاندا تاں اوہنوں بڑا چنگا لگدا۔ اوس اندر پیار جاگ پیندا۔ اوہ اوس بچے نُوں گھُٹ کے گلے نال لا لیندا۔ اوہنوں پیار کردا تے فیر دُور تک اوہنوں جاندیاں ویکھدا رہندا۔ مگروں ٹھنڈا ساہ بھر کے چوکھے چِر تک سوچاں دے کھُوہ چ ڈُبیا رہندا۔ کھُوہ وچوں باہر نکلدیاں ہی اوہ طوفانی لہراں وِچ غوطے کھان لگدا تے زور زور نال بولن لگدا...... ''میں ویاہ کراں گا۔ میرا ویاہ کراؤ۔ میرا ویاہ کراؤ۔''

عمر دی پنڈھ بھاری ہون دے باوجود وی اوہدے شوق چ کوئی فرق نئیں سی پیا۔ لُنڈ لفنگ اوس نال یاری لاندے رہندے۔ اوہنوں سبز باغ دِکھاندے اتے اوہدا مال ہضم کر کے اوہدا مخول اُڈاندے رہندے۔ بابا ٹِکی لوکاں لئی تاں ہسن کھیڈن دا کھڈونا بن گیا سی۔ پر ہاسے گڑا کے اوہدے دِل چ

تیر بن کے چُبدے...... لوکاں داوتیر او یکھ کے اوہدے دِل دا کھڈونا چُور چُور ہو جاندا۔ اوہدا مہاندرا درد دی تصویر بن جاندا۔ اوہ سڑھدا کُڑھدا رہندا۔ پر کسے نُوں کُجھ نہیں کہندا۔ اِک دِن بابا ٹِکی دُکان چ سودا ویچدے ویچدے بے ہوش ہوگیا، لوکی دوڑے۔ اوہنوں پانی پلایا۔ اوہدے سِر اتے پیراں دی مالش کیتی۔ جد اوہ ماڑا جیہا ہوش چ آیا تاں درد نال کُرلان لگا۔ چھیتی ہی اوہنوں ہسپتال لے گئے۔ ڈاکٹراں نے چنگی طرحاں معائینہ کرن مگروں ایہ دس پائی کہ اوہنوں کپُوریاں دا کینسر اے۔ ڈاکٹری رپورٹ مطابق کینسر دا اِہ مرض اوہنوں بوہت پُرانا سی۔ سولاں ستاراں سالاں دی عمر توں ہی ایس روگ دے آثار اوس اندر شروع ہو چُکے سن۔ پر اوہ حیران سن کہ محکم دین اِنّی دیر کِنج زندہ رہیا۔ اوہناں بابے ٹِکی دے انڈکوشن دا آپریشن کیتا۔ گند بلا باہر کڈھیا۔ سوزش ذرا گھٹ ہوئی۔ درد وِچ تھوڑا فرق پیا...... تے اوہ نیم بے ہوشی دی حالت چ بڑ بڑان لگا''اوہ ویکھو...... اِک پری سوہنے کپڑے پا کے تے گہنیاں نال سج دھج کے دُور اسمان توں مینوں بُلا رہی اے...... اوہدے نال بچے وی نیں...... گول مٹول...... گورے لَو...... پیارے پیارے...... بچے، اپنے نِکے نِکے ہتھاں نال...... مینوں گڈیاں پٹولے کھیڈن لئی بُلا رہے نیں...... اوہ ویکھو اِک بوہت اُچی لمّی پوہڑی ہوا وِچ کھڑی اے...... مینوں پوہڑی تے چڑھن دیئو...... مینوں جان دیئو...... مینوں نہ روکو......'' تے بابا ٹِکی تربک کے اُٹھ بیٹھا، اتے زور زور نال چیکاں مارن لگا۔ کُرلان لگا......''میرا ویاہ کراؤ۔ میری بیوی لیاؤ۔ مینوں میرے بچیاں کول لے چلو...... مینوں میرے گھر لے جاؤ......'' کُجھ پلاں مگروں اوہدی آواز مدھم ہوگئی...... شاید اوہ ہوا وِچ ٹنگی ہوئی اسمان ول جاندی پوہڑی چڑھ گیا سی۔

گھاہ تے چلنا منع اے

میرا ناں رانو اے۔ میں ایس باغ دی مالن ہُندی ساں۔ میں ایس باغ نُوں سنوارن تے شنگارن وِچ کدے کوئی کسر نہیں چھڈی۔ ایہو کارن سی پئی کِسے ویلے اِہ باغ اپنی خوبصورتی لئی دُور دُور تیکر مشہور سی۔ میں ایس باغ دے ہرے گھاہ تے چلن والیاں نُوں کدے نہیں سی روکیا۔ کیوں جے دھمی ویلے دی تریل نال نہاتے سبز مخملی گھاہ تے ننگے پیریں چلنا صحت لئی بڑا چنگا ہُندا اے۔ اتے ننگے پیراں نال تازہ گھاہ تے چلن وِچ اِک اپنا ہی سُرور اے۔ اِک وکھرا ای سواد اے۔ گھٹو گھٹ میرا تجربہ ایہو کہندا اے...... خیر اِہ پُرانیاں گلاں نیں۔ ماضی دِیاں یاداں نیں...... پر یاداں کدے کدے تازہ وی کرنیاں چاھیدیاں نیں۔ میرے باغ دے باہر اِک گل مہر دا بُوٹا ہُندا اسی۔ مینوں اُہ بڑا پسند سی۔ میں چوکھی کوشش کیتی پئی اُہ ہمیشاں لئی میرے باغ اندر آ جائے تے ایدی خوبصورتی نُوں ودھاوے...... پر گل مہر دِیاں جڑاں۔ رسماں رواجاں دی کالی مِٹی نال بھروچی دھرتی اندر دُور تیکر کھبیاں ہویاں سن۔ میرے لکھ جتن کرن تے وی گل مہر دا بُوٹا جڑاں سمیت نہیں پٹیا جا سکیا تے میرے باغ دی رونق نہیں بن سکیا...... پر

کدے کدے ہوا دے کِسے تیز بُلّے نال اُہ میرے باغ ’چ جھات ضرور مار لیندا۔ اج اوس گُل مہر دا وجود مینوں کِتے نہیں دِسدا۔ خورے...... حیاتی دے مارو تھل ’چ اج اُہ کِتھے ٹھیڈے کھا رہیا ہووے گا۔ یاں اپنے لال لال پھلاں نال کِسے بلوری پتھراں دے گھر نُوں حُسن بخش رہیا ہووے گا۔ ربّ ای جانیں، اُہ ہرا دی ہووے گا یاں میرے وانگ سیاہ بختی دے آوے ’چ سڑ ھ بل گیا ہووے گا۔ کیوں جے سیاہ بختی ’چ کوئی کِسے دا ساتھ نہیں دیندا۔ آہو! میں تاں گل اپنے باغ دی کر رہی آں ...... پر ایس باغ نال گُل مہر دی گل وی تاں ضرور جُڑدی اے۔ کیوں جے جدوں میرے باغ نُوں پُنگر پین لگی تاں سبھ توں پہلاں گُل مہر نے ہی مینوں اپنے باغ دی سُندرتا دا احساس دِلایا سی۔ اوہناں دِناں اکثر اُہ میرے باغ دی چار دیواری اندر دِل کھچویاں نظراں نال جھات ماردا...... میرا کھِڑ رہیا باغ لہران لگدا۔ سدھراں دے پھُل کھِڑن لگدے...... پر سدھراں دے پھُلاں دا کِیہ اے۔ اُہ جنی جلدی ہسدے نیں، اُنی چھیتی مُرجھا وی ہو جاندے نیں۔ میرے باغ دا کورا گھاہ گُل مہر نوں گلے لان لئی بے تاب ہون لگا۔ میں اوہدے پھُلاں دی باس سنگھن لئی مچلن لگی۔ پانی جے اگ کول رہوے تاں کدے نہ کدے اُبالے کھان لگ ای پیندا اے۔ اگ، پانی دی ایس کشمکش ’چ اخیر اِک دِن اُہ میرے باغ اندر آ گیا...... تے میرے سبز مخملی گھاہ اُتے ہِلن لگا...... مینوں پہلی واری، اوہدا گھاہ تے ہِلنا بڑا چنگا لگیا سی...... میں چاھندی ساں پئی اُہ ساری عمر میرے باغ دے گھاہ اُتے ہِلدا رہوے...... اُہ ہمیش لئی میرے باغ دا مالک بن جاوے...... پر گُل مہر تاں میرے باغ اُتے نظام سقّے وانگ صرف ڈھائی دِن دا راج کرناں چاھندا سی تے اِہ گل مینوں منظور نہیں سی...... پر میں اپنے خیالی پلاؤ ’چ ریجھاں دا گھیو کھُلا پاوندی رہی۔ ایناں کھُلا

...... پئی پلا کھادا ای نہیں گیا۔

...... میں اک اجہی ماں دی کُکھ ’چوں جنم لیا سی جس دی حیاتی دی بھٹھی ’چ سدھراں دی لکڑ سدا دُھخدی رہی۔ اوہدیاں ریجھاں دا ٹھوٹھا وی بھرے بزار ’چ ٹٹیا سی۔ تے فیر اُہ ہولی ہولی وِچ بزارے ٹٹن بھجن دی عادی ہوگئی...... اُہ اِک ٹکسال بن گئی۔ اِک اجہی ٹکسال ...... جیدا ہر سِکّہ وکھرا ہُندا۔ فیر ٹکسال سِکے کڈھ کڈھ کے تھک گئی ...... گھس گئی ...... تے آخر نُوں ختم ہوگئی۔ گُل مہر دا بُوٹا ...... مینوں ہمیشاں ایس گل دا طعنہ ماردا ...... مینوں چڑاوندا ...... تہانوں تے پتہ اے پئی گل دا پھٹ بڑا ڈونگھا ہُندا اے۔ خاص کر اوہدی گل دا ...... جنہوں من اپنا سمجھے۔ پر ایتھے اپنے ہی تاں دھوکھا دیندے نیں۔ اپنے ای تاں بولیاں ماردے نیں ...... ایتھے اپنی اکھ دا شہتیر کِسے نُوں نہیں لبھدا پر دوجیاں دِیاں اکھاں دے تِیلے سبھ نُوں نظریں آوندے نیں ...... میں وی عیباں دی قتل گاہ تے قُربان ہوگئی۔ میری رُوح اُداس ہوگئی۔ میرا دِل نموجھان رہن لگا تے اکثر اِہ گیت میرے بُلھاں تے آجاندا۔

گڈی کٹ جاندی جنہاں دی پریم والی
مُنڈے لے جاندے اوہناں دی ڈور لُٹ کے

پر میں تاں اُہ بدنصیب ساں ...... جس نے اپنے باغ دے حُسن دی ڈور نُوں گُل مہر ہتھوں آپ لٹوایا سی۔ میری زندگی ’چ اُہ سبھ توں پہلا تے وڈا حادثہ سی۔ پر جیہڑا حادثہ اِک واری ہو جاوے ...... اُہ فیر بھانویں سو واری وی ہُندا رہوے ...... تاں کوئی فرق نہیں پیندا۔ گُل مہر مینوں چھڈ کے کِتے چلا گیا ...... خورے کِتھے گواچ گیا۔ اوہدے گواچن مگروں ...... میں اجہی کواری بن گئی ...... جِتھے کدے اِہ دعوا نہیں کِیتا پئی میرا اِسریران چھوتا اے ...... پاک اے ...... صاف

تے مقدس اے۔ فیر میرے چن نُوں داغ لگدے رہے۔ ...... فیر میری چاننی میلی ہُندی رہی۔ میریاں کِرناں نال ہر کوئی اپنا من پرُچون لگیا۔ میں سڑک تے لگیا اجیہا نلکا بن گئی پئی جیدا جی کردا...... ٹُوٹی کھول ...... تریہے بُجھالیندا...... میں کدے کِسے نُوں نہیں روکیا۔ ترہائے اپنی پیاس بُجھاندے رہندے تے میں اوہناں دے کھیسے ہلکے کردی رہندی۔ بوجھ ہلکے ہُندے رہندے ...... تے میرے باغ دا نِکھار ودھدا جاندا۔ رنگ برنگے پھُلاں دی مہک ...... باغ نُوں مست بناون لگی۔ کھُلیاں ہواواں دی مستی ...... من پنچھی نُوں اُڈاریاں مارن تے اُکسان لگی۔ چانن دی آس میرے ذہن دا بُوہا ٹھورن لگی۔ میرے باغ دے ساوے پتر ...... میری پیلی سوچ اندر گواچ گئے۔ میں نویں زمانے دے پینڈے اُلانگھن لگی ...... میں حیاتی دے اِک لمے چوڑے پڑ 'چ اُتر پئی تے گھاٹ گھاٹ دا پانی پین لگی۔ میرے ساہمنے کئی کسبی گُڑیاں دی مِسی ہوئی۔ کئی الھڑ مُٹیاراں دی نتھ کھُلی۔ شہراں دی بے تھیوی بھیڑ 'چ ...... میرے باغ دے پھُل بُوٹے خُوب کھِڑے۔ چوکھیاں رونقاں رہندیاں۔ دولے شاہ دے چُوہے میریاں مراداں پُوریاں کردے۔ کام دیوتے میرے باغ دا طواف کردے۔ میں نویں زمانے دے سبھے گُر سِکھ لئے سن۔ میرا کاروبار جوبن تے سی۔ میں دیوتیاں دی بھُکھ مِٹاوندی۔ اوہناں دے جُثیاں دی اگ بُجھاندی ...... کیوں جے اوس دُنیا 'چ جسماں دی اگ بُجھانا شرافت تے ایمانداری دا عمل سمجھیا جاندا اے۔ میرے باغ اندر اُہ جنور روز جُگالی کردے، جنہاں نُوں بیگانی کھُرلی دا بھوہ سوادلا لگدا...... روز کوئی مینوں ڈھونڈدا...... اتے کدے میں کِسے نُوں ...... تے اِنج ای زندگی دے دِن لنگھ رہے سن۔ میں خُش ساں کیوں جے اوس دُنیا 'چ خُش رہناں چنگے اخلاق دا ثبوت منیا جاندا اے ......۔

میرے باغ 'چ کئی بھونرے آئے ...... پر جیہڑا آنند میرے باغ نُوں
گُل مہر دے ملاپ نال ملیا سی، اُہ فیر زندگی بھر حاصل نہیں ہوسکیا۔ اوس اِک
پل ...... اِک چھِن نُوں پھڑن دی آس 'چ میں بڑا بھٹکی۔ میں آپ تاں سدا پیاسی
رہی پر دُوجیاں دی ترہے بُجھاندی رہی۔ اوہناں دِیاں مِٹھیاں گلاں
دے فریب کھاندی رہی۔ مینوں بڑا چنگا لگدا...... جدوں کوئی میرے باغ دے
حُسن دی تعریف کردا...... میرے نال پیار دا اقرار کردا۔ اجیہاں گلاں روز
ہُندیاں۔ میں سمجھدی ساں پئی پریم دے مِٹھے بول میرے درد دا دارُونیں ...... پر
میرا روگ تاں لاعلاج سی۔

فیر اِک ویلا اجیہا آ گیا جدوں میں ایس لُکن میٹی دی کھیڈ ...... نُوں
فضول جیہا سمجھن لگی۔ میرے اِنج سمجھن 'چ میرا باغ وی شامل سی۔ اسیں دونویں
چاھندے پئی اپنا آپا کسے دے حوالے کر دیئے۔ پر اجیہا کوئی نہیں ملیا۔ میرے
حسن دے عرُوج نے میرے زوال نُون جنم دے دِتا سی تے میرا باغ ایس
زوال دے کلاوے وچ آوَن دیاں تیاریاں کرن لگا سی۔ میں تاں کدے اِہ
سوچیا وی نہیں سی پئی اِہ باغ اینی چھیتی ماتمی لباس پالیویے گا۔ پت جھڑ دی رُت
اینی جلدی آجاویے گی۔ پت جھڑ دا موسم ...... رُکھا جیہا ...... خالم خالی ......
ویران ...... بھاں بھاں کردا ...... بدشکل ...... پت جھڑ دا موسم ...... رِیجھاں دا
ماتم ...... زندگی ہُن دُکھاں، تکلیفاں، تنگیاں، فِکراں تے پیڑاں 'چ گرُوچ رہن
لگی۔ کئی واری موت ...... میریاں اکھاں 'چ اکھاں پا کے گھُورن لگدی ...... میں
ڈر جاندی۔ میں مرنائیں ساں چاھندی پر حیاتی دے رنگ وی تے پھکے پے
رہے سن۔ باغ دا زوال ِکیہ شروع ہویا، ...... سبھ یار دِلدار پکھی وانگ اُڈ
گئے۔ میرا کوئی وی نہ بنیا۔ میں وی تاں کِسے دی نہیں بنی۔ دُکھاں دے پینڈے

مینوں مار مُکان لگے۔ غماں دِیاں گھڑیاں لمیاں توں لمیاں ہُندیاں گیاں۔
فِکراں دے بدل بمب کالے ہُندے گئے تے خورے اِنج ہی کِنّے یگ بیت گئے۔
...... فیر اسمان تے اِک کہرام مچیا...... کالے بدل گرجن لگے...... تے
زور دا مینہہ پین لگا...... بجلی دی کڑک نال بدلاں دے پہاڑ...... ریزہ ریزہ
ہوون لگے۔ دُھند صاف ہُندی گئی۔ اسمان اِک واری فیر ہسن لگا۔ سُورج نے
اپنا مونہہ دِکھایا...... تے میوں اِنج جاپیا...... جیویں بدل میرے باغ دی ساری
میل دھو کے لے گئے نیں۔ جیویں میرے باغ نُوں لگا گراہن ختم ہو گیا اے۔
میریاں انھیاں اکھاں 'چ لُودے دِیوے فیر جگمگان لگے...... تے مینوں دُور......
ہسدے اسمان 'چ گُل مہر دا وجُود دِسّن لگا۔ اُہ ہولی ہولی ہیٹھاں آرہیا سی۔ میرا
باغ گُل مہر نُوں ویکھ کے بوہت خُش ہویا...... تے آوندا آوندا اُہ میرے باغ
کول آکے کھلو گیا۔ اوہنیں میرے نال تاں کوئی گل نہیں کیتی پر باغ نُوں دھرو کے
ویکھن لگا...... فیر اوہنیں اپنے آپ نُوں زمین چوں پٹّیا تے میرے باغ دے اندر
آ گیا۔ اُہ آوندیاں ای میرے باغ دے پیلے پتر چُنّن لگا۔ مُڑ ہریالی لیاون دی
ناکام کوشش 'چ اُہ سارے باغ دی گڈائی کرن لگا۔ سُکے پھُلاں دِیاں کیاریاں
نُوں پانی دین لگا...... اوہنیں باغ دے چار چوفیرے اِک لکھشمن ریکھا کھِچ
دِتی...... تے لکیر دے باہر اِک بورڈ لگا چھڈیا...... بورڈ اُتے موٹے لفظاں 'چ
لِکھیا سی...... گھاہ تے چلنا منع اے۔

میری چادر میرے پیر

میرے کول اِک چادر اے۔ پھٹی پُرانی ...... لیر ولیر۔ میں ایس چادر نوں ٹاکیاں لالا کے جوڑ دا رہناں۔ ایس دے لگا رسیندا رہناں تاں جو میرا تنگیج لجیا رہوے۔ ایس چادر وِچ رہ کے میرا گذارا نہیں ہُندا۔ میں جدوی ایہنوں اپنے سِر اُتے لیناں تے میرے جسم دا کوئی نہ کوئی انگ کُھلا رہ جاندا اے۔ جے میں اپنے پیَر ڈھکناں تاں سِر ننگا رہندا اے۔ جے سِر لُکانداہاں تاں پیَر ننگے ہو جاندے نیں۔ اتے تُسیں جاندے ہی او پئی سِر تے پیَر انسانی وجُود دے سبھ توں اہم حصّے نیں۔ کوئی وی منّکھ ایہناں حِصیاں نُوں اپنے سِر یر توں وکھ کر کے جی نہیں سکدا۔ اُپروں میری نکی جہی قبیل داری اے۔ میری چھوٹی جہی گھر گِرہستی ...... میرا پریوار، میری پتنی، میرے بچّے، میرے وجُود دے انگ۔ ایہناں ساریاں دیاں نِکیاں نِکیاں ریجھاں نیں۔ تانگھاں نیں۔ ایہہ سارے اپنیاں سدھراں دی کِرڑکی وِچ پھسے رہندے نیں۔ مینوں وی پھاہ لائی رکھدے نیں۔ اتے تُسیں میرا جھلاّ پن دیکھو کہ سدھراں دے ماروتھل وچ گواچیاں

ہوئیاں ایہناں رُوحاں نوں میں اپنی چادر ہیٹھ لُکان دی کوشش کر دا رہناواں۔ بُکل وچ کجن دا جتن کرناں واں۔ پر ایہہ چادر تاں مینوں وی ٹھیک طرحاں نال نہیں کج سکدی۔ حالات وی ایسو کجھو تانی چ میری چادر دا لنگار کھلدا رہندا اے۔ سلوندا رہندا اے۔ تے میں احساس دے مناں بھار ہیٹھ دب جانداں ہاں۔ احساس بڑی تیز چھری اے۔ نوک دار۔ بس .... انسانی ضمیر نوں' دِل تے دماغ نوں' چیر دی رہندی اے۔

میں اٹھاراں ورہیاں دا ساں کہ میرے اندر ضمیر ناں دا اِک بُوٹا اُگیا سی۔ اوددوں مینوں سنگل نال جکڑ کے اِک کِلّی نال بنھ دِتا گیا سی۔ فیر ویلا لنگھن دے نال نال اوہ بُوٹا اِک وڈا رُکھ بن گیا۔ تے فیر رُکھ دے ٹاہن ...... گلاں دے پھٹاں نال ٹُٹن بھجن لگے۔

''ایہہ پیسے بہت گھٹ نیں۔ ایہناں نال گھر دا گذارا نہیں ہُندا۔ اُپروں تیرے تن جی نیں پھٹن والے۔ تُسیں وکھ ہو جاؤ۔''

ایہہ میری ماں دے شبد نیں۔ جدھے دو ہور کوارے پُتر وی کماندے نیں۔ پر میرے وجود دے انگ ساریاں نُوں چُبھدے نیں۔

''ماں! تُوں میری قرضدار ایں۔ جے تُوں مینوں پُوری زندگی نہیں سیں دے سکدی تاں توں مینوں جمیا ہی کیوں؟''

''بکواس بند کر تے نکل جا اِیتھوں ...... اپنا گند لۓ کے۔ میں باقیاں دا وی سوچنا اے صرف تہاڈے اُتے ہی کفن پاندی رہواں۔''

لوکی سچ ہی کہندے ہون گے ''ماواں ٹھنڈیاں چھاواں'' ...... پر اوہدا وی شاید کوئی قصور نہیں' ایہہ سبھ سوچ دا پواڑا اے۔ ساڈے کول اِک دُوجے نوں دین جوگا پورا اِک سنسار ہُندا اے' پر اجیہا سنسار کسے کول نہیں ہُندا

جس وِچ اسیں سارے سما سکیئیے ۔ اسیں وکھ ہو گئے ۔ میں زندگی لئی جھوجھن لگا ۔ تے میری کُل دنیا ...... روٹی دے کُجھ ٹکڑیاں وچ قید ہو کے رہ گئی ۔

''عثمان نُوں مُڑ بخار چڑھیا ہویا اے ۔ ایہہ روز روز دا بخار چنگا نہیں ۔ ایہنوں کِسے چنگے جہے ڈاکٹر نوں دکھاؤ ۔''

''حالیں کجھ دن پہلاں ڈاکٹر کول نُوں وکھایا سی ۔ سو روپے فیس دِتی سی ۔ دوائیاں اُتے وی چالھی روپے خرچ ہوئے سن ۔ ہُن گھڑی گھڑی اپنے پیسے کِتھوں لیاواں ۔ شبنم دے سکول دی فیس وی تِناں مہیناں دی دینی اے ۔ ارشی کول فراک نہیں ۔ کاکے دے دُدھ دا خرچ ۔ ہر چیز نوں اگ لگی ہوئی اے ۔ ہتھ ہی نہیں لان ہُندا ۔ کِتھے جاواں ۔ مینوں آپ چھاتی وِچ درد ہُنداا اے ۔

ایہہ گل بچے پیدا کرن توں پہلاں سوچنی سی نا ۔ تاں تے اَگ لگی ہندی اے ۔''

''چل چھڈ وی ہُن' بکواس نہ کر ۔ ساری تنخاہ گھر وِچ ہی خرچ ہُندی اے ۔ میں کہڑی عیاشی کرناواں ۔ دفتروں چھٹی ہون مگروں ، پارٹ ٹائم وی چار پنج گھنٹے کرناں تے اوہ پیسے وی گھر دِیاں ہی لوڑاں کھا جاندیاں نیں ۔ توں آپ دس کھاں ...... میں ہُن اپنا ڈِھڈ تاں بندھے نہیں رکھ سکدا ۔''

''کاکے نوں معیادی بخار اے ۔ پندراں دِناں توں اُترن داناں ہی نہیں لیندا ۔''

''میں کیہ کراں ۔''

''کیوں ! تہانوں بچیاں دی کوئی فکر نہیں ؟''

''فِکر اِک دن دی ہُندی اے جاں دو دن دی ۔ پر میں تاں فِکراں دے جنگل وچ گواچیا ہویا منکھ آں ۔ ایہناں فِکراں نے میرے کولوں میرا

مہاندرا کھوہ لیا اے۔''

''ایہہ لئو! میرے گناں دیاں والیاں، ایہو باقی بچیاں نیں۔ ایہناں نُوں ویچ کے کاکے لئی دوائی لیاؤ۔'' والیاں میرے ہتھ پھڑاندیاں ہویاں اوہدیاں اکھاں چوں اتھروان دا لُونکا پانی پہاڑی چشمیاں وانگر اُبل پیا۔

''بیگم! نہ رو۔ ایتھے اُداس، پیلے تے پھُسے چہریاں اُتے لکھیاں ہوئیاں حیاتی دِیاں کہانیاں کوئی نہیں پڑھدا۔ ایہہ انھے فرشتیاں تے لُولھیاں حُوراں دی وستی اے۔ ایتھے سارے اپنی اپنی ونجھلی تے اپنا ہی راگ سناندے نیں۔ تیری کِنھّے سُننی اے۔ بیگم! میں بڑے سوہنے خاب دیکھے سن پر سُفنیاں دی پوڑی تے چڑھ کے چن نہیں پھڑیا جاسکدا۔ اتے چور دروازے میں ٹپ نہیں سکدا۔

''پر گلزار! جینا بہت اوکھا اے۔ بھُکھیاں رہ کے، ننگیاں رہ کے، اِک اِک چیز لئی ترس ترس کے جینا، بہت اوکھا اے گلزار۔ بڑا اوکھا۔''

''توں ٹھیک کہنی ایں بیگم! پر میں بے بس آں۔ میں سائے نہیں پھڑ سکدا۔ میں پرچھاویاں پچھے دوڑ دوڑ کے تھک گیا واں۔ بیگم! میں تاں سُکھ دی فصل راہی سی۔ خورے میرے چار چفیرے دُکھ کیوں اُگ پئے۔ میں تینوں بوہت کُجھ دیندا، جے میرے کول کُجھ ہُندا۔ اتے دنیا کولوں میں کُجھ نہیں منگ سکدا کیوں جے دنیا کول مینوں دین جوگا ہے ہی کُجھ نہیں۔ ایس لئی آ، اسیں اپنا نرک بھوگیئے، سُورگاں دی آس چھڈ دیئے۔ خواہشاں دے کھڈونے توڑ دیئے۔ کیوں جے ٹُٹنا کھڈونیاں دی فطرت اے۔''

''پر آندے جاندے ساہاں نال خواہشاں دا رشتہ جُڑیا ہُندا اے گلزار۔ توں ساڈے ساہاں دی ڈور کٹ دے فیر سبھ کُجھ ٹھیک ہو جائے گا۔''

''توں سمجھدی کیوں نہیں بیگم۔ آمدنی دے ہر سہرا ہُندا اے۔ اتے میری آمدن بس اِنی اے پئی تریل چٹیاں تریہہ نہیں لتھدی۔''

......کئی واری مینوں خیال آندا کہ گھر دے پنجرے چوں نکل کے کھُلے آسمان دل اُڈاری ماراں۔ پر کھُلے آکاش وِچ وی کِنّا چِراُڈیا جاسکدا اے۔ ہر اُپر چڑھن والی شے اخیر دھرتی تے ہی آڈگدی اے۔ اِہ حقیقت اے تے حقیقت توں بھج کے میں کِتھے جاسکنا واں۔ چوہاں پاسے انھّے ٹوئے نیں۔ اخیر گھر وِچ ہی لوء لبھن لگدی اے۔ میں لوء نوں پھڑن لئی گھر آجاناں۔ پر لوء ہتھ آندی نہیں۔ اُلٹا ہتھ سڑ ھ جاندے نیں۔ ایہہ غُربت بڑی اتھری شئے اے۔ ایہہ میری چادر اُتے لگے ہوئے شرافت دے ٹانکے اُدھیڑ دی رہندی اے۔ تے مینوں بڑا دُھکھ دیندی اے۔

......فیر دُھکھاں دے اِک لمے سفر تے عذاب دِیاں کئی بلدیاں راتاں ہنڈان مگروں شاید نوواں گریہواں نُوں میرے اُتے ترس آیا تے اوہناں رل مِل کے مجلس کیتی۔ اتے میرے ہر یری دی چادر بدلان دا فیصلا کیتا۔ میرے متھے تے لکیراں اُگ پئیاں۔ جگ مگ کر دیاں ہسدیاں لکیراں۔

میں فرہاد دا رُوپ دھاریا تے دُدھ دی نہر دا رُخ اپنے گھر ول کرلیا۔ دُدھ، قطرا قطرا میرے تن من نُوں سیراب کرن لگا۔ سُورج دِیاں کِرناں میرے سِلھ والے مکان چ آن لگیاں۔ سبز موسم دی گلنار دُھپ میرے ویہڑے نوں لِشکان لگی۔ نرگسی، کاشنی، کیسری، چنبیلی، اسمانی تے گلابی پھُلاں دی بہار آگئی۔ کونپلاں مہکن لگیاں۔ میں میلی چادر نُوں صندوقڑی وِچ بند کرکے اپنے پُرکھاں دی بخشی ہوئی کال کوٹھری وِچ سُٹ دِتا۔ تے کال کوٹھری دِیاں باہرلیاں دیواراں نوں سفیدی پھرا دِتی۔ مینوں جاپیا جویں میرے ذہن تے لدیا ہویا

صدیاں دا بھار اُتر گیا ہووے۔ من ہولا ہوگیا۔ میں بازاروں اِک نویں چادر خریدی، بہت لمی تے چوڑی۔ اِنی لمی تے چوڑی پئی میں تے میرا پریوار گُھلا ڈھلا اوس وِچ آگیا۔ اسیں جد وی اوہنوں اُپر لیکے سون لگدے، تاں ساہنوں ساریاں نوں اوہ چنگی طرحاں کجدی۔ سگوں چادر دا کافی حِصّا بچ وی جاندا۔ کوئی کچھو تانی نہیں رہی۔ اسیں آرام دی نیند سون لگے۔ بیوی، بچے ...... سبھ خوش ہوگئے۔ بیگم دیاں خالی اکھاں وِچ ستارے چمکن لگے۔ پلکاں دی جھالر جھل مِل کرن لگی۔ کیوں نہ کردی؟ اوہدیاں سدھراں سہاگن ہوئیاں سن۔ اوہدی ہر سویر سج دھج کے نکلن لگی۔ چُوڑیاں، چ خوشیاں چھنکن لکیاں۔ گھر وِچ ہریالی گان لگی۔ میرے بچے نویں موسم نال گلے مِلن لگے۔ بسنت بہار دی رُت ساڈا شنگار کرن لگی۔ پر آنڈھ گوانڈھ والیاں دِیاں اکھاں دے ڈیلے ساہنوں ویکھ کے پھٹن لگے تے جیبھاں ساڈیاں کندھاں دے کن پاڑن لکیاں۔

''سُنیا اے جمال دِینا! ٹاٹ دِیاں جُلیاں نوں وی ریشم دے بخئیے لگن لگے نیں۔''

''آہو یار! پدیاں دی ہُن پینگھاں پان لگیاں نیں۔''

اساں اپنیاں کندھاں نوں لوہے دی چادر چڑھالئی تے کناں نوُں پلستر کرادِتا۔ تے بُکاں نال ساگر پین لگے۔

''جناب! ایہہ سڑک دے کم دی کمیشن اے۔ باقی ساریاں دی کمیشن دے دِتی اے۔ اے ہُن جناب دا حِصّا اے۔''

''کیہ آکھیا جے، سکول بلڈنگ دا کم؟ اوہ وی ہوگیا اے۔ میں پیمائش لے آیاں۔ بس ہُن بِل بنانا اے۔ میں آپ دو چار دِن تک اُپروں بِل پاس کرا کے لے آنواں گا۔ تُسیں فِکر نہ کرو۔ پر اوس وِچ تہانوں کمیشن گھٹ مِلنی اے

جناب ! بلڈنگ دا کم اے ۔ سڑک دے کم وِچ ٹھیکیدار کھلا پیسا کماندے نیں ۔
تاہیں اسیں وی رج کے کمیشن لینے آں ۔''

''جناب ! اوہ سیمنٹ دے دوڑتاں دا سودا چانن شاہ نال ہو گیا سی ۔
ایہہ پنج ہزار روپے نیں ۔ تہاڈا اِحصا ۔''

''جناب ! ایہہ کم دے بدلے اناج دی سکیم بڑی ودھیا سکیم اے ۔
اساں مزدوراں وِچ تِن ہزار کونٹل اناج ونڈیا اے ۔ علاقے دے سارے
کھڑپنچ وی نہال کر دِتے نیں ۔ ایم .ایل .اے صاحب وی خوش نیں ۔ پنچ سرپنچ
سبھ خوش نیں تے چھ سو کونٹل غلاّ بچ وی گیا اے ۔ کیہ کیہا جے ، حساب کتاب ؟ اوہ
بالکل ٹھیک اے ۔ کاغذات سارے مکمل نیں ۔ فکر والی کوئی گل نہیں ۔''

...... میں رنگاں دے جال وِچ پھس گیا ۔ میری سوچ دا جسم کھوکھلا
ہُندا گیا ۔ سِر جن بوہے بند ہو گئے ۔ میرے ہتھ فن تراشن دا گُر بھُل گئے ۔
الماریاں وِچ سجیاں کتاباں مینوں بڑی حسرت نال ویکھن لگیاں ۔ میں اِک نویں
فِکر وِچ ڈُبن لگا ۔ فِکر ...... اپنے اندر دے فن کار نُوں قتل ہون توں بچان دی
فِکر ۔ ضمیر دے رُکھ نُوں ہرا رکھن دی فِکر ۔

فیر اِنج ہویا کہ میری نویں چادر وی میرے لئی تنگ ہو گئی ۔ میرا گزارا
اوس وِچ وی نہیں ہون لگا ۔ میں مُڑ اپنے وجود دے انگاں نوں اوس چادر ہیٹھ
لُکان دا جتن کرن لگا ۔ پر میں کیہ کراں ...... میرے وجود دے انگ لمے تے
سِر چوڑے ہو گئے سن ۔ اینے چوڑے تے لمے کہ چادر توں باہر نکلن لگے ۔ میری
بیگم مُڑ اِک ہور چادر لیان دی ضِد کرن لگی ۔ پر میں سوچن لگا کیوں نہ پَیراں دی
وادھو لمبائی کٹ دِتی جائے ۔ چوڑے سِراں دا سائز نارمل کر دِتا جائے ۔ پر ایہہ
کَنج کیتا جائے ...... میریاں رُوحاں تاں اپنیاں پیراں تے سِراں نُوں ہتھ ہی

نہیں لان دیندیاں نیں۔

میں فِکراں دا ونجارا مُڑ نیندر دے بے آباد جزیریاں وِچ بھٹکن لگا۔ میرے اندر دُکھ مُڑ اُگ پئے۔ میرے ضمیر دا دُکھ ڈاڈھی طرحاں طوفان دے گھیرے وچ پھس گیا۔ اوہدے ٹاہن مُڑ ٹُٹن بھجن لگے۔

''آخر ایہہ سبھ کُجھ کِس لئی۔ اپنی قبر دے عذاب لئی۔ میری بیوی، میرے بچے ...... میریاں رُوحاں ...... پر کوئی وی میریاں پیڑاں سانجھیاں نہیں کرے گا۔ فیر جس راہ ول اسیں تر رہے آں، اوہدی تاں کوئی حد ہی نہیں۔ کوئی منزل ہی نہیں۔ تے بے منزل رستے تباہی والے ہی ہندے نیں۔ میرے متھے تے گواچیاں اکھاں دا نُور مُڑ چمکن لگا تے میں اوہناں رستیاں نُوں چھڈ کے واپس مُڑ پیا۔ میں پچھے ول دوڑن لگا۔ مینوں دُور اپنا سِلھ والا مکان دِسن لگا۔ اوس وِچ بلدی اوہ پیلی لوء فیر لبھن لگی۔ میں گھراپڑیا تے اپنے پُرکھاں دی بخشی ہوئی کال کوٹھری دا بُوہا کھولیا۔ زنگ لگی صندوقڑی وِچوں اپنی اوہ پھٹی پُرانی ...... ٹاکیاں والی چادر کڈھی۔ اوہنوں کھولیا تے بڑے سکون نال اوس اندر گُچھو مُچھو ہو کے لیٹ گیا تے کُجھ پلاں وِچ ہی ڈونگھی نیندرے سوں گیا۔

کندھاں ُچ لگی واسنا

ہر آدمی کندھاں دا محتاج اے۔ کندھاں ...... رِشتیاں تے سمبندھاں
وِچکار کھڑیاں کرن لئی۔ کمپلیکسیس دے ہتراں نوں حفاظت نال اُڈاریاں مارن
لئی۔کندھاں ...... مقصد پُورا ہون مگروں مکّراکھّاں نُوں اپنے ڈھیلے لگان لئی۔
کندھاں ...... جوبن رُت نوں نموجھان پت جھڑتون بچان لئی۔ تے کندھاں ......
شبنم دے قطریاں نُوں محفوظ رکھن لئی جھڑے ہتھ لگدیاں ہی اپنا کوارپن تے تازگی
گوابیہندے نیں۔ جے جوبن رُت نُوں کسے کندھ دا سہارا نہ ملے تاں اوہدا وی
اوہو حشر ہووے گا جہڑا اج اوس سوانی دا اے، جیدے بے رَس سریر نُوں
کانواں نے بُری طرحاں چھروٹڈیا ہویا اے۔ اوہنے بڑی مشکل نال کانواں
نوں اپنے سریرتوں اُڈایا اے، پر کاگ فیر کاگ ہندے نیں۔ اُہ لاوارث
سریرنُوں ویکھ کے ایلاں تے رگرجھاں نوں وی ماس کھان دی دعوت دے
دیندے نیں۔ ایہو کارن اے کہ اوہ سوانی وی اِک دیوار دی محتاج اے۔

فطرت ہر جان وار لئی ربّ دین اے ۔ ایس لئی فطرت تبدیل نہیں ہُندی ۔ ماس نُوں کھانا کانواں دی فِطرت اے تے دیوار دی خواہش کرنا ہر عورت دی فطرت ۔ امّاں حوّا دے سفرتوں لے کے اوس سوانی دے سفرتیکر ایس فِطرت دی دین سانجھی اے ۔ تے فِطرت دی گھمن گھیری 'چ پھس کے اوہ سوانی وی اپنیاں سدھراں دی منزل توں کوہاں دُور رہی اے ...... پنچ تنتر 'چ لِکھیا اے ...... اِک شیر جد بُڈھا ہو گیا تاں گل 'چ مالا پا کے پرہیز گار بن گیا ، اتے جنگل دے اِک کونے وِچ بہہ کے پرماتما دی پُوجا کرن لگا ۔ پر جد کدے کوئی کلّا دُکلّا جنور شیر دے درشن کرن آ جاندا تاں اوہ اوس نُوں اپنیاں پنجیاں وِچ جکڑ لیندا اتے اوہدا ماس ہضم کر لیندا ۔ اِک واری اِک سیّانی بِلّی نے شیر دے ڈھونگ نُوں ننگیاں کر چھڈیا ۔ اوہ تُر دی پھِر دی جد اوہدروں لنگھی تاں اوہنوں اِک ڈونگھے کھُوہ وِچوں ہڈیاں دی مُشک آئی ۔ اوہنے جد کھُوہ وِچ جھات ماری تاں اوہنوں شیر دی کرتوت دا پتا چل گیا ۔''

اِہ کہانی تاں بوہت پُرانی اے پر لفظ بالکل تازا نیں ۔ نویں نکور ۔ ایہناں شبداں وِچ صدیاں پُرانے لِباس دی باس نہیں اے ۔ پرہیز گاری تے شرافت دی آڑ وِچ بُڈھے شیر اج وی شکار کھیڈ دے نیں ۔ تے اوہ عمر دا غازی ، اِک ہنڈیا ہنڈایا کلاکار ...... جس نے اوس سوانی نُوں سبھ توں پہلاں شکار بنان لئی جد اپنے ترکش توں سوہنیاں پھُل بُوٹیاں نال سجیا تیر سُٹیا سی تاں اوہ سِدھا اوس عورت دے سینے وِچ کھُبھ گیا سی ۔

''تُوں بہت سُندر ایں ۔ سیانی وی ، چنگی پڑھی لکھی وی ایں ۔ ہر وِشے تے کھُل کے گل کر سکنی ایں ۔ اج دی جوان پیڑھی چ ایس چیز دی بڑی گھاٹ اے ۔ خاص کر کُڑیاں وِچ ۔ بی.اے ، ایم.اے تے ، پی ایچ ڈی دِیاں

ڈگریاں ہون دے باوجود وی اج دی نویں نسل صحیح ڈھنگ نال گل کتھ نہیں کر سکدی۔ کسے وی وِشے تے گل کرو تُسیں اج دے مُنڈے کُڑیاں نوں کوراہی پاؤ گے۔ اجیہے ماحول وچ تیرے ورگی کُڑی نُوں ویکھ کے بوہت خوشی ہوئی اے۔ دِل گدگد کر اُٹھیا اے۔ اِہ تیری قابلیت داہی سِٹا اے کہ تُوں اج اینی اُچی پدوی تے بیٹھی ایں۔''

''جی تہاڈا شکریا۔'' دراصل ایس وِچ میرے ماحول دا بڑا دخل اے۔ میرے ابُو جی دیش دے اِک مشہور وکیل سن۔ اوہناں نُوں سیاست، فلاسفی اتے اتہاس نال خاص لگاؤ سی۔ میں بچپن توں ہی کورس دِیاں پُستکاں دے نال نال اوہ کِتاباں وی پڑھ لیندی ساں، جہڑیاں میرے ابُو جی پڑھن لئی لیاندے ہوندے سن۔ اوہناں دی ذاتی لائبریری وِچ دو ہزار توں ودھ کتاباں نیں۔ میرے وڈے وِیر اِک مشہور انجنیئر نیں۔ ملک دی کئی اوکھیاں سڑکاں اونہاں دی نگرانی وِچ ہی بنیاں نیں۔ اوہ اِک ماہر آرکیٹیکٹ وی نیں۔ ساڈے شہر وِچ اسمان نال گلاں کردیاں ہویاں بلڈنگاں وِچوں گھٹو گھٹ دس فیصد دے نقشے اوہناں نے ہی بنائے نیں۔ مینوں اتہاسک پُستکاں تے فلسفے نال خاص دلچسپی اے۔''

اُہ گلاں کر رہی اے...... بڈھے کلاکار دِیاں ماہر نظراں اوہدے جسم دے اِک اِک زاویے نُوں ٹٹول رہیاں نیں۔ اوہدیاں اکھاں اندر لگی ہوئی بھکھ پلکاں تے آجاندی اے تے کدے کدے پلکاں توں باہر وی جھات مار لیندی اے۔

''ایس سرکاری عہدے تے میں میرٹ دی وجہ نال آئی آں۔ میں مقابلے وِچ حِصّہ لیا تے ٹاپ کیتا۔ باقی تہاڈی حوصلا افزائی دا شکریا۔ تہاڈے

پُتر دا کیس میں منظوری لئی بھیج دِتا اے۔ اساں سفارش کر دِتی اے کہ تہاڈا پُتر ہارٹ سپیشلسٹ اے اتے ہور تعلیم حاصل کرن لئی اوہ امریکا جانا چاہندا اے۔ ایس لئی ساہنوں اوہدی خواہش نُوں دبانا نہیں چاہیدا اے۔ سگوں اوہنوں جان دی اجازت دے دینی چاہیدی اے تاں جے واپس آ کے اوہ اپنے دیس واسیاں دی ودھیرے سیوا کر سکے۔

''مِس نازیہ! ایس نال مِلو۔ اِہ میرا پُتر ڈاکٹر حیدر اے۔ کل ایہدا جنم دِن اے۔ اسیں تینوں اِنوائٹ کرن آئے ہاں۔ کل رات تُسیں ڈِنر ساہڈے گھر ہی لوگے۔ میرا مطلب اے کہ تینوں اتے تیرے وِیر نُوں ضرور آنا ہووے گا۔''

''پر؟ ...... نازیہ! میں نہ سُنن دا عادی نہیں۔ توں مینوں بوہت چنگی لگنی ایں۔ میں حیدر نال تیرا کئی وار ذِکر کِیتا سی۔ اِہ تینوں ملنا چاہندا سی۔ تاں ای اوں نال چلا آیا۔ اِنج ہی سمبندھ ودھدے نیں۔''

تعلقات ودھن لگے۔ ودھدے گئے تے فیر اِک دن بڈھے کلاکار دا چلایا ہویا تیر ٹھیک نِشانے اُتے جا لگا۔

''مس نازیہ! اسیں چاہنے آں کہ توں ہمیشہ لئی ساہڈے نیڑے آ جا۔ میرا پُتر تیرے نال ویاہ کرانا چاہندا اے۔ اوہ تینوں بوہت پسند کردا اے۔ تینوں دِلوں پیار کردا اے۔ میری پسند وی صرف توں ای ایں۔ توں حیدر نال کئی وار مِل چُکی ایں۔ اوہدی مرضی اے پئی امریکا جان توں پہلوں ہی ویاہ ہو جائے۔ تیری مرضی کیہ اے؟''

''مینوں تاں کوئی اعتراض نہیں۔ پر ایس معاملے وِچ تُسیں میرے وِیر نال گل کر لو۔''

...... مس نازیہ ...... مسز نازیہ حیدر بن گئی اے۔ بُڈھا کلاکار بے حد خوش اے۔ اوہنوں جوانی دیاں سوئیاں چُبھن لگیاں نیں۔ اوس اندر جذب ہو چکیاں شوخیاں نُوں کھنبھ لگ چکّے نیں، اتے کھنبھ من پنجرے وِچ پھڑ پھڑان لگدے نیں۔ اوہ ہُن رات ویلے نازیہ تے حیدر دے بیڈ روم وِچ جھانکدا رہندا اے۔ اوہناں وِتھاں وِچوں ...... جیہڑیاں وِسدیاں نہیں۔ نازیہ تے حیدر اوس لئی من پرچون دا سامان پیدا کردے رہندے نیں۔ اوہ نازیہ دے سریر دے انگاں دی کتھا پڑھدا رہندا اے۔ فیر اپنے سریر دا مناں بھار لے کے اپنے بیڈ روم وچ آجاندا اے اتے بستر ے دے پھکے سفر تے ٹُر کے پاسے پرتاندا رہندا اے۔ ہُن روز اوہدے من دے ماروتھل وِچ اِک بھانبڑ بلدا اے۔ جنھوں ہر رات اوہ پانی نال ٹھنڈیاں کردا اے۔

...... فیر ڈاکٹر حیدر ہور تعلیم لئی امریکا چلا گیا ...... تے نازیہ گھر وِچ بُڈھے کلاکار نال رہن لگی۔ تے فیر اِک راتیں ...... نازیہ دے تپدے وساکھ نُوں بُڈھا کلاکار اپنے واشنا بھرے بن باس 'چ چکّ کے لے گیا۔ اوہ اپنے ہتھاں وِچ چن نوں پھڑن دی کوشش کرن لگا۔ پر چن اوہدیاں انگلیاں وِچوں تِلک جاندا۔ گھڑی مُڑی دی تِلکن نال چن ہیٹھاں ڈِگ پیا تے بُڈھے کلاکار دی مُٹھ وِچ آگیا۔ اوہ کہن لگا۔

''اوہ مکان جیدی چھت اُتے برف پئی ہووے۔ اوہدے اندر وی اگ بلدی اے۔'' ...... بستر ے دے پھکے سفر دی یاترا سپھل ہوئی۔ اگ روشن ہوئی تے فیر انھے کھوہ وِچ جا کے کِھلر گئی۔ نازیہ دے سُلگدے سریر نُوں اکھاں دا ساون اپنی پھوار نال ٹھنڈیاں کرن لگا۔ اتے فیر اوہنے بُڈھے کلاکار دے کلچرڈ ڈرائنگ روم وِچوں نکل کے ...... بار رُوم تک جان وِچ کوئی ہچکچاہٹ محسوس

نہیں کیتی ۔ پر تاں وی اوہ سُلگدی رہی ۔ اُبلدی رہی ۔ بُڈھا کلاکار کسے ہور تصویر نُوں پورا کرن وِچ لگ گیا ...... تے نازیہ سڑھدے بلدے اکلاپے نُوں آندیاں جاندیاں رُتاں وِچ گُم کرن لگی ۔ پر کئی لٹ لٹ بلدے ستارے پی جان مگروں وی اوہ تریہائی رہی ۔ بُڈھے کلاکار نے اوہنوں بدچلنی دے گھوڑے تے سوار کر کے اپنے گھروں باہر دھک دِتا ۔ نازیہ روایت نال نہیں ٹکرائی ۔ اوہنے پرمپرا نوں نہیں چھیڑیا ۔ سگوں سماج دِیاں فضول رسماں تے قدراں قیمتاں دا جُثّا اُتار کے اوہنے اِک سُنم سان ٹاور ہاؤس تے اپنا آلھنا بنا لیا ۔ پر اوہدے آلھنے اُتے روز حملے ہُندے رہندے ۔ اوہ حملے سہندی رہندی ۔ دُکھ اِک پل دا وی ہوئے تاں عُمراں لما ہو جاندا اے ۔ پر جد اِہ ہووے ہی لما ...... تاں یُگاں وِچ پھیلن لگدا اے ۔ یُگاں وِچ پھیلے درد دے دریا دِیاں لہراں نُوں شانت کرن لئی اوہ اِک دیوار دا سہارا ڈھونڈن لگی تاں جے اوہ قلعہ بند ہو جائے تے ہزاراں سِراں والے تے بے شمار ہتھیاراں والے پریت پل پل اوہدا پِچھا نہ کر سکن ۔ پر اوہنوں ہر واری کچیاں کندھاں نال ای واہ پیندا رہیا ۔ جہڑیاں مقصد پُورا ہوون مگروں ڈھے پیندیاں ۔ اوہدے مکان دے ویہڑے وِچ مُڑ راہ بنن لگدے ...... اِک پکی تے مضبوط کندھ دی خواہش وِچ اوہ اج وی بھٹک رہی اے ، اپنے تن دا ...... مارُو تھل لے کے ...... تے ایس مارُو تھل لئی دُوروں دِسن والے سبز باغ ...... اِک چھلاوا نیں ، دھوکھا نیں ۔

کوئلہ بھئی نہ راکھ

پچھلے پہر دا ویلا اے۔ پورن ماشی دا چن بدلاں دا سینہ چیر کے اپنی منزل ول جا رہیا اے۔ شبنمی ہوا دا ہلکا ہلکا سنتور وج رہیا اے۔ امباں دیاں ڈالیاں دے بور دی خشبو میرے آسے پاسے ڈول رہی اے۔ میرے ویہڑے لگا ڈھلن دا رکھ مسکرا رہیا اے۔ دور لنبڑاں دے باغ دے کسے رکھ اُتے کوئل اِنج کوک رہی اے جِنج میرے من 'چ درد دیاں لہراں اُٹھدیاں نیں۔ ہٹھاں شاید کاکا جاگ پیا اے۔ میرے نکے ویر دا پتر۔ میرا بھتیجا۔ میں تربھک کے اُٹھ پئیں آں۔ ایہہ کتے میرا ببلو تاں نہیں،، پر ببلو ...... مینوں ایویں چابدا اے جیویں میرا ببلو پچھلے کئی جماں توں میتھوں وِچھڑ گیا اے۔ تے آون والے کئی جماں 'چ او ہنے مینوں نہیں مِلناں اتے ایس جنم 'چ میریاں اکھاں ترسدیاں ہی رہن گیاں ...... میں پاسا پرت کے سون دا جتن کرنی آں۔ چن دے گولے نوں دور دھرتی دے انھے کھوہ 'چ ڈُبدیاں ویکھنی آں۔ نیہرے 'چ اکھاں میٹ کے آتما

نوں پرماتما نال جوڑن دی کوشش کرنی آں ۔ پر منّ بڑا ضدی اے ۔ بالکل وِیر دے کاکے وانگ ۔ جد جد اینوں سمجھاؤ ۔ ایہہ بوہتی ضِد کرن لگدا اے ۔ بھلا اینوں کون سمجھائے جے پُرانے دِناں 'چ کُجھ نہیں رکھیا ہویا ......

سویر ہون ای آلی اے ۔ میں یاداں دامناں بھار چُک کے بھارے قدماں نال اُٹھاں گی تے اشنان کراں گی ۔ سجری سویر دے سجرے پُھلاں نوں رنگلی چنگیر 'چ سجا کے تے اپنے سِر ریؔنوں چِٹی ساڑی داکفن پوا کے ، میں شیو جی دے مندر دِیاں سنگ مرمر والیاں پوڑیاں چُماں گی ۔ پُھلاں دی چنگیر شیو لِنگ تے ارپن کراں گی ۔ گِلے والاں چوں ٹپک رہیاں اگّ دِیاں چنگاریاں نال جوت جگاواں گی تے فیر مندر دے فرش تے اِنج ڈِگ پواں گی جویں کِسے جوگی دا بُت صدیاں توں شانتی تے مکتی لئی سمادی لگا کے بیٹھا ہووے ۔ پر میرے من وِچ شانتی نہیں ۔ میں گِلی لکڑی وانگ ہمیشاں دُھخدی رہی آں ۔ تے انت تک دُھخدی ہی رہاں گی ۔ میرے من نوں کوئی پُوچا تسلّی نہیں دیندی ، میرے ننگے زخماں دی کوئی شئے مرہم نہیں بن سکدی ، مینوں مُکتی دی آشا نہیں ۔ پر زندہ رہن لئی کِسے نہ کِسے سہادے دی لوڑتاں ہُندی اے ۔

چھاں دِیاں چھلاں اُسوطراں نیں ۔ صرف میں بدل گئی آں ۔ شیواں دے مقابلے 'چ انسان دی زندگی کِنی گھٹ ہُندی اے ۔ پر میری زندگی کِنی لمی ہوگئی اے ۔ وقت کِناں لمّا ہوگیا اے ۔ جویں ایہہ صدیاں دی گل ہوئے ۔ پر مینوں سبھ کُجھ یاد اے ۔ میں یاداں دی پنڈ کھول کے بہہ گیاں ......

......ایہہ اودوں دی گل اے ، جدوں میرا اجُبنا میرے سِر ریؔتے تنگ ہو چکّیا سی ۔ میرا لہو میریاں رگاں 'چ اُبلن لگا سی ۔ میرا آپا مینوں اِک بھار لگن لگا سی ...... میں روز شام دی غاروِچ ڈِگ رہے سورج نوں دیکھ کے اپنیاں مجھاں

لے کے گھر آپڑ دی تے اُوس دِن وی گھر ہی آ رہی ساں کہ نال دے پنڈ دا گوتم مینوں ملیا۔ مندر دے پپل وانگ اُچا، تازہ، سُچا تے سوہنا...... اوہدیاں کھچویاں اکھاں ......مینوں کھچ کے لے گیاں ۔ میں پپل نوں پیار دا دھاگا بنھ چھڈ یا۔ ساڈے ویاہ دی گل ہون لگی ۔ ماں مینوں چُلھے دا چج سکھاون لگی ۔ میں روز آٹا گُن دی، پیڑے چنڈ دی تے توے اُتے پھُلکے سُٹ دی ۔ گول پھُلکا نہ پکن تے ماں میریاں ہتھاں اُتے چمٹا مار دی ۔ پر میرے من 'چ عِشق دا آٹا گُجدا رہندا۔ پیار دے پھُلکے پکدے رہندے ۔ گول گول پیارے پیارے ۔ جد آٹا مُک جاندا۔ تاں ماں اگ بُجھا چھڈ دی تے توا پُٹھا کر دیندی ۔ توے اُتے اسمانی تاریاں وانگ اگ دے تارے چھو چھپائی کھیڈن لگدے ۔ ماں کہندی ۔ ایہہ جوگیاں دی جنج چڑھی اے ۔ تے میرا من نچن لگدا۔ جیویں میری جنج چڑھی ہویے ...... پر میری جنج کدی نہیں چڑھی ۔

......میرے سُفنے لیر ولیر ہوگئے سن ۔ میں برف وانگ ٹھنڈی یخ ہوگئی ساں ۔ میریاں رگاں 'چ خُون جم گیا سی ۔ ایس شیو جی دے مندر 'چ ہی اوس کالے شیش ناگ نے میرے اندر دے ڈونگھے سمندر 'چ زور دی پھُنکار ماری سی ۔ میرا سارا سریر ہل گیا سی ...... میں اوہدا مقابلہ نہیں ساں کر سکی ۔ میرا گوتم...... میرے ماپے ...... میرے ساک سمبندھی ...... سبھ وقت دی نیہری 'چ تیلا تیلا ہو کے وِچھڑ گئے ۔ جِس پاسے نظر جاندی لہوُ ہی لہوُ ۔ اگ تے دُھواں ۔ چیخاں ہی چیخاں ......نٹھو بھجو، مینوں نہ مارو...... رحم کرو...... بچاؤ، بچاؤ...... روَلا ہی روَلا۔ تے اوُنہاں رولیاں 'چ اوہ کالا شیش ناگ مینوں راجہ رسالو دے شہر لے آیا۔ لوناں دے شہر۔ پورن دی بستی ، پورن نگر وِچ ۔ اوہ روز پھُنکارن ماردا۔ میرے برف ورگے سریر نوں پگھلان دا جتن کردا۔ اوہدے پھَن دی چربی پگھل

پگھل کے میرے ننگے بِسریرُ چ موم گھولدی ۔ میں روز اوہدا زہر پیندی ۔ اوس دے زہر دا میرے اندر اِک گولہ بن دا گیا ۔ میریاں ہڈیاں پسلیاں دُکھدیاں رہیاں ۔ میرا وجود اِک کچّا پھوڑا بن گیا ۔ مینوں اِک عجیب جہی درد محسوس ہوندی ۔ اِک اجہی پیڑ، جہڑی میں دسناں وی چاہندی تاں وی نہیں ساں دس سکدی ۔ پھوڑا پکدا گیا ...... پھوڑا پھِس گیا ۔ گولہ توپ دے مونہہ چوں باہر نکل آیا تے میری چھاتی نال چمبڑ گیا ۔ میرے برف ورگے بِسریرُ چ گرمی دی لہر دوڑ پئی ۔ میرے سینے دے دو پتھر پگھل گئے ۔ اوُنہاں چوں دودھ دِیاں سیِراں پھُٹ پیاں ۔ میں اِک ماں دا روپ دھار لیا ۔ ببلُو دی ماں دا ...... ہُن ببلُو ہی میرے لئی سبھ کُجھ سی ۔ میری ماں، میرا پیو ۔ میرا گوتم ۔ میرے وِیر ۔ پورن دی بستی ُچ میرا دِل لگن لگا ۔ میں ببلُو نوں نہوالدی ۔ کپڑے پواندی ۔ اوہدے بالاں ُچ کنگھی کردی ۔ مینوں اِنج جاپدا جیچ اوہدے ہال میرے گُنجل دار خیال نیں ۔ جنہاں نوں میرے ذہن دے نہوں کھُرچ رہے ہون ......

وقت کِسے پہاڑی پگڈنڈی دا مسافر تھک کے چُور ہو گیا سی ۔ ساگر دِیاں لہراں فیر شانت ہو گیاں سن ۔ دریا دے اُبال ٹھنڈے ہو گئے سن ۔ چینچاں، بدلاں نُوں چیِر پھاڑ کے رحم دے دیوتا کول پہنچ چکیاں سن ۔ اسمان تے اِلاّں اُڈنیاں بند ہو گیاں سن ۔ ...... رفیوجیاں دے کیمپ لگا دِتے گئے سن ۔ ڈاروں وچھڑیاں کونجاں برآمد کیتاں جان لگیاں سن ...... پورن دی بستی وِچ وی تلاشیاں ہون لگیاں تے ببلُو دی امبڑی وی برآمد کرالئی گئی ۔ شیش ناگ دی ...... سپُولیاں آگے کُجھ نہ چلی ۔ میں مُڑ اپنے پِنڈ آ چکی ساں ۔ میرے پِنڈ ُچ چار وپاسے کھڑیاں فصلاں ہس رہیاں سن ۔ جیویں سونے دِیاں بالیاں الھڑ مٹیاراں دے کناں ُچ ساز وجا رہیاں ہون ۔ ندی دِیاں لہراں، امباں دے رُکھ ۔ ساڈے

ویڑے لگا ڈھلن دا یُوٹا۔ سبھ کُجھ موجود سی۔ کیول باپو تے وڈے وِیر دِیاں استھیاں آگ تے لہو دے طوفان 'چ رُڑھ پُڑ چُکیاں سن۔ ماں نے مینوں سینے لایا۔ دِل دا اُبال دوہاں دِیاں اکھاں چوں نکلن لگا...... فیر اِک دن نال دے پنڈ دا گوتم دی مینوں مِل گیا۔ پر کہندے نیں...... ''رب تاں بندیاں نوں معاف کر دیندا اے۔ پر بندہ معاف نہیں کردا۔ میرے کپل وستو دے گوتم نے مینوں اپنان توں اِنکار کر دِتا۔ میرے چمن دی دھرتی وی کھیڑی ہی نکلی۔ ہُن اوہدی چانی اچھوت ہو گئی سی۔

وقت اِک اجہے جنگل وانگ میرے ساہمنے پھیلیا ہویا سی، جِس توں نِکلن دا رستہ میریاں اکھاں ڈھونڈ ڈھونڈ کے تھک گیاں سن۔ میں روز شیو جی دے مندر 'چ جاندی تے خُوب روندی۔ مینوں شیو جی دی مورتی دی گوتم وانگر اِک مکھوٹا دِسدی۔ پپّل دا رُکھ میری تقدیر تے ہسدا جاپدا۔ فیر ہولی ہولی میرے ساک سمبندھیاں نوں میرا اجرم اکھاں 'چ رِڑکن لگا۔ اونہاں نوں میرا سپ دے پُتر نوں دودھ پلانا زہر لگ ریہا سی۔ اوہ میری ممتا نوں یتیم بنان لئی سوچن لگے تاں جے میرے سِر ریر نوں سُوہے رنگ دے کپڑے پوا کے کسے دُوجے سپ دے لڑ لا دِتا جائے۔ مینوں اِک واری فیر اسمان تے اِیلاں نچدیاں جاپیاں۔ میں گھروں بھج گئی تے رفیوجی کیمپ وِچ آ گئی۔ اوتھے مینوں میریاں پیڑاں نوں سمجھن والی اِک دیوی ملی۔ میں ببلُو نوں اوہدی جھولی وِچ پا چھڈیا تے کیہا۔

''ماسی! میرا نِکا ویرے تے دُوجے رشتے دار اینوں مارنا چاہندے نیں۔ اوہ کہندے نیں کہ ایہہ سپ دا پُتر اے۔ پر ماسی! ایہہ بھانویں سپ دا پُتر اے جاں بھانویں انسان دا، نکلیا تاں میری کُکھ چوں اے۔ میں رَج اپنے من نوں پتھر بناواں۔ توں اینوں بچا لے۔ ببلُو نوں اینہاں دی بستی 'چ لے جاتے کسے

خالی ویہڑے 'چ سُٹ دے۔ نہیں تاں میرے اپنے ہی ایس معصوم نوں مار چھڑن گے۔''

تے اِنج میرا ببلُو سدا لئی میتھوں وِچھڑ گیا۔ میں آگ دے بھانبڑاں نال بھری نفرت دی بھٹھی 'چ سڑ ھ بل گئی۔ میں فیر برف دی سِل بن گئی تے مُڑ کسے ناگ دیوتا دے گل مڑھ دِتی گئی۔ برف دِی سِل نوں فیر اِک واری پگھلان دا جتن ہون لگا۔ پھُنکاراں فیر وجن لگیاں۔ پر برف دی سِل نہیں پگھل سکی۔ موم سِل تے ڈگدیاں ہی جم جاندا۔ اِنج ہی کُجھ چر تک چلدا ریہا تے فیر ناگ دیوتا وِچ برف پگھلان دی شکتی مُک گئی۔ موم ڈلھناں بند ہو گیا۔ ناگ دیوتا دِیاں پھُنکاراں ہمیشاں لئی ختم ہو گیاں ......

اِک واری فیر میرے آل دوالے دھواں ہی دھواں پھیل گیا۔ میریاں راہواں کنڈیاں نال بھرو چ گیاں۔ میرے پیر زخمی ہو گئے۔ میرے اسمان اُتے ایلّاں فیر اُڈن لگیاں۔ تے میں اِک زخمی کُونج ...... مُڑ اپنے ماپیاں دے ویہڑے ڈِگ پئی۔ میرا دُکھ میری ماں دا روگ بن گیا تے دُکھاں دی ڈین میری ماں دا کلیجہ کڈھ کے لے گئی تے مینوں اُو سو گھر 'چ سدا لئی اوپرا بنا گئی جیتھے میں کدے جنم لیا سی جیتھے کدے سبھ کُجھ میرا سی ...... پر میرا تیرا کہن نال کُجھ نہیں ہُندا۔ ایہہ تاں من پرچون دِیاں گلاں نیں۔ ایتھے کِسے دا کُجھ نہیں۔ خاصکر میرا۔ میرا ببلُو، میرا گوتم۔ کِس دا ببلُو، کِس دا گوتم۔ پر زندہ رہن لئی کِسے نہ کِسے سہارے دی لوڑ تاں ہندی اے تے میریاں یاداں میرا سہارا نہیں۔ انہاں یاداں دے تیل نے ہی شاید میری بے جان حیاتی دا دِیوا بالی رکھیا اے۔

اپنی جھولی اپنی اگ

دُنیا نوں ہوند وِچ آئے ہویے چوکھا چر ہو گیا سی۔ اسمان تے وسن آلا اُہ وڈا ٹبر کد دا دھرتی دِیاں رونقاں چ کھوچکیا سی ...... کہ فیر او ہو گھٹنا واپری ...... آہو۔ او ہی ...... ہابیل تے قابیل والی گھٹنا۔ فیر اک مٹیار فرقو جھگڑے دا کارن بن لگی۔ مٹیار جو ہیلن سی جاں قلوپطرہ۔ سوہنی سی جاں ہیر۔ سسی سی جاں شریں ...... اپنے جماندروحق نُوں استعمال کر دیاں ہویاں اِک گبھرو نال بجھ گئی سی۔ اسمان دِیاں ڈونگیاں گہرائیاں وچ گواچن لئی۔ چن دی ٹھنڈی چھاں وِچ لُکن لئی۔ مٹیار اپنے دیوتا نُوں ہتھاں وِچ لئی دوڑ رہی سی۔ ایہ دیوتا اوس نے آپ گھڑیا سی۔ بلوری پتھراں وِچوں لبھ کے تراشیا سی۔ ایہ دیوتا اوہدے گلے دا ہار سی۔ اوہدے متھے دا ٹِکہ۔ اوہ اپنے دُشمنت نُوں کِسے وی حالت وِچ کسے ہور نُوں سونپن لئی تیار نہیں سی۔ گُوڑی سوہنی سی۔ شوخی تے نزاکت نے اوہدے رنگ رُوپ نُوں نِکھاریا سی۔ گنڈے دی چھِل ورگے بُلھاں چوں نکلن آلے شبداں وِچ شہد

ورگی مٹھاس سی۔ اوسدا سِر یرخوبصورت شاعری نال بھری اِک پُستک سی۔ اوسدا دھرم دِلنوازی سی۔ محبت اوہدا ایمان سی۔ اوہدے سارے رِشتے محبت توں شروع ہو کے محبت تے ہی ختم ہون والے سن۔ عِشق دی گرمی نے اوس دے وجُود وِچ بھانبڑ بال چھڈے سن۔ اوہدیاں اکھاں گلاں کرن لگ پیاں سن۔ زبان نے دیکھنا شروع کر دِتا سی۔ کن بولن لگ پئے تے ہتھ سُنن لگ پئے سن۔ ایہ سبھ اوس دیوتا کارن سی جو اوہدیاں اکھّاں وِچ پیار دی جوت جگا گیا سی اتے اوہنے سماج توں بغاوت کر دِتی سی۔

اوہ بڑی لگن نال اپنے دُشینت لئی جوگن بنی سی۔ اوہدیاں اکھّاں چ اِک خواب سی۔ چنگے بھوکھ دا خواب۔ کھُلی ہواواں چ دُشینت سنگ پینگ جھوٹن دا خواب۔ اوہدی ذات وچ جذب ہون دا خواب۔ اوہ عِشق نُوں نجات دا وسیلہ سمجھدی سی۔ اوہ کہندی سی کہ اپنی ذات نُوں پچھانن لئی عِشق ضروری اے۔ عِشق ہی کائنات دے ظہور وِچ آن دا کارن اے۔ اوس دی سوچ مطابق عاشق تے معشوق انسانی وجُود دی تکمیل داناں ہن۔ اوہ کہندی کہ اِس وجُود توں وکھ جو کُجھ وی اے، اوہ کُجھ وی نہیں اے۔ اوہ عاشق دی ذات وِچ سما جان نُوں جنت سمجھدی تے باقی ہر شے نُوں دوزخ۔ اوہ گیان دھیان دا دیوا جگائے اپنے خواب دی تعبیر دی تلاش وِچ سی۔ تے تلاش منکھ دا فطری شوق رہیا اے۔ ایس شوق وِچ مگن اوہ گھروں ننگے پیروں نِکلی سی۔ سِر یرتے لگے کپڑیاں توں چھٹ کُجھ دی نال نہیں سی لیا اوس نے۔ فیروی اوہ خوش سی اپنے دُشینت نال۔

گُنجان آباد شہر وِچ اوہدا جیون ویرانی دا شکار سی۔ اوہ اُداس تے نموجھان رہندی۔ صدیاں توں چلی آرہیاں اوہو رسماں، اوہو رواج، ماحول دی اوہو اِک رنگی۔ اِریکھا، نفرت تے حسد دی چار دِیواری وِچ بند پیا ہویا لُوہلا

سماج ...... اتے اوس وِچ رُوحاں نُوں قتل کرن والے نفس پرست چوہدریاں دا غلبہ۔ اِہ چوہدری ...... چٹے لیڑیاں وِچ پھِرن والے شُوکدے ناگ۔ اِہ شاہ کالے دُشٹ۔ شہر دی اوس بھیڑ وِچ اوہدے جذبات، اوہدیاں سدھراں تے تاہنگاں گھُٹ گھُٹ کے دم توڑ رہیاں سن۔ بُڈھے سماج دے جوان حاکم۔ زم زم دے پانی نُوں گنگا جل وِچ مِلدے ہرگز نہیں سن ویکھ سکدے۔ اوہناں دے خیال موجُب ایس طرحاں دونواں پانیاں دی پوتر تا بھنگ ہو جاندی اتے اِنج پاکی تے پلیتی دا ملاپ دریاواں وِچ ہڑھ لیا سکدا اسی۔ اتے ہڑھ وِچ جانی تے مالی نقصان وی ہو سکدا اسی۔ پر اوہنوں پکا یقین سی پئی پانی بھانویں زم زم دا ہووے بھانویں گنگا دا، اوہ صرف پانی ہُندا اے۔ بے رنگ، بے مذہب، بے نسل، بے ذات، صرف پاک، صاف تے شفاف ...... اوس بھیڑ وِچ اوہنوں شبداں دے تیر مارے جاندے، جیہڑے اوہنوں چھلنی کر دیندے۔ اوہ آپ تاں شبداں نُوں وضُو کرا کے استعمال کردی سی، پر اوس اُتے ہمیشاں بے غسل لفظاں دا حملہ ہُندا رہندا اسی۔ اوہدی رُوح تڑفدی رہندی۔ شہر وِچ اوہ جِنّے دِن وی رہی، اُداس ہی رہی۔ تھکی تھکی جہی تے اخیر اوہنیں بھجن دا فیصلہ کر لیا۔ اپنے دُشینت نال، اسمان دِیاں اتھاہ ڈُونگھایاں وِچ گواچن لئی ......

اُہ قدرت دے بخشے ہووے اوہناں ہرے جنگلاں وِچ آ نکلی جیہڑے پتھریلی چٹاناں تے میداناں دے زیور نال سجے سن۔ برف پوش پہاڑ۔ بدلاں دی مست ٹور، ندی نالیاں دے سنگیت وِچ اپنے جانم نُوں ہسدیاں ویکھ کے اوہدی حیاتی دِیاں جمیاں مسکراہٹاں پگھل گیاں سن۔ اوہ محبوب دِیاں بانہواں وِچ مست ہُلارے کھاندی تے انگڑائیاں لیندی۔ دُشینت اوہدیاں بُکھاں نُوں گرماندا تے اکھاں نُوں ٹھنڈ پاندا۔ پھُلاں دی سیج تے اوہ لیٹ دی۔ کوارے

گھاہ والیاں ڈھلواناں تے رینگدی۔ آبشاراں دی بوچھاڑ نال اپنے پنڈے دِیاں چنگاریاں نُوں بُجھاندی تے فیر اپنے دیوتا نُوں نال لیکے قدرت دے رنگاں وِچ گُم ہو جاندی۔ خدا دی ایس بے داغ وادیٔ وِچ اوہ بوہت خوش سی۔

...... وقت تیزی نال لنگھ رہیا سی ...... اِک یُگ بیت گیا۔ پر اوس دے پیار وِچ کوئی فرق نہیں سی پیا۔ اوہدی رُوح اپنے دیوتا دی رُوح وِچ سما چکی سی ...... پر اوہدا دُشینت اِکو قِسم دے موسم تُوں اُکتا گیا سی تے اوہدے چُنگل توں نِکلن دا کوئی راہ ڈھونڈن لگا سی۔ سُورج دی تپش دن بدن گھٹدی جا رہی سی۔ پر اُہ عِشق دے دریا وِچ اِنّی گہرائی تک ڈُب چکی سی کہ آن والے خطرے نُوں محسوس ہی نہیں کر سکی۔ دُشینت عِشق دی معرفت نُوں سمجھن دی بجائے، ذات دی حقیقت نُوں پچھانن دی بجائے اپنے آکار نُوں خدا سمجھن لگا ...... اوہ پل پل اُوہدی مُٹھی چوں پھِسلن لگا تے کہن لگا میں اپنی زندگی تیری ضرورت تے قربان نہیں کر سکدا ...... کیوں جو میں آپ قربان نہیں ہونا چاھندا۔ دُشینت دے شبد سُنکے اوہ تڑفن لگی اتے اپنے اندر ٹُٹدے بھجدے جذبیاں تُوں اِکٹھیاں کر دیاں ہویاں بولی ''دُشینت ! ایہ سبھ احساس دی گل اے۔ نہیں تاں ہر شے اوہو جہی اے جو پہلاں سی۔ صرف تُوں بدل گیاں ایں۔'' ''میں بدلیا نہیں آں۔ میں اِک انسان آں تے انسان دے طور تے جینا چاھناں واں۔ فرشتیاں وانگر نہیں۔'' تے اپنے آپ نُوں انسان سمجھن آلا دُشینت اوہدے ہتھاں چوں تِلکدا رہیا۔ تِلکن دے ایس لگاتار عمل کارن اوہدیاں سدھراں دے گلاب مُرجھان لگے۔ دِل دی دُنیا ویران ہون لگی۔ اوہنوں کیہ پتہ سی کہ اینا پینڈ النگھ آن دے باوجُود وی اِک رُوح دُوجی رُوح وِچ جذب نہیں ہو سکے گی۔ اوہنیں تاں اپنے

ماہیوال نُوں دِل دا ماس کھوایا سی۔ رُوح دا شربت پلایا سی۔ پر اوہدی ساری عبادت، ساری تپسیا بھنگ ہوگئی سی۔ فیر شنگرفی وادی دی دھرتی وِچ سوراخ پے گئے تے اوہناں سُوراخاں وچوں نیولے باہر نِکل آئے۔ نیولے اپنی تیز نوک دار اکھاں نال اوہنوں ڈھونڈن لگے۔ نیولیاں نُوں ویکھ کے سبز جنگل، ہرے میدان، برف پوش ٹیسیاں، پہاڑی نالے سبھ کنبھن لگے۔ تیز ہواواں چلن لگیاں۔ آندھی کارن رُکھ زخمی ہو ہو کے ڈِگن لگے۔ ویرانی پھیلن لگی۔ نیولیاں دِیاں آوازاں نال چارو پاسے جُنون دے سرکنڈے اُبھر آئے...... تے اوہدا ناگ دیوتا...... نیولیاں دا مقابلہ کرن دی بجائے بھج گیا۔ اوہنوں اکلیاں چھڈ کے۔ اوہ ریت دا گھر نِکلیا جو دھڑام کر کے ڈِگ پیا۔ زندگی دے بھار نُوں موڈھا دین دی تھاں اوہنیں بھجن دا راہ پھڑیا۔ تے سارے قصّے دا خاتمہ کر دِتا۔ دُشینت دے نٹھن مگروں اوہدی مستی دِیاں رُتاں سُوں گیاں، گھُپ ہنھیرا پھیل گیا۔ اتے اوہ بے سلامتی دا شکار ہوگئی۔ سماج دے انگیاریاں نال دُشمنی پال کے اوہدے ہتھ سڑ ھ بل گئے۔ دِل بُجھ گیا۔ گھٹن، اُداسی، ڈر، خوف تے تباہی، سماج ولوں اوہنوں دِتیاں گیاں سوغاتاں سن۔ اوس دی زندگی دی بیڑی ٹُٹ گئی تے درد دِیاں گُونگیاں فوجاں ٹُٹی بیڑی نُوں ڈوبن لگیاں۔ سِتم دے طوفان اُمڈ پیئے۔ ان سُنی چیکاں دا شور اوہنوں ڈسن لگا۔ سماج دے بھَونکو کُتے اوہنوں ستان لگے۔ کُتے غراندے رہے۔ کُتے بھونکدے رہے...... اتے اوہ......
تھکی ٹُٹی، ڈری سہمی، اُداس تے ویران پل پل ختم ہون لگی۔ اوس اندر سُنن دی طاقت ختم ہون لگی۔ لفظ گُونگے ہون لگے تے فیر گُونگے شبد جسم دی گپھا وِچ گُم ہون لگے۔ فیر چوکھے چر مگروں گواچے ہوئے شبداں دی صلیب چُک کے اِک لاش غار چوں باہر آئی۔ تے شہر دے وچکار کھڑے مینار اُتے جم گئی تاں جو گُم

شدہ لفظاں دی عبارت نوں آن جان والے راہی پڑھدے رہن۔ لاش دے ننگے کفن اُتے لفظاں دے ارتھ اِنج بکھرے ہوئے سن۔ ''حیاتی دا دھرم صرف پیار اے۔موت دا کوئی مذہب نہیں۔ لاش دا کوئی دھرم نہیں۔''

اُڈ ا رُوسپ دا ڈنگ

اپنے رتّ وِچ نہایا ہو یا منُکھ ...... سُرخ اکھاں ، سُرخ بُلھاں ، سُرخ ہتھاں تے سُرخ پیراں والا آدمی ۔ مینوں اپنی بالی ہوئی اگ بخش گیا اے ، تے حُکم دے گیا اے پئی میں ایس اگ نُوں اپنے سِر تے چکّی پھِراں ۔ ایس اگ نُوں لے کے شہراں ، پِنڈاں ، جنگلاں تے مارُوتھلاں 'چ پھِردی رہواں ...... سِر تے چکّی ہوئی اِہ اگّ ، لاوے دی شکل 'چ میرے سِریر وِچ گھُلی ہوئی اے ۔ میریاں ہڈیاں وِچ رچی وسی اے ۔ ایس اگ دے بھانبڑ 'چ صِرف میرا آپا سڑھ رہیا اے ۔ کیوں نہ سڑھے ...... اِک ہرے بھرے باغ دی مالکن ہُندیاں ہویاں وی مینوں ایس اگ وِچ کدُھن داچاۂ چڑھیا سی ۔ میری گھر ہستی دا مالک دِلاور ، میرا ہر طرحاں نال خیال رکھدا سی ۔ اُہ میرے پھُلاں نُوں پانی دیندا ۔ بُوٹے سجاندا ۔ اوہناں نُوں ہساندا ...... میں خوش ساں ۔ پھُل خوش سن تے مالی خوش سی ۔ زندگی ہسدیاں کھیڈیاں لنگھ رہی سی ۔ میرا بڑا اُچا چُبارا سی ۔ بُرجاں والا ۔ تے اوہناں بُرجاں وِچوں ہی اِک بُرج ...... خورے کیہڑی گھڑی میرے

سینے اندر کھبیا سی ۔ اوس اُچے بُرج داناں ...... انارگل سی ۔ سُرخ مہاندرا، سُرخ اکھاں، سُرخ بُلھاں، سُرخ ہتھاں تے سُرخ پیراں والا انارگل ...... جیہڑا مینوں اپنی بالی ہوئی اگ بخش گیا اے ۔ چوڑا سینہ، چُست سریر ...... بالکل الف لیلا دِیاں کہانیاں دا ہیرو لگدا سی اُہ مینوں ...... کافر عرباں دے وڈّے دیوتا ''ہبّل'' وانگر ...... اوہدی سوہنی صورت مینوں کافر بنا گئی ۔ میں اپنے خُدا نُوں بھُل گئی ۔ دِلاور نُوں بھُل گئی ۔ اپنے پھُلاں نُوں بھُل گئی ۔ ہسدی کھیڈ دی زندگی اُچا چُبارا ...... بُرجاں والا ...... سبھ دیوتا دی اِک نظر نال بھسم ہوگیا، تے باقی رہ گیا اِکو بُرج ...... کرماں والا، بھاگاں والا ...... انارگل ...... میں کُفر دے جال وِچ پھس گئی تے انارگُل نُوں جنم جنم دا ساتھی سمجھن لگی ۔ میں اپنی بے مقصد زندگی دا اِکو مقصد بنا لیا پئی انارگل نُوں ویکھدی رہواں ۔ زخمی پنچھی وانگ اوہدے اگے پچھے پھڑ پھڑاندی رہواں ...... تے اوہدے وجود 'چ ڈھل کے ختم ہو جانواں ...... میں سماجی قانُون دی پُرانی کِتاب پھاڑ دینا چاھندی ساں تے ربیّ قانون مطابق اپنی حیاتی گذارنا چاھندی ساں ۔ اوس قانون مطابق ...... جیدے صدقے دھرتی سُورج دے گرد گُھمدی اے ...... اتے میری دھرتی دا سوُرج سی انارگُل ...... میرے کُفر دا جنم داتا ۔ میرا ہبّل دیوتا ...... مینوں اُچے چُبارے والا گھر اِک قبر لبھن لگا، جِس 'چ میں اپنی حیاتی نُوں دفن کیتا ہویا سی ۔ میں محسوس کرن لگی کہ دِلاور نے میرے جسم نال، میرے چُبارے نال تے میرے پیسے نال وِیاہ کیتا اے، میری رُوح نال نہیں ۔ میں سوچدی پئی جے دِلاور دا وِیاہ میری رُوح نال ہویا ہُندا تاں انارگُل دا کِتے وجود ہی نہیں سی ہوناں ۔ ایس سوچ نے میری رُوح نُوں باغی بنا دِتا ۔ میں اپنے دماغ نُوں اپنے نفس دا بندھی بنا دِتا تے دِل دی درگاہ تے انارگُل دا دیوا بال چھڈیا تے باقی سارے دیوے بُجھا

دِتے ...... دِلاور، بچّے ، ماپے، بھین بھراہ سبھ ہنھیرے وِچ الوپ ہو گئے۔ ہُن درگاہ تے صِرف اِکو دیوا بلدا سی ...... کُفر دا دیوا...... کرماں والا، لاٹاں والا...... انارکُلی دا دِیوا۔

مینوں دیوتا دے چرنا ُچ بہہ کے سرُور مِلدا۔ اوہدے پنڈے نال پنڈا رگڑن وِچ سواد آوندا۔ پرم آنند مِلدا۔ ربّ نے سریرنُوں رُوح دا مندر بنایا ہویا اے ...... پر میرے مندر دا کلس بن گیا ...... میرا ہبّل دیوتا تے فیر سبھ لِشکدیاں شیواں میرے لئی بے کار ہو گیاں۔ میں اپنے خواباں دے شہزادے نُوں حاصل کر کے بوہت خُوش ساں۔ میں اوہنوں پیار دا ساگر سمجھ لیا سی تے اوس ُچ ڈُب گئی۔ میری ترہائی دھرتی رجّ کے سیراب ہون لگی۔ انارکُلی دے سریرچُوں مینوں انار دے لال لال پھُلاں دی خُشبو آوندی۔ میریاں سدھراں دی چنچل ندی ٹھاٹھاں ماردے دریا وِچ مِلن لئی مچلدی رہندی ...... تے ندی جد دریا وِچ ڈِگدی تاں اِک شانت ساگر دا رُوپ دھار لیندی۔ رات دا چن تے دِن دا چانن ...... میرا انارکُلی، میرے وہیڑے وِچ مہکن لگا۔ مینوں ہُن توڑی گذاریاں راتاں اتے ہنڈائے دِن اوترنخصے لگن لگے ...... پر ہبّل دیوتا دا سنگھ کر کے میری رُوح دی کھیڑی زمین زرخیز ہوگئی۔ میں اپنے بیتے ہوئے کل نُوں بھُل گئی تے دُور تک پھیلے ہوئے اپنے لمے پرچھانویں نُوں ہی اپنی ذات سمجھن لگی۔ انارکُلی کر کے سماج دے بڈھے رُکھ دا اُہ مضبوط تے پکا ٹاہن ٹُٹ گیا، جس اُتے میں تے دِلاور بیٹھے ساں۔ اسیں دونویں ڈِگ پئے۔ دِلاور ریتلے کھوہ وِچ ڈِگیا تے میں انارکُلی دی جھولی وِچ ...... دِلاور میرے ہتھوں پھُلاں دا گلدستہ کھو کے لے گیا۔ مینوں پھُلاں دے وِچھڑنے دا کوئی غم نہیں ہویا۔ میرے دیوتا نے مینوں ہر چیز توں بے غم بنا دِتا سی۔ میں ہبّل دیوتا لئی سبھ کُجھ بلّی تے چڑھا دِتا سی۔

پر دیوتا تاں دیوتا ہی ہُندا اے۔ پتھر دا اِک بُت ...... تے پتھر کدے موم نہیں بنیاں۔ میں ہمیشاں لئی دیوتا دے لڑ ھ لگناں چاھندی ساں پر انار گُل ...... ساگر 'چ کھڑی اِک اجیہی چٹان سی جس نال طوفانی لہراں جنیّاں مرضی ٹکران، اُہ اوہنوں ریزہ ریزہ نہیں کرسکدیاں ...... انار گُل نے میرے عشق تے پیار دی قدر نہیں پچھانی۔ اوہنیں چھیتی ہی میری رُوح دی روغنی ہانڈی توڑ چھڈی۔ میں بڑا اتڑفی۔ میں کُرلائی۔ میں پتھر دے بُت نال سر ٹکرایا۔ میں زخمی ہو گئی ...... تے میں ہف کے اُچے بُرجاں والے چُبارے 'چ مُڑ ڈِگ پئی۔ کلم کلی، نموجھان۔ میرے چُبارے دے سارے بُرج میرے سینے 'چ کُھب گئے۔ میں پیڑاں 'چ گڑچ رہن لگی۔ مینوں میرے کُفر دا بدلا مِل گیا۔ میرے کول کُجھ وی تاں نہیں سی بچیا ...... دلاور، پھُلاں دا گُلدستہ، ہسدی کھیڈ دی زندگی، سُرخ اکھاں، سُرخ بُلھاں، سُرخ ہتھاں تے سُرخ پیراں والا انار گُل ...... کُجھ وی تان نہیں اے میرے کول۔ پر سماجی قانون دی پُرانی کتاب نے اج مینوں چار چوفیرے گھیریا ہویا اے۔ اِہ پُرانی کتاب میں پھاڑنی چاھی سی پر میرے نازک ہتھ پُستک نُوں پھاڑ نہیں سن سکے۔ ایس کتاب دے صفحیاں نے اج مینوں مُجرم بنا دِتا اے۔ کیوں جے میرے متھّے تے انار گُل دی بخشی ہوئی اگ بل رہی اے۔

ٹھنڈی کانگڑی

میرے مکان دی چھت کشمیری مزدور وانگ برف دا مناں بھار چک کے تھک گئی اے۔ اوس دے متھے چوں مُڑھکا چو رہیا اے۔ بڑی پیاری آواز اے۔ ٹپ ...... ٹپ ...... ٹپ ...... کشمیر دا ہر موسم سہاونا ہوندا اے۔ کیہ باغاں دے کھِڑن دا ...... تے کیہ چناراں دے پتر اکٹھے کرن دا۔ پر جے ایتھے سیالا کٹنا ہووے تاں ہور گرم چیزاں دے نال نال کانگڑی ضرور سیکنی پیندی اے۔ کانگڑی ...... فیرن وِچ ...... لوئی کمبل وچ ...... اتے رضائی وِچ ...... بڑا نِگھ دیندی اے۔

ٹھنڈ بڑی سخت ہے پر میرا کمرہ بڑا گرم ہے۔ بڑا نِگھا۔ باریاں دروازے بند۔ وِتھاں تے کاغذ چپکائے ہوئے۔ کیہ مجال جے ٹھنڈ رتی کوُ اندر آجاوے میرے کمرے ُچ۔ ہیٹر بل رہیا اے۔ پہلاں میں بُخاری بالدا ہوندا ساں۔ پر ہُن ...... کیہڑا اسٹھ روپے من لکڑی خریدے ...... اُہ وی فیر گلی۔ چھڑا

دُھواں ۔ پیسیاں دا ناس ۔ زمانہ ترقی کر رہیا ہے ۔ لین دین دا رواج وی خوب ترقی تے ہے ۔ میٹر ریڈر نوں سو روپئے مہینا دے دیو فیر بھانویں دب کے ہیٹر بالو ۔ بوائلر لگاؤ، پریس لگاؤ ۔ وَدھ توں وَدھ مہینے دا سو دو سو روپئے بِل آ جاے گا ۔ زمانہ چن تے جا رہیا ہے ۔ اُنتی ہی اُنتی ہے ...... ہاں ! تے میرے کمرے وِچ بوہت نِگھ ہے ۔ دو دو ہیٹر چل رہے نیں، اِک رُوم ہیٹر تے دُوجا ...... آہو ! کانگڑی ۔ اِہ میں اجے پچھلے سال ہی خریدی ہے، پر بڑی مہنگی ۔ اج تاں ہر چیز مہنگی مِلدی اے ۔ کانگڑی وی ۔

ایس رضائی وِچ کانگڑی بڑا سرُور دیندی ہے ۔ بڑا نِگھ مِلدا ہے ...... تے باہر بڑی ٹھنڈ ہے پر میری چھت دے متھے چوں ...... مُڑھکا چو رہیا اے ۔ ٹِپ ...... ٹِپ ...... ٹِپ ...... ٹِپ ...... میرے کمرے اندر ہیٹر بل رہیا اے ۔ میری رضائی وِچ اِک کانگڑی ہے اتے کانگڑی وِچ ...... اگ ہی اگ ۔ رضائی چل رہی ہے ۔ گڈی دے انجن وانگ ۔ فائرمین انجن دی بھٹھی وِچ کوئلے پا رہیا اے ۔ انجن اُبل رہیا اے، بھاپ نِکل رہی اے ۔ گڈی چل رہی اے ۔ رفتار بڑی تیز اے ۔ ٹیشن آون ہی والا ہے ۔ انجن آپ ہی رُک جاوے گا ۔ فِکر والی کوئی گل نہیں ۔ میرا بسترا کدی کانگڑی نال نہیں سڑھیا ۔ اسیں کشمیری تاں ایس دے عادی ہاں ۔ جس رات میرا بسترا ٹھنڈا ہووے، مینوں تاں نیندر ہی نہیں آوندی ۔

میرا مکان جھیل ڈل وِچ ہے ۔ ڈل وِچ ہاؤس بوٹ وی ہوندے نیں تے ایس ہاؤس بوٹ نے جیہڑا میرے کمرے دی باری ساہمنے کھلوتا اے ۔ اِک ولائتی جوڑے نوں اپنے دِل جگر وِچ بٹھایا ہویا اے ۔ میں ایس ولائتی جوڑے نوں اپنے کمرے دی باری وچوں دیکھدا رہنا واں ۔ ایس سوہنے جوڑے دے جسمانی کرتب دیکھدا رہنا واں ۔ ایہناں نوں ورزش کرن دے نویں نویں آسن

آوندے نیں۔ تاں ہی کنی پیاری صحت ہوندی اے۔ بالکل ساڈے انبری سیب وانگ۔ تے فیر میرے کمرے دی باری اگے پردا آجاندا اے اتے میں وی ورزش کرن لگ پیندا ہاں۔ ورزش صحت لئی بہت ضروری اے۔ اِہ سریر نوں چُست بناندی اے۔ کئی بیماریاں دا علاج کردی اے۔ ایہہ من نوں شانتی دیندی ہے...... پر...... پر ایس نال بھکھ ودھدی اے۔ بھکھ...... من دی...... بھکھ ڈِھڈھ دی...... اِک دا علاج تاں میرے کول ہے پر دُوجی دا علاج کون کرے۔ مہنگائی دا زمانہ اے۔ ساہنوں چاول بھتا بڑی مشکل نال مِلدا اے...... دُدھ، دہنیں، انڈا، میٹ کیتھوں کھائیے...... میرے ساہمنے والے ہاؤس بوٹ وِچ ولائتی جوڑا...... ورزش دے بعد بڑا ہیوی بریک فاسٹ کردا اے۔ دیسی گھیو وِچ بھُنیا انڈیاں دا حلوہ...... فرائی کیتے ہوئے شامی کباب...... دُدھ، دہنیں، پورا میز بھریا ہوندا ہے تے منٹاں وِچ خالی ہوجاندا اے۔ اسیں وی بریک فاسٹ کرنے آں۔ کوڑی لونکی چاہ تے رات دی بہی روٹی جاں چُچوڑُو تے لواسے نال۔

ورزش دونویں تھائیں روز ہوندی ہے پر اُوہناں دا رُوپ دِنوں دِن کھِڑ رہیا اے۔ سُورج مکھی دے پھُل وانگ تے میرے سریر دا ماس گھُل رہیا اے۔ ہڈیاں باہر آرہیاں نیں۔ موسم بدل رہیا ہے۔ ٹھنڈ گھٹنی شروع ہوگئی اے۔ ولائتی جوڑا روز ورزش کردا ہے۔ روز طاقتی خوراک کھاندا ہے پر ہُن میرے سریر وِچ ڈنڈ بیٹھکاں کڈھن دی طاقت نہیں رہی اے۔ فیر اِک دِن ہاؤس بوٹ دا دل اُداس ہوگیا۔ اوہ سوہنا جوڑا اپنے جیون دے یادگاری دِناں دیاں ساریاں یاداں اوس ہاؤس بوٹ وِچوں سوت کے نال لے گیا۔ ہاؤس بوٹ ہُن خالی ہوچکیا ہے...... اتے میرا کمرہ وی...... روم ہیٹر چلنا بند ہوگیا

اے۔ کانگڑی وِچ ہُن سواہ ہی سواہ اے تے میرا بِسترا کِسے وِراگن دی چِتا بن گیا اے۔ میرے مکان دی چھت توں ہُن مُڑھکا نہیں چو رہیا، پر ایہہ مُڑھکا ہُن میریاں اکھاں وِچوں چوندا ہے۔ اتے میں اِک تیجے درجے دا مریض دُرگجن دے ٹی بی ہسپتال وِچ لیٹیا، شاید اپنے آخری ساہ لے رہیاں ......

مہری

ناں تاں اُس دا سکینہ سی۔ پر اُونہوں کہندے سارے چھینا سن ......
گائیں مجھ دے دُدھ دا نچوڑ۔ اُسدا نکھڑیا گورا چِٹا رُوپ۔ نین نقش اجہے کہ
ملاں نوں نماز تے پنڈت نوں منتر بھُل جان۔ خالص سرّیاں دے تیل نال
لشکایاں آوارہ زُلفاں نوں لال پراندے دی زنجیر پوا کے، چیچی انگل دے
سر مُچو نال گول گول بلوری اکھاں وِچ کجرا پا کے، بُلھاں تے سکّ دا رنگ چڑھا
کے۔ نکّ وِچ لونگ تے کناں وِچ بالے، گلے وِچ سیہری تے روپیاں دی مہیل
۔ بانہواں وِچ گوٹھرُو، ٹوکے، بند تے گجرے، ہتھیں مُندراں ......سُوہے رنگ دی
شنیل دی قمیض، پھیردار سُتھن۔ سر تے سلارا تے پیریں چڑھانویں جُتی اتے
دُدھ دِیاں گاگراں دی ترنگڑی سر تے چُک کے جداوہ گلنار، بازاروں لنگھدی
تے اُسدی خُشبو سارے بازار نوں مست کردیندی۔ اوہدا سواگت کئی آوازاں
نال کیتا جاوندا۔

''مہریئے ! سلام اے۔''

''ایہہ چھینا ! کدیں ساہڈے دِل دے ارمان وی ٹھنڈے کر۔''

''ہائے ! مار سُٹیا ای مہریئے ، اِک واری تے ......''

رکیئیاں دے ہتھ اُسدے تھرکدے شریر ول بے روک ٹوک ودھن لگدے تے اوہ مسکراہٹاں دے پھُل بکھیردی ہوئی لنگھ جاندی۔

میں اوہنوں سبھ توں پہلاں برکت دے ہوٹل تے دیکھیا ...... سِلور دے چار پنج پتیلے ، چاء دی اِک کیتلی تے ٹین دِیاں اٹھ دس تھالیاں۔ چھ ست ٹٹیاں کُرسیاں تے میز ، برکت دے اُس مُردار ہوٹل دا کُل سرمایہ سی۔ روٹی اجیہی کہ کُتے مُشک سُونگھ کے لنگھ جاون پر اسیں ہوے مسلمان ...... رکیہ مجال جے کسے دوجے ہوٹل تے روٹی کھایئے۔ کُفر دا فتویٰ نہ مِل جائے ...... چھینا دس کلو لاگ دا دُدھ دین روز برکت دے ہوٹل تے آوندی۔

''چھینا ! انہے ایں جانی ایں ایہہ کُن نیں۔'' برکت اُس نال میرا تعارف کروان لگا۔

''نہیں۔''

''ایہندا ناں غنی بابو اے۔ ایہہ ساہڈی تحصیلے اِچ نویں رگردوَر لگے نیں۔ جے کدیں رکش کم پئی جاگ نا، تاں انہے ایں دسیاں۔ بڑے شیل افسر نیں۔''

''بابو جی ! سلام علیکم۔''

''وعلیکم سلام۔'' میں جواب دیتا۔

...... برکت میرے ساہمنے اُس نال گندے مذاق کردا رہیا۔ اوہ سُندی رہی تے ہسدی رہی۔ اُس دے جان مگروں برکت مینوں کہن لگا۔

''بابو جی ! ایہہ مہری ...... چلدی اے۔ جے آکھو تاں تُسندی گل بنائی

اُوڑاں'' ...... پیسہ، رن تے شراب، میری سبھ توں وڈی کمزوری اے۔ انھاں چیزاں تے میں اِنج پیناں، جیویں ککڑی کھنگار تے ...... برکت دی گل سُن کے میرا بھکھا لہو راکٹ وانگر دوڑن لگا۔

''کِیہ توں وی کدیں ......؟''

''نہیں بابو جی اسیں تے ایہہ ٹرکاندی رُہندی اے۔ پر تُس افسر او۔ تُندھی گل ہور اے۔''

''پر ساہڈی گل کِنج بنے گی برکتیا؟''

''تُس وی ایہدے کنے دُدھ دی لاگ لائی لو۔ سنجھیں جاں بھیا گا ایہہ تُندے ڈیرے دُدھ دین آیا کرگ۔ اِک ادھے دِناں پچھواں تُس پی اِسی ...... اِہ منی جاگ۔ تُسیں تے دِکھی لیا اے۔ رِکش بولدی تے ہے ہی نہیں'' ...... تے فیر چھینا دُدھ دین میرے ڈیرے وی آؤن لگی۔

''بابو اُٹھ! دُدھ لے لے۔'' پوہ پھُٹدے سار ہی اُس دی ست سُری آواز مینوں جگاوندی۔

''بابو، اکڑاں پھیر لے ایں۔ بھانڈ الیا۔ مینوں دیر ہو رہی اے۔''

''اندر تے آچھِیا۔ بلٹوئی اُتار۔ اِس رُوپ دے ساگر 'چ ساہڈیاں اکھاں نوں اشنان تے کرن دے۔ دل نوں ٹھنڈک پجن دے۔ ساری رات گرمی وِچ نیندر ہی نہیں آئی، چودھویں دے چن 'چ تیری ہی چھبی ویکھدا ریہا۔''

''سچی مُچی۔''

''تیری عمر دی قسمیں۔ بالکل سچ۔''

''رہن دے بابو۔ اینویں گلاں نہ بنایا کر۔ مرداں نُوں اِنھاں گلاں

دے بغیر ہور تے کُجھ آوندا ہی نہیں اے۔ جتھے کوئی زنانی دیکھی او تھے ہی مچھّرن لگدے نیں۔ ہوراں نوں ہوری دی، انھے نوں ڈنگوری دی۔''

''ہائے مہریئے! تینوں کیکن دِل چیر کے دساں۔''

...... حلوائی، چاء دِیاں دُکاناں، برکت دے ہوٹل، تے دُوجیاں گاہکاں نوں دُدھ دیندیاں اُوہنوں دس بج جاندے۔ میں جِس ویلے دفتر جاوَن لگدا تاں اوہ مینوں بازار وِچ بنڈالیندی لبھدی۔

''بابو! چلیاں ایں دفتر......

اج حرام دا مال گھٹ کھائیں۔ ایہہ کدیں حلال دی وی لے ڈُبدا ای۔'' ...... تے میں مُسکراندا نکل جاندا۔

روز مہری دُدھ دین آوندی۔ روز میں اُس تے ڈورے پاوندا۔

...... اوہ ہُن میرے نال کافی گھُل مِل گئی سی۔ تے فیر اِک دِن میں اونہوں کیہا۔

''چھینا! اڑیئے اج تے ...... اِک گل من ہاں میری۔''

''کیہڑی گل۔''

''اوہی گل۔'' میں اشارے نال سمجھایا۔

''توں بڑا بدمعاش ایں۔ بھیڑا کِسے پاسے دا۔'' تے اوہ ہس پئی۔

''اڑیئے دِل نہ بھنیاں کر...... اج من وی جاہاں۔''

''بابو! توں روز مینوں کہناں ایں۔ چل فیر ہو تیار۔ اج میں تینوں لے چلاں تیری حسرت پوری کرن۔ میں بازاروں مُڑ آوَنی آں۔ توں تیار رہیں۔''

''پر توں مینوں کیتھے لے جائیں گی؟''

''اپنے ڈیرے۔''

''اوتھے ہور کون کون ہووے گا۔''

''تینوں ڈرن دی کوئی لوڑ نہیں ۔توں بے فکر ہو کے چل۔''

...... کُجھ چر مگروں مہری دُدھ ویچ کے بازاروں واپس مُڑی تے اوہنے مینوں نال چلن دا اشارہ کیتا۔ میرا دِل دھڑک گیا۔ اِک عجیب جہی دھڑکن۔ اِک کسک جیہی ...... میں اوہدے پچھے پچھے چل پیا۔ پدر ارستہ تے پیچدار خیال۔ بس اُسدیاں مینڈیاں ورگے۔ اتے اوس رستے تے چلدا اوہدا اتھر کدا شریر...... میں اُس شریر وِچ کھُبدا چلا گیا۔ میں تے چھِینا۔ میرے جذبات ...... میری بھُکھ۔ میریاں اکھّاں اگے ہنھیرا آ گیا...... اِس ہنھیرے وِچ مینوں کُجھ نہیں سی لبھ ریہا۔ کیول چھِینا دا پِنڈا۔ مکھن دے پیڑے ورگا، چِٹا دُدھ۔ میریاں بانہواں وِچ کسمساوندا...... اوہ نرم تے چوڑا پِنڈا۔ میں چانچک ٹھیڈا کھا کے ڈِھیہ پیا۔ ہنھیرا دُور ہویا تے چھِینا ...... دُور کھلوتی ہس رہی سی۔ میں اوہدے گھر دے ساہمنے کھڑوتا ساں۔ اندروں اِک بچہ دوڑدا باہر آیا۔ ڈیڑھ دو سال دا بچہ۔ میلے جیہے کُرتے وِچ اوہ پیارا جیہا گول مول بچہ، اپنی توتلی زبان وِچ کہہ ریہا سی۔

''اماں دُدھو...... اماں دُدھو۔''

چھِینا دوڑدی اگانہہ ودھی تے بال نُوں سینے نال لالیا تے اُوہنوں چُمن لگی۔ فیر میرے ساہمنے اوہنیں اپنی ننگی چھاتی بچے دے مُنہ وِچ پائی۔ بال...... دُدھ پین لگا۔ میرے جذبات ٹھنڈے ہوندے گئے۔ میری بھُکھ مِٹ دِی گئی۔ میرے پیچدار خیال ...... دھوئیں ونگر اُڈن لگے......

فیر اِک کھڑاک دی آواز آئی۔ میری سوچ دا تانا بانا ٹُٹیا ...... میں مڑ

کے ویکھیا۔ اِک مضبوط تے اُچے قد کاٹھ دا جوان، سر تے گھاہ دی گڈی چُک کے اندر آیا۔ اُوہنیں گھاہ دی گڈی مہکے اندر رکھی تے آواز دِتی۔

''چھِینا! لسی دا گلاس پلائیں۔ میں مہیس داڈُدھ چونواں۔''

''چھِینا نے لسی دا گلاس اوہنوں دِتا۔ اوہ دونویں نال کھلوتے کِنے پیارے لگ رہے سن۔ جیویں تخت ہزارے دے عاشق۔ اوہ میرے ول ویکھن لگی۔ اوہدیاں نظراں دے تیر میرے سینے اندر کھُبدے جارہے سن۔ مینوں لگ رہیا سی جیویں اوہ کہہ رہی ہووے۔

''میری پت دیا خریدارا۔ عورت دے سِر ریدیا بھُکھیا۔ اِہ ویکھ میری چھوٹی جہی دُنیا،جس 'چ میں خُش آں۔''

......میریاں اکھاں جھک گیاں تے میں اپنے وجودنُوں اپنے آپ وِچ الوپ ہوندا ویکھ ریہا ساں۔

مائے نی میں کینوں آکھاں

جیہڑ ا وی مائی جاناں نُوں پُچھدا ...... بھین ! نُو نہہ کیسی اے ۔''
اوہ اونہوں رٹیا رٹایا جواب دیندی ۔
'' اجے تک تے چنگی اے ۔ اگے دا پتہ نہیں ۔''
کدیں کدیں جد اُس دے ویڑے چار پنج بُڈھیاں اپنیاں اپنیاں نُونہاں دے دُکھڑے رون بہندیاں تاں اوہ اِکّو ای جواب دیندی ۔
'' نُونہاں وی ...... تاں ایں چنگیاں ہوندیاں نیں جے اپنے پُتر چنگے ہون ۔''
'' آہو بھین ! تیرے تاں بھاگ چنگے نیں ۔ نُونہہ وی چنگی ملی اے تے پُتر وی ۔''
مائی جاناں دی نُونہہ سلیماں چنگی کیوں نہ ہوندی ۔ اُس نے تاں آوندیاں ہی اپنے ہتھاں دی مہندی تے اکھاں دا سُرمہ اِس گھر دے چُلھے وِچ

ساڑھ چھڑیا سی ۔ اُسدی اپنی دِھی تاں لکھ بھن کے دوہرا نہیں سی کر دی ۔ نُونہہ دے آون توں پہلاں سارا کم ...... مائی جاناں نوں آپوں کرنا پیندا ۔ اگوں فیر گھراں دے کم ۔ چُلھا چوکا سانبھناں ، پانی وانی بھرنا ۔ گھر دی صفائی ، کپڑا لتھا دھونا ، بھانڈے مانجھناں ، کیہہ کیہہ پٹ سیا پا نہیں کرنا پیندا ...... پر ہُن لکھاں دی کانی سلیماں کِسے جٹی دا رُوپ دھار کے اِس گھر وِچ آ گئی سی ۔ ہُن سویرے جِس ویلے دُھپّ نکلدی ...... مائی جاناں دا منجا باہر آ جاندا ۔ تے اوہ سارا دِن منجے تے بہہ کے حُقا پیندی رہندی ...... نالے حُکم چلاندی رہندی ۔

ساری دیہاڑی کم کر کر کے راتیں سلیماں جد سون لئی اپنے کمرے وِچ آوندی تاں ادھ موئی ہو کے منجی تے ڈِگ پیندی ۔ پر اُوتھے وی اونہوں آرام گھٹ ہی نصیب ہوندا ۔

''......اے جی ! اج مینوں ڈاہڈی سِر پیڑ ہو رہی اے ۔ اج میتھوں کم نہیں ہوسکناں ۔''

''توں اماں نُوں کہہ نا ۔ اوہ آپوں خالدہ کولوں کم کرا لیسے گی ۔''

''بے جی ! اج مینوں بڑی سِر پیڑ ہو رہی اے ۔ میرے کولوں تے اُٹھن ای نہیں ہوندا ۔''

''تے جا...... توں جا کے آرام کر ۔ اسیں آپ کم کر لینے آں ۔ ایتھے کم ہوندا ای کِناں اے ۔'' ...... اج دِیاں نُونہاں ...... کم کرن دا دِل کردا نہیں ۔ کدیں سِر پیڑ دا بہانا لا بہندیاں نیں تے کدیں ڈِھڈھ پیڑ دا ۔ ساڈا ویلا ہوندا سی ۔ کِیہ مجال جے اسیں سس سوہرے اگے بول وی سکدیاں ساں ۔ جے پئی سانوں کِتے درد ہو رہی اے ۔ زمانے نوں ہی اگ لگ گئی اے ۔'' ...... تے وِچاری سلیماں فیر کم وِچ جُٹ پیندی ۔

......''اے جی ! میری ماں کہندی سی ، جے اِنہاں دِناں ...... بھارا کم نہیں کر دے ہُندے۔''

''میں کیہ کراں ...... توں آپ کیوں نہیں آکھدی اماں نُوں۔ اوہ تیری وی تاں ماں اے۔''

''تُسیں آپ کہہ دئیوناں۔ بے جی تہاڈی گل منندی اے۔''

......''اماں جی ! اماں جی !''

''کیہہ گل اے پُتر۔''

''آجکل چھیماں کولوں کوئی بھارا کم نہ کرایا کرو۔ ڈاکٹر نے منع کیتا ہویا اے۔''

''چنگا پُتر۔''

...... کیہہ بھیڑا زمانہ آگیا اے۔ اج دِیاں رناں ......خصماں نُوں اگے رکھدیاں نیں۔ توبہ! توبہ۔ ساڈے ویلے ایہہ بے شرمی نہیں سی ہوندی۔ ڈیڑھ ڈیڑھ میل توں پانی لیاوندیاں ہوندیاں ساں ...... خیر نال ...... چھ چھ بچے جمے۔ کدیں نہیں کُجھ ہویا۔ اج تاں گھر گھر نلکے لگے ہوئے نیں۔ فیر وی پانی دی بالٹی کولوں ڈر لگدا اے ...... اے خالدہ! گشیتے ! مرن جوگئے۔ کیتھے ایں توں۔ جائیں جا کے نلکے توں پانی دی گاگر بھرلیایں ...... چھمیاں وچاری کولوں ...... بھارا کم نہیں کرن ہوندا۔''

فیر مائی جاناں دے گھر خسرے نچن لگے۔ دُوہری خوشی تے۔ دھی دے ویہاہ دی تے پوترا جمن دی۔

''...... اُٹھ چھیماں ! اُٹھ ہُن۔ چھڈ منجی دا کھیڑا۔ اسیں تاں بچہ جمن دے پنجویں دِن ہی کم کرن لگ پیندیاں ساں۔ تینوں تے ہُن دس دن ہوئے

نیں۔''

تے سلیماں کولہو دے داند وانگر گھر دے کماں وِچ فیر جُٹ پئی۔

کُجھ چِر مگروں خالدہ پیکے آئی ...... اجکل اوہدا پیر وی بھاری سی۔ اِک دِن جد وہ نہان لئی پانی دی بالٹی چُکن لگی۔ تاں مائی جاناں ...... دوڑدی آئی۔

''توں مینوں کہنا سی۔ میں کوئی مرگئی آں۔ جھلّیئے، تینوں پتہ نہیں اِنہاں دِناں بھارا کم نہیں کردے۔''

تے سلیماں دِیاں نظراں مائی جاناں دے چہرے اُتے ...... گڈیاں گیاں۔

...... مائی جاناں، سلیماں، خالدہ ...... اِک سّس ...... اِک نُونہہ، اِک دِھی ...... تے فیر اوہ نظراں آکاش وِچ کُجھ ڈھونڈن لگیاں ......

بھُکھی مجھّ

گلابو دی کڑی لاجو جد تیجی وار پھڑ کے لیاندی تاں گلابو رؤن ہا کی ہوگئی۔ اُس دے تے بھاہ دی بن گئی سی۔ اِک واری فیر سارے پِنڈ وِچ لاجو دِیاں گلاں ہون لکیاں۔ ساری ساری رات گلابو سوچدی رہندی پئی ایس پھٹے دے ڈھول نُوں کِدے گل'چ پانواں۔ سارے پِنڈ'چ اوہ منہ دین جوگی نہیں سی رہی۔ ذات برادری والے اُٹھدیاں بہندیاں بولیاں ماردے سن۔ اوہ سوچدی جے اج لاجو دا بھاپا جیوندا ہوندا تاں ایہہ گند نہیں سی پیناں تے نہ ہی ایہہ چکڑ اُسدے مُنھ تے ملوندا۔ پر گلابو دا گامی وی کوئی فرشتہ نہیں سی۔ جد تک اوہ جیوندا رہیا، باہر میاں لکھ ہزاری تے اندر بیوی قہر دی ماری والی گل سی۔ گامی بے شک اِک ودھیا راجڑ اسی پر اُسدی ساری کاری گری ٹھرے دی بوتل وِچ جا کے ختم ہو جاندی۔ تے شامیں پیسے منگن تے گلابو بچاری اپنے پاسے بھناہ لیندی۔ پر کوئی اجہی گل تاں ضرورسی پئی گلابو نے اُس نال اِک کھٹ مِٹھا جیہا

رشتہ آخیر لے ...... دم تک قائم رکھیا۔ گامی دے مرن بعد گلابو نے لاجونوں کدیں وی ایہہ محسوس نہیں ہون دِتا جے اوہ یتیم ہوگئی اے۔ اُوہنیں ویلے دا مقابلہ مرداں وانگ کیتا تے بڑے لاڈ نال لاجونوں پالیا۔ کہندے ہن ناں ''پیو گھوڑی چڑھیا کھوٹا تے ماں بھِکھ منگدی چنگی۔''

...... پر گلابو نے بھِکھ نہیں منگی۔ اوہ ساری ساری دیہاڑی کلونتے چودھری دے لوئیاں بُنن والے کارخانے وِچ کھڈی چلاوندی رہندی ...... تے لاجو ...... ماں دے گھر آون توڑی پِنڈ دے سارے گھر پھِر لیندی۔ اِک تے ایاّن عُمر، دوجا کوئی روکن والا وی نہیں ...... سانولے رنگ دی سانولی لاجو۔ اکھاں جیویں مست شرابی۔ انگ انگ چوں جوانی ڈُہلدی ...... اُسدی شوخ طبعیت دِیاں شوخیاں اپنا رنگ دسن لگیاں۔ اوہ بے لگام گھوڑی وانگ دوڑن لگی۔

لاجو پہلی وار کلونتے چودھری دے مُشٹنڈے بنتے نال بھجی۔ جیہڑا اُونہوں امنبرسروں امرت چھکان مگروں ستویں دِن واپس لے آیا۔ دُوجی وار اوہ پِنڈ دے کمپونڈر سرن بابو بال بھجی تے کشمیروں موڑ لیاندی ...... تے اج تیجی وار اُونہوں دِلیّ توں پھڑ لیاندا۔ دِلی اُس نُوں کالیہ پہلوان لے گیا سی۔ سُتھرے پنڈے دا گھبرو، سوہنا جوان۔ پنجو عیب سُلکھنے۔ اوہ لاجونوں فلم ایکٹریس بنان لے گیا سی تے چاندنی چوک دی آوٹ ڈور شوٹنگ چوں ''لال بُمبلی'' والیاں پھڑ لئی۔

...... چودھری قادر بخش نُوں جد لاجو دے آون تے گلابو دے گُنجن دی خبر ملی تاں اوہ گلابو دے گھر اپنے پُتر دا رشتہ منگن گیا تے کہن لگا۔

''بھین! مجھ ای بھکھی تے بھوہ ای سڑھے دا۔ جے تیری مرضی ہوئے

تاں اللہ بسم اللہ۔''

چودھری قادر بخش دا پُتر کریما جیہڑا ہُن اُسدی ساری جائیداد دا اِکلا مالک سی اوہدا اپنا تُخم نہیں سی۔ تے ایسولئی چودھری نے اُونہوں سڑھے دا بھوہ کیہا سی۔ کریمے نے اخترؔی بائی دی کُکھ چوں جنم لیا سی۔ تے فقیر دی جھولی وِچ رب جانے کِس کِس نے خیر پائی ہوئی سی۔ سارا پنڈ اِس حقیقت نُوں جاندا سی۔ ایہو کارن سی جے کریمؔا تریہیاں ورہیاں دا ہوندیاں ہویاں وی اجے تیکر کوارا اِی ریہا۔ کریمے دی جوانی دا کیہ آکھیے۔ اوہ ملایاں کھا کھا کے تے کھروڑیاں دی ترّی پی پی کے وی جوبن تے آون نوں ہمیشاں شرماوندی رہی۔ چودھری نے اُسدی صحت بنان لئی کوئی کسر نہیں چھڈی۔ پر سیانیاں دا اکھان ہے ناں پئی

''ٹٹوآ کھا گا بٹوّا فیر ٹٹوے دا ٹٹوّا''

کریمؔا ڈِھڈھ کھوئی تے منہ چوہی ای رہیا۔ بھلا کھیڑی زمین چوں اُگے سِٹے وِچ کدی دانے وی ملے۔

پر ایہدے وِچ کوئی شک نہیں کہ چودھری دی صحت ول دیکھ کے کہنا پیندا سی جے اوہ اجے وی پینتیاں دا لگدا اے۔ اُنج وی اوہ بڑے رانگلے سُبھا دا مالک سی۔ اوہدی یاری پنڈ وِچ نِکّے وڈے ساریاں نال سی۔ اوہ ہمیشاں اپنی گل دی بسم اللہ اِک وڈی پر مٹھی جیہی گاہل نال کردا۔ کشمیری سِلک دا کُرتہ، مُلتانی ریشمی لاچہ، تِلّے دار قصوری جُتی تے پٹھانی گلّے دار پگ بنھ کے جد اوہ پنچایت وِچ بہیندا تاں اکثر اپنی مردانگی دے قصّے سناندا۔ میاں بیوی دے جھگڑے دا فیصلہ سناندیاں ہویاں اوہ کئی واری فخر نال کہندا۔

''اوے رنڈی نال وِیاہ کیتا ہویا اے۔ پنجیاں وریاں دی میرے گھر اے۔ کیہ مجال جے اِک واری وی میری اجازتوں بغیر باہر نکلی ہوئے۔ ہے نا،

تنک کے رکھی دی۔''

تے ایہہ گل ٹھیک وی سی۔ کوٹھا چھڈ کے جس دِن توں اختری بائی چودھری قادر بخش دی ذد جیئیت وِچ آئی۔ اُسدے پچھلے سارے رِشتے ٹُٹ گئے سن۔ چودھری دی بڑی کوشش مگروں وی اختری بائی دِی جھولی فیر خالی دی خالی ای رہی۔ آخر تھک ہار کے چودھری نے کریمے نُوں اپنا متبنٰی بنا لیا۔

...... گلابو پہلوں ہی لاجو کولوں بڑی دُکھی سی۔ تے جد چودھری کریمے دا رشتہ لے کے اُوہدے گھر آیا، تاں اُوہنے دِلوں شُکر دا کلمہ پڑھیا تے موقعے نوں غنیمت سمجھدیاں ہویاں ہاں کر دِتی۔

...... کریمے تے لاجو دا وِیاہ ہو گیا...... تے بڑے ٹھاٹھ نال ہویا۔ کہندے نیں کہ اختری بائی نے جنج والے دن اپنے ہتھوں چودھری نُوں پھٹی دِی پلائی سی تے کوٹھے دِیاں پُرانیاں یاداں تازہ کردیاں ہویاں اِک ادّھ پوّا آپ وی پی لیا سی۔ اوہ بڑی خوش سی۔ کیوں نہ ہوندی۔ اُسدا ست رنگیا کبوتر ڈولی گھر لے آیا سی۔ پر اوہ سمجھدی سی پئی لگڑ بھانویں رنگ برنگے ہون پر بانگ اِکو جہی ہوندی اے۔

...... بھکھی مجھ سڑھے دا بھُوہ کھان لگی۔ اوہ گبھّن وی ہوئی پر اُس دے کٹیرے نوں دُدھ پینا نصیب نہیں ہویا...... لاجو بڑی جلدی کریمے توں اَک گئی۔ بھلا جنہوں تازہ بھُوہ کھان دی عادت ہویے اوہ سڑھے دا بھُوہ بوہتا چر کِنج کھائے۔ لاجو جتّے درزی دے منڈے برکت نال اکھاں مٹکان لگی...... اِک دِن چودھری دی نظر پئی تاں اونہے لاجو نُوں مار کے گھروں کڈھ دِتا۔ لاجو نے اُسدی غیرت نوں للکاریا سی...... پر انھے نُوں ہور کیہ چاہیدا سی...... لاجو جس گھر دی خاک سی اوتھے ہی جا پُجی۔ گلابو نے بڑا سمجھایا۔ ماریا، کُٹیا، پر لاجو نے

چودھری دے گھر نہ جاناسی تے نہ گئی۔ کُجھ دِناں مگروں چودھری دا غُصہ وی ٹھنڈا ہو یا تے اُہ اُوہنوں مُڑ لین آیا۔ اگوں لاجو نے وی اِٹ دا جواب پتھر نال دِتا۔ چودھری نُوں وی لاجو نے اُسوطراں گھروں کڈھیا، جسطراں اُونہوں چودھری نے کڈھیا سی۔ فیر تھوڑی دیر بعد سارے پنڈ نے ایہہ سُنیا جے لاجو اِک واری فیر فلم ایکٹرس بنن چلی گئی اے...... کالیے پہلوان نال...... تے آجکل چودھری اپنے سڑھے دے بھَوہ لئی کوئی دوجی مجھ ڈھونڈ ریہا اے۔

سُکے پانیاں 'چ ڈُبی جندڑی

نیلو تے عرفات دا ایان عمر عشق جدو یاہ دِیاں بیڑیاں 'چ جکڑیا گیا تاں اوہ بڑے خوش ہوئے سن۔ پندراں سالاں دی نیلو تے ٹھاراں ورہیاں دے عرفات دِیاں معصوم شوخیاں ندیاں دے پانیاں وانگر چنچل تے آبشاراں وانگر الھڑ سن۔ اوہ کھِڑ یاں فصلاں وانگر لہراندے رہے...... تے ویلے دا پکھی ...... کھنبھ کھِلار کے اُڈاریاں ماردا رہیا۔ بھلا لنگھدے ویلے نوں کون نکیل پا سکیا اے۔ پتہ ای نہیں چلیا پئی چھ سال کِنج لنگھ گئے۔ نجمہ، صغراں تے یاسر...... پیار دی وِنجھلی چوں نِکلیاں تِن سُراں، عشق دی پٹاری چوں نکلے پیارے پیارے ترسے کبوتر، ویکھدے ہی ویکھدے نیلو تے عرفات دی کابک 'چ باجرا چگن لگے...... زندگی دِیاں حقیقتاں...... پیار دِیاں راہاں وِچ کنڈے کھلارن لگیاں۔ ہاسے گڑا کے...... سوچاں دے ڈونگھے کھُوہ وِچ ڈُبن لگے۔ پریشانیاں ودھن لگیاں۔ نجمہ، صغراں تے یاسر...... لعلاں جہے بالاں دا پالن پوسن۔ گھردِیاں لوڑاں تے اک معمولی کلرک...... فِکراں دا ونجارا عرفات...... حیاتی نوں سوکھیاں بنان لئی

جتن کرن لگا۔ اوہنے نوکری کرن دے نال نال فیر پڑھائی شروع کر دِتی تے چار سال دی کٹھن محنت دے صدقے اوہنوں ایم .اے دی ڈِگری مِل گئی۔ اوہنیں نیلو نُوں وی پڑھن ول پریریا۔ ودھیرے زور لگایا۔ پر اوہ فِلمی رسالیاں تے رومانی ناولاں توں اگے کُجھ نہ پڑھ سکی۔ ایم.اے دی ڈگری ہتھ لگن مگروں عرفات نے چنگی نوکری لئی دوڑ دُھپ شروع کر دِتی ...... تے بڑے جتناں نال اوہنوں اِک کارپوریشن وِچ منیجر دی آسامی مِل گئی۔

تعلیم نے اوہدے نال دماغ دے بُوہے کھولن دی گل کیتی۔ اوہنوں عِلم دے دریا وِچ غوطے مارن لئی پریریا۔ اوہ ادبی تے تاریخی کتاباں پڑھدا رہیا۔ اوہنوں کِسے چنگے لکھاری دی کوئی وی کتاب مِلدی تاں اوہ اوس نُوں پڑھ کے یار بیلیاں تے ادیب دوستاں نال بھرویں بحث کردا۔ اوہ مطالعے دی پوڑی تے چڑھ کے عِلم دے روشن کھوہ وِچ ہولی ہولی اُتردا گیا تے فیر چانن اوس دے جُثے نُوں لِشکان لگا۔ اوہدی طبعت نہال ہُندی گئی۔ اوہ اِک شاعر، اِک کہانی کار بن گیا۔ شعر اوہدے دِل جگر چوں پھُٹن لگے۔ کہانی اوہدے جذباتاں دی ترجمانی کرن لگی۔ اوہ دِنو دِن حساس ہُندا گیا۔ اوہنے اپنیاں سوچاں، خیالاں تے جذبیاں دی کلنج وچوں باہر نِکلن توں صاف اِنکار کر دِتا ...... نیلو تے عرفات 'چ کھڑ باکھڑ بی ہون لگی۔ طبعیتاں سن کہ گلے ہی نہیں سن مِلدیاں۔ عرفات ...... شیشے وانگر نازک ...... دھک نال ہی تڑک جائے پر نیلو ...... اِک بے حس پتھر۔ عرفات سوچاں دا سوداگر، زندگی نُوں دُھر اندروں ویکھن دی تاہنگھ وِچ گواچیا تے نیلو رج کے دنیادار تے رواج پسند۔ عرفات رومان پسند طبعت دا مالک تے نیلو دم توڑ رہے بُڈھے سماج دی سیوادار ...... خیر سماں سی، لنگھدا گیا۔ نیلو دی لیڈری گھر تے قائم ہو چُکی سی۔ عرفات وچارہ

سمجھو تے دِیاں تنداں جوڑدا رہندا پر دھاگے نُوں گُنجل پے ہی جاندا۔ اوہ چاھندا کہ اوس دی بیوی اوس نال رج کے پیار کرے تے ہر ویلے اوس اُتے جان چھڑکن لئی تیار رہے۔ پر نیلو دا سارا پیار فرمائشاں دی اِک بھاری گنڈھ بن کے اوہدے دِل تے دماغ اُتے سوار ہو جاندا۔ پر اوہ الف لیلا دا کوئی شہزادہ نہیں سی کہ ایس گنڈھ نُوں چُک کے ملکو مُلکی مُصیبتاں کٹدا رہوے۔ اوہ چاہندا اپئی جدوں اوہ شامی گھر آپڑے تاں نیلو بچیاں نُوں روٹی کھوا کے تے اوہناں نُوں سوا کے آپ اوہنوں اُڈیک رہی ہویے۔ فیر اوہ اکٹھیاں بہہ کے روٹی کھان، پر اوہ جدوی راتیں گھر آوندا، نیلو گھُوک نیندرے سُتی پئی ہُندی۔ عرفات آپ ٹھنڈی روٹی کھالیندا اتے شُکر دا کلمہ پڑھدا۔ فیر منجھی تے بہہ کے کوئی کتاب پڑھن لگدا جاں کُجھ لِکھن لگدا۔ کدے کدے عرفات دامن کردا پئی اوہ اپنی نویں رچنا نیلو نُوں سُنائے۔ اوس تے بحث کرے۔ اوہدی رائے سُنے پر اوہ اِکو جواب دیندی ''میرا دماغ نہ کھاؤ، میں کوئی تہاڈے وانگر ویہلی نہیں۔ گھر دے سو کم ہُندے نیں۔ جے تہاڈیاں کہانیاں جاں نظماں سُندی رہواں تاں چل گئی گھر گھرہستی۔'' ...... پر ریڈیو جاں ٹیلی ویژن تے بولی ہوئی کہانی دا چیک منگناں اوہ اپنا حق سمجھدی۔ عرفات ایس حق نُوں تسلیم کرن توں صاف انکار کر دیندا۔ گھر وچ بھاجڑ پے جاندی۔ بچّے وِچارے گھبرا جاندے۔ عرفات پریشان ہو جاندا۔ اوہ سوچدا پئی صحیح کہیا اے کسے نیں کہ رُکھ اپنے پھلاں توں پچھانیاں جاندا اے۔ ...... سماں دوڑدا رہیا۔ عرفات اِک مشہور کوی بن گیا سی۔ اوہدے تِن شعری مجموعے تے کہانیاں دے دو سنگرہ چھپ چکئے سن۔ اوہدا ناں مشہور ہو چکیا سی۔ اوہنوں ادبی کارنامیاں تے کئی انعام وی مِل چکئے سن۔ کالجاں تے یونیورسٹیاں دے سماگماں وِچ اوہنوں بُلایا جاندا۔ کہانی گوشٹیاں ہُندیاں تے

کوی دربار سجدے۔ اوہ خُوب ناں کماندا۔ اوہدے شعراں تُوں بھاوک ہو کے
کئی لوک اوہدے نیڑے آوندے گئے۔ اینیں نیڑے کہ اوہدے دِل وِچ اُتر
گئے۔ اوہنوں بڑا چنگا لگدا، اوہناں نال گلاں کر کے تے سا ہتک مسلیاں تے
بحث کر کے۔ ترپت، رانو، سُمن، ساگر، اوشا، سوما، اختر، رتُو، برج، للت......
عرفات دے سنگھی ساتھی، اوہ اونہاں نال گھُمدا پھردا۔ باغاں ’چ
سڑکاں ’چ، بازاں وِچ، ٹی سٹالاں تے کافی ہاؤساں وِچ بہہ کے اوہنوں
روحانی غذا مِلدی۔ اوہ کُجھ پلاں لئی سبھ کُجھ بھُل جاندا۔ گھر نُوں، گھر دے
جھمیلیاں نُوں۔ پر گھر پُجدیاں ہی عرفات نُوں انٹیروگیشن دے کئی مرحلیاں چوں
لنگھناں پیندا...... ’’کیوں جی! تُسیں اج کافی ہاؤس وِچ کیہڑی بے بے نال گل
شرے اُڈار ہے سو......‘‘۔ ’’اوہ میرے نال سُکھبیر کور تے رانو سن۔ دونویں
میریاں ادیب دوست نیں۔ کافی دا کپ پین بہہ گئے ساں۔ اوتھے رانو دی
نویں کہانی وی سُنی۔ مگروں اوس تے چنگی چرچا وی ہوئی۔ پر تینوں کنج پتہ
چلیا۔‘‘...... ’’اوہناں گشتیاں نال کافی پین تے گلاں کرن دا تہانوں بڑا اسواد
آوندا اے۔ کدے مینوں وی باہر لے گئے او۔ اوہ تہاڈیاں دوست نیں اتے
میں تہاڈی زر خرید لونڈی۔ تہاڈی نوکرانی۔ تہاڈے بچیاں نُوں پالاں،
ساریاں داپٹ سیاپا کراں تے تُسیں اونہاں رنڈیاں نال آوارہ گردی کرو۔‘‘

’’پر تینوں کِنے سُنایا؟‘‘

’’مینوں بِلو ویرے نے سُنایا سی کہ جیجا جی اکثر جوان کُڑیاں نال پھردے
رہندے نیں تے اج وی کافی ہاؤس وِچ دونواں کُڑیاں نال بیٹھے ہوئے سن تے
ہس ہس کے گلاں کر رہے سن۔ تُسیں کن کھول کے سُن لو میں چھوٹے دِل دی
سوانی نہیں آں، کہ روَن لگ پواں گی جاں رُس کے پیکے چلی جاں گی۔ تُسیں

اپنیاں حرکتاں توں باز آجاؤ۔ نہیں تاں میرے کولوں بُری کوئی نہیں ہووے گی۔''

''اِہ تاں بالکل سچ اے۔''

''مذاق چھڈو۔ تہانوں کسے دی شرم ہی نہیں۔ بھلا گُڑیاں نال کاہدی یاری۔ تہانوں نہ عزت بے عزتی داخیال اے نہ نِکے وڈے دی پرواہ۔ اتے نہ ہی سماج داڈر۔ لوکی کیہ کہندے ہون گے۔ کن کھول کے سُن لو۔ اج دے بعد تُسیں گھروں دفتر تے دفتروں سِدا گھر آؤگے۔ اج توں تہاڈیاں ساریاں ادبی تے بے ادبی سرگرمیاں بند...... وِتھ ودھدی گئی۔ ہُن عرفات نُوں نیلو نال رہن دی نفسیاتی قیمت بوہت زیادہ دینی پیندی......

''سُنیا اے تہاڈی تنخواہ ودھی اے۔ نالے ڈی.اے دِیاں ست قِسطاں وی کٹھیاں مِل رہیاں نیں۔''...... ''آہو جی! تُساں بالکل ٹھیک سُنیا اے۔''

''تاں فیر سارے پیسے مینوں دئیو۔ عید آرہی اے۔ بچیاں لئی نویں کپڑے سوانے نیں۔ اوہناں کول تاں کِتے آن جان لئی چج دا کپڑا ای نہیں اے۔ یاسر تے صغراں دے سویٹراں لئی اُنّ وی لیانی اے۔ نرگس دے مُنڈے دی ورہے گنڈھ اے۔ اوتھے وی ورتنا اے۔ اوہ ساڈے نال کِناں گُجھ کردی اے۔ حالیں پچھلے ای ہفتے یاسر لئی اوہنے جاپانی ٹیرالین دا اِک سُوٹ پیس لیاندا سی۔ راجاں دے مُنڈے دا عقیقہ وی چڑھدے مہینے دی دس تاریخ نوں اے۔ تے راجاں میری بڑی پیاری سہیلی اے۔ اوہنوں وی ہتھ بھریا جوڑا دینا اے۔ ہور نِکے وڈے کئی خرچ نیں۔ خبردار جے فضول کتاباں جاں رسالے خرید کے گھر لے آؤ۔ سیونک نوں کھوان لئی۔ سُن لیا نہ تُسیں؟''

''میں تاں سُن لیا اے۔ پر جیہیاں تیریاں فرمائشاں نیں اوہنے تاں

پیسے ای نہیں مِلنے ۔'' ...... ''میں کیہڑی تہانوں اپنے لئی کوئی کریب جاں ریشم دا سُوٹ سوان لئی کیہا اے ۔ اج کل بازار 'چ اینے سوہنے کپڑے آئے نیں ۔ شامو سائن ، ٹیری کریب ، سپّن تے ہور ودھیا کپڑے ۔ کدے کوئی میرے لئی چنگا کپڑا وی لیاندا جے ؟ فرمائشاں پوریاں کرن لئی پیسے نہیں ۔ اِہ تاں دُنیا داری نبھانی پیندی اے ۔ اِس 'چ فرمائشاں کا ہدیاں ہویاں ۔ تہاڈا کِیہ اے ۔ سویرے نِکلنا تے راتیں گھر آپڑنا ۔ تُساں تے گھرنوں ہوٹل سمجھیا ہویا اے ۔ تہانوں کِسے آئے گئے دا پتہ ای نہیں ۔ مِل ورتن دا خیال ای نہیں ۔ صرف کتاباں پڑھنیاں ۔ اُوٹ پٹانگ لِکھنا جاں فیر بدمعاش رناں نال آوارہ گردی کرنی ۔ کدے کوئی ساہت سبھا ، کدے کوئی ادبی محفل ۔ اگ لگے تہاڈیاں محفلاں نُوں'' ...... ''بکواس بند کر ۔ اگ تیری دُنیا داری نُوں لگے ۔ جھوٹھیاں رسماں ، جھوٹھے رواج تے جھوٹھی شان ۔ تہاڈے لئی گھر 'چ کِس چیز دی گھاٹ اے ۔ تہاڈیاں کیہڑیاں جائز لوڑاں میں پُوریاں نہیں کردا ۔ پر تیریاں فضول فرمائشاں پُوریاں کرن لئی میرے کول پیسے نہیں ۔ میں کوئی حرام دی کمائی نہیں کردا ۔ صرف تنخواہ دا سہارا اے ۔''

''تے جنھاں نُوں روز ہوٹلاں تے کافی ہاؤساں وِچ لئی پھردے او ۔ اوہناں لئی تہاڈے کول پیسے کِدھروں آوندے نیں ۔'' ...... ''توں چنگی بھلی جاندی ایں کہ میں پوری تنخواہ تیری تلی تے دھر دیناں واں ۔ رہی گل ہوٹلاں تے کافی ہاؤساں وِچ جان دی ، تینوں پتہ ہونا چاھیدا اے کہ تاڑی اِک ہتھ نال نہیں وجدی ۔ حساب سبھناں دا برابر رہندا اے ۔ کدے کوئی دِل پرچون دی گل وی کیتی اے تُوں ۔ جِس ویلے ویکھو ، لڑائی تے لک بنھیا ہُندا اے ۔''

عرفات اِک اِکلا مرد ۔ نیلو اوس اُتے سماج دی اجارہ داری قائم کرنا

چاھندی۔ اوہ اوہنوں سوسائٹی دِیاں لوڑاں لئی قربان کر دینا چاھندی۔ اوہ عرفات نُوں سماج دا پرچارک بنانا چاھندی۔ نیلو اوہنوں اِک ھُمس تے گھُٹن وچ قید کرنا چاھندی۔ پر اوہ تاں کھُلی ہواواں دا وسنیک سی۔ اوس لئی سماج دا شبد بے ارتھ سی۔ فضول جیہا۔ عرفات اپنے ذہن وِچ سوچاں دِیاں ٹھیکریاں اکٹھیاں کردا رہندا۔ اوہ اوہناں ٹھیکریاں نُوں گول گول گھڑدا تے فیر اپنے دِل دے گیند نال سنتولیا کھیڈدا۔ گیند ایڈا زور دی وجدا کہ ٹھیکریاں چُور چُور ہو جاندیاں تے عرفات دِیاں اکھّاں اگے نجمہ، صغراں تے یاسر آ جاندے۔ ترِن کبوتر ...... کابک وِچ دانا چُگدے...... اوہ چوکھے چِر تک اپنی دُنیا نُوں نچدے گٔدے تے ہسدے کھیڈدے ویکھدا رہندا۔ اوہنوں اِک سرُور جیہا مِلدا۔ اوہ نما جیہا ہاسا ہسدا اتے فیر کوئی کتاب پڑھن لگ پیندا۔

ہاتھی ڈھائی لکھ دا

کہندے نیں پئی جیوندا ہاتھی لکھ داتے مویا ہاتھی سوا لکھ داہُندا اے پر
جس ہاتھی دی ہڈ ورتی میں تہانوں سُنان لگاں، اوہ ساڈے کِسے قومی لیڈر وانگر
سفید نسل دا ہاتھی نہیں اے کہ لُٹ، ہنھیر گردی مچان اتے اپنے سوارتھاں لئی قوم
تے مُلک دا بیڑہ غرق کرن دے باوجود وی بڑا مہنگا وِکدا اے۔ ساڈی داستاں
دا ہیرو...... اِک سادھارن قِسم دا ہاتھی اے جِس دارنگ کالا، دو پکھیاں ورگے
کن، اِک موٹی تے لمی سُنڈھ، اِک پُونچھ، چار موٹیاں لتاں، دو نِکیاں اکھاں
تے دو دِکھان آلے دند۔ یعنی بالکل اصل تے خالص دراوڑی نسل دا ہاتھی۔
ایس ہاتھی نے آسام دے جنگلاں چ جنم لیا۔ ایس دے ماپے، دادے،
پردادے تے لکڑ دادے سارے آسام دے جنگلاں وِچ ہی جمے پلے تے
اونہاں جنگلاں وِچ ہی اوہ جڑی بُوٹیاں، پھل بُوٹے تے گھاہ کھا کے اتے
آزادی نال اپنی پراچین سبھیتا اُنوسار حیوانی زندگی گذار کے اکال چلانا

کر گئے ...... ایس ہاتھی دا ماڑا جہیا پچھوکڑ دسن دا مطلب پاٹھکاں توں بڑی نمرتا تے عاجزی نال اِہ جانکاری دینی اے کہ ساڈا اِہ سوالکھ دا ہاتھی شُدھ بھارتی اے۔ بنگلہ دیش، نیپال، برما، چین جاں جاپان چوں نہیں آیا۔ کسے ہور دیش دا وی اِہ گھُس پیٹھیا نہیں۔ یہ نزول بھارتی اے، اتے بھارتی سنسکرتی وِچ ہی پروان چڑھیا اے۔ ایس لئی بھارت دی اکھنڈتا دے راکھیاں اگے اِہ گذارش اے کہ اوہ ایس ہاتھی دے ہندوستانی ہون تے اُکا شک نہ کرن۔ ایس دے پریوار دا اِندراج جنگل دے بندوبستی ریکارڈ وِچ محفوظ اے۔ جنگل دی آزادی مگروں جنگلی جنوراں دِیاں ووٹر لِسٹاں چ وی ایدے باپ دادیاں داناں چلدا آرہیا اے۔ ایس داناں وی ووٹر لِسٹ وِچ درج اے۔ پر خوش قسمتی جاں بدقسمتی نال اینوں کدے وی جنگل وِچ جمہوری حکومت چُنن لئی ووٹ پان دا موقع نہیں مِلیا۔ کیوں جے بالڑی عمر وِچ ہی اِہ معصوم اتے بُلونگڑا ہاتھی انسانی نسل دے شیطانی بھُلیکھے وِچ آ گیا سی اتے اوہدے بنائے ہوئے سبز باغ وِچ چارہ چرن لگا سی۔ اوس سبز باغ داناں ونجارا سرکس سی۔ ویکھن وِچ تاں اوہ سرکس بڑی لِشک مِشک والی سی۔ پر اندروں اِک طویلا سی۔ جِس اُتے ٹاٹ دا تمنبو دِتا ہویا سی۔ طویلے اندر ایس ہاتھی توں علاوہ ...... دو ریچھ، اِک لنگور، دو گِدڑ، چار بندر، اِک شُتر مُرغ، دو بکرے، تن بطخاں اتے اپنے مستقبل توں مایوس کُجھ کلاکار...... اکٹھے دانا پانی چردے سن تے پربھو دے گُن گاندے سن۔ اوس طویلے چ رہن والے سارے کلاکاراں دے سدھراں والے ٹھوٹھے بھجدے رہندے سن۔ کیوں جو ٹاٹ دے تمنبو وِچ بڑیاں ٹاکیاں لگیاں ہویاں سن۔ ساڈا ہاتھی وی سبز باغ ورگی ونجارا سرکس وِچ پھس کے گھروں بے گھر ہو گیا تے شہراں دی رنگ برنگی اتے کلچرڈ زندگی وِچ دربدر پھرن لگا۔ ایس سرکس دے

مالک قادر یار نے ہاتھی داناں راجو رکھیا۔ راجو نُوں کرتب سِکھائے گئے۔ اوہ لوکاں لئی ہسن کھیڈن تے ویکھن دا سامان بن گیا اتے قادر یار لئی مال کمان دا وسیلہ۔

راجو دی دُکھدائی کہانی اودوں شروع ہوئی جد قادر یار دی بنجارا سرکس نے جموں دے نیڑے اتے پاکستانی سرحد تے بالکل لاگے ارنیہ پنڈ وِچ ڈیرہ جمایا۔ ہویا اِنج کہ اِک سِکھر دوپہرے، راجو اپنے مہاوت دی ہدایت کاری وِچ کھیتاں چ چھٹا لاتے پٹھے کھا رہیا سی اتے جنگلی راج وِچ پھیلیاں ہویاں ون سونیاں بُرائیاں بارے گہریاں سوچاں چ پیا ہویا سی کہ پنڈ دے کُجھ نٹ کھٹ بالاں نے اوہنوں چھیڑ چھڈیا۔ راجو نُوں بڑا سخت کرودھ چڑھیا۔ اوہنوں شاید حیاتی چ پہلوں واری غُصہ آیا سی۔ نئیں تاں اوہ کام، کرودھ تے موہ مایا توں ہمیشاں پرہیز کردا سی۔ کرودھ نُوں دُور کرن لئی اوہ دوڑن لگا۔ مہاوت نے اوہنوں روکن دی بڑی کوشش کیتی۔ اوہنوں سمجھایا کہ اگے پاکستان دی پاک سرزمین اے، اُدھر نہ جا۔ اوتھے کوڑے کھائیں گا۔ پر ہاتھی بچارا مُلکی سرحداں اتے اوہناں دِیاں خلاف ورزیاں نُوں کیہہ سمجھے۔ اوہ غُصے وِچ اپنے پرچھاویں سمیت پاکستانی بنھا ٹپ گیا۔ راجو پاکستانی سرحد اندر دوڑدا جا رہیا سی تے مہاوت اپنے بنھے اُتے کھڑا بڑی یتیمی نال ہاتھی نُوں اکھوں اوہلے ہُندا ویکھ رہیا سی۔ تھک ہار کے مہاوت بچارے نے ونجارا سرکس دے سنچالک تے مالک قادر یار نُوں واپری گھٹناں سُنائی تے راجو نُوں واپس بھارت ماتا دی گود وِچ لیان لئی طریقہ لبھن دا مشورہ دِتا...... قادر یار گھبراہٹ چ پیر سر اُتے رکھ کے دوڑدا دوڑدا سرحدی حفاظتی پولیس دے چوکی افسر کول بوڑھیا تے اپنی چھاتی تے دوہتھڑ مار کے کہن لگا...... ''انسپکٹر صاحب! میرا ہاتھی راجو پاکستانی سرحد اندر

چلا گیا اے۔ اوہنوں واپس لیان لئی کوئی کاروائی کیتی جائے۔ نئیں تاں میں برباد ہو جاں گا۔ میری سرکس ختم ہو جائے گی۔ میرے کلا کار بھکھے مر جان گے۔ جناب! کجھ کرو، راجو نُوں واپس لیا دیو۔''

''تیرے ہاتھی نے بنھا کیوں ٹپیا۔ اوہ پاکستان کیہ لین چلا گیا؟ ڈیفنس آف انڈیا تے ڈیفنس آف پاکستان دے قانون مطابق اوہنیں سخت جُرم کیتا اے جس چ اوہنوں ست سال تک سزا ہو سکدی اے۔''

''انسپکٹر صاحب! تُسیں اوہنوں پہلاں واپس تاں لیاؤ۔ فیر بھانویں جتّی مرضی سزا دیو۔''

''تہاڈا ناں کیہ اے۔ تہاڈے ہاتھی دا کیہ ناں اے۔ تُسیں دونویں کتھے دے رہن آلے او تے کم کیہ کردے او؟

''جناب! میرا ناں قادر یار اے تے میرے ہاتھی دا ناں راجو یعنی راج محمد اے۔ میں ونجارا سرکس دا مالک آں تے راجو میری سرکس دا سبھ توں مہنگا تے ودھیا کلا کار اے۔ ایہ لوکاں نُوں اپنے کرتب دکھاندا اے۔ راجو اتے کجھ دُوجے حیوانی تے انسانی کلا کاراں دی بدولت میری سرکس چلدی اے تے چلدی سرکس کارن ساڈا روٹی کپڑے دا مسئلہ حل ہُندا اے۔ اسیں دونوں شدھ بھارتی آں۔''

''قادر یار دا ناں سُن کے مینوں تاں پورن بھگت دا قصہ یاد آ گیا اے۔ کینے ودھیا شعر لکھے سن قادر یار نے ے

میں وی لے آواں دار واکھیاں دا، پُورن چھڈ نہ گیا سواد کوئی

قادر یار میں تاں لکھ وٹنی ہاں دارو دئے فقیر مراد کوئی

تُسیں وی شاعری کردے او؟

''جی بالکل نہیں۔''

''اچھا قادر یار جی! تہاڈا ہاتھی راج محمد کِنج ہو سکدا اے؟''

''او سو طرحاں جِنج میں قادر یار ہو سکناں۔ میں نبی بخش دے گھر جنم لیا تے قادر یار بن گیا۔ راجو نوں میں آسام دے جنگلاں وچوں لیاندا تے اوہ راج محمد بن گیا۔ جے اسیں دونویں کِسے آتمارام دے گھروں ہُندے تاں میرا ناں کیدار ناتھ اتے ہاتھی داناں راج ناتھ ہُندا۔''

''راج محمد پاکستانی جاسُوس تاں نہیں؟''

''بادشاہو! کیہڑیاں گلاں کردے او۔ ہاتھی جاسُوس کِنج ہو سکدا اے۔ بھلا بندیاں دے ہُندیاں ہویاں جنوراں نُوں کِیہ پئی اے کہ اوہ جاسوسی کرن۔ دیش نُوں ویچن داکم تاں قومی بگلے بھگتاں نے اپنے ذمے لیا ہویا اے۔''

''ٹھیک اے، ٹھیک اے۔ اسیں راجو نوں ہر حالت وِچ واپس لیاں گے۔ توں فِکر نہ کر۔'' انسپکٹر نے چنگی طراں تسلّی کرن مگروں جواب دِتا...... اونہیں وائرلیس سیٹ کھولیا تے پاکستانی سرحدی چوکی دے افسر نال رابطہ قائم کِیتا۔

''ہیلو ہیلو! کون بول رہیا اے؟''

''میں صوبے دار میجر گُل زمان بول رہیاں۔ تُسیں کون او؟''

''میں تہاڈا ہمسایہ تے ماں جایا...... بالکل ساہمنے والی بھارتی سرحدی چوکی دا اِنچارج...... انسپکٹر بلاکی شاہ بول رہیاں۔''

''لالہ جی! نمستے۔''

''نمستے جی نمستے۔ ساہڈی وی سلام قبول کرو۔''

''دسو کیہ حکم اے۔ امن تے شانتی دے زمانے وِچ تُساں ساہنوں کیوں یاد فرمایا۔''

''خاں صاحب! ساڈے اِک شہری دی تکلیف دُور کر دئیو۔''

''پر لالہ جی! میں کوئی حکیم جاں ڈاکٹر نہیں آں۔ فیر کِنج ......''

''صوبے دار صاحب! گل ایہ اے کہ ساڈے اِک شہری قادر یار دی سرکس دا ہاتھی غلطی نال بنھا ٹپ کے تہاڈے ول چلا گیا ہے۔ اوس جھلّے نُوں سرحد دی خلاف ورزی کرن جاں نہ کرن دی سمجھ ہی نہیں اے۔ ایس لئی مہربانی کر کے تُسیں اوہنوں ڈھونڈ کے ساڈے حوالے کر دئیو۔''

''اچھا! ایہ تکلیف اے، تہاڈے شہری نُوں۔ پر ساڈے ہُندیاں ہویاں تہاڈا ہاتھی بنھا کِنج ٹپ سکدا اے۔ میرے سپاہی تاں بڑی چوکسی نال ڈیوٹی دے رہے نیں۔ ایتھے تہاڈے پاسوں کوئی ہاتھی نہیں آیا۔''

''قادر یار! پاکستانی چوکی دا افسر کہندا اے کہ اُودھر ہاتھی نہیں گیا۔ ایس لئی توں اوہنوں اپنی ہی رکھ وِچ ڈھونڈ۔''

''اوہ جناب! تُسیں کیہڑی گل کر دے او۔ اوہ پاکستان ول ہی گیا اے۔ میں بالکل سچ کہنا واں۔ تُسیں پاکستانی افسر اُتے اپنا ذاتی رسُوخ استعمال کرو۔ جناب، میں اونہاں نُوں چاہ پانی دین لئی تیار آں۔ پر واسطہ جے ربّ دا، میرا ہاتھی واپس لیا دئیو۔''

''ہیلو، ہیلو، خان صاحب! ہاتھی تہاڈے ول ہی گیا اے۔ ساڈے کول پکے ثبوت موجود نیں۔ تُسیں مہربانی کر کے اپنے جواناں نُوں ہاتھی پھڑن لئی بھیجو۔ ایس ہاتھی دا مالک بڑا غریب بڑا اے۔ جماندرو یتیم اے۔ اُنج وی تہاڈا دھرمی بھرا اے۔ کر دئیو مہر۔ تہانوں نظامِ مصطفےٰ دی قسم لگے۔''

''چنگا فیر...... گھبران دی کوئی لوڑ نہیں۔ اسیں ہاتھی نوں ڈھونڈ لیانیاں۔''

وائرلیس کرن مگروں بلا کی شاہ قادر یار نوں دم دلاسہ دین لگا، پر قادر یار نموجھان بیٹھا پاکستانی علاقے ول دیکھی جا رہیا سی۔ آخر دو گھنٹے بعد پاکستانی رینجرز دے جواناں نے ہاتھی نوں بیڑیاں پا کے لیاندا تے ٹاہلی دے اِک موٹے تازے رُکھ نال بنھ چھڈیا...... ہاتھی نوں دوروں دیکھ کے قادر یار بوہت خوش ہویا تے دوڑ دا دوڑ دا اپنے چوکی افسر بلا کی شاہ نوں بلان گیا...... بلا کی شاہ نے پاکستانی رینجرز دے افسر گل زمان خان نال مُڑ رابطہ قائم کیتا۔

''بلا کی شاہ جی! تہاڈے شہری دا ہاتھی تاں اساں پھڑ لیاندا اے...... پر اِہ تہانوں تد ملے گا جد تُسیں سوا لکھ روپیہ ساڈی موتیاں والی سرکار دے حوالے کرو گے۔''

''خان صاحب! سوا لکھ روپیہ کیہڑی گل دے۔ ایہ تاں نِری لُٹ اے۔ ہنھیر گردی اے۔''

''لالہ جی! گل تمیز نال کرو۔ تہاڈے ہاتھی نے ساڈے پنڈ دی سکول بلڈنگ توڑ چھڈی اے تے ساہڈے انجنئراں نے بلڈنگ دا معاوضہ سوا لکھ روپیہ لگایا اے...... چار کمریاں دی پکی بلڈنگ پوری طرحاں کھنڈر بن گئی اے۔''

''پر خان جی! اسیں اپنی دُوربین نال تہاڈی سرحد اندر جیتھے تیکر دی نظر دوڑاندے رہندے ہاں، سانوں تاں خیر نال کوئی وی پکی بلڈنگ نہیں لبھی۔ فیر بھلا سکول دی بلڈنگ کنج پکی ہوگئی۔''

''دیکھو جی! سانوں فضول گلاں سُنن دی عادت نہیں اے۔ پیسے دیو تے اپنا ہاتھی لے جاؤ۔''

''خاں صاحب! تسیں کاہنوں ہُندے او۔ کُجھ دے لے کے فیصلہ کر لینیاں۔ ہاتھی دا مالک پنج ہزار روپیے تک دین نُوں تیار اے۔ دسو کیہ وچار اے۔ کرلانواں گل پکی۔''

''نہیں نہیں لالہ جی! ہولی بولو۔ اجکل ساڈے نال ایس قسم دے مذاق نہیں کریا کرو۔ کیہ سانوں کوڑے مروانا چاہیندے او۔ تہانوں پتہ ہوناں چاہیدا اے کہ ایہ سارا معاملہ فوجی بھراواں کول اے۔ ایس لئی میں کُجھ نہیں کر سکدا۔''

''دوناں دیاں گلاں سُن کے قادر یار بے ہوش ہو گیا۔ اوہدے متھے تے ٹھنڈیاں تریلیاں صاف دِس رہیاں سن تے مُونہہ وچوں جھگ نِکل رہی سی۔ بلاکی شاہ ہوراں اوہدے مُونہہ تے پانی دا تڑونکڑا سُٹیا۔ پکھی جھولی۔ اوہدے پیراں دی مالش کیتی تے اوہنوں ہوش وِچ لیان لئی ادھا پُورن بھگت سُنا چھڈیا۔ خیر جد اوہ ہوش چ آیا تاں بلاکی شاہ ہوراں اوہنوں دِلّی جان دا مشورہ دِتا تے سمجھایا کہ دِلّی چ اوہ وزارتِ دفاع وِچ جائے۔ اوتھے وڈے حاکماں نُوں مِلے تاں جو اوہ پاکستان سرکار نال رابطہ قائم کرن اتے اپنا اثر رسوخ استعمال کر کے اوہدا ہاتھی موڑ لیا سکن۔ قادر یار ہو کے بھردا اُٹھیا تے بیماراں دی ٹور ٹُردیاں مُڑ سرکس وِچ آ گیا۔ اوہنیں اپنے مُشیراں نال صلح کیتی تے راتیں جہلم ایکپرس وِچ بہہ گیا۔ جہلم ایکسپرس نے سویرے ٹھیک دس بجے اوہنوں نویں دِلّی ٹیشن اُتے جا اُتاریا۔ اوتھوں اُہ تھری ویلر تے بہہ کے سِدّا وزارتِ دفاع پہونچیا۔ اِک درخاست چپڑاسی صاحب نُوں خوش کرن بعد وڈے حاکم نُوں پیش کر دِتی۔ درخاست تے سرسری نظر پان مگروں سیکرٹری صاحب نے قادر یار دی پِتا زبانی وی سُنی۔ فیر درخاست تے ضروری کاروائی کرن دا حکم لِکھ کے دفتر وِچ بھیج

دِتی ۔ ست دِن تک قادر یار دفتری کاروائی وِچ گوچیار رہیا تے اصل مسئلے نُوں بھُل کے کئی نویاں پریشانیاں وِچ پھس گیا۔ ستویں دِن جا کے اوہ رکھشا منتری نُوں مِلیا تے اونہاں نُوں رورو کے اپنی رام کہانی سُنائی ۔ رکھشا منتری جی نُوں خورے قادر یار دی بے کسی والی کیہڑی ادا پسند آئی کہ اونہاں سارا کیس منگوایا تے اپنے ولوں اِک چھٹی پاکستان دے رکھشا منتری نُوں لکھی تے اوس وِچ بینتی کِیتی کہ بھارتی ہاتھی موڑ دِتا جائے ...... اِک مہینے بعد پاکستان سرکار دا جواب آیا۔ لکھیا سی ......

''بھارتی ہاتھی نے سانوں بڑی کھُندک دِتی اے۔ جد تُساں ہاتھی نُوں چھڑان لئی سوا لکھ روپے دا معاوضہ نہیں دِتا تاں ہاتھی نُوں لہور دے چڑیا گھر بھیج دِتا گیا۔ گرفتار کِیتے گئے بھارتی ہاتھی دی خبر جد پاک اخباراں وِچ چھپی تاں اوہنوں ویکھن لئی سارا لہور شہر دوڑ پیا۔ لوکاں نے ہاتھی نُوں اِتنے رِکتوں کھوائے کہ اوس اندر سردی جم گئی اتے اوہنوں لقوا مار گیا۔ اوہدا علاج کِیتا گیا۔ قیمتی توں قیمتی دوائی کھوائی گئی پر کوئی فرق نہیں پیا۔ جد پاکستانی ڈاکٹر ہاتھی دی بیماری دُور نہیں کر سکے تاں افریقہ، آسٹریلیا تے امریکہ دے تِن ماہر ڈاکٹر اوہدے علاج لئی بُلائے گئے۔ اوہناں دے بروقت علاج نال ہاتھی تاں ٹھیک ہو گیا پر پاک سرکار دا سوا لکھ روپیہ ہاتھی دی بیماری تے لگ گیا۔ اِنج تہاڈے ہاتھی نے ساہڈے ڈھائی لکھ روپیے دا نقصان کِیتا اے۔ تفصیل اِنج اے:

سکول بلڈنگ توڑن دا معاوضہ =	سوا لکھ روپیے
ہاتھی دے علاج اُتے خرچ =	سوا لکھ روپیے

....

کُل رقم	2 لکھ 50 ہزار روپیے

ہُن تہانوں اطلاع دِتی جاندی اے کہ چھیتی توں چھیتی ڈھائی لکھ روپیے پاکستان سرکار دے حوالے کر کے اپنا ہاتھی لے جاؤ۔ ایہ پاکستان سرکار دا آخری فیصلہ اے تے ایس معاملے وِچ کِسے تیجے ملک دی ثالثی قبول نہیں کِیتی جائے گی۔

شالا تُسیں چڑھدی کلاں چ رہو۔

تہاڈا مخلص۔ وزیرِ دفاع، پاکستان

چھٹی سُن کے قادر یاروی لقوے دا شکار ہو گیا۔ پر ساڈی سرکار نے اوس اُتے اِک دمڑی وی خرچ نہیں کِیتی۔ اتے اج وی اوہ دِلّی دے اِک خیراتی ہسپتال چ نیم مردہ پیا ہویا اے۔

گلاں ایہو جہیاں جدوں ہون گیاں
پُٹھی ہوگ زمین اسمان مائے

گیت سُورج دا

اجکل مرنا وی اُناں ای اوکھا اے جِتاں جینا۔ کفن لئی اٹھاراں گز لٹھا کوئی سستا تاں مِلدا نہیں۔ غُسل دینا، قبر بنانی، گُل کرنے، دسواں تے چالیا کرنا۔ لوکاں دی آو جائی۔ ساک سمبندھیاں دا اِکٹھ۔ خرچ ہی خرچ۔ ساڈا سماج، ساڈیاں رسماں ...... دِماغاں تے جندرے، دِلاں دِیاں بیڑیاں ...... توڑیاں وی نہیں ٹُٹیاں۔ گلاں نال تے اسیں سماج سُدھارو تے بڑے ترقی پسند بننے آں۔ پر عملاں دی کوٹھالی وِچ اسیں ہمیشاں کھوٹے سِکّے ہی ثابت ہوئے آں ...... ایہہ گلاں ...... میں اُس بیمار دے سرہانے بہہ کے سوچ رہیاں جِس دے دوادارو نے میرا لک بھن کے رکھ چھڈیا اے۔ ایہہ لاگر شریر ...... جیہڑا گل وِچ کفنی پوان دی تیاری پچھلے سال توں کر رہیا اے۔ تاں جے قبر کن، گینتی کڑاہی ...... بیلچہ لے کے شہرِ خموشاں نوں جگاون جائے ...... اخباراں سُرخیاں وِچ چھاپن تے ریڈیو اتے ٹیلی ویژن وِچ ایہہ خبر آئے۔

''جنگِ آزادی دا مُجاہد تے مشہور لیکھک پرویز ہاشمی ...... موت دی ڈونگھی نیندرے سُوں گیا۔ قوم دا عظیم نُقصان۔ لیڈراں دے بیان۔ ادیباں ولوں شردھانجلی'' ...... تے اِنج اِک مہان ادیب تے جنگِ آزادی دے اِک سپاہی نوں امرجیوتی پراپت ہو جائے گی تے اوہدی یادگار بنا دِتی جائے گی۔

...... پرویز ہاشمی ...... میرا پیئو، میری ماں دا قاتل، ...... میری زندگی دے اُجڑے باغ دا مالی جیہڑا اپنے اصُولاں، آدرشاں دے پھُلاں نُوں چُمدا ریہا تے کنڈے ساڈی جھولی وِچ سٹ دا ریہا۔ اُونہے تاں اپنی ساری عمر انہاں کاغذی پھُلاں دی بناوَٹی خوبصورتی وِچ گزار دِتی۔ پر ساڈے لئی بدصورتی دا اِک بھیانک ساگر چھڈ گیا۔ جس وِچ میری حیاتی دی بیڑی رُڑدی جا رہی اے۔ ڈُب دی جا رہی اے ...... میری امی! جنگِ آزادی دے اِس سپاہی دی معشوق۔ اُسدیاں نظماں دی دیوانی ...... چمبیلی دِی کسے اُچی بیل توں پھِسلی تے میرے ابّے دی حیاتی دی نظم وِچ ڈھل گئی۔ نظم پھیلدی گئی ...... لڑی ٹُٹ دِی گئی ...... نظم بکھر دی گئی۔ کویتا وِچ وزن نہیں ریہا۔ توازن نہیں ریہا۔ اِس وِچ زہر بھروندا ریہا۔ زہر ...... اصُولاں دا، آدرشاں دا ...... زہر ...... حقیقتاں دا، سچّایاں دا۔ نظم اِک رات بن گئی۔ سردیاں دی سیاہ کالی رات، رات لمی ہوندی رہی۔ نانکہ سُنگھڑدی رہی۔ نانکہ اِک بندو بن گئی تے بندو ...... میرے ابّے دے اصُولاں دی چکّی 'چ پسو کے اپنا وجُود کھو بیٹھا، پر میرے ابّے نے اپنے وجود دے آل دوالے اِک اجیہی لوہے دی چادر لپیٹی رکھی جے اج تیکر کوئی وی اُس نوں پھاڑ نہیں سکیا تے کوئی اِس چادر نُوں پھاڑدا وی کیوں۔ بھلا اوہنوں اندروں مِلنا وی کیہ سی۔ اصُولاں دی تھوہر تے آدرشاں دے کنڈے۔ اج سارے اصُول، آدرش ...... بڑے سائنٹیفِک ڈھنگ نال ورتے جاندے نیں۔ شرافت دی چادر

ہیٹھ بڑی برکت تے عِزّت نال ساری گل بات ہو جاندی اے۔ فیر بھلا کوئی اصولاں دا پرانا نسخہ کیوں ورتے۔

...... میرے ابا ...... پرویز ہاشمی۔ ترقی پسند لہر دے جنم داتیاں وِچوں سی۔ کِسے زمانے ایہہ اگانہہ ودھو لہر طوفان بنی ہوئی سی۔ ساڈا گھر اونہاں دِناں اکثر اُس طوفان دی گھمن گھیری وِچ ہی پھسیا رہندا۔ قلم دے نویں نویں غازی، جیہڑے اج پتھراں دے قطب میناراں وِچ انھے، گُونگے، تے بولے بنی بیٹھے نیں، اپنے اپنے جوہر دسدے۔ سامراج، جاگیرداری تے غلامی دی زنجیراں نُوں توڑن، دیش دی آزادی لئی، بھُکھ ننگ مِٹان تے سوشلزم لیَان لئی کِنے ہی کاغذ کالے کِیتے جاندے۔ ادب حقیقی جیون دا ترجمان بنن لگا۔ ''تاج محل'' وِچ غریباں دا لہو لبھن لگا۔ اخباراں، رسالیاں وِچ چھپیا ہر لفظ اگ دا شعلہ بنیا ہویا سی۔ ایہہ شبد بند دماغاں دے دروازے کھول رہے سن۔ چنگاریاں اندر جاریہاں سن۔ چِٹے حاکم بھانبڑ نال سڑھ رہے سن۔ ظلم دا کاروبار عام سی۔

اِہ اُونہاں دِناں دی گل اے۔ جدوں میں اِنہاں ساریاں ہنگامیاں توں دُور ...... اِک المست، اتر پتّر تے جھجر پھیسی کھیڈ دا ہوندا ساں۔ پر ابا کدیں کدیں چاچے قیوم نال گلاں کردا ہوندا سی۔

''میرے وانگر منٹو وی حیاتی دِیاں حقیقتاں لِکھدا لِکھدا بوٹت دے سینی ٹوریم وِچ جا پُجیا سی۔ پر اوتھے وی اُونھوں ''بیگو''، ''مِصری دی ڈِلی بن کے مِلی۔ زندگی دی اِک ہور سچائی ...... اِہ ترقی پسند تے اگانہہ ودھو کِنی دُور جا پُجے نیں ...... پر پیچھے رہ گئے، سعادت حسن منٹو تے پرویز ہاشمی جنہاں دے حِصے صرف حیاتی دے کوڑے سچ ہی آپڑے۔ جاں مینگو سگریٹ تے شراب، جیہڑی

تیزاب بن کے دُوہاں نُوں ساڑھ پھُوک گئی ...... تے اسیں سُولاں بھرے شریر
لے کے اُجڑے جیون دِیاں سچائیاں لِکھدے رہے اتے ساہڈی جِند گٹاری
اصُولاں دے مزار تے پُنچھاں ای ماردی رہ گئی فیروی اساں چن تے تاریاں
دی خواہش نہیں کیتی۔''

...... پراج ...... ہر چیز مچل رہی اے۔ ہر شے بدل رہی اے۔ زمین دِن
ودِن اندر دھسدی جارہی اے۔ دبدی جارہی اے۔ پھٹدی جارہی اے۔ تے
اسمان ...... اُچا ہو ریہا اے۔ ہور اُچا ...... خُدا توُں وی اُچا۔ دھرتی کھیڑی
ہوندی جارہی اے۔ خالی خالی ...... اُجڑی ...... اسمان وِچ ست رنگی پینگ بن رہی
اے ...... تے میں اِس دھرتی دا اِک ٹوٹا ...... میں اسمان نہیں بن سکدا۔ جتن
کیتیاں وی نہیں۔ میریاں رگّاں وِچ پرویز ہاشمی دا خُون اے۔ تے پرویز
ہاشمی ...... ڈاکٹر کُجھ نہیں دسدے۔ میں کِیہ کراں۔ میرے پلّے تاں ہُن رب دا ہی
ناں اے۔ اِک کلرک ہِناں بالاں دا پیو تے تنخواہ ......کل لوک سبھا وِچ خزانہ
منتری جی بھاشن دے رہے سن۔

''دیش دی اقتصادی حالت سُدھر رہی اے۔ روپے دی قیمت پنجتالی
پیسے رہ گئی اے۔''

ارتھک سِتھی ...... پنجتالی پیسے کلو۔ کِنی سستی تے مضبُوط شے اے۔ پر آٹا،
چاول، دال، کپڑے دا بھأ۔ اُف میرے خدا۔ جِند پھاہی وِچ پھسی پئی ہوئی
اے۔ کل سیکرٹری صاحب کیہہ رہے سن۔

''بھائی! تُسیں کدوں مہنگائی الاؤنس لئی جلوُس کڈھ رہے او۔ ساڈے
کول تاں ...... کار وِچ پٹرول پان لئی پیسے ہی نہیں بچدے۔''

سیکرٹری صاحب نُوں کار وِچ پاون لئی پٹرول چاھیدا اے، تے

ساہنوں ڈھڈ دی مشین وِچ پاؤن لئی ...... تے پٹرول بڑا مہنگا اے، بیڑا غرق جائے انہاں عرباں دا...... تیل نہ ہویا، سُنڈھ دی گنڈی ہوگئی۔ تے رب آباد رکھے اپنے انکل سام نوں جیہڑا طاقت دے نشے 'چ دُنیا دا سکندر بننا چاھیندا اے۔ اتے عربی تے عجمی گھوڑیاں دی لگام اپنے ہتھاں 'چ پھڑنا چاھنداا اے۔ ایس لئی کہ اُہ عالم پناہ اے۔

......ابے نے پاسا پرتیا تے اکھاں کھول کے میرے ول تکّن لگا۔ لمی بیماری دے باوجود اُس دے چہرے تے سکُون سی۔ صبرسی۔ اُہ اپنیاں رجیاں اکھاں نال میرے چہرے دے پھکے رنگاں نوں ویکھن لگا تے دوائی پلان دا اِشارہ کِیتا۔ میں گھڑی ویکھی۔ دوائی دا وقت ہو گیا سی۔ میں ابّے نوں دوائی پلائی۔ دوائی پی کے اُس نے اِک لما ساہ لیا۔ تے مینوں کہن لگا۔

''میری اِس لمی بیماری نے تینوں تنگ کر دِتا اے۔ میں آپ وی تنگ آ گیاں۔ سال دا منجی تے پیا آں۔ سبھ کُجھ چھڈ و گیا اے۔ سبھ ختم ہو چُکیا اے۔ اوہ جوش ...... ولولے ...... جذبے۔ اوہ ساہت تے ساہتکار۔ اج دے وڈے ڈھنڈورچی۔ میں اونہاں نال نہیں چل سکیا۔ اپنے اصولاں دے کارن۔ جیہڑے مینوں تیرے کولوں وی پیارے نیں۔ تے جدتیکر اِنہاں بُڈھیاں ہڈیاں وِچ رُوح کِتے اٹکی ہوئی اے۔ میں اپنے پیار نُوں دھوکھا نہیں دے سکدا ...... پُتر! اساں بڑی محنت نال اِس دھرتی تے چرخہ کتیا سی۔ پر کُجھ جندرڈھلے نِکلے تے کُجھ دانے گِلے نِکلے ...... کاش میں اِک مُردہ لاش نہ ہوندا۔ میرے وِچ تاں ہُن طاقت نہیں رہی۔ میری جِند مِٹی تاں خاک وِچ مِل رہی اے پر تُوں تے جوان ایں۔ تینوں میرے کول بہہ کے کِیہ ملے گا۔ تینوں ربّ نے طاقت دِتی اے۔ عقل دِتی اے۔ تُوں تاں راہی باہی دے نویں طریقے سِکھ سکناں ایں۔ انقلابی

کھادتے سُتھرا پانی دے کے چارو پاسے ہریالی لیا سکناں ایں۔ تُوں پریشان کیوں ہوئیں۔ پریشانی دا علاج پُتر، گھراں وِچ بہہ کے نہیں ہوندا۔ اُٹھ تے باہر نِکل۔ تیرے ورگے تینوں کِنے ہی ساتھی تیار مِلن گے۔ توں اونہاں نال مِل کے چل، موڈھے نال موڈھا تے ہتھ نال ہتھ مِلا کے ...... سچی لگن نال راہی باہی کر۔ دب کے گوڈی کرتے رج کے دانے اُگا۔ خُوب فصل پیدا کر...... فصل نُوں ودھاندا جا...... تے ایس دے بیجاں نال کھیڑی زمین نُوں آباد کر۔ وڈے وڈے پتھراں نُوں بارُود نال اُڑا دے۔ دھرتی نُوں صاف کر، انہاں پتھراں تُوں...... تے پدریاں بنا۔ فیر ویکھیں پُتر! اِس زمین دا ہر ذرّہ آفتاب ہو جائے گا۔''

...... گلاں سُن کے مینوں جاپیا، پرویز ہاشمی ...... میرے ابّا جی ...... اج وی جوان نیں۔ لوہے نال کھیڈن والے ...... تے میں، اُونہاں دا پُتر۔ اُونہاں دی تھاں ...... منجی تے لیٹیا ہویاں۔ اِک بیمار ذہن ...... مردہ شریر، سُنگڑیا ہویا وجود ...... چانچک میں اُٹھیا تے کمرے دی باری کھولی۔ میں دیکھیا ...... باہر ...... دُور، لکھاں میل دُور، سُورج کرناں دی پوڑی تُوں ہولی ہولی دھرتی ول اُتر ریہا اے۔ میں گھروں باہر نِکل آیا تے سُورج نُوں پھڑن لئی دوڑ پیا...... میری آواز تے ہزاراں، لکھاں، کروڑاں ...... آوازاں میرے نال مِل گیاں۔ آوازاں نے گیت بنایا...... قدماں نے تال دِتا۔ قدم ودھ رہے نیں۔ گیت گونج ایہا اے...... گیت سُورج دا...... گیت دھرتی دا...... تے سُورج نیڑے آوندا جا ریہا اے۔

اُڈیک دا قیدی

میں اِک بندھی وان آں ...... کال کوٹھری' چ قید ...... تے قید دے اِہ لمے دن وکھ وکھ دائریاں' چ ہولی ہولی گردش کردے رہندے نیں۔ نفسیاتی پریشانیاں ...... کدے اُداسی، کدے درد ...... کدے پیڑ ...... تے دائریاں' چ گردش کرن مگروں من بُوہتا بے چین ہو جاندا اے۔ اِک اُڈیک شِدّت نال لگ پیندی اے پئی ہُن کوئی آئے ...... اپنا جاں پرایا۔ دشمن جاں سجّن۔ کوئی گل کتھ ہوئے، پر گل بات ...... کِس نال۔ ایس کال کوٹھری دِیاں دیواراں نال جاں اپنے ساتھی بندھی واناں نال، جیہڑے میرے وانگر ہی ایس جیل' چ ڈک دِتے گئے نیں۔ پشُواں وانگ۔ اسیں اولادوی تاں پشُواں دی ہاں۔ اونہاں انسان نُما بھیڈاں بکریاں دی، جیہڑے کوڈیاں دے بھاہ خریدے گئے سن۔ اِہ بڑی پُرانی گل اے ...... پر کیہہ ہویا، ساہڈی خصلت اجے وی نہیں بدلی۔

ایہہ جیل کِسے بے درد حاکم دا ماتم کر رہی اے۔ ساہمنے اُچی ٹیسی تے

بنیا قلعہ ،تلوار دے زمانے دا محافظ ...... اج دے زمانے تے رو رہیا اے ......
ایہہ جیل ...... اِک عجیب دُنیا اے۔ ایتھے نہ زندگی دا وجود اے نہ موت دا۔
ایتھے اوہ جیندے جاگدے لوک ...... جیہڑے ہسدے، روندے، پیار کردے،
لڑدے نیں ...... سبھ الف لیلیٰ دے قِصّے بن جاندے نیں۔ انہاں چوں ایک قِصّہ
میں وی آں ...... تے میں ملزم آں قتل دا۔ میرے اُتے الزام اے پئی میں قتل کِیتا
اے۔ پر مینوں اِنکار اے۔ اِک واری نہیں، سوواری اِنکار اے۔ میں کوئی قتل
نہیں کِیتا۔ جے میں قتل کِیتا اے تاں اوہ لاش کِتھے اے۔ جِس دا قتل میرے
ہتھوں ہویا۔ پر جیہڑا آپ اِک گلی سڑی لاش ہوئے، اوہ قتل نوں کِنج ثابت کر
سکدا اے۔ میرے اُتے قتل دا مقدمہ چل رہیا اے۔ اِک سال ہوگیا اے۔ کیہہ
ہویا ...... فوجداری تے دیوانی مقدمیاں نوں تاں کئی کئی سال لگ جاندے نیں۔
اجے تاں استغاثے والیاں دی کتھا ہی نئیں مُکی۔ ایس ماحول 'چ ساڈی واری
خورے کدوں آئے ...... ایویں لگدا اے جیویں وقت دی کوئی اپنی قیمت ہی نہیں۔
اپنا کوئی وجود ہی نئیں اے۔ بس اِکو دِن تے اِکو رات کڑی مڑی ایس گلوب
اُتے گھُمدے رہندے نیں۔ کدے دِن ہُندا اے تے کدے رات، جے وقت
بے حقیقت ہو جائے تاں سبھ کُجھ ختم ہو جائے گا۔ پر وقت حقیقت نہیں بدلدا۔ اوہ
تاں کوڑی تے مِٹھی حقیقتاں دا اِک لمّا سفر اے۔ کنڈیاں تے پھُلاں نال بھریا۔
پر ساہڈی راہواں 'چ کنڈے ہی کنڈے اُگدے رہے۔ ایتھے پھُل کدے نئیں
اُگ سکدے۔ خورے کدیں، اُگ وی پین ...... لالہ دے پھُل، سُرخ کٹورے
وانگر ...... ایرانی شاعری دے من پسند پھُل۔ شیکسپیر دی جولیٹ کہندی اے پئی
آون والے وقت 'چ ساڈے سارے غم بڑی مِٹھی گل کتھ دا سامان بنن گے۔
ایس لئی جیہڑا دن تے جیہڑی رات لنگھ جاندی اے، اوہ ماضی 'چ دفن ہو جاندی

اے۔صرف آون والا دِن زندہ اے۔اوس آون والے دِن دا جشن مناؤ......
دوستی تے محبت دے سرمائے نوں خرچ کر کے۔ اوہ دِن ، اوہ ویلا...... جدوں
رُوحاں دا قتل نہیں ہویے گا...... تے میرے تے الزام اے قتل دا۔ پر میں ہتھیارا
نئیں...... استغاثے والیاں نے جُرم ثابت کرن لئی بڑیاں شہادتاں پیش کیتیاں
نیں۔ تے اونہاں دا کہنا اے پئی میں اِک لاش دا قتل کیتا اے۔ اوہدا سِر کٹیا
اے تے اوہدے دماغ 'چ کیڑے بھر دِتے نیں۔ اوہدے دِل تے لگی پلاسٹک
سرجری نوں ٹوٹے ٹوٹے کر دِتا اے۔ پر لاش دا قتل کنج ہو سکدا اے۔ ایہہ سبھ
جھوٹھ اے۔ پر ایتھے جھوٹھ ، سچ بن جاندے نیں تے سچ...... جھوٹھ۔ اصلئی میں
بہت دُکھی آں۔ اِک درد...... اِک پیڑ 'چ جی رہیاں۔ حیوانی درد دا علاج موت
اے۔ کیوں جے بے زبان مخلوق اپنی بے کسی دا درد نئیں دس سکدی پر منکھ تاں
دردنوں لیکے جیوندا اے۔ کئی سالاں تک ، صدیاں تک ، نسل در نسل۔ اوہدے
درد دا علاج موت نہیں ہُندا۔ زندگی ہُندی اے...... تے زندگی سنگھرش دا ناں
اے۔ پر سنگھرش ساڈے لئی...... کوئی ہور کرے۔ اسیں نئیں کر سکدے۔ اسیں
گُونگے تھتھے لوک سُفنیاں نُوں چنگھدے رہنے آں۔ ساہڈیاں پگاں تتی برف 'چ
رُلدیاں رہندیاں نیں۔ ساہڈی زندگی رتّ رنگی اے۔ اسیں لہُو 'چ لبڑے لوک
جدو جہد کردے کردے تھک گئے ہاں۔ اتے جیل 'چ ڈک دِتے گئے آں۔ پر جیل
وِچ زندگی بڑی پھِکی اے۔ بڑی بور...... تے بوریت نوں مٹان لئی...... گورکی ،
رسُول حمزہ توف ، گگول ، خلیل جبران تے خورے کِس کِس کمبخت نوں پڑھنا پیندا
اے۔ کافکا دی ڈائیری پڑھ کے...... بہت کُجھ یاد آ جاندا اے۔ مغل باغاں 'چ
کھِڑے پھُل۔ اوہ شاماں جیہڑیاں امیرا کدل توں لیکے کافی ہاوس تک
وِکھریاں ہُندیاں نیں۔ بادام واری دے شگوفے۔ ڈل دے رنگ برنگے

شکارے۔ بُلی وارڈ دی الھڑ سڑک، اُس تے چلدیاں چلدیاں حیاتی نوں رنگین بنان دے منصوبے۔ بڑاڈوے تے خیام 'چ ویکھیاں فلماں ...... سن فلاور، ریڈ بیچ، ڈاکٹر زیواگو، ہنڈرڈ رائفلز ...... اچانک، اُبھار، گرم ہوا تے بے شمار فلماں۔ جہلم دا بنڈھ، گلمرگ دا سبزہ زار، فیروز پورنالے دا پانی، یوس مرگ دے جنگل ...... ورڈس ورتھ دی شاعری۔ کِسے پُرانے پاپی دی چِٹی داڑھی وانگ لِشک رہی اُچیاں ٹیسیاں تے برف۔ چو کھُے چر تک یاد، اِک سپ بن کے میرے دِل تے دماغ نوں ڈنگدی رہندی اے۔ فیر سب کُجھ بدلیا بدلیا لگدا اے۔ دوپہر دا سُورج پریشان، گرد بھریا، فضول جیہا، ڈاہڈی گرمی، پر جد کدے ہوا سرسراندی ہوئی لنگھدی اے تاں جیل دے ڈھائی رُکھ، اوہدی سُر تے ہولی ہولی نچن لگدے نیں۔ ہوا 'چ لہراندے نیں تے وِکھر جاندے نیں۔ فیر ہر منظر جیل بن جاندا اے۔ اوہ جیل ...... جِس 'چ میں قید آں۔ قتل دے الزام 'چ۔ قتل اِک لاش دا ...... اِک سِر ریتوں سِر وکھّ کرن دا۔ دل دی پلاسٹک سرجری توڑن دا۔ ایتھے آون توں پہلوں وی میرے اُتے دوش لگدے رہندے سن۔ گلیاں بازاں 'چ، کھیتاں دِیاں فصلاں 'چ، مشیناں دیاں پُرزیاں 'چ ...... دُھواں پھیلان دے دوش۔ تے کدے کدے ایہہ دوش کڑیاں دی چھنکار بن کے اپنی ہوند دا ڈونگھا احساس دلاندے رہندے۔ پر میں ہر ویلے دوشاں دے ہڑھ چوں لنگھ جاندا رہیا۔ ...... پر ہُن تاں الزام، قتل دا اے، تے قتل دِی سزا موت اے۔ موت ...... پھانسی نال جاں فائیرنگ سکاڈ دی اِک گولی نال۔ تے قتل دا ایہہ الزام، دِن رات ...... میرے دِل تے دماغ 'چ گونجدا رہندا اے، مینوں ڈنگدا رہندا اے۔ فیر وی ایس گنجل دار ماحول 'چ ...... کدے کدے من دا موسم ٹھیک ہو جاندا اے۔ فیر رات دا چن، اسمان دی ریشمی چادر اُتے انگ انگ

لہراندی چاننی ، کوئیل داکوکنا ...... بڑا چنگا لگھدا اے ۔ تے کیٹس (Keats) دا اکھون یاد آجاندا اے پئی حقیقت حُسن اے اتے حُسن حقیقت ، اوس ویلے حُسن دی حقیقت من نوں جیل توں بہت دُور لے جاندی اے ...... دیواراں اتے چیڑاں دے رُکھاں دی سوگندی 'چ ۔ ندیاں دے مِٹھے سنگیت 'چ ۔ فیر دِل ایہہ نئیں منداپئی میں جیل 'چ آں ، قتل دے الزام 'چ ...... کال کوٹھری 'چ قید ۔ کاش میری کال کوٹھری تے بجلی ڈِگ پئے ۔ اِک خوف ناک آواز آئے ۔ حضرت یعقوب دے پُتراں دی آواز توی دی بھیانک آواز ...... جس نال پہاڑاں دِیاں وزنی چٹاناں تے ہزاراں ٹن وزنی برف دے تودے ڈِگ پین ۔ پہاڑاں دِیاں نُبیاداں ہل جان ۔ پر ساڈے لوکاں دے دماغ ...... پہاڑاں کولوں وی بُہتے وزنی نیں ۔ انہاں نوں شاید کوئی ایٹم بم وی نئیں ہلا سکدا اے ۔

میں روز دھمّی ویلے اُٹھناں واں ۔ چڑیاں دی چہک ، پھُلاں نال چھیڑ چھاڑ ، ہوا دا ہولی ہولی چلنا ۔ فیر سورج ، قلعے دیاں اُچیاں دِیواراں چوں باہر نِکل آندا اے ...... جیل خانہ جاگ پیندا اے ۔ تے من فیر اُداس ہو جاندا اے ۔ کِسے اپنے دی یاد بہت ستاندی اے ۔ تے جد کوئی اپنا مِلن آجائے تاں بڑی خوشی ہُندی اے مِل کے ...... پر مِلن مگروں اِکلے پن دا احساس ہور ودھیرا ہو جاندا اے ۔ اکھاں کُجھ ڈھونڈ دیاں نیں ۔ کُجھ گواچیا ۔ فیر لمیّاں تے بے رنگ راتاں ، ویران تے اُجڑے دِن ، کھان نوں آوندے نیں ۔ فیر ایہہ جیل ، جیل دیاں اُچیاں دیواراں ، پہریدار ، وردیاں ، سلاخاں ...... دائرے گردش کردے رہندے نیں ......

کل میرا وکیل آیا ۔ مقدمے بارے گل بات کردا رہیا ۔ کُجھ کالے کاغذاں تے دستخط کرا کے لے گیا ...... نالے جاندے جاندے ہولی جئی کن 'چ

کہہ گیا ''...... ہوا دا چلنا بند کر دِتا گیا اے۔ دریاواں دا وہناں، ندیاں دا مچلنا، پھُلاں دا کھِڑنا، پنچھیاں دا اُڈنا...... سبھ بند کر دِتا گیا اے۔ تے میرے دماغ 'چ چوکھے چِر تک قتل گونجدا رہیا۔ قدرت دے بخشے ہوئے حقاں دا قتل۔ پر اوہ کوئی قتل نئیں کر سکدا۔ اوہ تاں عالم پناہ اے۔ قاتل تاں اسیں آں۔ ایس جیل دے بندھی وان......۔

جیل 'چ اُداسیاں تے بدنصیباں چوکھیاں نیں۔ پر جین لئی، ہسن لئی، دِل لگان لئی کدے کدے...... لتا، مکیش تے طلعت دے پُرانے فِلمی نغمے، مہدی حسن، غلام علی، نئیر انور، عابدہ پروین تے حامد علی بیلا دِیاں کافیاں تے غزلاں، شوکت تے یونس دیاں...... آوازاں 'چ سیف الملوک تے سسّی ہاشم دے دوہے۔ کل طاہرہ سید بچیاں دی اِک لوری گا رہی سی۔ ''اللہ اللہ کریا کرو۔ خالی دم نہ بھریا کرو۔'' ...... تے مینوں جاپیا پئی میں اِک بچہ لہراں وانگر، چینچل تے پھُلاں وانگر نازک...... طاہرہ سید دی کوچھڑے بیٹھا لوری دی مست آواز 'چ ڈُبیا سوں رہیاں۔ پر سُتے ہوئے بچے نوں ریشماں دِی لوچ دار آواز نے جگا چھڈیا۔

''ہائے او ربا، نئیں اولگدا دِل میرا......''

کدے کدے کوئی چنگھا ڈرامہ وی سُنن نوں مِل جاندا اے۔ کُجھ دِن ہوئے...... فلسطینی مجاہداں دے کارنامیاں تے اِک ڈرامہ نشر ہویا۔ کہانی، مقالمے، آوازاں۔ ہر پکھوں اِک ودھیا ڈرامہ سی۔ یہودیاں دی بربریت دی داستان جو کدے آپ وی مظلوم ہُندے سن...... اتے فلسطینیاں دے قتلِ عام دی کہانی۔ پر ساڈے ایتھے قتلِ عام نہیں ہُندا۔ قتل دے دوش لگدے نیں۔ ایتھے گونگے گُڑ کھا کے سُوں جاندے نیں۔

...... کل اِک وڈا پرچھاواں ساڈی جیل 'چ داخل ہویا، کئی نِکّے نِکّے

پرچھاویاں نُوں لیکے۔ اوہنے ساری جیل دا معائینہ کِیتا۔ میری کال کوٹھری ول اِشارہ کرکے اوہ کہن لگا۔

''ایس کال کوٹھری 'چ میں وی چار سال تک قید رہیا واں۔ فیر اوہ وڈا پرچھاواں بندھی واناں نال گل کتھ کرن لگا۔ بالکل اوسو طراں ...... جس طراں اوہدے نال اوس ویلے دے پرچھاویاں نے کیتی ہویے گی۔

''تہانوں کوئی تکلیف تاں نئیں؟''

بھلا جیل 'چ کیہہ تکلیف ہوسکدی اے۔ جیل تاں آرام لئی بنائی جاندی اے۔

فیر اوہ قیدیاں نوں وکھ وکھ پُچھن لگا۔

''توں کیہڑے جُرم 'چ ایتھے آیاں؟''

''چوری دے جُرم 'چ۔''

''توں؟'

''دفعہ ۳۰۷ دے جُرم 'چ۔''

''تیرا کیہ جُرم اے؟'' اوہنے مینوں پُچھیا۔

''میرا کوئی جُرم نئیں۔ میں کوئی جُرم نئیں کِیتا۔''

''فیر توں ایتھے کنج آیاں؟''

''میرے تے اِلزام اے پئی میں قتل کِیتا اے، اِک لاش دا۔ بھلا توں دس خاں، لاش دا قتل کنج ہوسکدا اے۔ کدے کوئی موئی ہوئی شئے دا وی قتل کردا اے۔ میں کوئی قتل نئیں کِیتا۔ میں ہتھیارا نئیں۔ میں لاشاں دا بیوپاری نئیں، چلدی پھردی لاشاں دا۔ میں تاں زندگی چاہنا واں۔ قتل نئیں۔ پر توں وی تاں ایس کال کوٹھری 'چ چار سال تیکر قید رہیا سیں۔ تیرا کیہ جُرم سی؟ توں وی کوئی

قتل کیتا سی ......؟''

گل سُند یاں ہی اوہ نِکّیاں پر چھاویاں ول تکن لگا۔ جیہڑے مینوں کھا جان والیاں اکھاں نال گھور رہے سن، فیر جیل دا وڈا پھاٹک کُھلیا تے اوہ وڈا پر چھاواں ...... تیز تیز قد ماں نال باہر چلا گیا۔ میرے سوال دا جواب دِتے بغیر۔ اونہاں دے جان مگروں سپاہیاں لوہے دا پھاٹک فیر بند کر دِتا۔ پر میرا سوال ...... من کہندا اے، پئی میرا سوال لوہے دے پھاٹک نوں چیر کے اوس دا پیچھا کر رہیا اے ...... اِک دائرہ بن کے اوہدے اگے پِچھے گردش کر رہیا اے۔ تے گردش کردا رہے گا۔

پانی دِیاں لیکاں

سرحدی حفاظتی پولیس دے حوالدار کرنیل سنگھ نے اپنے چوکی افسر انسپکٹر رندھاوے نُوں سلُوٹ ماریا تے کیہا۔

''صاحب! دو پاکستانی جاسوس بنّھاٹپدیاں پھڑے نیں۔ واپس پاکستان جارہے سن کہ ساڈے جواناں پھڑلیا۔''

''جامہ تلاشی لئی جے۔'' انسپکٹر رندھاوے نے وردی پاوندیاں پُچھیا۔

''آہو جی! پر نکلیا کُجھ نہیں۔ اِک دے کھیسے چوں دس روپیے دا پاکستانی نوٹ تے دُوجے دے بوجھیوں پنج روپیے والے ساڈی کرنسی دے چار نوٹ ملے نیں۔ ہور کُجھ نہیں مِلیا۔''

''ہور کُجھ نہیں مِلیا؟'' انسپکٹر نے بڑی حیرانگی نال پُچھیا۔

''نہیں صاحب! پر اِک دی نِکّر دے بوجھیاں، چوں مُنگ پھلی تے دُوجے دی پینٹ دے بوجھے چوں ریوڑیاں مِلیاں سن۔ دونویں مُنگ پھلی تے

ریوڑیاں کھاوندیاں تے فلم بابی دا گیت '' ہم تم اِک کمرے چ بند ہو جایئے بو بی آجائے ، گوندیاں گوندیاں بنّھا ٹپ رہے سن کہ رنجیتے ، کرشنے تے ڈیوڈ نے دوہاں نوں جا گلمیوں پھڑیا۔ بڑے چھڑکے وڑکے ، پر اساں کُسکن نہیں دِتا۔ کہندے سن کہ بیساکھی دا میلہ دیکھن آئے ساں۔ بھلا ایتھے بیساکھی دے میلے وِچ کیہڑی اونہاں دی بے بے پئی نچدی سی۔ جتّوں دیکھن آئے سن۔ سُلّے ...... کِسے پاسے دے۔

'' چل ہاں ، کرنیل سنہاں۔ دس ہاں ، کیہڑے جاسوس پھڑے جے۔''

اوہنیں اپنے تمنبُو وچوں نکلدیاں ہویاں کیہا تے دونویں چوکی ول ترُ پئیے۔

...... ستو والی دی اِس چوکی تے انسپکٹر رندھاوے نوں آئے بُہتے دِن نہیں سن ہوئے۔ بس ایہو کوئی چار کو مہینے۔ دیش لئی اپنی جان تک قربان کرن دے جذبے نے اونہوں تعلیم پوری نہیں سی کرن دِتی تے اونہوں سن اِکتّر وِچ پاک بھارت لڑائی وِچ امرجنسی کمیشن مِل گیا سی اتے فیر اوہ جنگ دے کسے اگلے مورچے ول گھل دِتا گیا، جیتھے اُس دے جذبے دی گرمی نے اوہدی بڑی مدد کیتی تے اوہنیں دلیری دے کئی کارنامے کیتے۔ جنگ ختم ہون مگروں رندھاوے نوں وی باقی عارضی بھرتی کیتے گئے فوجیاں وانگر فوج چوں کڈھ دِتا پر اوہدے وِیر چکر نے اوہنوں بڑے چکر کران مگروں ...... بارڈر سیکورٹی فورس وِچ انسپکٹر بنا دِتا سی پر اوہناں چکراں نے رندھاوے دے سارے جذبات ٹھنڈے کر چھڈے سن۔ اُس نوں چنگے بُرے دی پچھان ہوگئی سی۔ اوہنے بھارت ماتا دے صحیح دشمن اپنی اکھوں ویکھ لے سن۔

......اوہنے دوہاں جاسوساں دا سِر توں لیکے پیر توڑی چنگی طرحاں جائزہ لیتا۔ باراں باراں ، تیراں تیراں سالاں دے بال ...... گورے مُکھڑے

چنڈاں کھان نال ہور لال ہویے سن ۔ اکھاں سُجیاں ...... مکھ تے اُنگلیاں دے نشان ۔ دونویں سہمے ہوے نال نال بیٹھے ہوئے سن ۔

''اوئے منڈیو! کیتھوں آئے اوتُسیں ۔''

''ایہہ نال دے پِنڈ کجلیال توں آئیں آں ۔''

''کجلیال تاں پاکستان وِچ اے ۔ تُسیں ایتھے کی لین آ گئے ۔''

''بھاہ جی! گڈّی لُٹن آئے ساں ۔''

''گڈّی لُٹن؟''

''آہو جی!''

''لُٹی ...... فیر تُساں گڈّی ۔'' انسپکٹر رندھاوے نے جرح کیتی ۔

''نہیں جی ۔''

''کیوں؟''

''گڈّی ساڈے ہتھ نہیں آئی ۔ اوہ امنب دی ٹاہنی نال جا پھسی ۔''

''فیر تُسیں واپس کیوں نہیں مُڑ گئے ۔ ایتھے کِیہ کردے رہے؟''

''صاحب! ایہہ بالکل جھوٹھ بول رہے نیں ۔ بکواس کر رہے جے ۔ انہاں نے پہلاں بیان دِتا اے کہ ایہہ بیساکھی دا میلہ دیکھن گئے سن ۔ صاحب! ایہہ پکے جاسوس نیں ۔ ایسطراں دے کئی مُنڈیاں توں دُشمن نے جاسوسی دی ٹریننگ دے کے ساڈے دیش وِچ گھلیا اے ۔ تاں جے ساڈے ملک تے اِک ہور حملے دی تیاری کیتی جا سکے ۔ ایہہ دُشمن دی نویں چال اے ۔''
حوالدار کرنیل سنگھ نے انسپکٹر رندھاوے نُوں سمجھاوندیاں ہویاں کیہا ۔

''اوئے! تہاڈا ناں کی اے ۔'' انسپکٹر نے سوال کیتا ۔

''میرا ناں محمد طفیل چیما اے ۔'' نِکر والے نے جواب دِتا ۔

''تے میرا پُورا ناں عبدالعزیز باجوا اے۔ پر مینوں سارے جیجی کہندے نیں۔ پینٹ والے نے کیہا۔

''تہاڈی عمر کیہ اے۔''

''میری عمر باراں سال اے۔'' طفیل بولیا۔

''اماں کہندی اے کہ میں چودویں درہے' چ پیر پایا اے۔'' جیجی نے جواب دِتا۔

''تُسیں آپس وِچ کیہ لگدے او۔''

''اسیں دونویں مُسیرے بھراہ لگنیں آں جی۔''

''رہندے کیتھے او، ہور کم کیہ کردے او۔''

''میں گورنمنٹ ہائی اسکول لاڈو والی وِچ ستویں پڑھناں واں تے اسیں اوتھے ای رہنے آں۔''

''میں ایہہ نال دے پنڈ کجلیال دا رہن والاں۔ میں وی ستویں پڑھناں۔ پر اجکل سانوں چھٹیاں پیاں ہویاں نیں تے چھٹیاں کر کے طیفو سانوں ملن آیا سی۔''

''اچھا ہُن سچو سچ دسو منڈیو۔ تُسیں ایتھے کیہ لین آئے او۔ ویکھو، جے تُساں سچ دسیا تاں تُہانوں چھڈ دیاں گے۔ نہیں تاں تہاڈی چمڑی اُدھیڑ کے اُس وِچ بھوہ بھرا دیاں گے تے تہاڈا ماس ایلاں، کانواں نوں کھلا چھڑاں گے۔ سچ دسو تہانوں ایتھے کِنے بھیجیا۔ تُہاڈے سُپرد کیہ کم کیتا گیا سی۔ ایتھے تُسیں کنہاں کول رہے او۔ تہاڈے کِنے آدمی ایتھے کم کر رہے نیں۔'' انسپکٹر رندھاوے نے اِکو ساہ وِچ ڈھیر سارے سوال پُچھ لیے۔ اُس دیاں اکھاں دوہاں مُنڈیاں دے چہرے پڑھ رہیاں سن۔ اوہ دونویں کدیں اِک دوجے ول دیکھ رہے سن تے

کدیں انسپکٹر ول۔

''بھاہ جی۔ اسیں بالکل سچ کیہہ رہے آں۔ جیجی روندیاں روندیاں کہن لگا۔

''اللہ پاک دی قسمیں۔ اسیں اِدھر گڈّی لُٹن ہی آئے ساں...... گل اِنج ہوئی کہ اسیں دونویں اپنے کوٹھے تے گڈّی چاڑھ رہے ساں۔ اِک کٹوئی دی گڈّی نُوں ویکھدیاں ہی میں اپنی ڈور نِکے بھرّا نصیرے نُوں پھڑائی تے آپ گڈّی لُٹن دوڑ پیا۔ میرے پچھے پچھے طیفو وی دوڑیا۔ تے اسیں پُوکاٹا کہندے کہندے تُہاڈے پِنڈ تیکر پہنچ گئے۔ دُور ہی رِکناں اے۔ بس کماداں دے ایہہ دو چار کھیت ہی تاں لنگھنیں پیندے نیں۔'' جیجی نے ہتھ نال رستہ ناپ کے دسیا۔

''جد تہانوں پتہ لگ گیا سی کہ ایہہ ساڈا پنڈ اے تاں تُسیں واپس کیوں نہیں مُڑ گئے۔ ایتھے مماں چنگھ رہے سو۔'' حوالدار کرنیل سنگھ مُچھاں نوں وٹ دیندیاں ہویاں کھوراہو کے بولیا۔ کرنیل سنگھ دی ڈرؤنی شکل دیکھ کے طیفو بول پیا۔

''نہیں جی! ایہہ سامنے والے پِنڈ وِچ ڈھول دی آواز سُن کے ساڈے کولوں رہن نہیں ہویا تے اسیں وی اوتھے تماشا دیکھن چلے گئے۔ اوتھے جی، اِک ڈھولیا...... ڈھول وجا ریہا سی تے لوکی بھنگڑہ پا رہے سن۔ بڑا شور شرابا سی۔ کجھ بندے دارُو پی کے بکیاں مار رہے سن۔ ڈھول دے تال تے اسیں دونویں وی نچن لگے۔ اِک بُڈھا اُپھمیاں پاوندا پاوندا میرے کول آیا۔ تے اونہے مینوں اپنے موڈھیاں تے چک لیا۔ بس فیر سارے لوک بھانگڑا ماردے ماردے نواں شہر پہنچے۔ میں تے جیجی وی۔ اوتھے اوہ سارے اِک بس وِچ بہہ گئے...... تاں جا کے سانوں پتہ چلیا کہ اوہ جموں جا رہے نیں...... نہر تے بیساکھی

دا میلہ دیکھن ۔ جیجی وی مینوں میلہ دیکھن لئی کہن لگا......''

''پر ایہہ نہیں سی من دا...... تے جس ویلے میں اِس نُوں کیہا کہ اسیں شام تک واپس مُڑ آں گے، تاں کِتے جا کے اِینہے ہاں کیتی۔''

جیجی نے طیفو دی گل کٹ چھڑی سی۔ اوہ کہہ ریہا سی۔

''کیوں جے میرا ابا گلاں کردا ہوندا اے کہ جموں...... نہر تے بیساکھی دا اِک میلہ لگدا ہوندا سی۔ تے اوہ دوانی کرایہ خرچ کے اِک گھنٹے وِچ نہر پہنچ جاندے ہوندے سن۔ سارا دِن موج میلہ دیکھن مگروں شامی واپس آپڑدے ہوندے سن۔ اسیں وی اِک بس وِچ بہہ گئے...... تے بھاہ جی! خُوب میلا ویکھیا۔ رج کے بھنگڑہ پایا۔ گنّے چُوپے، کُلفی کھادی۔ میلہ ویکھن مگروں اساں اوتھے اِک فلم وی ویکھی۔''

''آہو جی! جُھوٹھ بولے کوا کاٹے، کالے کوّے توں ڈریو۔'' طیفو جھٹ وِچوں بول پیا۔

''اوئے چپ کراوئے۔ ایہہ مُچھاں والا 'ظ' ظالم فیر مارے گا ای۔'' جیجی نے طیفو نُوں چُونڈی پوڑدیاں ہویاں ہولی جہی کیہا۔

''الف، بے دے قاعدے وِچ 'ظ' ظالم دے خانے وِچ...... ہے ناں بالکل ایسو سردار ورگی تصویر۔''

''آہو، آہو! ایسو دی تصویر بنائی ہوئی اے۔ تاں ایں اُنھے سانوں ماریا اے۔'' طیفو نے کرنیل سنگھ نُوں جیویں پچھاندیاں ہویاں ہاں کیتی۔

''پر جموں جان جوگے تہاڈے کول پیسے کیتھوں آئے۔'' انسپکٹر نے اپنی تفتیش جاری رکھی۔

''بھاہ جی! جیجی کول تاں کوئی پیسہ نہیں سی گا۔ پر میرے بوجھے وِچ دس

روپے دا اپنا اِک نوٹ سی۔ نواں شہر پہنچ کے میں نوٹ بھنان ہی لگا ساں کہ جیجی نے روک چھڈیا تے کہن لگا کہ ایتھے پاکستانی نوٹ نہیں چلدا۔ میرے ابّے نے جج توں میرے لئی اِک گھڑی لیاندی سی۔ اساں اوہ گھڑی اوتھے اِک گھڑی ساز نوں ترہی روپیے دی ویچی۔ تاں کِتے اسیں جموں جا سکے...... اوتھے اساں میلہ ویکھیا۔ بوبی فِلم ویکھی۔ تے فیر بس ُچ ہی واپس نواں شہر آ پڑے۔ تے اوسو رستیوں پیدل جا رہے ساں جیتھوں اسیں اِیدھر لنگھ آئے ساں کہ اِینہاں ظالماں ساہنوں پھڑ لیا تے بڑا ماریا۔'' طیفو نے سِپاہیاں ول اِشارہ کِیتا تے رون لگ پیا۔

''اِنہاں سانوں ہِنکیاں دیکھ کے ماریا اے۔ جے میرے ابّے نوں پتا چلے...... تاں اوہ اِنہاں ساریاں دے ڈکرے کر دے۔ وڈے پہلوان بنی پھِردے نیں۔'' جیجی اتھرُو پُونجھدیاں ہویاں بولیا۔

''تیرے ابّے نُوں کھان اوئے سُور۔ سوہری دیا۔ ابّے دا رعب پیا دسناں ایں۔ تیرے ابّے دی ماں دی...... صاحب! ایہہ کُتے جھوٹھ بولدے نیں۔ اِنہاں دی گل دا یقین نہیں کرنا جناب۔ گورومہاراج نے فرمایا اے، جے کوئی مسلاّ تیل والی بانہہ تِلاں دی بوری وِچ واڑھے تے اُنیاں ہی قسماں کھائے جِتنے تِل اُس دی بانہہ نُوں لگے ہون تاں وی اوہدی گل دا اعتبار نہیں کرناں چاہیدا اے۔ ایہہ پکے جاسوس نیں۔ اِنہاں نُوں ہیڈ کوارٹر بھیجنا چاہیدا اے۔ آپوں انٹائیروگیشن سنٹر والے بانہہ دے کے سب کجھ اُگلوا لین گے۔'' حوالدار کرنیل سنگھ رندھاوے نُوں مشورہ دے رہیا سی۔

انسپکٹر نے دوہاں منڈیاں نُوں چُپ کراندیاں ہویاں کرنیل سنگھ ول گھوُر کے دیکھیا تے پُچھیا۔

''کیہڑے گورو صاحب نے ایہہ تِلّاں والی گل کہی اے؟''

''جناب! ایہہ تاں مینوں پتہ نہیں ۔ پر ایہہ گل مینوں بھائی جی نے دسی سی تے اوہ تھوڑا کوئی جھوٹھ بولن گے۔''

''ایویں غلط گلاں نیں پھیلانیاں چاھیندیاں۔'' انسپکٹر رندھاوے نے کرنیل سنگھ نُوں ڈانٹ دیاں ہویاں کیہا تے جیپ منگوان دا حکم دِتا۔ اوہ ایہہ کیس اگے بھیجن توں پہلاں آپ اطمینان کر لینا چاھیندا اسی۔

...... جیپ نویں شہر ول دوڑ رہی سی تے عزیز تے طفیل دِیاں سہمیاں ہویاں نظراں اپنے پِنڈ ول ۔ پدرا رستہ ...... پر کِنا گُنجل دار ...... پہاڑاں ورگا اوکھا راہ۔ نظراں دیکھدیاں رہیاں ...... گُنجل ودھدے رہے ...... تے جیپ لکشمی واچ ہاوس اگے جا کھڑوتی۔

''اینہاں مُنڈیاں تینوں کوئی گھڑی ویچی اے۔'' انسپکٹر نے پُچھیا۔

''نہیں سردار صاحب! میں اِنہاں مُنڈیاں نوں جاندا ہی نہیں آں۔''

''سچو سچ دس نہیں تاں مُشکاں کس دیاں گا۔'' انسپکٹر گرجیا۔

......طفیل دِی شناخت تے انسپکٹر نے گھڑی برآمد کرا لئی ...... تے جیپ مُڑ چوکی ول دوڑ پئی۔

''...... کیوں بھئی کرنیل سنہاں۔ ہُن کِیہ کرناں چاھیدا اے، انہاں مُنڈیاں نال۔'' انسپکٹر رندھاوے نے طیفو تے جیجی نُوں اپنے تمبو ول کھڑدیاں پُچھیا۔

''جو تُسیں مناسب سمجھو صاحب۔''

''مُنڈیو! کُجھ کھادا پیتا وی ہے جے۔'' انسپکٹر نے طیفو دی بانہہ تے گھڑی بندیاں پُچھیا۔

''نہیں جی، پر ساہنوں ڈاہڈی بھکھ لگی ہوئی اے۔''

''چنگا دسو کِیہ کھاؤ گے۔''

''کُجھ نہیں جی۔''

''کیوں پئی! تُہانوں تے سخت بھکھ لگی ہوئی اے۔ فیر ایہہ اِنکار کیوں؟''

دونویں اِک دُوجے دے مُونہہ ول دیکھن لگے تے فیر طیفو بولیا۔

''ابّا کہندا اے جے کافراں دے ہتھوں کجھ کھاؤ، تاں سخت گناہ چڑھدا اے۔''

''پر پُتر میں کوئی تہانوں کافر دِسناواں۔ میرا وی تاں تہاڈے وانگر ہی ہتھ پیر نک مونہہ اے۔ فیر میں وی تاں اوسو ربّ اگے سِیس جھکاندا ہاں، جِس دی تُسیں وی عبادت کردے او۔ فیر میں کنج کافر ہو گیا۔ پُتر، اسیں سارے انسان ہاں۔ تیرے ابّے نُوں کِسے نے غلط دسیا اے۔'' انسپکٹر نے طیفو نوں کُچھڑ وِچ بِٹھا کے سمجھایا۔

''چنگا جی، فیر تاں...... تُسیں جو وی کھواؤ گے۔ اسیں کھالاں گے۔''

روٹی کھان مگروں انسپکٹر رندھاوا ڈیوٹی تے کھڑو تے دو سپاہیاں نُوں ہدایت دین لگا۔

''دیکھو! اِنہاں دوہاں مُنڈیاں نُوں سرحد پار کرادیو۔ پر خیال رکھیو کہ اودھر دے سپاہیاں دی گشت نہ ہوندی ہوے۔ ایہہ نہ ہوئے کہ اسیں چھڈ ییے تے اوہ پھڑ لین۔''

سپاہیاں سلُوٹ ماریا تے مُنڈیاں نُوں لے گئے۔ دُور تک اونہاں نُوں جاندیاں ہویاں انسپکٹر دیکھ ریہا سی۔ اُس دا چہرہ کِھڑیا ہویا سی۔ اُسدیاں

اکھاں خوشی نال چمک رہیاں سن ۔ پر اوہدے کّن کُجھ ہلکیاں ہلکیاں آوازاں سُن رہے سن .... ''انسپکٹر نے سپّ دے پُتراں نُوں چھڈ کے چنگا نہیں کیتا ۔ ہُن اُس دی خیر نہیں ۔ آپوں کل تک تہانوں پتہ لگ جائے گا ۔''

آوازاں اُبھردیاں رہیاں ...... پر انسپکٹر اپنے تمنبو وچ چُپ چاپ چلا گیا ......

دل دِیاں گلیاں

حُسینی والا کسٹم چوکی تے ضروری کاغذاں اتے سامان دی جانچ پڑتال کرن مگروں بابے نُوں پار جان دی اجازت مِل گئی۔ کسٹم دا گیٹ لنگھ کے اوہنوں میں بس وچ بیٹھے پاکستان دی دھرتی ول جاندیاں دیکھ رہیا ساں ...... پنجاب روڈ ویز دی ایہہ بس اوہنوں گھنڈا سنگھ والا دی کسٹم چوکی ول لے جا رہی سی۔ اسیّاں ورہیاں دے بُڈھے دے مُونہہ دِیاں جھریاں کھِڑیاں ہویاں سن۔ مُردہ اکھاں وِچ طُور بل رہیا سی۔ بُجھے دل وِچ عید دی رونق سی۔ اوہ بڑا خوش سی۔ کیوں نہ ہوندا۔ اج چالیاں ورہیاں بعد اُسدیاں مُراداں پُوریاں ہویاں سن۔ اج یعقوبؑ نوں اُسدے یوسفؑ مِلن والے سن۔ اج بابا اپنے پُتراں، دِھیاں، پوترے، پوتریاں، دھوترے، دھوتریاں تے شاید پڑپوترے، پڑپوتیاں نال دی مِلن جا رہیا سی۔

......سن سنتالی دے رولیاں وِچ بابے دا سارا ٹبّر ٹور پار چلا گیا سی۔

اُونہاں ...... بابے اُتے وی پاکستان چلن لئی ودھیرے زور پایا، پر اُہ نہیں سی منیاں۔ اوہ اپنا گھر بُوہا چھڈن لئی تیار نہیں سی ......

اوہ اپنے گھر وِچ اِکلا رہ گیا۔ اُس گھر وِچ ...... جتھے سبھ توں پہلاں ...... مولوی نے اُسدے کن وِچ بانگ کہی سی ...... جِس دے ویڑے، ہور نال مِلدیاں گلیاں وچ کھیڈدیاں اوہ جوان ہویا ...... تے گھوڑی چڑھ کے گیا ...... اتے ڈولی لے کے آیا۔ اُوہنے اِسے ویڑے وِچ اپنے بچیاں دا رونق میلہ دیکھیا سی ...... اوہ کِنج چھڈ کے جاندا ...... اُس گھر نُوں، جِیتھے اُسدے بچپن ...... جوانی تے بڈھاپے دا خزانہ وکھریا پیا ہویا سی ...... ٹبّر دے ٹُر جاون دے کارن اوہ شروع وِچ تاں بڑا اُداس رِیہا ...... پر فیر اُسدا دِل لگ گیا ...... پُرانیاں یاداں نال ...... گھر دِیاں دیواراں نال ...... تے اُونہاں دِیواراں وِچ رہن والے نویں لوکاں نال، جیہڑے بابے دے کرایےدار نیں۔

بابا مینوں بڑا پیار کردا اے۔ بال بچیاں دے جان مگروں اُونہوں پہلی خوشی میتھوں مِلی سی ...... بابے نے آپ اپنے ہتھیں میری جھنڈ اُتروائی سی ...... میریاں سُنتاں کرایاں ...... اوہ سارا سارا دِن مینوں چکّی پھردا۔ نماز پڑھدیاں جاں تلاوت کردیاں ...... میں بابے دے گُوچھر وچ جا بہندا۔ اُس دی نماز توڑ چھڑدا۔ اُس دے کپڑے ناپاک کر دیندا۔ پر بابے دے متھے تے کدیں وٹّ نہیں سی پیندا۔ اوہدا مُکھ ہمیشاں کھِڑیا ہی رہندا ...... بابے دی گُوچھر وِچ کھیڈدیاں ہی میرے دُدھ دے دند ٹُٹے ...... میں دُنیاداری وِچ پیر پایا ...... تے اج بابے نُوں چھڈن بارڈر تیک آیاں۔

...... چِٹھی پتروں پتہ چلدا اسی پئی بابے دا عیال پار چنگا رسدا وسدا اے۔ اِک پُتر پِنڈی وِچ ٹھیکیداری کردا اے۔ کُجھ دِن پہلوں اُسدی چِٹھی آئی

سی ۔ جس وِچ لکھیا ہویا سی جے اُس نے اپنی کوٹھی آریہ محلے وِچ بنائی اے ۔ بابے دا دُوجا پُتر ...... پاکستانی فوج وِچ کرنیل اے ۔ اوہنے اپنا مکان سیالکوٹ وِچ بنایا ہویا اے ۔ بابے دی اِک دِھی ولایت رہندی اے ۔ اُسدا گھر والا اوتھے کپڑے دا کاروبار کردا اے ۔ بابا کدی کدی بڑے شوق نال مینوں اُونہاں ساریاں دِیاں گلاں سناندا ۔ ...... پر پچھلے دو چار وریہیاں توں بابا گُجھ چُپ چُپ رہن لگا سی ۔ اوہ ٹھنڈیاں سُوکاں بھردا رہندا ۔ اِک دِن اوہ مینوں کہن لگا ......

''پُتر ! پتہ نہیں کیہڑی گھڑی دا مہمان آں ۔ موت تاں برحق ہے ۔ پر مرن توں پہلاں اپنیاں بچیاں نُوں مِلن دی حسرت ہی رہ جانی اے ۔ انہاں بھیڑیاں سیاست داناں مُلک دا بیڑا غرق کر دِتا اے ۔ اِک زمانہ سی جیتھے دِل کردا، جاوندے ہوندے ساں ۔ نہ کوئی غدار سی تے نہ ہی کوئی قوم پرست ۔ سارے ہندوستانی سن ۔ پر آزادی کِیہ مِلی ۔ ہر پاسے تباہی مچ گئی ۔ دیش دِی ونڈ تاں ہوگئی ۔ پر دِلاں دی ونڈ نہ ہوسکی ۔ اِک دھرتی ...... تے کئی ناں ...... آخر کیوں ؟ یا رب سچے ! اج فیر کوئی ولی ، اوتار بھیج جیہڑا سانوں اِک کردے ۔ کاش پُتر اِک واری میں اپنیاں بچیاں نُوں مِل لیندا ۔ پر شاید ...... ایہہ میری قسمت وِچ نہیں لِکھیا اے ۔''

...... تے فیر میں بابے دی تمنا پوری کرن لئی کوشش کرن لگا ۔ اِک سال دی دوڑ دُھپ مگروں بابے دا پاسپورٹ بن گیا ۔ تے اُونہوں پاکستان جان لئی تِن مہینے دا ویزا مِل گیا ۔

...... بابے نُوں چھڈن مگروں دُوجے دِن میں گھر واپس آگیا تے دُنیا داری دے کماں وِچ رُجھ گیا ...... بیساکھی آئی ، دیوالی آئی ، عید آئی ...... پر بابا

نہیں آیا۔ تے نہ ہی اُسدی کوئی چِٹھی۔ اسیں سمجھے "جاں تے بابا رب نُوں پیارا ہو گیا اے۔ جاں فیر اُسدے پُتراں ...... اُونہوں آون نہیں دِتا۔ تے بابے نے وی ایہہ سوچیا ہووے گا جے زندگی دے باقی دِن سُکھ آرام نال اپنیاں دِھیاں پُتراں وِچ ہی کیوں نہ گزارے۔ مرن ویلے پانی دا گھٹ تاں پلاون گے۔"

دن لنگھدے رہے۔ سارے کرایے دار بڑے خوش سن۔ پئی بُڈھا تاں گیا...... ہُن مکان دے اوہ آپ مالک نیں ہُن کوئی کرایہ، نہ پُچھ پڑتیت۔ بابے دی جائیداد حاصِل کرن لئی اوہ سارے بابے دے رشتے دار بن گئے سن۔ ہُن بابا کِسے دا چاچا سی تے کِسے دا تایا۔ پر اج ...... بابے دا اِک ہور رشتے دار وی جاگ پیا، ایہہ اِک سوانی اے، جیہڑی ساہڈے وہیڑے، سویرے دار یڑ کا لا کے بیٹھی ہوئی اے۔ ایہہ کیہہ رہی اے۔

"میں بابے دی سکّی بھین دی دھی آں۔ ایتھے اُسدی اصل وارث صِرف میں ہی آں، میرا مکان خالی کرو...... میں مکان دی مرمت کرانی اے۔"

"پر بی بی! تیرے کول کِیہ ثبوت اے پئی تُوں اُسدی بھینسویں ایں۔ بابا ساڈا وی تاں چاچا لگدا اے۔ بچیاں دا زیادہ حق ہُندا اے۔"

"میرے مامے جی دا کوئی بھرا نہیں سی۔ تُسیں جوٹھ بولدے او۔ ہُن مامے ہوراں نہیں آؤنا۔ اُونہاں مینوں پاکستانوں چِٹھی لکھی اے جے اُونہاں نوں پاکستان وِچ رہن دی اجازت مِل گئی اے۔ تُسیں اپنا بوریا بستریا چکو تے دو دِناں دے اندر اندر میرا مکان خالی کر دیئو۔"

دوہاں پاسے گرما گرمی ہوندی رہی ...... دعوے تے جوانی دعوے ہون لگے۔ اپنے اپنے حق لئی دونویں دھڑے بحث دے چکڑ چ لِبڑے ہویے سن۔ فیر مینوں اِک سایہ ...... اپنے گھر ول آوندا دِسیا۔ کِسے بھُوت دا ...... نہیں نہیں ......

اِک انسان دا۔ چِٹی سفید داڑھی۔ سِر تے پٹا سافہ۔ کچھ ہیٹھ اِک گنڈھ پھڑی ہوئی۔ ہتھ وِچ سوہٹا تے پچھے پچھے اِک مزدُور۔ بدل پھٹ گئے۔ اسمان صاف ہو گیا۔

''اوہ آیا بابا۔ اوہ بابا آیا......'' بچیاں وہیڑا سِر تے چک لیا۔ سارے بابے دی خیر خیریت پچھن لگے۔

''بابا جی! تُساں اِنّی دیر کیوں لگائی ؟''

''پُتر! اوہ تاں مینوں آون ہی نہیں سن دیندے۔ میں ساریاں نُوں ناراض کر کے آیاں۔ تُسیں سارے ٹھیک ہوناں۔ گلی محلے والیاں دا کیہ حال اے؟''

''آہو بابا جی، سارے ٹھیک ٹھاک نیں۔ تُسیں اوتھے چنگی طراں ہی رہے ہونا۔ تہاڈے بچیاں دا کیہ حال اے۔''

''اللہ دا شُکر اے۔ اوہ سارے راضی باضی نیں۔ اوہ میری بڑی خدمت کردے سن۔ ساری ساری دھیاڑی مینوں موٹر وِچ سیر کراندے رہندے سن۔ تُسیں سناؤ۔ مستری کرم دین دا کیہ حال اے۔ ماسٹر رام لال دی دِھی دا ویاہ ہو گیا سی۔ پنڈت ایشر داس جی میرے بعد وی آوندے ہوندے سن۔''

''کدی کدی تہاڑا پتہ پُچھن آوندے ہوندے سن۔ پر بابا جی! جد اوہ سارے تُہاڈی اِنّی سیوا کردے سن۔ فیر تُسی اوتھے ہی کیوں نہیں رہے۔ ایتھے کیہ لین آ گئے۔''

''ایہہ ٹھیک اے پُتر! اوتھے میرے سارے اپنے سن۔ اوہ میری بڑی خدمت کردے سن۔ مینوں بڑا چاہندے سن۔ پر تُسیں نہیں سمجھ سکدے پُتر!......

اوتھے مینوں اپنا ماحول نہیں ملیا۔ اُس مٹی چوں مینوں اپنے ماپیاں دی رُوح نہیں لبھی ۔ مینوں اپنی ماں دِیاں سُولاں سُنائی نہیں دِتیاں ۔ اُس مٹی وِچ مینوں اپنے پن دی سوگندھی نہیں مِلی ۔ اوتھے نہ میرے یار بیلیاں دے ہاسے گڑاکے سن نہ کھُندک جھگڑے ۔ میرا دِل اوتھے نہیں لگیا۔ مینوں اپنے گھر دی یاد ستان لگی ۔ میں بے چین ہوگیا تے اوتھوں چلا آیا۔ اپنے عیال نُوں ناراض کر کے ...... میں واپس آ گیا...... اُس مٹی ول ...... اُونہاں گلیاں محلیاں ول ...... جیہڑے میرے اپنے نیں ...... جنہاں نُوں میں نہیں بھُل سکیا'' ...... تے بابے دِیاں اکھاں چوں جذباتاں وِچ ڈُبے دو موتی ڈھلھ پئے ۔

ویری

''ہس کے لیا سی پاکستان ۔لڑ کے لاں گے ہندوستان ۔''

''بھانویں ماور، اپنی جان ۔مِٹ کے رہے گا پاکستان ۔''

''جے بھارت نے ساہڈے کِسے علاقے تے قبضہ کرن دی کوشش کیتی تاں اسیں پوری لڑائی چھیڑ دیاں گے ۔ پاک فوج دے شیر جوان ...... ویری نُوں مِٹان لئی پوری طراں تیار نیئں ۔''

''جے پاکستان نے بھارت نال جنگ چھیڑی ، تاں ایہہ اُس دے گھر وِچ لڑی جائے گی ۔ تے اوُنہوں تباہ تے برباد کر دِتا جائے گا ۔''

......لیڈراں دے اِہ بیان ...... اجکل پاک تے بھارت دے ریڈیو، ٹیلی ویژن اتے اخباراں دِیاں سُرخیاں ہوندے نیں ۔ لیڈراں دے انہاں بھاشناں نال دوہاں پاسے جنگی جنُوں پھیل چُکیا اے ۔ جِدھر جاوٗ ۔ جنگ دِیاں ہی گلاں ہوندیاں نیں ۔ ساڈیاں فوجاں ویری ...... دِیاں فوجاں دے بالکل آمنے

ساہمنے کھڑ وتیاں نیں ۔ سرحدی پنڈاں نُوں خالی کرایا جا رہیا اے ۔ بلیک آؤٹ دِیاں مشکاں کیتاں جا رہیاں نیں ۔ دیش دا بچہ بچہ ویری نُوں ختم کرن دِیاں قسماں کھا رہیا اے ۔

...... اج دیوالی دا دِن اے ۔ اسیں والنٹیئر کور دے کُجھ ساتھی مِٹھائی ونڈن بارڈر تے گئے آں ۔ گڑکھال ، چکروتی تے مرتھن دِیاں سرحدی چوکیاں پھرن مگروں اسیں سچیت گڈھ پُج گئے آں ۔ اساں ویکھیا ...... ساہڈی چوکی تُوں ویری دی چوکی کُجھ میٹر ہی دُور اے ۔ تے بارڈر سیکورٹی فورس دے جواناں دے بالکل ساہمنے ستلُج رینجرز دے سپاہی کھلوتے ہوئے نیں ۔

...... چوکی دا انچارج ساہڈے سوالاں دا جواب دے رہیا سی ۔

''......اوہ کافرا! اوئے کافرا ۔''

پاروں کسے نے آواز دِتی ۔

''اج دیالی اے ۔ مِٹھائی نہیں کھلانی ۔''

''اوئے مُسلیا! تُساں تے مِٹھائی کھوان جوگا رکھیا ہی نہیں ساہنوں ...... تہاڈے حاکم تاں لڑائی دِیاں دھمکیاں دے رہے نیں ۔''

''اوئے رہن دے یار ۔ رہن دے ۔ گھٹ کوئی نہیں کردا ۔ اسیں تاں حکم دے بندے آں ۔ جد حکم ہوئے گا لڑاں گے پر ہُن تے پیار پا لئیے ۔ چل چھڈ انہاں گلاں نُوں ۔ توں مٹھائی کھلا ...... مٹھائی ۔ تے اوہ ہس پیا ۔

''چنگا بھراوا ...... منگوانے آں ۔''

''یار! کیلے ضرور منگوائیں ۔'' اونہے اپنی چوکی ول جاندیاں کیہا ۔

''صوبے دار صاحب! ایہہ کون سی ۔'' میں چوکی انچارج نُوں پچھیا ۔

''بیلیا! ایہہ پارلی چوکی دا اِنچارج اے ۔ ونڈ توں پہلاں اسیں اِکو

ای پنڈ وِچ رہندے ہوندے ساں ۔ بڑا بیبا گھبرو اے ۔ اپنا یار بیلی اے ۔ ہر عید والے دِن ساہنوں مِٹھائی تے کینوں کھواندا ہوندا اے ۔ اجکل ذرا سختی ہوگئی اے ۔ نہیں تاں ...... اسیں کدے کدے اکٹھے 'والی بال' وی کھیڈ دے ہوئیں آں ۔''

ساہڈے ویکھدیاں ویکھدیاں ہی چوکی انچارج نے ساریاں سپاہیاں کولوں پیسے اُگرائے تے اِک جوان نوں کیلے تے مِٹھائی لین شہر گھلیا ۔ اِک ادھ گھنٹے مگروں اوہ جوان شہروں مُڑ آیا تے صوبے دار نے آواز ماری ۔

''اوئے مختاریا! آؤ بھئی آؤ ۔ مِٹھائی کھالو ۔''

''اوئے لیاندی جے ۔'' اوہ بنھے کول آ گیا ۔

''آہو! پروندااں گا میں آپوں ۔''

''نہیں رچھپالیا ۔ ایہہ نہیں ہوسکدا ۔ توں تاں جاننا ایں ۔ اجکل کِنے سخت آرڈر نیں ۔ پر توں کیلے تے مِٹھائی لیکے گیٹ تیکر آ سکنا ایں ۔''

رچھپال مِٹھائی تے کیلیاں داٹوکرا لے کے اونہاں دے گیٹ تک گیا ۔ دونویں گھُٹ کے گلے ملے ...... میں ویکھیا کہ اوہ نہیں سن گلے مل رہے ۔ اُونہاں دی تہذیب گلے مِل رہی سی ۔ اُونہاں دے دِل گلے مِل رہے سن ۔ اوہ دِل جیہڑے اِکو اِی مِٹی دے بنے سن ۔ دوہاں دیاں اکھاں چوں راوی تے چھاں وگ پئیے ۔ مختار نے وی رکنواں داٹوکرا رچھپال نوں پھڑایا ، اپنے جواناں وِچ ونڈن لئی ۔ تے فیر دونویں اپنے اپنے مُلک دی سرحد وِچ آ گئے ۔ اُس سرحد وِچ ، جیتھوں بوہت دُور ...... شہراں وِچ لیڈر ...... ویری نوں تباہ تے برباد کرن دے نعرے لگا رہے سن ۔

ابابیل دا خواب

دیوتیاں نے جد منگل اُتے انّ، پانی تے ہوا دا سارا بندوبست کر دِتا
تاں دھرتی دا اِک ونجارا اپنی رانگلی چنگیر وِچ رنگ برنگے کھڈونے لے کے
اوتھے ویچن لئی ٹر پیا۔ اوہ ہوائی شیٹل تے بہہ کے گیا۔ شیٹل وایومنڈل نُوں
چیر دیاں ہویاں چن اُتے کُجھ چِرلئی رُکی تے اوتھے دِیاں سواریاں نُوں لاہ کے
خیری میری نال منگل تے پہنچ گئی۔ اوتھے دِی جنتا نے دھرتی دے وسنیک دا
شاندار تے دِلی سواگت کیتا۔ اوہ بابے آدم داناں تاں صدیاں توں سُن دے
آرہے سن پر بابے دی اولادنوں پہلی واری ویکھ کے بوہت خوش ہویے۔ خاصکر
اوہدی چنگیر وِچ سوہنے تے شنا کے کھڈونے ویکھ کے...... ونجارے پہلوں
ڈُگڈگی وجائی۔ فیر ونجلی دے سُر سُنائے اتے بھیڑ اکٹھی کر کے اپنے کھڈونے
اوہناں نُوں دسن لگا۔ اوہ اِشاریاں دی بولی وِچ اوہناں نال گل کتھ کرن لگا۔
''میں دھرتی اُتے سبھ توں ودھ پسند کیتے جان والے کھڈونیاں وِچوں

کُجھ مشہور نویں نویکلے تے سبھ تُوں قیمتی کھڈونے تہاڈے لئی لیاندے نیں۔ اِہ سارے نمونے صِرف تہانوں دسن لئی لیایا ہاں تے تہانوں مفت دے دِتے جان گے۔ تُسیں اِنہاں نال کھیڈ کے دیکھو! جے تہانوں پسند آجان تاں تہاڈیاں ضرورتاں مطابق تہانوں بڑے سستے بھاہ نال مال بیچیا جائے گا۔'' ...... فیر اوہ اِک اِک کر کے کھڈونے دسن لگا اتے اونہاں دے کمال سمجھان لگا۔ ''اِہ فولادی گھوڑا اے، اِہ اپنے ساہمنے آن والی ہر چیز نُوں ختم کر دیندا اے۔ ایس دے مُونہہ چوں اگ دے گولے نکلدے نیں جیہڑے کافی دُور تک تباہی مچا دیندے نیں۔ ایس دی قیمت بوہت معمولی اے۔ ساڈی کرنسی انوسار صرف 15 ہزار ڈالر۔''

''اِہ اگن بان اے۔ ایس دِیاں کئی قِسماں نیں۔ اِہ سینکڑے میل دا سفر اکھ دے پلکارے وِچ طے کر کے اپنے نشانے نُوں تباہ تے برباد کر سکدا اے۔''

''اِہ امبر چھیدک اے۔ اِہ سُدرشن چکر اے۔ اِہ ہوائیاں نیں۔ اِہ جتھے ڈِگن تباہی مچاندیاں نیں۔ اِنج ہی اِہ ہوائی گھوڑے، لوہ پُرش، انُوشکتی دے دُوجے نِکے وڈے کھڈونے نیں ......''

''پر اِنہاں کھڈونیاں نال کیہڑی کھیڈ کھیڈی جاندی اے۔'' ...... ساریاں نے اِک آواز ہو کے پچھیا۔

''اپنی طاقت دسن، اپنی گل منوان تے اپنی سرداری قائم کرن دی کھیڈ۔ جیہڑا تہاڈی گل نہیں منے گا۔ اوہ تہاڈا دشمن بن جائے گا۔ فیر تُسیں اوہنوں اتے اوہدے حماتیاں نُوں اِنہاں کھڈونیاں نال تباہ کر سکو گے۔ انہاں کھڈونیاں نال تُسیں سارے منگل اُتے راج کر سکدے او۔ اِہ کھڈونے تہاڈی

حاکمیت دی دھمک تے چمک بن سکدے نیں۔ تُسیں اپنے ویریاں نُوں ختم کر سکدے او۔ پر جے ایسو طرحاں دے کھڈونیں تہاڈے ویریاں کول وی، ہوَن تاں ساہڈے کول ایناں دا توڑ وی اے۔ اِہ سبھ انسانی دماغ دا کمال اے۔''

تے ونجارا فخر نال ہسن لگا۔

ونجارے دِیاں گلاں سُن کے سارے منگل واسی کہن لگے''ساڈا تاں کوئی ویری نہیں۔ ویر پاؤنا تاں ساہڈی روایت دے خلاف اے۔ ساڈی نسل دے خمیر وِچ موہ مایا، کرودھ تے وِرودھ دے جراثیم نہیں ہُندے۔ ساڈی دھرتی دی ونڈ وی نہیں ہو سکدی۔ ساڈے ایتھے ہوا، پانی تے انّ دی تقسیم نہیں ہُندی۔ منگل واسیاں لئی اِہ سبھ ربّ دی دین اے۔ سانجھی سوغات اے۔ ایتھے دی ہر شئے سبھناں لئی اے۔ ایتھے سارے مِل کے محنت کردے نیں، محبت تے دوستی دے گیت گاندے نیں، اکٹھے بہہ کے کھاندے نیں تے شانتی نال سُوں جاندے نیں۔ ایتھے ملکیت تے حاکمیت دا دستُور نہیں۔ ایتھے تیرے میرے دا کوئی واذ روَلا نہیں...... ایس لئی ساہنوں تیرے کھڈونیاں دی کوئی لوڑ نہیں۔ تُوں اپنی چنگیر چک تے بھج جا ایتھوں۔ ساڈی دھرتی اُتے اشانتی دی فصل ہرگز نہیں اُگ سکدی۔ تُوں چلا جا ایتھوں تے مُڑ کدے ساڈی دھرتی تے اپنے گندے قدم نہ پانویں۔''

ونجارا بڑا حیران تے نِموجھان ہویا۔ اوہنیں اپنی چنگیر چکی تے چُپ چُپیتا زمین تے اُتر آیا۔ زمین تے قدم رکھدے سار ہی اوہنیں سارے کھڈونیں توڑ دِتے۔ اگ وِچ بھسم کر دِتے۔ شاید منگل واسیاں دی سانجھی آواز اوس اندر امن دی جوت جگا گئی سی۔

سُولاں بھرے پینڈے

''مائی ! تیرے مکان چ مولوی آئے سن ؟''

میجر شرما اپنے جواناں نال پنڈ وِچ گھر گھر تلاشی لیند یاں ہو یاں بُڈھی نُوراں توں پُچھ رہیا سی ۔ فوجی مُخبر نے اُوہنوں پکی سُو چنا دِتی سی ۔

''ماں واری جائے میرے پُتر !! آہو ! اوہ آئے سن ۔ بے بے نُوراں نے جواب دِتا ۔

''کِنّے مولوی آئے سن ؟'' ...... میجر شرما نے تفتیش جاری رکھی ۔

''میں صدقے جاواں میرے لال ۔ اوہ چار سن ۔''

''اوہناں کول کیہ کیہ سامان سی ۔''

''اوہناں کول بندوقاں سن ۔ دونواں کول پستولاں وی سن تے اِک دے ہتھ وِچ نِکا جیہا ریڈیو سی ۔ جس نال اوہ کسے نال گل کر رہیا سی ۔'' بے بے نُوراں بولی ۔

''اوہناں دا حُلیہ کیسا سی؟'' میجر شرما نے پُچھیا۔

''اوہناں تہاڈے وانگر شلوار قمیضاں نہیں سن پائی دِیاں۔ اوہ تاں فوجی وردی وِچ سن۔ اوہ لمے قد تے مضبوط سریر والے گھبرو سن۔ اوہناں دے سِراں دے بال لمے اتے مونہہ تے داڑھیاں سن''...... بے بے نُوراں میجر شرما نوں اوہناں دا حُلیہ دس رہی سی...... اوہ ایس بدنصیب پِنڈ دی سبھ توں زیادہ عمر والی بڈھی سی۔ جِتھے دے اسمان اُتے اکثر ایلاں اُڈدیاں رہندیاں نیں۔

''میرے بچیو! تُسیں روٹی کھاؤ گے؟ چاء پِیو گے؟'' بے بے نُوراں نے منجھے اُتے سفید چادر بچھاندیاں ہویاں میجر شرما نوں پُچھیا۔

''نہیں نہیں! اسیں ایتھے چاء پین نہیں آئے۔ پر توں دس، پئی توں اوہناں حرام زادیاں نُوں روٹی کھوائی سی؟'' میجر شرما نے رُعب نال پُچھیا۔

''آہو پُتر! میں اوہناں نُوں روٹی کھوائی سی۔ اوہناں نُوں ڈاہڈی بھُکھ لگی ہوئی سی...... اتے اوہناں میرے کولوں روٹی منگی سی۔ میں اوہناں نُوں روٹی کھوائی۔ پانی پلایا...... اتے فیر اوہ ساہمنے والی پہاڑی ول چلے گئے۔'' بے بے نُوراں نے پیر پنجال ول اشارہ کردیاں ہویاں دسیا۔

پھاگلہ پنڈ دا ایہ علاقہ بڑا پچھڑیا ہویا اے۔ ایتھے اکثر مِلی ٹینٹ آوندے رہندے نیں۔ کیوں جے ایتھوں ہی اِک رستہ پیر پنجال پہاڑی سلسلے ول جاندا اے اتے دوجا رستہ بفلیاز، ڈیرہ گلی، تھنہ منڈی اتے درہال توں ہندیاں ہویاں بُدھل، مہور تے گول نُوں جاندا اے۔ تاں ای ایس سارے علاقے وِچ جھجھاروآں دا اکٹھ رہندا اے۔ جِس کارن پولس اتے فوج اکثر ایس علاقے نُوں گھیرے وِچ لے کے تلاشیاں کردی رہندی اے۔ ایتھے جھجھاروآں نال فوج تے پولس دے مقابلے ہُندے رہندے نیں۔ جِس وِچ دوناں

پاسیوں جانی نقصان ہُندا اے اتے ایس دی لپیٹ وِچ گرائیں وی آوندے رہندے نیں۔ پنڈ والیاں دا جانی تے مالی نقصان ہر دِن ہُندا اے۔ کدی مِلی ٹینٹاں دے ہتھوں اتے کدے فوج تے پولس دے ہتھوں۔ ایتھے لوکی ڈاڈھی مُصیبت دا شکار نیں۔ چکی دے دو پاٹاں وِچ پس رہے نیں۔ ایہ لوک اپنے نال ہوئیاں زیادتیاں دی شکائتاں ایڈمنسٹریشن نال وی کردے نیں۔ پر اِنج لگدا اے پئی اُگرواد نے سبھناں نُوں بے بس کر دِتا اے کیوں جے سپّاں اگے کِسے دا دیوا نہیں بلدا۔

''مائی! تُوں اوہناں نُوں روٹی کیوں کھوائی۔ تینوں پتہ نہیں پئی اوہ ساڈے ویری نیں۔ اوہ دشمن ملک چوں ٹریننگ لے کے آئے نیں اتے ایتھے تباہی مچاندے نیں۔ معصوم تے بے گناہ لوکاں نُوں ماردے نیں۔ اتے تُسیں اوہناں نُوں روٹی کھواندے او۔ سون لئی جگہ دیندے او۔ تہانوں نہیں پتہ پئی اُگروادیاں نوں پناہ دینی تے روٹی کھوانی بڑا سخت جرم اے۔ جیدی سزا موت وی ہوسکدی اے۔''

''موت تاں پُترا سبھناں نُوں آونی ایں۔ اج جاں کل، اگے جاں پچھے سبھناں نے جانا اے، اپنے حقیقی مالک کول۔ جیہڑا ساریاں دا حساب لے گا۔ ایہ دھرتی رب سچے دی اے۔ اوہی ایس دا مالک اے۔ ساڈا تہاڈا کُجھ نہیں۔ سجن دشمن دا فیصلہ ربّ دی ذات کرسی ...... پر میرے لال، میرے جگر دے ٹکڑے! توں ایہہ کیہو جیہاں گلاں کر رہیاں۔ پئی روٹی کیوں کھوائی ...... سُن میری جان۔ اِہ کیویں ہوسکدا اے پئی کوئی میرے گھر بھکھا پیاسا آئے اتے میں اوہنوں روٹی نہ کھوانواں۔ ایہ تاں ساڈے مذہب دے خلاف اے۔ ساڈی پرمپرا دے خلاف اے۔ اسیں گرائیں لوک مسافراں نُوں روٹی کھوانی ثواب

سمجھدے آں۔ اوہناں نُوں رات گذارن لئی تھاردینی نیکی مندے آں۔ اِہ پرمپرا ساڈے علاقے وِچ صدیاں توں چل رہی اے۔ مولویاں اتے تہاڈے آون توں وی پہلوں دی۔ اِہ رہتل بہتل اساں اپنے پُرکھاں توں سِکھی اے،...... کیہ تہاڈے علاقے وِچ اجیہا رواج نہیں؟ کیہ اوتھے لوکی گھر آئے مسافراں نُوں بغیر کُجھ کھوائے پلائے کڈھ دیندے نیں۔'' بے بے نُوراں میجر شرما توں پُچھ رہی سی۔

''تُسیں کھلوتے کیوں او؟ بہہ کیوں نہیں جاندے۔ ایہ منجھا میں تہاڈے لئی بچھایا اے۔ میں تہانوں چاہ پلائے بغیر ہرگز نہیں جان دیاں گی میرے بچیو۔ میرا ربّ میتھوں ناراض ہو جاسی۔ تُسیں وی تاں میرے پُتر نصیرے ورگے ہو۔ جیہڑا اجکل مزدوری کرن پنجاب گیا ہویا اے......''

بے بے نُوراں نے چاہ بنانی شروع کیتی تے نال ہی میجر شرما نُوں پُچھن لگی۔

''میں واری جانواں میرے بچیا! تُوں مینوں دس خاں پئی مولویاں نال تہاڈی دشمنی کیہ اے۔ اوہ وی جد آوندے نیں تاں تہاڈے وانگر ہی میتھوں پُچھدے نیں، مائی! ایتھے کھتری تاں نہیں آئے...... شاید پُتر! اوہ تہانوں کھتری کہندے نیں۔ اوہ تہانوں نفرت کیوں کردے نیں۔ اتے تُسیں وی اوہناں دی جان دے پیاسے بنے ہوئے او۔ تہاڈا آپسی جھگڑا کیہ اے میرے لعل۔ تُوں مینوں دس۔ میں تہاڈی آپس وِچ صُلاہ کرادیاں گی۔ تاں جو تُسیں اِک دُوجے نال امن تے دوستی نال رہ سکو۔ اتے اِک دوجے دی جان دے دشمن نہ بنو۔''

''مائی! اوہ ساڈے ویری نیں۔ اوہ ساڈے کیمپاں اُتے حملے کردے

نیں۔ لوکاں دا قتل کردے نیں۔ اسیں اونہاں نُوں ختم کر کے ہی دم لانواں گے۔'' ...... میجر شرما نے کہیا۔

''...... نہ میرے لعل نہ! اِنج نہیں کہندے۔ بھلا آدم دی نسل نُوں وی کوئی ختم کرسکیا اے۔ اسیں روز، کِنے ہی پشو تے بھِڈاں بکرے کٹدے ہاں تے کھاندے ہاں۔ کِیہ بھلا اوہناں دی نسل ختم ہوئی۔ بندہ کیتھوں جمیا نسلاں ختم کرن والا ...... اِہ سبھ ربّ سچے دے ہتھ وِچ اے۔ جان لینی تے دینی اوہدے اِختیار وِچ اے۔ اِہ قرآن وِچ لِکھیا اے ...... پُتر! لڑائی جھگڑے تے فسادنال کُجھ حاصل نہیں ہُندا۔ لڑائی تباہی داناں اے۔ فساددھرتی نُوں اُجاڑ بنا دیندا اے۔ مانواں دی گود اُجڑ جاندی اے پر پیار تے محبت نال دھرتی سہاگن ہُندی اے۔ امن دِیاں سیراں نال زمین وِچ ہریالی تے خوش حالی آوندی اے۔ ایس لئی توں مینوں دس خاں پئی تہاڈی دشمنی کِیہ اے۔ میں تہاڈا فیصلہ کرا دیاں گی۔ اتے جے میں نہ کرا سکی تاں فیر تہاڈا معاملہ علاقے دے چوہدری کھٹانے کول لے کے جانواں گی۔ اوہ ساڈے علاقے دا سبھ توں وڈا چوہدری اے۔ بڑا نیک اتے عقلمند۔ اوہنیں دوج وی کیتے نیں۔ اسیں سارے اوہدے فیصلے نُوں منّدے ہاں۔ تُسیں وی سارے میرے نال چوہدری کول چلو۔ اوہ تہاڈا فیصلہ کرا دے گا ...... پُتر! آپو'چ نہ لڑو۔ اِک دوجے دے پِچھے پِچھے انہاں جنگلاں وِچ اپنی جوانی برباد نہ کرو۔'' بے بے نُوراں فوجیاں نُوں سمجھا رہی سی۔ اتے چاہ دے کپ اوہناں دے ہتھاں وِچ تھما رہی سی۔ ...... میجر شرما بے بے نُوراں دِیاں گلاں سُن کے ہسیا۔ اوہنیں چاہ پیتی اتے اپنی نفری لے کے دوجے پِنڈ ول چلا گیا۔

درد وِچھوڑے دا حال

سلوتری پنڈ دی میت توں اعلان ہو رہیا سی۔ ''ڈاڈھے دُکھ نال ساریاں نوں مطلع کیتا جاندا اے پئی قاسم منہاس اج راتیں اللہ نوں پیارا ہو گیا اے۔ اُہ اپنے گھر سُتا پیا سی کہ سرحد پار توں ہون والی فائرنگ وِچ اِک گولہ اُوہدے مکان دے اندر ڈِگیا۔ گولہ پھٹن نال قاسم منہاس موقعے تے ہی دم توڑ گیا۔ رب دا شکر اے پئی اُہدی تیوس تے بچے بچ گئے نیں۔ کیوں جے اُہ گواہنڈ وِچ سوم ناتھ دے گھر ویاہ دے گیت گاؤن گئے ہوئے سن۔ نماز جنازہ دِن ڈھلے چار وجے پڑھی جائے گی۔''

سلوتری...... پونچھ راولپنڈی سڑک تے ساڈا آخری پِنڈ اے۔ اجکل اِہ سڑک فوجی چوکی اُتے ختم ہو جاندی اے۔ پِنڈ دے بالکل سامنے اتے سرحدوں پار تیتری نوٹ دا پِنڈ اے...... اتے وچکار...... پونچھ دریا۔ ایس دریا نوں اسی نومین لینڈ وی کہہ سکنے آں۔ سرحد دے دوواں پاسے فوجیاں ولوں گولہ

باری کرنا روز دا کسب اے۔ فائرنگ ...... تے جوابی فائرنگ، اپنی فوجی طاقت دا احساس دلان لئی، جواناں نوں چُست تے دُرست رکھن لئی اتے ویری نوں سبق سِکھان لئی بہت ضروری سمجھی جاندی اے۔ ایس فوجی طاقت دے نشے وِچ نہتی زمین جھلس جاندی اے۔ فیر جھلسی ہوئی زمین وچوں موت اُگدی اے۔ وحشت پھیلدی اے۔ معصوم لوکاں دیاں جاناں جاندیاں نیں۔ پر اینی قیمت تاں چکانی ہی پیندی اے...... سرحداں دی حفاظت تے ملکاں دی سلامتی لئی۔

میت تُوں دُکھ سنیہا سُندیاں ہی لوکیں قاسم منہاس دے گھر اُپڑن لگے۔ بچّے، مرد، سوانیاں، یار، بیلی، رِشتے دار، جھلاس، درہ، کسبلاڑی تے دوجے پِنڈاں توں جنازے وِچ شامل ہون، میت نوں موڈھا دین، قبر اُتے مٹی پاؤن اتے سوگوار خاندان دا غم ونڈان لئی آون لگے۔

اِہو جہے واقعے ایتھے روز ہی ہوندے نیں۔ ایتھے لوکیں اجہے ڈونگھے صدمے برداشت کرن دے عادی نیں۔ حالے کجھ چِر پہلاں گو بند رام دے گھر اُتے مارٹر دا گولہ پیا سی، جس نال اُہدی ماتا دی وفات ہوگئی سی۔ دو منجھاں تے اِک گاں دی موت دا نوالہ بن گئی سی۔ پیلیاں وِچ کم کر رہے سُنیل نوں وی تاں دریا پاروں آون والی گولی نگل گئی سی۔ اپنیاں دا ماتم کرنا اتے اکھاں دے ٹویاں وچوں اتھرو ڈولھنا ایتھے دا چلن اے۔ خوبصورت حیاتی اُتے کوجھے تے منحوس رنگ ڈُھلن تے وی لوکیں ایتھے بھڑکدے نہیں۔ اپنے سکیاں دِیاں لاشاں دیکھ کے اِہ لوک جذباتی نہیں ہوندے۔ ایتھے ''دل چنگا تے کٹورے وِچ گنگا'' والی گل اے۔ تاہیوں اُوں اِہ اِک دوجے تے اوکھے نہیں ہندے۔ حالانکہ انسانیت ایتھے قربان ہوندی رہندی اے۔ پر فیر وی اِہ لوک اپنے بھائی چارے نوں قائم رکھن لئی تُٹی نُوں گنڈھدے رہندے نیں۔ کیوں جے اِہ جان دے نیں

پئی دُدھ تے بُدھ وگڑ دیاں پڑنہیں لگدا۔ اِہناں لوکاں دا اِک عجیب ماتمی سماج اے، جتھے ہاسیاں تے گڑاکیاں دا کوئی رواج نہیں۔ ایس لئی کہ اِہ جان دے نیں پئی اِنج ہی روز دریاؤں پار وی تاں ہوندا اے۔ ایدھروں گولے اوتھے وی سٹے جاندے نیں۔ کچے پکے کوٹھے اوتھے وی ڈھیندے نیں۔ معصوم لوکیں اوتھے وی مردے نیں۔ ماتم اوتھے وی کیتا جاندا اے۔ ...... ماتمی چیکاں دوواں پاسے سانجھیاں نیں۔ اتھرو واں دے ہڑھ وِچ دِلاں دے جذبات دوواں پاسے ڈُبدے تے تردے رہندے نیں۔ اِہ لوک سُکے زرد پتر نیں، جیہڑے سرحد دے دوواں پاسے بکھرے پئے نیں۔ اپنیاں اپنیاں سریاں دا بھار چکی ...... اِہناں دے دلاں دیاں دھڑکناں دی داستان کوئی نہیں لِکھدا۔ اِہناں تے ہون والے ظلم، بے انصافی تے نموشی دی کہانی کوئی نہیں سُناندا۔

ہن قبر کڈھن، کفن سین تے غسل دین دا پر بندھ ہون لگا اے۔ یار بیلی قاسم منہاس دیاں وڈیائیاں دس رہے نیں۔ پنڈ دی ترقی لئی اتے غریب لوکائی نوں لُچیاں کولوں بچان لئی اُہدی سیوا نوں سلاہیا جا رہیا اے۔ سلوتری وچ تعین فوجی بٹالین دے کمانڈر کرنل جارج، میجر رفیقی تے کیپٹن چکرورتی وی آپہنچے نیں۔ جنازے وِچ بھاگ لیں لئی اتے دُکھی پریوار نال ہمدردی جتان لئی۔ سوانیاں رو رو کے بین کر رہیاں نیں۔ اُہناں لوکاں نوں وی چیتے کیتا جا رہیا اے۔ جیہڑے بارُود دی زد وِچ آ کے اپنے سکے سمبندھیاں نوں درد وچھوڑے دا روگ لا گئے نیں۔ پر رون دِیاں واجاں کِتے دُور توں وی آ رہیاں نیں۔

''اینی دُور توں اِہ رون دِیاں واجاں کتھوں آ رہیاں نیں۔'' میجر رفیقی نے جنازے وِچ شامل ہون آئے اِک پینڈو نوں پُچھیا۔ ''سر! اِہ واجاں دریاؤں پار والے پنڈ تیتری نوٹ وچوں آ رہیاں نیں۔ شاید اوتھے وی کسے

دی موت ہوئی اے۔ ہوسکدا اے پئی کوئی بدنصیب ایدھروں چلن والی گولی دا
نشانہ بنیا ہووے''...... ''آہو امرناتھا! توں ٹھیک کہناں ایں۔ بندوقاں تے
توپاں وچوں نکلن والا بارُود کسے نوں بخشدا تھوڑی اے۔'' جھلاس دے
بُڈھے سرپنچ لیش پال نے کہیا۔ ''پنڈت جی! تسیں سچ کہندے او۔ ملک وکھ وکھ
ہون بھاویں زبان وکھری وکھری ہووے پر ہسن تے رون، گاؤن تے وین
کرن دیاں واجاں ساری لوکائی وچ اِکو جہیاں ہوندیاں نیں۔ اِہ انسان دا
فطری عمل اے، اِہ واجاں یہودی تے عیسائی نہیں ہوندیاں اتے نہ ہی اِہ واجاں
ہندو تے مسلمان ہوندیاں نیں۔'' چودھری فیروز دین بول رہیا سی۔ ......
سیاست دی لُچی رن ساڈے لیڈراں نوں پتیاونی نہیں آوندی۔ تاں اُوں
سیاست دا اِک دمن چکر چل رہیا اے۔ کدے اگ بھڑکائی جاندی اے تے
کدے بجھائی جاندی اے۔ گولے بارُود دی کھیڈ دوواں پاسیوں کھیڈی
جارہی ہے۔ اِہناں نوں کون مت دیوے پئی بارُود دا کوئی دھرم نہیں ہوندا۔
ٹینک تے توپاں کسے عقیدے نال جُڑیاں نہیں ہوندیاں۔ اِہ ساڈے کول ہوون
یاں اُہناں کول، اِہناں دا کم تباہی مچانا اے۔ دھرتی نوں بانجھ بنانا اے۔
موت تے بربادی پھیلانا اے۔ گولی اپنی ہووے یاں پرائی ...... اِہ حیاتی دا
شکار کردی اے۔ سُہاگ اُجاڑدی اے۔ یتیم بناؤندی اے۔ ماواں دی گود سُنی
کردی اے۔ چندرا گواہنڈ تے لائی لگ خصم دوویں بھیڑے ہوندے نیں۔ اِہ
رب کسے نوں نہ دیوے۔ اِہ سہاگناں نوں ابھاگناں دے لیڑے پواندے
نیں۔ اِہناں کارن ہی اِہ دھرتی دوزخ بنی ہوئی اے، جنہوں کدے ''فردوس بر
روئے زمین'' کہندے ہوندے سن''۔
کفن سیتا گیا اے۔ میت نوں غسل دِتا جارہیا اے۔ گورکن نے قبر کڈھ

لئی اے، جنازہ چکن دا ویلا نیڑے آرہیا اے۔ بچے بڑی حیرانی نال اِہ منظر دیکھ رہے نیں ...... بچے، پئی جہناں دا بچپن تے بھولا پن ...... ڈرتے دہشت گردی وِچ گواچ گیا اے ...... اِہ بچے ...... جیہڑے کدے کھڈونیاں نال نہیں کھیڈے ...... اِہ بچے جہناں کدے، کھڈونے دیکھے ہی نہیں نیں۔ ہاں! پستولاں تے بندوقاں دیکھیاں نیں۔ ہتھ گولے دیکھے نیں۔ پئی جہناں نوں کھیتاں وِچ پئے ویکھ کے اے معصوم بچے، کھڈ و سمجھ کے چک لیندے نیں تے اِہناں نال کھیڈن لگ پیندے نیں ...... تے جہناں دے پھٹن نال اِہناں بالاں دے پرخچے اُڈ جاندے نیں ...... اتے کئی تاں ساری عمر لئی اپاہج ہو جاندے نیں۔ اِہ لوک شکاں دی دُھند وِچ کنبدے رہندے نیں۔ ڈرتے چنتا وِچ جیوندے نیں۔ اِہناں دے جیون دا سچ راج نیتی دی صلیب اُتے قربان ہوندا رہندا اے۔

چار وج رہے نیں۔ جنازہ چلن نوں تیار اے۔ لوکی کلمہ شہادت پڑھ رہے نیں۔ دوست تے سمبندھی قاسم منہاس دے تابوت نوں موڈھا دین لئی تیار نیں۔ جنازے دا جلوس چلن لگا اے۔ قاسم منہاس نوں اُہدی آخری آرام گاہ تیکر لے جان لئی، قبر وِچ دفنان لئی۔

دریاؤں پارتوں ہُن رون دیاں چیکاں صاف سُنیندیاں نیں۔ سوانیاں اوتھے وی وین کر رہیاں نیں۔ رون دیاں اِہناں واجاں وِچ ...... اِک موٹی تے بھاری آواز اوتھے دی مسیت دے لاؤڈ سپیکرتوں اُبھر رہی اے۔ ''پنڈ والیو! بڑے دُکھی من نال تہانوں اطلاع دِتی جاندی اے پئی میرا انکا بھراہ قاسم منہاس ...... ساڈے جدّی پنڈ سلوتری وِچ انتقال کر گیا اے۔ اُہدی غائبانہ نمازِ جنازہ تر کالیں چھ وجے وڈی مسیت تیتری ٹوٹ وِچ پڑھی جائے گی۔

مرحوم دی رُوح دے ثواب لئی ساریاں اگے عرض گذاری اے پئی غائبانہ نمازِ جنازہ وَچ شامل ہو کے ثواب کماؤ اتے دُکھ دی ایس گھڑی وِچ ساڈا غم ونڈاؤ۔

رب ساڈے ساریاں تے رحم کرے اتے سانوں اپنی حفاظت وِچ رکھے۔ مولا سانوں ساریاں نوں امن تے سُکھ نال جیین دی توفیق عطا کرے۔ آمین۔''

جنازے دا جلوس قبرستان پہنچ چکیا اے۔ قاسم منہاس دی میت قبر وِچ اُتاری جا چکی اے۔ امام صاحب مرحوم دی مغضرت اتے سوگواراں نوں اِہ صدمہ برداشت کرن دی ہمت لئی دُعا منگ رہے نیں .... دُعا ....، ہوا، پانی تے مٹی وِچ جذب ہو رہی اے۔ پئی جہناں دی کوئی سرحد نہیں ہوندی۔

من تن درداوّلے

''ساہڈا کشمیر سنگٹھن'' ولوں اِک وڈا جلسہ اِندرا بھون وِکھے چل رہیا سی۔ جیدے چ کشمیرتوں ہجرت کر کے آئے اقلیتی فرقے دے ہزاراں کشمیری شرکت کر رہے سن۔ آتنک واددے خلاف اتے کشمیرنوں بھارت نالوں وکھ کرن والیاں طاقتاں دِیاں سازشاں نُوں ہر قیمت تے ناکام بناؤن لئی دُھواں دھار تقریراں ہو رہیاں سن۔ پنڈت گاش لعل کول دی تقریر سبھ توں ودھ جوشیلی سی۔ اوہ کہیہ رہیا سی۔

''اسیں کشمیر دے اصلی وارث آں۔ کشپ رِشی تے للّ دیدّ دا کشمیر ساڈا اے۔ کلہن دی راج ترنگنی پڑھ کے ویکھ لو۔ تہانوں پتہ چلے گا پئی رِشی مُنیاں دی ایس دھرتی اُتے ہزاراں ورھیاں توں ساڈا راج رہیا اے۔ کشمیر بھارت دا اُٹوٹ انگ اے۔ جہیڑے اِہ گل نہیں مندے، اوہ کشمیر چھڈ کے اوس دیش وِچ چلے جان جیتھوں اوہناں نُوں آتنک واد پھیلان لئی پیسہ تے ہتھیار

مِلدے نیں۔ گاش لعل کول کشمیر بارے سرکاری نیتی دی وی سخت مخالفت کر رہیا سی۔

"کشمیر بارے سرکار دی کوئی سپشٹ پالیسی نہیں اے۔ ایتھے مکّر چکر دی کہانی ...... ادھا تیل تے ادھا پانی والی گل اے۔ سرکار کدے کشمیر نُوں بھارت دا اٹوٹ انگ کہندی اے اتے کدی اِک حل ہون والا مسئلہ درساندی اے۔ کدے اُگرواد نُوں جڑوں اُکھاڑن دی گل کردی اے اتے کدے مِلی ٹنتاں نال گل کتھ کرن دا اعلان۔ اِنج پچھلی ادھی صدی توں ہو رہیا اے، پر نہ تے ہیر مُکی اے نہ سرنگی ٹُٹی اے۔ کشمیر بارے ساڈے لیڈر چھڑیاں یاویاں ماردے نیں۔ جیویں انھے کُتے ہواں نُوں بھونکن۔"

اوہنیں کشمیری وکھوادی لیڈراں تے اُگروادیاں نُوں رج کے گاہلاں کڈھیاں تے منگ کیتی پئی کشمیر وِچ اوہناں نُوں وکھرا ہوم لینڈ دِتا جائے ...... پنڈت گاش لعل کول دا بھاشن سُن کے لوکاں وِچ اِک نواں جوش تے ولولہ آ گیا...... تاڑیاں دی گُونج وِچ گاش لعل کول نے اپنی تقریر ختم کیتی اے۔

جلسہ مُکن مگروں تعریفاں دے بوہت سارے شبد دِل دی بُگنی وِچ پا کے اوہ اپنے رہائشی کیمپ ول ٹُر پیا...... رگھوناتھ بازار وِچ اوہنیں اِک بڈھا کشمیری ویکھیا۔ جِس نے پھرن پایا ہویا سی۔ اوہ سر تے چِٹّی پگ اتے موڈھے اُتے پشمینے دا شال لٹکائی چل رہیا سی ...... گاش لعل کول اچن چیت اوس ول ودھیا تے بے ساختہ اوہنوں گلوکڑی پالئی ...... اتے کہن لگا:

"بندگی! جناب بندگی۔ خواجہ صاحب کہیہ حال اے تہاڈا۔ تُسیں ٹھیک ہو؟ تہاڈے بچے راضی خوشی نیں؟"

"آہو پنڈت جی! سبھ ٹھیک نیں۔ ربّ دا شکر اے پئی ہُن تیکر جی

ریہاں ۔ تُسیں دسو پنڈت جی ! ایتھے سبھ کُشل منگل اے ۔ تہاڈی صحت کیسی اے ۔ تہاڈے بچے وی راضی خوشی نیں ؟'' ...... بُڈھے نے گاش لعل کول نُوں پُچھیا ۔

آہو بزُرگو! بھگوتی دی کرپا تے دستگیر صاحب دی دُعا نواں نال اسیں ایتھے راضی خوشی ہاں ۔ پر تُسیں دسو بابا جی ! کشمیر وِچ ہُن سبھ ٹھیک اے ۔ اوتھے دے حالات ہُن ٹھیک نیں ۔ ہُن تاں اوتھے کوئی مُخبری نہیں کردا ؟ کیہہ لوکی ساہنوں یاد کردے نیں ۔'' گاش لعل کول پچھ رہیا سی ۔

'' ...... اسیں اِک پل لئی وی تہانوں نہیں بھُلے پنڈت جی ۔ بھلا اسیں تہانوں کِنج بھُل سکنیں آں ۔ اسیں صدیاں توں اکٹھے رہے آں ۔ بھائیاں وانگر ۔ امن شانتی نال ، پیار محبت نال ...... ساڈا خون اِک اے ۔ ساڈی نسل اِک اے ۔ ساڈی بھاشا تے سبھیتا اِک اے ۔ ساہڈے گیت سانجھے نیں ۔ ساہڈے سنت فقیر سانجھے نیں ۔ ساہڈے دکھُ تے خوشیاں سانجھیاں نیں ۔ اسیں تہانوں کِنج بھُلھ سکنیں آں ۔ ساڈا وجُود تہاڈے بغیر ادھُورا اے ۔ باقی پنڈت جی ! اوتھے کُجھ وی ٹھیک نہیں ۔ کون مُخبر اے تے کون مُجاہد ، کون دیش دھروئی اے تے کون دیش بھگت ، کون سرکاری اے تے کون جہادی ، کُجھ پتا نہیں چلدا ۔ اوتھے ہر کوئی اپنی چھاہ نوں مِٹھا کہندا اے ۔ کھٹّی تاں اوتھے دی لوکائی اے ۔ وڈیاں طاقتاں پینجیاں پا کے لُچ سیک رہیاں نیں ۔ اِنج سمجھو پئی رنڈی دے گھر منڈی لگی ہوئی اے ...... حالات اُنج ہی نیں جہیڑے سولاں ورہے پہلاں سن ۔ اگ تے لہو دا ننگا ناچ جاری اے ۔ بربریت دا راج اے ۔ لوکی ڈاہڈے تنگ نیں ۔ آری نوں اِک پاسے دندے ہُندے نیں پر ساںوں مارن والی آریاں دے دو پاسے دندے نیں ۔ سارا کشمیر سڑھ رہیا اے ۔ ہر پاسے تباہی اے ۔ پنڈت جی ! ربّ ساہڈے لیکھاں دے لیڑے کسے نُوں نہ پوائے ۔ ساہڈے تاں ، اُجڑے باغاں

دے، گالڑھ پٹواری بنے ہویے نیں'' ...... بڈھا بڑی مایوسی نال دس رہیا سی۔

''بھگوتی تہاڈے تے رحم کرے۔ سُند رِیشی کشمیر وِچ امن قائم کرے اتے اسیں مُڑ سارے اکٹھے رہ سکیئے۔ گاش لعل کول نے کہیا۔

''اسیں وی دنیں راتیں ایہو دُعانواں منگدے ہاں۔ پر پنڈت جی! بُرا نہ منائیو...... میں تہانوں پچھانیاں نہیں۔ شاید بڑھاپے کارن میری یادداشت ساتھ نہیں دے رہی اے...... تہاڈا ناں کیہہ اے؟ اتے کشمیر وِچ تُسیں کتھے دے رہن والے او...... بڈھے کشمیری نے بڑے خلوص نال پنڈت گاش لعل نوں پُچھیا۔

''...... خواجہ صاحب! بھلا میں وی تہانوں کتھے پچھانیاں اے۔ میں تاں تہانوں بالکل نہیں جاندا...... تہانوں کشمیری جُثے وِچ ویکھ کے میں اپنے جذبات تے قابو نہیں رکھ سکیا اتے بے اختیار تہانوں گلوکڑی پالئی۔ تہانوں گلے لاکے میرے دِل نُوں ٹھنڈک جہی پے گئی۔ مینوں لگیا پئی تہانوں گلوکڑی پاکے جیویں میں کشمیر نُوں گلے لالیا ہویے...... تے پنڈت گاش لعل کول نے اِک واری فیر بُڈھے نُوں گھُٹ کے جپھی پالئی۔ اتے بھاوکتاوس ہو دونواں دِیاں اکھاں چوں جہلم ڈُلھ پیا......۔

ضمیر دی موت

''جناب! میرے نال جنے دی عارضی ایس پی او لگے سن، اُہ سبھے خصوصی پولیس اہلکار تُساں پکے سپاہی بنوا دتے۔ کئی سپاہیاں نوں آپ جی نے اسپیشل گریڈ کانسٹیبل تے کانسٹیبلاں نوں ہیڈ کانسٹیبل بنوا دِتا۔ تہاڈی سفارش تے کجھ سب انسپکٹر، انسپکٹر پولیس بن گئے۔ صرف میں رہ گیا۔'' حضور! مینوں وی کانسٹیبل بنوا دیو۔ سارے آپ جی دے گُن گاوندے نیں۔ پولیس لائن وِچ سبھے تہاڈی جے جے کار کردے نیں۔ کرپا کر کے مینوں وی پکا سپاہی بنوا دیو۔ میرے بارے پولیس دے ڈائریکٹر جنرل صاحب نوں سفارش کر دیو۔ میں آپ جی دا اِہ احسان عمر بھر نہیں بھلاں گا۔'' ایس پی او اقبال اپنے سینئر سپر نٹنڈنٹ پولیس اگے گڑگڑا رہیا سی۔

دہشت گردی نوں جڑ توں اُکھاڑن لئی جتھے فوج، پیرا ملٹری فورس اتے پولس بڑی دلیری نال دہشت گردی دے خلاف لڑ رہی سی، اوتھے سرکار نے

ہتھیار سُٹن اتے قومی دھارے وِچ شامل ہون والے سابقہ مِلی ٹینٹاں (Militants) اتے بے کار نوجواناں نوں وی عارضی طور تے بھرتی کیتا ہویا سی۔ تاں جے آئی .ایس .آئی اتے دہشت گرداں دی سازش نوں ناکام بنایا جاسکے۔ فوج اتے پولس دے جواناں نوں دہشت گرداں نوں مارن اتے بہادری دے کارنامے کرن اُتے تمغے ملدے۔ ترقی دِتی جاندی تے نقد انعام وی مِلدا۔ اتے عارضی بھرتی کیتے گئے ایس. پی .او پکے سپاہی بنادِتے جاندے۔

''اقبال جد دا توں بھرتی ہویا ایں۔ توں کوئی دلیری دا کارنامہ نہیں دسیا، تے نہ ہی تیرے ہتھوں اج تیکر کوئی مِلی ٹینٹ مریا اے۔ فیر میں تیری سفارش کِنج کرسکناں۔ پہلوں کسے دہشت گردنوں ماریا زندہ پکڑ لیا۔ فیر اپنے لئی کُجھ منگیں۔'' ایس ایس پی صاحب نے اقبال نوں سمجھایا۔ ''حضور! مائی باپ! میں وی تاں ہر کاروائی وِچ نال نال رہیاں۔ جتھے وی آپ نے بھیجیا، میں خوشی نال گیا۔ کدے آپ جی دی حکم عدولی نہیں کیتی۔ ایکشن وِچ حصّہ لیا۔ اِہ میری بدقسمتی سی پئی میرے ہتھوں اج تیکر کوئی ملی ٹینٹ نہیں سی مریا۔ پر سرکار! پرسُوں ساڈی پولس دی ٹکڑی نُور گلی وِچ گشت لگا رہی سی۔ میں اِک دہشت گرد نُوں جنگل وِچ لکیا ہویا ویکھیا۔ میرے للکارنے تے اُہنے اپنی بندوق نال گولیاں چلانیاں شروع کردتیاں۔ اتے دو ہتھ گولے سُٹے۔ میں کیوں جو پوزیشن لے رکھی سی ایس لئی اُہ مینوں کوئی نقصان نہیں پُچا سکیا۔ جدکہ میں اُہدے اُتے نشانہ بنھ کے گولی چلائی، اَتے اُہ ڈھیر ہوگیا۔ اوس سالے نوں میں چِٹکھا دتا سی۔''

''اُہدی بندوق کتھے اے اتے لاش ......؟'' ایس ایس پی صاحب نے پچھیا۔ ''جناب! بندوق تاں شاید اُہدے ساتھی لے گئے نیں پر اُہ لاش اوتھے ہی چھڈ گئے۔''

''اقبال! تیری کہانی وِچ کوئی دم نہیں لگدا۔ تیری گل دا یقین کنج کیتا جائے۔ تیرے کول کوئی ثبوت اے پئی اوس دہشت گردنوں توں ہی ماریا اے؟'' ایس ایس پی صاحب نے پچھیا۔

''ہاں جناب! ہاں! میرے کول پکا ثبوت اے۔ میں اج ثبوت نال تہاڈے کول آیاواں۔''

...... اتے فیر...... اُہ کمرے وچوں باہر گیا اتے اردلی کول رکھیا ہویا اپنا تھیلا لے کے ایس ایس پی صاحب دے کمرے اندر آ گیا۔ اُہنے تھیلے دا مونہہ کھولیا۔...... اتے اوس وچوں اِک کٹیا ہویا انسانی سِر باہر کڈھیا...... تے ایس ایس پی صاحب دی میز اُتے بڑے فخر نال رکھ دتا اتے بولیا'' اِہ لؤ ثبوت میری سرکار! ہُن تاں تہانوں یقین آ گیا ہووے گا کہ میں وی مِلی ٹینٹ نوں مار سکناں واں۔''

اتے...... اتے ایس ایس پی صاحب اپنی میز اُتے کٹے ہوئے انسانی سِر نوں ویکھ کے سکتے وِچ آ گئے۔

معاوضا

رَوْلے وِچ مرن والیاں دے پریواراں نُوں سرکار نے پنجاہ ہزار روپیے معاوضا دین دا اعلان کیتا......مرن والیاں وِچ چوہدری مقبول حسین دا جوان پُتر ڈاکٹر اصغر علی وی سی...... پئی جیدے نال ویاہ کران دا معاوضا چوہدری صاحب......کوٹھی، کار تے پنج لکھ روپیے نقد منگدے ہُندے سن۔

دُشمنی

مینوں پھُلاں دی وادی وِچ پجُن دی بڑی تاہنگھ سی۔ پینڈا ابڑا اوکھا سی۔ میں خوبصورت وادی وِچ چھیتی توں چھیتی پہونچن لئی اوکھے راہ نوں پھلانگ رہیا ساں۔ منزل جد تھوڑی دُور رہ گئی اتے وادی بالکل ساہمنے دِسن لگی تاں مینوں اِک ہور مسافر راہ وِچ سُتا پیا ملیا۔ میں اوہنوں جگایا تے اپنے نال چلن دی دعوت دِتی تاں جو خوبصورتی دا آنند سانجھیاں ہو کے مانئیے۔ پر اوہ میرا راہ روک کے بہہ گیا تے کہن لگا۔

''پھُلاں دی وادی تے صِرف میرا حق اے۔ اوتھے ہور کوئی نہیں جاسکدا۔'' میں اوہنوں چھنڈ کے پراں ماریا تے اپنی منزل ول فیر ودھن لگا۔ کُجھ ہی قدم چلیا ساں کہ میرے پیر وِچ اِک کنڈا اچُبیا۔ میں پیڑ نال بے حال ہو گیا۔ اوہ میرے کول آ کے خُوب ہسیا۔ گڑا کے مارن لگا تے کہن لگا ''تیری راہ وِچ کنڈے میں وِچھائے نیں۔ توں میتھوں اگے نہیں جاسکدا۔ خوبصورت وادی میری اے۔'' تے اوہ میتھوں اگے لنگھ گیا۔ مینوں بوہت غصہ آیا تے میں بدلہ

لین دا فیصلہ کرلیا۔ میں اپنے پیر وِچوں کنڈا کڈھیا تے دوڑدا دوڑدا اوس توں بوہت اگے لنگھ گیا۔ فیر میں وی اوس دے رستے وِچ کنڈے وِچھا دِتے۔ اوس دے پیر وِچ وی کنڈا اچُبیا۔ اِنج چوکھے چِر تک چلدا رہیا۔ اسیں دونویں پھلاں دی وادی وِچ نہیں پہونچ سکے کیوں جے ساہڈی زندگی دے پیر کنڈیاں نال چھلنی ہو چکے سن۔

قیامت

ست پیالے مٹی دے..... وکھ وکھ رنگاں 'چ ڈُبّے ..... سوہنے پھُل بُوٹیاں نال سجے ..... اوہدی بخشی ہوئی خیرات .....

تے میں بھکھا، تراہیا..... صدیاں دا..... اِک رنگ دا ٹھُوٹھا لئی ..... خالم خالی ..... کلم کلا ..... کِسے مینوں خیر نئیں پائی ..... کِسے میرا رنگ نہیں ویکھیا ..... میں ..... سُنم سان جنگلاں دا راہی ..... گُمنام وادیاں 'چ بھٹکدا رہیا..... نسل در نسل ..... اِک صدی توں دُوجی صدی تک .....

فیر اِک مست ہُلارا..... ست پیالے مٹی دے..... وکھ وکھ رنگاں 'چ ڈُبّے ..... سوہنے پھُل بُوٹیاں نال سجے..... ٹُٹ گئے تے ٹھُوٹھا بھروچ گیا..... اِک رنگ دا..... صدیاں دی بھکھ مِٹ گئی۔ اتے میں ..... اِک ساگر بن گیا۔ اوس دِن توں اوہنیں گلے 'چ اِک پھٹی لٹکالئی، جِس تے لِکھیا سی ..... ''قیامت آ گئی اے۔''

بھید بھُلیکھے

اج دِیاں اخباراں دی سُرخی کل میں آپ اپنی اکھوں ویکھی سی۔ کل ......میریاں اکھاں ساہمنے اِک لاش دا قتل ہویا سی۔ لاش ...... جیہڑی اِک بوہت وڈے سماگم 'چ بھاشن دے کے آ رہی سی۔ بھاشن ...... مُلک دی سلامتی اتے قومی ایکتا جہے مسلیاں اُتے ...... دہشت گردی کارن پھیلی تباہی بارے۔ تقریر بڑی دِل کھچویں سی۔ لفظاں دی جادُوگری نے تقریر سُنن والیاں نُوں بنھ کے رکھ دِتا سی۔ چمچیاں نے خُوب تعریفاں دے پُل بنھے۔ لاش بڑی خوش سی۔ جلسہ مُکن مگروں لاش اپنی کار وِچ سوار ہو کے گھر ول جا رہی سی کہ اوس وڈے چَونک 'چ زندگی نے اوہنوں اِک پل لئی جھروندیا تے فیر ہمیشاں لئی چُپ کرا دِتا...... لاش نُوں مردیاں کئی ہور اکھاں نے وی ویکھیا، پر اُہ ساریاں انھیّاں سن، ایس لئی لاش نُوں رَنج بچاندیاں ......

پر اوتھے اِک قتل ہور وی ہویا سی۔ قتل اِک رُوح دا۔ پر رُوح دا قتل اخباراں دی سُرخی نہیں بن سکیا۔ رُوح ...... جیہڑی گوکل توں دُدھ دِیاں گاگراں

لے کے وستی ول جا رہی سی تاں جے مِٹھے دُدھ دِیاں دھاراں نال میلے دِلاں نُوں دھو سکے ۔ گندے لہُو نُوں صاف کر سکے اتے رگاں وِچ پریم امرت گھول سکے ...... رُوح نے جد لاش نُوں موت دِیاں ہتھاں وِچ تڑفدیاں ویکھیا تاں اوہ کنبھ گئی ...... تے اوہنوں بچان لئی وحشی گرم ہواواں نُوں روکن لگی ...... اگ نُوں پھڑن لگی ...... تے آپ وی قتل ہو گئی ۔

...... اتے اج اخباراں دی سُرخی پڑھ کے لاش دی ارتھی دے جلُوس 'چ ہزاراں انھے شامل ہوئے سن ۔ شمشان بھُومی وِچ ٹیلی ویژن کیمریاں دِیاں اکھاں کھُلیاں سن ۔ شمشمان وِچ ہون والے تماشے نُوں ٹیلی ویژن چینلاں تے وکھان لئی کیمرے چل رہے سن ۔ کیمریاں دِیاں اکھاں 'چ چوکھی طاقت سی ۔ بڑی کھِچ سی ۔ اُہ رنگ برنگے اشتہاراں نُوں چُن چُن کے فوکس کر رہیاں سن ۔ شردھالُو پھُلاں دے ہار لئی اُڈیک رہے سن تاں جے ارتھی نُوں عقیدت دے پھُل ارپن کیتے جا سکن ...... فیر کیمریاں دِیاں اکھّاں نے ویکھیا پئی دو ارتھیاں وکھو وکھ رستیاں ولوں شمشمان وِچ داخل ہویاں ...... اِک ارتھی نُوں قومی جھنڈے وِچ ولیٹ کے کاراں دے جلُوس وِچ لیایا جا رہیا سی ۔ جد کہ دُوجی ارتھی نُوں صِرف چار رُوحاں نے موڈھا دے کے شمشان وِچ لیاندا سی ۔

...... لاش نُوں سرکاری اعزاز نال چِتا تے رکھیا گیا ۔ فلیش گناں نے سارے ماحول وِچ چانن کر دِتا سی ۔ نیتا لوک ارتھی تے پھُلاں دے ہار رکھدے جا رہے سن تے بڑے دکھی من نال فوٹو کھچوا رہے سن اتے خراجِ عقیدت پیش کر رہے سن ، تاں جے اگلے دِن دِیاں اخباراں دی سُرخی بن سکن ...... پر دُوجی ارتھی ول کِسے نے اِک وی پھُل نہیں سی سُٹیا ۔ کِسے وی کیمرے دی فلیش دُوجی ارتھی ول نہیں سی پئی ۔

...... چِتا نُوں اگ لگن دے نال ہی سارے انتھے اپنیاں اپنیاں کاراں وِچ بہہ کے گونگے محلاّں وِچ جا لگے ۔ تاں جو بے حس جِسماں نُوں وحشی گرم ہواواں توں بچایا جا سکے ۔ لاش چِتا وِچ بلدی رہی ۔ ڈوم ویکھدا رہیا ۔ جد شمشان چوں شاں شاں کردیاں چمگادڑاں اُڈ گیاں اتے شانتی بحال ہوئی تاں ڈوم نے اِک چِتا ہور بنائی ...... چارے رُوحاں نے مِل کے قتل ہوئی رُوح نُوں چِتا تے رکھیا ...... اِک رُوح نے چِتا نُوں اگ سُلگائی ۔ اگ پھیلن لگی ...... اگ دے بھانبڑ بنے ۔ چارو رُوحاں مقتول رُوح نُوں سڑ ھداں ویکھن لگیاں ......

بھانبڑ وِچ رُوح تے لپیٹیا ہویا کفن سڑھیا ۔ رُوحاں ویکھدیاں رہیاں ۔

فِر ...... کُجھ چِر مگروں اگ ٹھنڈی ہوگئی ۔ چار رُوحاں جان لگیاں ...... پر اِک آواز نے اوہناں نُوں چونکا دِتا ۔ اونہاں پِچھے مُڑ کے ویکھیا ۔ سواہ دے ڈھیر وِچوں قتل ہوئی رُوح زندہ سلامت باہر نکل آئی ...... تے ہس کے بولی ۔

''بھلا رُوح وی کدے مری اے ۔ رُوح سدا زندہ رہندی اے ۔ رُوح کدے نہیں مردی ۔ مردیاں تاں لاشاں نیں ۔ انھیّاں ، بے حِس تے گوُنگیاں لاشاں ۔

پیشن گوئی

اِہ آون والے یگ دی گل اے۔ پئی اوس یگ 'چ حالات اجھے ہو گئے کہ مہاپُرکھاں پہلی واری اپنے اُتے اسمانی قہر نازل ہُندیاں ویکھیا۔ جیتھے مہاتما لوک رہندے سن، اوتھے اِک طوفان آیا۔ بڑا ای بھیانک۔ پتھراں دے گڑے پیٹے تے ریتے دی ورکھا ہوئی۔ مہاپُرکھاں دے بھگوان ...... مہاراج ادھیراج دا کہنا سی پئی اسمانی قہر اوہناں تے نازل نہیں ہوسکدا۔ اُہ کہن لگے

"اسیں تاں اسمانی حکم دی پالنا کردیاں اِہ سنسار چلا رہیاں۔ اسیں اسمان دی سبھ توں پیاری مخلوق آں۔ اسمان ساہڈے اُتے مہربان اے۔ اِہ طوفان تاں کیڑے مکوڑیاں دے پرکڈھن کارن آیا اے۔"

خیر...... طوفان پھیلن لگا تے مہاپُرکھاں نے اوس 'چ اپنا سبھ کُجھ رُڑھ جان دا خطرہ محسوس کیتا۔ شیشیاں دے گھر چکنا چُور ہون لگے تے چار چوفیرے ہاہا کار رچ گئی۔

فیر اِنج ہویا پئی سارے مہاپُرکھ طوفان توں بچن لئی آون والے یگ

'چوں نِکل کے بیتے زمانے 'چ آ گئے۔ اُہ سارے قدیم دور دی تاہنگھ 'چ جنگل بیلیاں، پہاڑاں، وادیاں، مارو تھلاں تے ساگراں 'چ سفر کرن لگے۔ تاں جے اپنے لئی کوئی محفوظ تھاں لبھ لین تے اوتھے پناہ لے سکن ...... مہاپُرکھاں دے ایس قافلے دی اگوائی بھگوان ادھیراج آپ کرر ہے سن۔ اُہ سارے سونے چاندی دے رتھاں 'چ سوار سن ...... اپنے دِلداراں، پرواراں سمیت۔ اوہناں پچھے حفاظتی دستے دے وِیر جوان پیدل چل رہے سن ...... زرہ بکتر پائے، تیر تفنگ، نیزے، برچھیاں نال لیس ...... تاں جو مستقبل دے دشمن نُوں موت دے گھاٹ اُتاریا جا سکے۔ اتے طوفان دے کلاوے چوں نِکلیا جا سکے۔ کارواں چلدا جا رہیا سی تے مہاراج ادھیراج دِیاں عُقابی نظراں کِسے پناہ گاہ نُوں ڈھونڈ رہیاں سن۔ سفر تھکا دین والا، اتے رستہ اوکڑاں بھریا سی۔ ریتے دی دُھپ تے سفر دِیاں مُشکلاں دے باوجُود ...... سارا قافلہ مہاراج دی اگوائی ہیٹھ ...... اِک اجہی تھاں تے جا رُکیا جِتھے کُبیر دے ویلے دا اِک بوہت مضبُوط تے محفوظ قلعہ بنیا ہویا سی۔ اوس قلعے 'چ کُبیر دی ساری دولت دھرتی تھلے محفوظ پئی سی۔ پر قلعے دے دربان دے سینے اُتے لِکھیا سی۔

کاگا کرنگ ڈھنڈولیا سگلا کھائیو ماس
دوئی نیناں مت چھوئیو پر دیکھن کی آس

پر قافلے دے سردار ادھیراج نے قلعے اندر وڑھدیاں ای سبھ توں پہلاں کم اِہ کیتا کہ دربان دِیاں دونویں اکھاں کڈھ کے کھا لیاں تاں جو پر دیکھن دی آس سدا اسدا ہی مُک جاوے۔ مہاپُرکھاں دا قافلہ بڑی شان نال قلعے اندر داخل ہویا۔ قلعے دی خلقت کاٹھ دی ہانڈی وِچ روٹی پکا رہی سی تے مِل کے گا رہی سی۔

روٹھی میری کاٹھ دی لاون میری بھکھ
جنہاں کھادیاں چوپڑیاں گھنے سہن گے دُھکھ

مہاپُرکھاں دی بڑی آؤ بھگت ہوئی۔ اوہناں دا سوہنا سواگت کِیتا گیا۔ مہاپُرکھ چوکھے خوش ہوئے۔ فیر اوہناں سوچیا پئی قلعے دی خلقت نُوں کیوں نہ ماضی دے حقیقی رنگاں 'چ رنگ دِتا جاوے۔ اوہناں فیصلہ کِیتا پئی قلعے دی خلقت نُوں چوپڑیاں کدے نہیں کھان دِیاں گے۔ اتے گھنے دُھکھاں 'چ کدے گرفتار نہیں ہوّن دِیاں گے سگوں اوہناں دیاں ہڈّاں دا بالن بال کے کاٹھ دی ہانڈی 'چ بھکھ اُبالاں گے تے اوہناں نُوں چوکھا رج لواواں گے...... فیر اِک دِن مہاراج ادھیراج نے قلعے دے اِک اُچے بُرج تے چڑھ کے سبھناں اگے اپنے بھگوان ہوّن دا اعلان کِیتا...... اوہناں خلقت نُوں بُلا کے کاٹھ دی ہانڈی دِیاں خُوبیاں نال بھری اِک کتاب اوہناں نُوں بخشی۔ سارے مہاپُرکھاں مِل کے اوس پُستک نُوں مہاراج ادھیراج دی پوتر بانی دا رُوپ دِتا...... اُہ بانی ساری خلقت نے زبانی یاد کرلئی۔ چھیتی ہی کتاب دے رُوپ نے اپنے چالے دِکھانے شروع کیتے۔ قلعے دی ساری خلقت کاٹھ دی ہانڈی دی شردھالو بن گئی۔ اُہ لوکی کاٹھ دی ہانڈی دِیاں کئی مورتیاں بنا کے آوّن والیاں نسلاں لئی محفوظ کر گئے...... مہاراج ادھیراج اتے مہاپُرکھ اوہناں دے پیش کیتے عقیدت دے پھُلاں نُوں اپنی جھولی 'چ پاوندے رہے۔ گُیر دی دولت دے خزانے دھرتی اندر رودھیرے محفوظ ہُندے گئے۔ خزانیاں دی ملکیت، مختاری تے سرداری مہاپُرکھاں دے حصّے آئی اتے شردھا، عقیدت، وفاداری تے تابعداری قلعے دی خلقت دا فرض قرار پائی......

مہاپُرکھاں دی کِرپا نال قلعے دِیاں دیواراں اُچیاں تے پکیاں ہو

گیاں نیں ۔ ہُن اوہناں نُوں قلعے اُتے کِسے دشمن دے حملے دا ڈر نہیں رہیا۔ کِسے طوفان دا خطرہ جاں ہڑھ وچ رُڑھ جان دا تو کھلا نہیں رہیا۔ خلقت کاٹھ دی ہانڈی دی پُجاری اے ...... تے مہاپُرکھ قلعے اندر بے خوف ہو کے بڑی شان نال شیشیاں دے گھر اُسار رہے نیں ۔ اوہناں دے گُورو' مہاراج ادھیراج دا فرمان اے پئی اوہناں نے ویلا اپنی مُٹھی 'چ بند کر لیا اے ...... سمے دی گِچی مڑوڑ دِتی گئی اے۔ دِن رات اوہناں دے قیدی نیں ...... ہُن مُستقبِل کدی نہیں آسکدا۔

قلعے دی ساری خلقت مہاراج دی ہر گل نُوں ...... پتھر تے پئی لِیک سمجھدی اے، تے پراچین کال دے دستُور مطابق اُہ روز مہاپُرکھاں دے ہر حُکم اگے سِر جھکاندی اے۔

سارے ہی خُش ہن کیوں جے سنسار بھلی بھانت چل رہیا اے۔

علی بابا چالی چور

غریباں مسکیناں دی ہر ویلے مدد کرن وجوں اللہ دین داناں سیاسی تے سماجی حلقاں وِچ چھیتی ہی مشہور ہو گیا۔ ویلش سیوا دے کماں وِچ ودھیرے حِصہ لین کارن سرکار نے اللہ دین نوں علاقائی ترقیاتی کمیٹی دا ممبر نامزد کر دِتا...... اللہ دین نے کمیٹی دِیاں میٹنگاں وِچ شامل ہون توں پہلاں سارے علاقے دے حالاتاں دا صحیح جائزہ لین دا فیصلہ کیتا۔ اوہنیں نہا دھو کے نماز پڑھی اتے فیر پراچین کال دے بنے ہوئے شُدھ دھاتو والے دیوے نوں اپنے پُرانے صندُوق وِچوں کڈھ کے ہتھ نال رگڑیا۔

رگڑ کھاندے سار ہی دِیوے وِچوں جن سُلیمان نکلیا تے اللہ دین دے ساہمنے سینہ تان کے کھلو گیا اتے موٹی گردن نوں نیویاں کردیاں ہویاں بڑی عاجزی نال پچھن لگا:

''کیہ حکم اے، میرے آقا! تُساں ایس سائنسی ترقی دے یُگ وِچ

مینوں کیویں یاد فرمایا۔''

اللہ دین نے جن سُلیمان نال دیش دی سِتھی اتے اج دے منگھی مسلئیاں بارے اپنے وِچار سانجھے کیتے تے اوس نوں حُکم دِتا کہ اوہ سارے علاقے دا دورہ کرے۔ حالاتاں دا جائزہ لیوے اتے لوکاں دی صحیح حالت تے ترقی لئی ہو رہے کماں بارے اوہنوں اِک ہفتے دے اندر اندر لِکھتی رپورٹ پیش کرے۔

ست دِن مُکن مگروں جد اللہ دین نے اپنے دِیوے نُوں مُڑ رگڑیا تاں جن سُلیمان، بڑا نموجھان تے مُنڈی ڈِھلی سُٹیاں ہویاں اپنے آقا ساہمنے آن کھڑ وتا۔

''کیہ حُکم اے، میرے آقا؟''

''تینوں میں علاقے دی اُنتی اتے عام جنتا دے حالاتاں بارے ویروا دین لئی ست دِناں دی مہلت دِتی سی۔ کیہ توں اپنا کم پورا کرلیا اے۔ میں ترقیاتی کمیٹی دی میٹنگ وِچ پوری تیاری نال شامل ہونا چاہنداں واں۔''

''میں اپنا کم مُکا لیا اے میرے آقا! سارے علاقے دی آپ بیتی تے جگ بیتی اپنی اکھوں ویکھی اے، اتے اِک خفیہ رپورٹ حضور دے گوہ کرن لئی تیار کیتی اے۔ جے حُکم ہووے تاں رپورٹ پیش کراں۔''

''پیش کرو......'' جن سلیمان نے اپنی واسکٹ چوں کُجھ میلے جہے کاغذ کڈھے تے اللہ دین دے ہتھ پھڑاندیاں ہویاں بولیا۔

''حضور! کوئی ہور سیوا ہووے تاں غلام حاضر اے۔''

''نہیں۔ ہُن تُوں جاسکناں ایں۔'' تے جن سُلیمان غائب ہوگیا...... اللہ دین نے رپورٹ نوں بڑے غور نال پڑھیا۔ رپورٹ مطابق کُجھ چور اُچکے ضرور چوہدری بن گئے سن پر علاقے دے عام لوکاں دی حالت بڑی ماڑی سی۔ خاص کر دُور دراز تے پہاڑی تھانواں اُتے رہن والی جنتا دی حالت قابلِ رحم سی۔ اللہ

دین نُوں رپورٹ داہر ورقہ بچھو بن کے ڈنگ مار رہیا سی ۔ رپورٹ مطابق ......
لوکاں دی حالت سُدھارن لئی سرکارولوں بنایاں گیاں سکیماں بڑیاں ودھیا نیں ۔
پر اوہناں سکیماں تے عمل زیادہ تر کاغذاں پتراں تے ہی ہُندا اے ۔ موقعے تے
صرف ہاشم دا پکھا ہی لبھدا اے ۔ گرامین وکاس دِیاں اکثر سکیماں ادھیکاریاں تے
کھڑپنچاں داوکاس کر رہیاں نیں ...... غریباں نُوں غُربت دی سطح توں اوپر چکن لئی
سرکاری امداد بڑی سینہ زوری نال غریباں کولوں ہتھیائی جاندی اے ۔ پین دے
پانی ، آبپاشی ، بجلی ، سڑکاں ، تعلیم اتے علاقے نُوں آرتھک طور تے خوشحال بنان لئی
سکیماں اُتے ہر سال کروڑاں روپیے خرچ دسیا جاندا اے پر فیروی علاقے دا چوکھا
حِصّہ حالیں وی پسماندا اے تے لوکی پچھڑے ہوئے نیں ۔ مثال وجوں ...... بجلی لئی
اِک ڈیم اُتے پچھلے کئی سالاں توں کم ہورہیا اے ۔ ارباں روپیے خرچ ہو چکے نیں
پر ڈیم حالیں وی تیار نہیں ہویا ۔ پر ڈیم بنان اتے بنوان والیاں دِیاں ڈیم
ورگیاں کوٹھیاں ضرور بن گیاں نیں ۔ معمولی نوکری لئی وی بولی اِک لکھ توں اوپر
شروع ہُندی اے ...... فرض شناسی ، قومی کردار ، نظم تے ضبط جہے شبداں والے
ورقے ڈکشنریاں چوں پھاڑ دِتے گئے نیں ۔ سرکاری پیسے دا غبن ہندو ، مسلمان ،
سِکھ تے عیسائی دا سانجھا دھارمک فرض بن گیا اے ۔ سرکاری بینچاں توں لے کے
فیصلہ لین والیاں میزاں تے کُرسیاں موہ مایا دے دِل کھچویں رنگاں نال چمک
رہیاں نیں ۔ ''

رپورٹ ویکھ کے اللہ دین بڑا دُکھی ہو گیا تے گردن ڈِھلی سُٹ کے سوچن
لگا کہ سرکاری پرچار ایجنسیاں تاں علاقے دی بڑی سوہنی تصویر پیش کر دیاں نیں ۔
کِتے وِجن سلیمان نُوں دھوکھا تاں نہیں لگا ؟ اوہ کِتے گوانڈی دیش دے حالات تاں
نہیں ویکھ آیا ؟ جہناں دا ذِکر اکثر ساڈے اخبار ، ریڈیو تے دُوردرشن کردے

رہندے نیں۔ اوہنوں شک ہویا۔ اوہنیں اِک وار فیر دیوے نُوں رگڑیا تے جِن سلیمان نُوں پُچھیا۔

''اِہ توں کِس علاقے دی رپورٹ تیار کیتی اے؟''

''حضورِ والا! تہاڈے علاقے دی۔ جِس وِچ تُسیں رہندے او۔ ہور کِسے علاقے وِچ تاں مینوں جان دا حکم ہی نہیں سی۔ میں کِنج جاسکداساں۔''

''کِیہ ایہ رپورٹ بالکل صحیح اے؟''

''بالکل صحیح۔ سو فیصدی سچی۔ میرے تے تہاڈے ناں وانگر سچی۔ آقا! تُسیں غلام تے شک نہ کرو۔ غلام نے اج تیکر تہانوں ہمیشاں سچ ہی دسیا اے۔ جے تُسیں چاہوتاں اپنی اکھوں سبھ کُجھ ویکھ سکدے او۔ میں تہانوں سارے علاقے دی سیر کرالیاناں۔''...... اللہ دین علاقے دا دورہ کرن لئی تیار ہوگیا۔ جِن سلیمان نے اللہ دین نُوں علاقے دا دورہ کرایا۔ اللہ دین نے سارے کماں نُوں ویکھیا۔ لوکاں دی حالت ویکھی تے مُڑ اپنی گلی وِچ آ گیا۔ اوہنیں جِن سلیمان نُوں جان دی اجازت دے دِتی۔

...... فیر اِک دِن اللہ دین نُوں ترقیاتی کمیٹی دی میٹنگ وِچ حِصّہ لین دا سدا ملیا۔ اوہ پوری تیاری کر کے گیا۔ میٹنگ، ستیم، شوم ہال وِچ شروع ہوئی۔ اِک پاسے علاقے دا سرکاری پردھان اتے کمیٹی دا چیئرمین جناب علی بابا اِک وڈی کُرسی تے براجمان سی۔ اوہدے نال اوس دے چالی جچمان وکھ وکھ کُرسیاں تے بیٹھے سن۔ ایہ سارے جچمان علی بابے دے مُشیر سن۔ دُوجے پاسے کمیٹی دے ممبر صاحبان تشریف رکھدے سن۔ علی بابا دے چالی مُشیر وکھ وکھ سرکاری محکمیاں دے وڈے افسر سن تے اپنیاں اپنیاں محکمیاں دی کارگذاری بارے پُورا ویروا نال لیائے سن...... کاروائی شروع ہوئی۔ علی بابا جی نے سرکارولوں علاقے دی ترقی لئی

وکھ وکھ سیکڑاں وِچ دِتے گئے پیسے دی تفصیل پڑھ کے سُنائی۔ فیر اوہناں ہر اِک مُشیر نُوں اپنے محکمے دی کارگذاری بارے تفصیل نال ویروا دین دی ہدایت کیتی اتے ممبراں نُوں سوال کرن نالے وضاحت منگن دی اِجازت وی دِتی۔ مُشیر وارو واری اپنیاں محکمیاں وِچ ہورہے کماں بارے اتے خرچ کیتے گئے پیسے داحساب دسن لگے...... ہر ممبر اپنے اپنے پِنڈ، گراں بارے سوال کرن لگا۔ ممبر محکمیاں دی کارگزاری بارے مطمئین نہیں سن ہورہے۔ پر اوہناں نُوں بڑے خوبصورت شبداں نال تے گُجھ ہتھاں تے اکھاں دے اشاریاں نال سنتُشت کرن داجتن کیتا جارہیا سی...... پر اللہ دین ایہ اشارے نہیں سی سمجھ رہیا۔ اوہنوں خوبصورت شبد وی سنگھیوں ہیٹھاں نہیں سن اُتر رہے۔ اللہ دین نے مشیراں ولوں پیش کیتی گئی کارکردگی نُوں مایوس کُن دسدیاں ہویاں پڑھے گئے ویروے تے اکنڑیاں نُوں جھوٹھ داپلندہ دسیا اتے علی بابے جی اگے منگ کیتی کہ اوہ ممبراں نُوں گمراہ کرن دے جُرم وِچ اپنے مُشیراں دے خلاف سخت کاروائی کرن۔ کیوں جو سرکاری کماں دے ناں اُتے قومی سرمایے داغبن کیتا جارہیا اے۔ اللہ دین نے ادھیکاریاں ولوں مچائی گئی لُٹ کھُسٹ دے بے شمار واقعات دسے۔ ثبوت پیش کیتے...... پر اللہ دین دِیاں گلاں نُوں سارے مُشیراں نے اِک آواز ہوکے سرکار نُوں بدنام کرن دی سازش قرار دِتا۔ نالے اپنے اُتے ذاتی حملہ کیہا۔ اوہناں چوکھا شورشرابا مچایا تے اللہ دین نُوں غلط بیانی کرن اتے لوکاں وِچ جمہوری سرکار دے خلاف بےچینی پھیلان دے جُرم وِچ گرفتار کرن دی منگ کیتی......

علی بابے نے بڑی مُشکل نال اپنے مُشیراں نُوں ٹھنڈیاں کیتا تے اوہناں نُوں اپیل کیتی کہ اوہ اپنے جذبات قابو وِچ رکھن۔ اتے سچے جذبے نال قومی ترقی دے کماں نُوں کری جان۔ اوہناں کیہا کہ ایہ مُلک اِک جموری دیش اے۔ ایتھے

ہر اِک نُوں اپنی گل کہن اتے نُکتہ چینی کرن دا پورا حق اے۔ علی بابا جی نے اپنے مُشیر اں نُوں سمجھایا۔

''اللہ دین ہوری اج پہلی واری کمیٹی دی میٹنگ وِچ شامل ہوئے نیں۔ اوہناں دِیاں غلط فہمیاں دُور کرنا ساڈا فرض اے۔ میرا یقین اے کہ ہولی ہولی اوہ سبھ کُجھ سمجھ جان گے۔''

اللہ دین، علی بابا دا بھاشن سُن کے بڑا دُکھی ہویا تے چُپ چاپ میٹنگ وِچوں اُٹھ کے اپنے گھر مُڑ آیا۔

سیاست

یووالوک پرچار سمتی ولوں دیش بچاؤ ہفتہ منایا جارہیا سی۔ روز نویں نسل دے مایوس تے حیاتی توں ٹٹے ہوئے نوجوان تقریراں کردے۔

''ملک خدا دا۔ قبضہ ایرے غیرے نتھو خیریاں دا۔ اعلان کیتا جاندا اے کہ ایس دیش وِچ چور اُچکے چوہدری تے لُنڈی رن پردھان اے۔ ایتھے سچ دی فصل اُگانا تے محنت دی کمائی کر کے ڈِھڈ پالنا حرام اے۔ ایتھے گن تنتر، پرجا تنتر تے سوتنتر سبھ من پرچون دے منتر نیں۔ ایتھے پرجاتنتر دی مریادا بھنگ ہندی رہوے گی۔ کیوں جے پرجا آزادی دی بھنگ پی کے سُتی پئی اے۔ اوس آزادی دی بھنگ دے نشے وِچ چور اے، جس دی دین۔ بیروزگاری، فرقہ پرستی، علاقہ پرستی، بدامنی، رشوت، تسکری، بے ایمانی تے مہنگ پائی اے......''

......دیش بچاؤ ہفتے کارن سکولاں، کالجاں تے یونیورسٹی 'چ حاضری ناں جوگی سی۔ پر وڈے تے شریف گھراں دے ودیارتھی اپنیاں اپنیاں کلاساں وِچ جاندے سن۔ اونہاں نوں ایس طرحاں دے ڈھونگ رچان والیاں نال

کوئی دلچسپی نئیں سی۔ اوہ تاں اپنا ودھ توں ودھ سماں پڑھائی ول دینا چاھیندے سن تاں جو پڑھائی ختم کرن مگروں وڈیاں وڈیاں پدویاں حاصل کرسکن۔ بیوپار اتے سیاسی کاروبار وِچ سرگرمی نال شامل ہو کے عملی طور تے ملک دی سیوا کرسکن۔ کلاساں وِچ جان والے ودیارتھیاں وِچ مشہور جنتا سیوک گنڈا مل شاستری دا پُتر ...... لکھشمن وی سی، جیہڑا اکدے کدے کالج چَونک کول دھرنا مار کے بیٹھے ہوئے اپنے ساتھی ودیارتھیاں دا تماشہ دیکھن لئی کُجھ پل کھڑو جاندا۔ اوہ ودیارتھی لیڈر رام نُوں تقریر کردیاں ویکھدا رہندا۔

''دوستو! ایتھے آزادی دے مجاہداں، اوہناں دے دِھیاں پُتراں، جوائیاں بھرانواں تے ہور رشتے داراں ...... آزادی دلان دی قیمت، رج کے وصول کرلئی اے۔ اِنہاں سوتنتر سیلانیاں دے کالے کارنامیاں دی پُستک عوام نے پڑھ لئی اے۔ ایتھے ہُن اِہ قوم دشمن لیڈر، بوہتے چِر تیکر اپنے گناہواں دی پنڈھ چُک کے نہیں پھِر سکدے۔ ہُن اِنہاں مجاہداں تے قومی رہنماواں دے سیاسی اتے سماجی خزانیاں وِچ لوکاں نُوں بیوقوف بنان والے نعریاں دا سرمایہ ختم ہو چکیا اے تے خزانے دیوالیے ہو گئے نیں ......''

رام تے لکھشمن دو گوڑھے یار، پر وِچار نہیں سن مِلدے۔ نظریاتی اِختلاف دے باوجود اُونہاں دی دوستی لامثالی سی۔ لکھشمن رام نُوں سمجھاندا کہ اوہ ایس بھاوکتا نُوں چھڈ دے۔ جذباتی تقریراں وچوں اوہنوں کُجھ نہیں مِلنا۔ اوہ اپنی پڑھائی ول دھیان دے، کیوں جے روشن دِل تے دماغ ہی چنگی سیدھ دے سکدا اے۔ تعلیم ہی سماج 'چ پھیلی ہوئی ہر بیماری دا علاج اے۔ پر رام اوہدیاں ایہہ فضول جیہیاں نصحیتاں منن لئی تیار نہیں سی۔ اوہ کہندا ...... ''ویکھیں لکشمن! اسیں ایہہ نظام اُلٹ کے دم لاں گے۔'' ...... فیر دھرنیاں نے جلُوساں

دی شکل اختیار کرلئی۔ جلوس شہر دے بازاراں وِچ نکلن لگے۔ اندولن پھیلن لگا۔ جلوس سرکاری بنگلیاں ول ودھن لگے۔ آندولن کاریاں نوں پولیس روکن لگی۔ ٹاکرا ہون لگا۔ تشدّد بھڑکن لگا تے اخیر گولی وی چل پئی۔ اِک ودیارتھی مرگیا تے کجھ زخمی ہو گئے۔ جنتا ''دیش بچاؤ ہفتے'' دا نوٹس لین لگی۔ جلوساں وِچ گِنتی ودھن لگی۔ تقریراں 'چ ودھیرے گرمی آ گئی۔ شبداں دے جادوگر رام دا اِک اِک لفظ لوکاں دے دِلاں نوں گرما رہیا سی۔

''بھینو تے بھراؤ! ایہ قومی لیڈر تے اِنہاں دے چیلے چانٹے، سبھ خون چوسن والیاں جوکاں نیں۔ اِہ لوک عادی مجرم نیں۔ اِنہاں دی دیس سیوا دی بھاؤنا دے ارتھ لُٹ مچانی اے۔ ایتھے بھارتیہ کرن، اسلامی کلچر، ہندو راشٹر تے اسلامی پرچم دا مطلب، فرقو فساد کرانے ہُندا اے۔ ایہ چوہدری حالیں وی ملک واسیاں نوں مندر، مسیت، گرجے تے گوردوارے دیاں حداں توں باہر نہیں جھانکن دیندے۔ فرقو رولیاں لئی ایتھے دھرم ہمیشاں خطرے وِچ رہندا اے۔ اِہ لیڈر تے قوم دے غم خوار راج سنگھاسن تے قبضہ کرن لئی تے رانگلی کُرسیاں تے بہن لئی، لکھاں، کروڑاں روپیے خرچ کر دیندے نیں۔ بھِڈاں وانگ انسان خرید کے جلسے کراندے نیں اتے اپنی شہرت دا ڈھول بجاندے نیں۔ اِہ گندی نسل دے کیڑے دِنو دِن گند پھیلا رہے نیں۔ اِنہاں دے آدرشاں دے نمونے اِنہاں دے دِھیاں پُتر اتے نُونہاں جوائی نیں، جنہاں انھی مچائی ہوئی اے۔ اِہ وڈے وڈے سمگلر، افیم، چرس تے شراب دے بیوپاری، سٹے باز تے جواری، عورت دے ننگے ماس نوں نوچن والیاں بھُکھیاں گِدھاں۔ اونہاں نال ننگے فوٹو کھچوان والے۔ مُلک دے راز دُشمن نوں ویچن والے قوم پرست ...... سبھ دیس دی پت دے لُٹیرے نیں ...... لوکو! واسطہ جے ربّ دا، اِنہاں

کافراں دے فریب 'چ نہ آوَ۔ اِنہاں دے آدرشاں داپر چھانواں وی اپنیاں بچیاں اُتے نہ پین دئیو۔نہیں تاں ہر گھر 'چ کافر جمن گے تے کافر ملک دے ٹوٹے ٹوٹے کر دین گے۔ کیوں جے کافر اوہ اے جیہڑا ربّ نُوں نہ منّے اتے اپنی خدائی چلائے۔ جو انسانیت داقتل کرے۔ بھراوَ! ایہ کافر مُنکھتا داقتل کر رہے نیں۔ اِنہاں اپنی خدائی چلائی ہوئی اے۔ اِنہاں دی خُدائی نُوں مِٹا کے رکھ دئیو۔ اِنہاں داتختہ اُلٹ دئیو۔ اِنہاں دِیاں کوٹھیاں نُوں ساڑھ دئیو۔''

''انقلاب زندہ باد...... انقلاب زندہ باد۔ رام بابو زندہ باد۔''

لوکاں دے ٹھاٹھاں ماردے ہویے سمندر وِچ طوفان آگیا...... مزدُور، ودیارتھی، بے روزگار بے گھر تے بے زمین جنتا...... بے اصُولی تے عوام دشمن سرکار نُوں ختم کرن لئی سڑکاں تے نکل آئی۔ رام دی لگن، ہمت تے وچاراں توں اخیر لکھشمن وی چوکھا متاثر ہویا۔اوہنیں اپنا رستہ بدل لیا اتے رام نُوں اپنا نیتا من کے اندولن کاریاں وِچ شامل ہوگیا۔اوہ وی تقریر کرن لگا۔

''جیہڑی سرکار لوکاں نُوں روٹی، کپڑا تے مکان نہیں دے سکدی، اوہدا کُرسی تے بیٹھے رہنا برداشت نہیں کیتا جاسکدا۔ دوستو! جنتا لئی روٹی، کپڑا تے مکان ہی صحیح معنے وِچ سورگ اے اتے بھُکھ ننگ نرک۔ جنتا ہُن نرک برداشت نہیں کرسکدی۔ لوکو! میں اِک دھناڑ سیٹھ داپُتر ہاں۔اوس سیٹھ دا، جہنیں جنتا دالہُو چُوس کے کپڑے دِیاں دومِلاں لگایاں ہویاں نیں۔جنہیں اسمان نال گلاں کردی ہوئی حویلی بنائی اے۔ جیہڑا مندر، مسیت تے گوردوارے تے ہور سوشل کماں لئی جے اِک ہزار چندہ دیندا اے، تاں سوگنا ودھ وصُول کردا اے۔ پر فیر وی اوہ اپنے آپ نُوں جنتا داسیوک کہنداا اے۔اوہنیں اِہ سبھ کُجھ میرے لئی بنایا اے پر مینوں کسے چیز دی لوڑ نہیں کیوں جے میرے دیس واسی

بھکھے ننگے نیں۔ میں دھرتی ماں دی سُونہہ چُک کے کہناں واں پئی میں وی تد تیکر بھکھا ننگا ہی راہواں گا جد تیکر سارے دیس واسیاں نُوں روٹی، کپڑا تے مکان نہیں مِل جاندا۔ ایس لئی بیلیئو! چلو اگانہہ ودھو تے ڈھا دیئو، اِہ حرام دی کمائی نال بنیاں حویلیاں پھُوک دیئو۔ اِہ غریباں دا لہُو چُوس کے بنایاں ہویاں فیکٹریاں۔''

جلوس، مظاہرے، نعرے۔ ''جنتا وروودھی سرکار نہیں چلے گی۔ سرمایہ داری مُردہ باد، نادرشاہی مُردہ باد، ...... دفتراں، فیکٹریاں تے کارخانیاں وِچ ہڑتال ...... پتھراں دی ورشا، لاٹھی چارج، ٹئیر گیس، گولی۔ کئی قیمتی جاناں دا نقصان۔ سینکڑے پھٹّڑ۔ ساڑھ پھونک، اگ ہی اگ۔ جوشیلا لکھشمن ...... ودھ چڑھ کے حِصّہ لے رہیا سی۔ پولس دی سہاتا لئی فوج بُلائی گئی۔ سرکار نے آندولن کاریاں نال گل کتھ کرن دا یقین دلایا۔ وِدیارتھی لیڈر رام گُجھ شرطاں اُتے سرکار نال گل بات کرن لئی تیار ہو گیا ...... اوہنیں اِک عوامی جلسہ بُلایا۔ جلسے نُوں لکھشمن تے دُوجے ودیارتھی لیڈراں دی خطاب کیتا تے سرکار نال گل بات کرن دا وِرودھ کیتا۔ پر شبداں دے جادُوگر رام بابو نے اپنی تقریر وِچ جنتا نُوں سمجھایا۔

''ساہنوں گل کرن وِچ اعتراض نہیں ہونا چاہیدا اے۔ پر گل بات وِچ اسیں اپنے اصول، اپنا ضمیر نہیں ویچاں گے۔ اسیں بُنیادی منگاں تے کوئی سمجھوتہ نہیں کراں گے ...... دوستو! اسیں چن نہیں منگدے۔ اسیں تاں اوہ حق منگنیں آں، جیہڑے ساہنوں دیش دے آئین مطابق ملے نیں۔ جے ساہنوں اپنے حق نہیں مِلے، ساڈیاں منگاں سرکار نے تسلیم نہیں کیتیاں تاں اسیں اپنا پُر امن مظاہرا جاری رکھاں گے۔''

جنتا نے کُھل کے تاڑیاں بجایاں، تے نعرے لگائے۔ ''رام بابو ساڈا

لیڈر۔رام بابو زندہ باد۔''

......گل کتھ دے دوران اندولن روک دِتا گیا۔ ماحول نُوں خوشگوار بنان لئی سرکار نے گرفتار کیتے گئے وِدیارتھی، مزدُور تے ملازم رہا کر دِتے ......گل بات لمی ہُندی گئی۔ روز ریڈیو، ٹیلی ویژن تے اخباراں وِچ خبراں آندیاں کہ گل کتھ چنگے ماحول 'چ ہو رہی اے۔ دونُویں دھڑے اِک دوجے دے وِچاراں نُوں سمجھن لگے نیں۔ ودیارتھی نیتا رام بابو گل بات توں مُطمین اے...... سرکار نے جنتا دِیاں شکائتاں تے جائز منگاں دی جانچ لئی اِک کمیشن مقرر کر دِتا اے...... سرکار نے اندولن وِچ مرن والیاں دے وارثاں نُوں پنجاہ ہزار روپیے دین دا فیصلہ کیتا اے...... اندولن وِچ جنہاں لوکاں دی جائیداد نُوں نقصان پہنچیا اے، سرکار ولوں اُونہاں نُوں مُعاوضہ دِتا جائے گا۔......گل کتھ دے خورے کِنے دَور ہو چکے سن...... اندولن کاریاں دے جذبات ٹھنڈے ہو چُکے سن۔ اندولن مُردہ ہو چُکیا سی...... تے اِک دِن اِہ خبر وی آئی کہ سرکار نے وِدیارتھیاں نوں وی حکومت وِچ نمائندگی دین دا فیصلہ کیتا اے...... فیر کُجھ دِناں بعد رام بابو نُوں اپر ہاؤس دا ممبر بنا کے ہوم منسٹری وِچ نائب وزیر دی کُرسی دے دِتی گئی...... نوجوان پیڑی، وِدیارتھی، مزدُور تے ملازم خوشی نال نعرے مارن لگے...... ''لیڈر ساڈا رام بابو، رام بابو زندہ باد۔''

پر لکھشمن...... جنے ماپیاں توں بغاوت کر کے گندی سرکار دے خلاف اندولن وِچ ودھ چڑھ کے حِصہ لیا۔ جنے رام بابو دے اصُولاں توں متاثر ہو کے اوہنوں اپنا نیتا منیا...... اوہ لکھشمن سوچاں دے کھوہ وِچ ڈوبیا ہویا سی۔ کیوں جے اوہدے پِتا دِیاں فیکٹریاں ساڑھ دِتیاں گیاں سن۔ کاروبار ختم ہو چُکیا سی...... کیوں جے اوہدی پڑھائی دا اِک قیمتی سال ضائع ہو گیا سی۔

جوار بھاٹا

اِہ بوہت پُرانی گل اے کہ ربّ سچے دی بنائی ہوئی ایس میڈیم سائز دُنیا وِچ جمشید دی جنّت وانگ خوبصورت دھرتی دا اِک ٹوٹا وڈے وڈے پہاڑاں دی کوچھڑ ے لٹکیا ہویا سی۔ اوتھے رہن والے سِدھے سادھے لوکی، اپنے سوہنے لم سلمے تے علم دی دولت توں مالو مال اتے باعمل لیڈر دے سِکھان تے دھرتی دے اوس سوہنے جہے ٹوٹے نوں اِک آزاد دیش دا ناں دیندے سن۔ اوس آزاد دیش نُوں اِک واری پہاڑی درّیاں دے پاروں آئے حملہ آور راکھشساں نے پیراں تھلے مدھولیا۔ تے جنّت دی معصوم مخلوق نُوں اِک قلعے چ بند کر دِتا۔ اوس دیش دے لوکاں نوں غلامی توں نجات دلان لئی اوس لیڈر نے چوکھا سنگھرش کیتا۔ اوہنے لوکاں نوں راکھشساں دے خلاف بڑا اُکسایا۔ اوہناں نُوں سمجھایا کہ آزادی انسان دا پیدائشی حق اے۔ ایس لئی آزادی دا مِٹھا پھل حاصل کرن لئی دشمن اُتے شیر تے چترے وانگر ٹُٹ پئیو۔ پر

اوس دیش دے لوک گولی، لاٹھی تے کوڑیاں دی مارتوں اپنے ڈرے ہوئے سن کہ کسے وی اوہدی گل ول دھیان نہیں دِتا۔ تھک ہار کے اوہناں دے لیڈر نے اپنے آپ نُوں راکھشساں دے حوالے کر دِتا۔ پئی جناں دی سرداری لوکاں تسلیم کرلئی سی اتے وصیت کر دِتی کہ اوہ اپنی قوم توں مایوس ہو چکیا اے۔ ایس لئی مرنا چاھندا اے۔ پر اوہ چاھندا اے کہ مرن مگروں اوہدی لاش نُوں غلام دھرتی تے نہ دفنایا جائے۔ سگوں عرب ساگر دِیاں موجاں دے حوالے کر دِتا جائے۔ ایس درد بھری وصیت نُوں پڑھ کے راکھشساں دا سردار اِناں مُتاثر ہویا کہ اوہنے دھرتی دے اوس خوبصورت ٹوٹے نُوں اپنے راج وِچ پوری طرحاں شامل کرن مگروں اوس دا اندرونی انتظام اوس لیڈر دے ہتھاں وِچ دے دِتا۔ اقتدار سنبھالدیاں ہی اوس لم سلمّے لیڈر راتے اوس دے خاص چیلیاں نے اُنھیر گردی مچائی کہ ساری قوم وِچ ہاہا کار مچ گئی۔ پکھّی، پشو، جنو رسبھ گونگے ہو گئے۔ جد اوہناں دِیاں سدھراں دا نگر اُجڑ گیا اتے تاہنگھاں والی فصل تباہ ہو گئی تاں قوم دا اِک وفد اپنے پیارے لیڈر نُوں ملیا تے ہتھ بنھ کے بینتی کیتی۔

''اے ساڈی قوم دیا سردارا! ساڈے ملک دیا مختارا! قوم نُوں عزّت بخشن والے بنائے گئے تیرے اصولاں اتے ہور ویلے دیاں رسماں توں اسیں اِنّے اوکھے ہو گئے آں کہ ہُن بس مرن والے ای آں۔ ایس لئی ساڈی بینتی اے پئی مرن مگروں توں اپنی بدنصیب قوم نُوں ہند مہا ساگر دِیاں لہراں وِچ غرق کر دے ایں تاں جے تیرا راج بنیا رہوے۔''

تے فیر روایت اے کہ اوہ قوم ہند مہا ساگر دیاں موجاں وچ روڑ دِتی گئی۔

ارتھ بے ارتھ

میں اِک سادہ منکھ ساں۔ میرا پیشہ ایس آزاد سمندر وِچ موتی لبھنا سی۔ میں چوکھے چر توں موتیاں دی تاہنگھ وِچ ایس ڈونگھے ساگر 'چ غوطے ماردا رہیاں اتے ہرواری موتیاں دے بدلے ...... سِپ ہی پاندا رہیا۔ پر میں ہمّت نئیں ہاری۔ میں اپنیاں سدھراں دی پُورتی لئی ساگر نوں کھنگالدا رہیا۔ مینوں یقین سی کہ میں اپنے جنون وِچ کامیاب ہو جاں گا، پر میں ناکام رہیا ......
میں اِس سمندر وِچ وڈیاں وڈیاں چٹاناں اُتے سِپاں نوں بیٹھیاں ویکھیا۔ جیہڑے شبداں دے جُٹیاں وِچ اِہ ثابت کرن دا جتن کر رہے سن کہ اوہ موتی ہن ...... میں اوہناں نوں پرکھیا ...... میں اِک پہاڑ ورگی چٹان تے بیٹھے ہوئے اِک سِپ نوں سونے چاندی دی کُٹھالی 'چ پگھلایا۔ پگھلے ہوئے مادے وِچ میں لکھّاں مریاں ہویاں مچھیاں ویکھیاں، جو اوس وڈے سِپ نے ہضم کر رکھیاں سن۔ اوہناں مریاں ہویاں مچھیاں نوں کیہا گیا سی کہ اوہناں نوں زندہ کر دِتا

جائے گا تے آزادی نال سمندر وِچ ترن دِتا جائے گا۔ پر آزاد سمندر دا سارا
پانی وڈے سِپ دے اندر دفن ہو چکیا سی اتے ہُن اوتھے صرف اِک مارُوتھل سی
...... پئی جیدی لِشکدی ریت ...... مری ہوئی مچھیاں دے ڈھڈھ وِچ پلاسٹک
سرجری نال بھر دِتی گئی سی ...... میں اِک ہور سِپ نوں برفانی تودے تے بیٹھیاں
ویکھیا جیہڑا لاشاں دے سِر کپ اُتاردا تے سِراں دے خول وِچ دِل خُوش
آوازاں بھردا جاندا۔ مگروں فیر سِراں نُوں دھڑاں نال جوڑ دیندا۔ میں
ویکھیا پئی اوہ سبھے واجاں سِپ دے موتی ہون دا راگ الاپ رہیاں سن ......
اتے اوس دے شاندار کارنامیاں دا قصیدہ پڑھ رہیاں سن ...... میں اِک اجہی
جادُو بیان سِپ داوی نظارا کیتا کہ جس نے اپنے کالے جادُو دی گرمی لال
فِطرت نُوں بندھی بنالیا سی۔ ہوا، پانی، پھُل، بُوٹے سبھ قید کرلئے سن ...... پر فیر
وی پنچھی، دریا، ندی، نالے، ہوا، پھُل، پتر ...... خوش سن۔ اوہ سبھ کُجھ جاندیاں
ہویاں وی سِپ دی غلامی دا پٹہ اپنے گلوں اُتارن لئی ہر گز تیار نہیں سن ...... میں
اِک اجیہا سِپ وی ویکھیا کہ جیہڑا ہمیشاں اپنے دونویں ہتھ کھُلے اسمان ول
پھیلائے رکھدا اتے ربّ سچے نال ہم کلام ہوَن دا ڈھونگ رچاندا۔ اصل 'چ اوہ
اپنے نفس دے پرورِدگار نُوں خوش کردا۔ اوہ اپنے علم دے فریب نال چڑیاں
دی اُڈاری نُوں اپنی مُٹھی 'چ بند کرن دی سبیل ڈھونڈ دا رہندا۔ اوہ بُلبلاں نوں
دھوکھا دیندا رہندا ...... میں ہور وی بے شمار سِپ ویکھے، جیہڑے اِس موجاں
ماردے سمندر 'چ اپنی اپنی دُکان سجائے بیٹھے سن تے اپنے اپنے مال نُوں موتی
ثابت کرن وِچ لگے ہوئے سن ...... پر میں اِہ ویکھ کے حیران ہو گیا کہ آدم
زاد سمندر دے واسی، اونہاں سِپاں نُوں موتی تسلیم کردے سن، جد میں اونہاں
نُوں سِپاں دی حقیقت دسنا چاہی ...... تاں چاروپاسے آوازاں دا اِک شور

گونجیا......آوازاں کہہ رہیاں سن......

''اِہ سپ ہی اصل موتی نیں۔''

......واجاں دے بے پناہ شور وِچ مینوں اپنی غلطی دا احساس ہویا۔ میں سمندر توں معافی منگی تے آخر کار اوہناں دی گل تے ایمان لیایا۔ کیوں جے میرے شبداں دے ارتھ اوس شور وِچ بے ارتھ ہو چکے سن۔

نوٹ: کہانی دی منگ نُوں مُکھ رکھدیاں ہویاں میں سپ نُوں مذکر لِکھیا اے۔

راج سنگھاسن ڈانواں ڈول

برہم لوک دا پرّ جاتنتری ریتی رواج اِہ سی کہ اوتھے دے پردھان دا دیہانت ہُندیاں ہی پرجا دے نمائندیاں دی اِک بیٹھک بلائی جاندی جیہڑی نویں پردھان دی چوݨ کردی ۔ پر جد اِک واری برہم لوک دے پردھان دا دیہانت ہویا تاں اوتھے دے عوامی نمائندے اپنا نواں پردھان چُننݨ وِچ اسپھل رہے ۔ اونہاں دِیاں نظراں وِچ کوئی نیتا جچیا ہی نہیں ۔ راج سنگھاسن خالی رہن دے کارن جد ڈانواں ڈول ہون لگا تاں عوام دے نمائندیاں فیصلہ کِیتا کہ کل سویرے برہم لوک دی سرحد اندر جیہڑا پہلا منکھ داخل ہوئے گا...... اوہنوں راج سنگھاسن تے بٹھا دِتا جائے اتے اِنج پرجا دی رہنمائی اتے آگوائی دا فیصلہ دیش دے راشی پھل اُتے چھڈ دِتا جائے...... اگلی سویرے برہم لوک دی سرحد اندر جیہڑا پہلا منکھ داخل ہویا، اوہ اِک سادھو سی ۔ بھگوے رنگ دا کُرتا، کھدر دی ٹوپی تے ململ دی لنگوٹی پائی ہوئی تے ہتھ وِچ پِتّل دا لوٹا پھڑیا ہویا......

پرّ جا دے نمائندیاں نے اوہدا روائتی ڈھنگ نال ہاردِک سواگت کیتا تے اوہنوں برہم لوک دے راج سنگھاسن اُتے بٹھا دِتا...... اِنج سادھومہاراج برہم لوک دے نویں پردھان بن گئے ......

پردھان بندیاں ہی اوہناں نے ڈھولؔ پٹوایا کہ اوہ ہزاراں ورہیاں پُرانی سبھیتا دے علمبردار ہن ۔ اِس لئی اوہ دیش نُوں پراچین سنسکرتی دے حقیقی رنگاں وِچ رنگ دین گے تے دیش نُوں ستیم ، شِوم ، سندرم بنا دین گے ۔ پر راج محل وِچ وڑھدیاں ہی اوہناں دے لوٹے دی دھاتو...... سونے وِچ تبدیل ہوگئی تے لنگوٹی دی ململ ریشم وِچ ۔ اونہاں دے لہو دا رنگ کالا ہوگیا ۔ لمےّ کنّ ڈورے ہو گئے ۔ موٹیاں اکھاں پتھر ہوگیاں تے اوہناں اکھاں نے راج محل دے باہر جھانکنا بند کر دِتا ۔ پرجا دے پرّتی ندھی ، سادھومہاراج دی اِہ حالت ویکھ کے پریشان ہو گئے ۔ پرّ جا گوُنگے تے بوُلے پردھان نُوں ویکھ کے بے چین ہوگئی ۔ برہم لوک وِچ اِک ہاہاکار رچ گئی ۔ پر ہاہاکار دا شور راج محل دِیاں دِیواراں نال ٹکرا کے بکھر جاندا ۔ کارن اِہ سی کہ راج محل دِیاں دیواراں لوہے دِیاں بنیاں سن تے لوہا ۔ بوُلے کناں توں زیادہ سخت ہُندا اے ۔ دیش دی اِہ حالت ویکھ کے چور تے اچکّے چودھری بن گئے ۔ پرجا دی شانتی بھنگ ہوگئی ۔ پر سادھومہاراج دا فرمان سی کہ اوہناں دا راج اہنسا پرمودھرما دی مُونہہ بولدی تصویر ہے ۔ پرجا دی بے چینی دا تے پرجا دے پرتی ندھیاں دی دُکھی حالت دا جد دُشمن نُوں پتہ چلیا تاں اوس نے برہم لوک تے قبضہ کرن لئی اِک وڈی فوج نال راج محل تے حملہ کر دِتا ۔ دُشمن دی فوج نے راج محل دِیاں فولادی دیواریاں نُوں اگن بان توپاں نال اُڑا دِتا ۔ جد پرجا دے پرتی ندھی برہم لوک دے پردھان نُوں اِس گل دی سُوچنا دین لئی آئے تاں اوس نے اوہناں ول

کوئی دھیان نہیں دِتا۔ لوہے دِیاں دیواراں ڈِگدیاں ہی شترو اپنی فوج دے نال راج محل اندر داخل ہوگیا۔ پرجا دے نمائندے اِک واری فیر سادھو مہاراج کول آئے تے تازہ حالاتاں دی جانکاری دین لگے۔ پر ڈورے پردھان دے کنّاں تے جُوں تک نئیں رینگی ...... جد شترُو، سادھو مہاراج دے کمرے ول ودھن لگا تاں پرجا دے پرّتی ندھی اِک واری فیر سادھو مہاراج کول آئے اتے راج سنگھاسن اُتے شترُو دا قبضہ ہون بارے دسن لگے تے چیکاں مارن لگے ...... سادھو مہاراج دے بولے کن اِک دم تربک پئے تے اوہ آوازاں نُوں سُنن لگے۔ اوہناں دِیاں رگاں وِچ دوڑ رہیا کالا خون اپنے اصلی رنگ وِچ آ گیا۔ اوہناں پرجا دے پرتی ندھیاں کولوں اپنا پِتل دا لوٹا منگیا ...... کہ جِس تے سونے دا رنگ چڑھ گیا سی ...... اوہناں اپنا لوٹا پھڑیا تے سبھناں نُوں دوہتھ جوڑ کے پرنام کِیتا ...... فیر اپنی لنگوٹی سانبھدیاں ہویاں چور دروازے ولوں بِندرابن ول چلے گئے۔

کلاوڈ برسٹ

اوہ اِک بدل دا ٹوٹا...... جیہڑا اسمان تے لٹک رہیا سی، مینوں ویکھد یاں ہی گرجن لگا۔ اوہدی ہلکی ہلکی واج میرے کنّاں 'چ پین لگی۔ اوہ کہہ رہیا سی......

''جا...... نٹھ جا ایتھوں۔ ایتھے طوفان آن والا اے۔ میرا گھیرا اودھن والا اے۔ میں پھٹن والاں...... اتے تیری دھرتی اُتے تباہی مچان والاں، کیوں جے تیری دھرتی اُتے سارے بندیاں گزیے لنگور رہندے نیں۔ میں اوہناں دا قد گھٹانا چاھناں واں۔ سُن! اِہ راز داری دی گل سُن۔ آ...... میرے نیڑے آجا۔ آوی نا...... پر تُوں میرے کول کِنج آسکناں ایں۔ تُوں تاں دھرتی تے ایں...... اتے میں اِک بدل دا ٹوٹا...... لکھاں گیلن پانی لے کے اسمان تے لٹک رہیاں...... اچھا چل! وائرلیس سیٹ نال گل کتھ دا سلسلہ ٹورنے آں۔ تُوں وائرلیس سیٹ دا سوئچ آن کرتے میری گل کن لا کے سُن...... ہاں! تاں میں

تینوں دسناں چاھناں واں پئی میں بدل بنن توں پہلاں تیری دھرتی دا اِک مشہور پلینٹ ساں۔ تیری دھرتی میرے چار چوفیرے گھُممن لگی سی۔ تیری زمین دے زرّے مینوں ویکھ کے حرارت پکڑن لگے سن۔ اتے سرکن لگے سن۔ میرے وجود نے اوہناں نُوں طاقت بخشی سی۔ میں اوہناں نُوں انسانی جُون ُچ لیان لئی سائنسی تجربے کرن لگا ساں ...... میں اِک اجیہا انجکشن تیار کرن وِچ رُجھ گیا ...... جیہڑا ذریاں دے انسانی جُون ُچ آن مگروں اوہناں نُوں اِینی زبردست طاقت بخش دے کہ فیر کوئی اوہناں دی جنس نُوں تبدیل نہ کر سکے۔ میرا اِہ عمل تیری دھرتی دی اُچی ٹیسیاں تے رہن آلے بنجاں گزیئے لنگوراں نُوں اِک اکھ نئیں سُکھایا۔ اوہناں مینوں میری رسدگاہ وِچ دبوچ لیا۔ اُہ مینوں بندھی بنا کے لے گئے تے مینوں اِک لیر ولیر مکان دے بُرج اُتے ٹنگی ہوئی آدم خور عدالت وِچ پیش کیتا۔ میرے تے فردجرم لگائی گئی کہ میں شیطان آں۔ کافر آں۔ مکّار سُقراط دا جانشین واں۔ میں جُرم قبولن توں صاف انکار کر دِتا۔ میرے انکار کرن نال کیہ ہُندا۔ اوہناں مینوں زہر دا پیالہ دِتا۔ پھانسی دا رسّا دِتا۔ میں زہر دے پیالے نُوں چُمیا۔ پھاہ نُوں گلے لایا تے اِنج میں قتل کر دِتا گیا۔ اوس دھیاڑی سُورج نئیں سی نکلیا۔ چنّ وی نئیں۔ اوس دِن تیری زمین دی گردش وی بند رہی۔ چوہاں پاسے ھنیرا اچھیل گیا۔ گُوڑا تے دھُویں دار۔ اسمان کالا ہو گیا۔ پر کوئی بجلی نہیں کڑکی۔ فیر وی آوازاں دا اِک کُہرام مچیا۔ بھلا لنگور واجاں دی کد پرواہ کر دے نیں۔ اوہناں آوازاں دے جنگل وِچ اگ لا دِتی، رُکھ وڈھ چھڈے۔ جنگل سُک گیا تے ویکھن ُچ میرا لہُو پانی ہو گیا۔ پر میں فنا نہیں ہویا۔ میں بدل دی جُون وِچ جنم لیا تے اپنے آپ نُوں اسمان اُتے لٹکا لیا۔ تاں جے تیری دھرتی دے لنگوراں تے قہر بن کے نازل ہو سکاں ...... فیر موسم بدلیا۔

سُورج دا تپدا گولہ دھرتی تے اُتر آیا۔ رُکھاں دے پتر سُرخ ہو گئے۔ شہر، قصبے، پنڈ، دریا، مکان، کلیاں، کھیت، چمنیاں سبھ تپدّے سُورج دے رنگ وِچ رنگو گئے۔ ذریاں نے اپنیاں چھاتیاں اُتے کراس دے نشان گڈھائے۔ اوہ وزنی صلیباں چک کے میرے مقتل سامنے کھڑو گئے۔ اوہناں دے تپدے مہناندریاں توں اگ ٹپکن لگی۔ اکھاں پھیل گیاں تے تیز کرچیاں بن گیاں ...... فیر کرچیاں دا سفُوف بنا دِتا گیا ...... پر ہُن ...... ہُن میں اسمان اُتے لٹکیا ہو یا بدل پھیل چُکیاں۔ میرا اکار ودھ گیا اے ...... میرے اندر لکھاں، کروڑاں گیلن پانی جمع ہو چُکیا اے۔ میں پھٹن والاں تے تیری دھرتی تے تباہی مچان والاں ...... کیوں جے تیری دھرتی اُتے سارے بُنجاں گز یے لنگور وسدے نیں۔ میں اونہاں دا قد گھٹانا چاھنا واں۔ اسلئی توں نٹھ جا۔ بھج جا ...... دوڑ جا۔''

......آواز پھیلدی اے اتے چانچک ٹُٹ جاندی اے۔ میں کنبھدِ یاں اکھاں نال اسمان ول ویکھناں۔ میرا وائرلیس سیٹ خراب ہو چُکیا اے۔ فیر اِک بھونچال آندا اے۔ بدل پھٹدا اے۔ اگ دا دریا وہندا اے۔ زمین سورج کولوں پناہ منگدی اے۔ تے فیر کناں 'چ ...... اوہ آواز گُونج رہی اے ......

''نٹھ جا ایتھوں ...... نٹھ جا ...... بھج جا ......'' میں سوچ رہیاں کہ دھرتی تُوں نٹھ کے کِدھر جاواں۔ شاید پاتال وِچ۔ پر ...... پاتال دے بُوہے تاں بند نیں ...... اتے فرمان اے کہ پاتال دے دروازے قیامت والے دِن کھُلن گے۔ فیر ...... میں کیہ کراں۔ کِدھر جاواں ...... میں سوچ رہیاں ...... کیوں نہ بدل دے بھارے پانی 'چ مِل جاواں ...... اگ دے دریا وِچ غرق ہو جاواں ...... تاں جے کسے نویں جُون وِچ جنم لے سکاں ...... میں کیہ کراں ...... میں کِدھر جاواں۔

گوری فصل دے سوداگر

بوڑھ دا اِہ بُڈھا رُکھ رات دے ہنیرے ’چ اپنی سُوجھ تے عقل دِیاں باریاں نُوں جندرالا کے اِک اُچیچی کھیڈ وِچ رُجھ کے رہ جاندا اے۔ تے رات دی کُکھ چوں جنم لین والی سویرنوں ...... پھلاں والی وادی دے ہر پھُل وانگر سوہنا، گرم سورج وی ٹھنڈی چھِٹاں نال دُھلیا اوہدا مہاندرا ...... ہر شخص اوہنوں چھون دی تانگھ ’چ رہندا اے۔ آہو! اِہ اوہو بوڑھ دا رُکھ اے، جہڑا کدے برفانی ہواواں چ، ساگر دِیاں خوفناک لہراں ’چ، کالے بدلاں دی چادر ’چ ...... اپنے چانن ورگے لِشکدے چہرے نُوں سنبھالدیاں ہویاں اپنے آلے دوالے بنی لوہے دی اُچی تے موٹی دیوار نال جاٹکرایا سی۔ پیرامِڈ دِیاں دیو مالاواں نُوں، کالے سیاہ پہاڑاں نُوں ...... ٹوٹے ٹوٹے کرن دے سنگھرش ’چ زمین دِیاں سختیاں سہندا اسی تے اپنے پکے نسچے موجب دھرتی تے اُگی ہر فصل نوں چنگا لگدا سی۔ کیوں جے اوس فصل دے ٹُٹے تے کھِلرے چہرے بے وجہ جُرم توں

پناہ منگدے سن، تے بوڑھ دا رُکھ...... پئی جس دی عقل مندی، سیاست تے سمجھداری دا بڑا چرچا سی، اپنے آپ وِچ ثابت تے سالم، اپنی ذات اندر فکر دے زاویے بناندا رہندا۔ اوسدے دماغ دے روشن کھوہ 'چ خورے کِنّے خیال لُکے پئے رہندے تے جد جد نُوری کھوہ چوں لِشکدیاں کرناں...... ٹُٹّے چھریاں تے پیندیاں، اوہناں نُوں، اپنا آساں والا شہر، سدھراں والا نگر وسیندا لبھن لگدا...... تے فیر اِک دِن بوڑھ دے رُکھ نے ٹُٹّے مہاندریاں نُوں صدیاں دی تریہہ بُجھان لئی سمندر رلیا کے دِتا۔ اوس دیہاڑی نم دے بوٹے ہیٹھ بیٹھا...... اوہ بےغم جھلا منصور گُرلا اُٹھیا سی......

''اِہ لِشکدا ساگر اِک چھلاوا اے، دھوکھا اے، رجنی گندھا دے پھُل باسی نیں۔''

کرلی مکھی دا شکار کر رہی اے۔ کرلی...... مکھی۔ اوہدی داج بستی وی گرم ہوا کھا گئی تے اِنج بوڑھ دا رُکھ اوُہناں دے سُفنیاں دا خریدار بن گیا۔ بُڈھے بوڑھ دے قدماں ہیٹھ چِنّ تے سُورج دِیاں برکتاں آ گئیاں۔ اوس دے اختیاراں دی حد سارے بنھے ٹپ گئی۔ ویلے نُوں نوکیل پے گئی۔ خاک تے ہوا اُتے اوہدی حکمرانی قائم ہوگئی۔ تے ایس گل نے اوہنوں ایس عمر 'چ وی جوان بنا دِتا۔ اوہدے اندر لُگیا جوبن اوس نال ٹھِکریاں کرن لگا۔

...... تے بوڑھ دے بُڈھے رُکھ دے سایے، 'چ پلن والا سُر ودا ایان عمر بُوٹا...... پئی جس دی مِٹھی مِٹھی مہک، بُڈھے بوڑھ دے ہوش تے حواس 'چ رچ وس گئی اے۔ اوسدے دِل تے دماغ 'چ اِک خُماری پیدا کر دیندی اے۔ آہو! ایہو اوہ سنگھی ساتھی، یار بیلی اے...... سانجھ گیری دا پرتیک اے پئی جس نال رات دے ہنیرے 'چ اِک لُگن میٹی دی کھیڈ کھیڈی جاندی اے۔ کھیڈ،

جھڑی کھڈاری لئی تسلّی دا سامان پیدا کردی اے۔اوس دِیاں سدھراں تے لوڑاں دا اٹھوٹھا بھردی اے۔ اوس دے فلسفے، فِکر تے سوچ نُوں کُجھ چِھناں لئی چُپ کرادیندی اے۔ اِہ ایان عمر بُوٹا، جھڑا کچّی شاخاں اُتے...... ھس رہی، مچل رہی جوانی دے سوادنُوں محسوس کرن لگا اے ہُن اپنے لئی وی دِل خوش کرن والا کوئی کھڈونا چاہندا اے۔ تے فیر اِک دن اوہ کہن لگا۔

دُھپ دا اِک ٹوٹا...... میرے ویہڑے روز آوندا اے۔ اِہ دُھپ دا ٹوٹا مندر دے پچھوں اُبھردا اے۔ ہنھیریاں گلیاں نوں چیردا ہویا کھُلی ہواواں ُچ مینوں بلاندا اے تے کہندا اے پئی اوس دی لوء میرے لئی اے۔ اوس دا سبھ کُجھ میرا اے۔ اوہ میرے نال بیلا چنبیلی وانگ چنبڑ جاندا اے۔ میرے من نوں شراب ُچ ڈوب چھڈ دا اے۔ میرے انگ انگ نُوں خماری بخشدا اے۔''

سرُود ابُوٹا مہک رہیا اے۔ چہک رہیا اے۔اوہ روز دِن دی اِنھی لوء چ اُجاڑاں نُوں جاندا اے تے باغاں دا نظارا لُٹدا اے۔ اوہ میلے پہاڑاں تے پیلیاں ٹیسیاں ہیٹھ دُھپ دے ٹوٹے ُچ جذب ہو جاندا اے تے امیرحمزا دی کتھا دے کِسے پاتر دا پرتیک بن جاندا اے۔ ...... بُڈھا بوڑھ حالیں وی ہر راتیں سرُود دے بُوٹے نال اپنی عجیب کھیڈ کھیڈ دا رہندا اے۔ پر ہُن سرُود ابُوٹا اپنے چالے بدل رہیا اے۔ اوس ُچ پل پل تبدیلی آرہی اے۔ بوڑھ دا رُکھ اِہ تبدیلی محسوس کرر ہیا اے۔ اوہ چُپ اے۔ اوس نے اوہنوں کچ دِیاں سنگلاں ُچ جکڑیا ہویا اے۔ پر دُھپ دے ٹوٹے نے ایان عمر سرُ ونوں اِک چسکا لگا دِتا اے۔ اوہنے اوس دے سر یر ُچ اِک قیامت مچائی ہوئی اے۔ اوہ بلوری پتھراں نوں توڑنا چاہندا اے تے کھُلے آسمان ُچ اُداری مارنی چاہندا اے۔ پر اوہ جاندا اے پئی حالیں اوہدیاں جڑاں نازک نیں۔ اوہ بُڈھے بوڑھ دے

آسرے بغیر نہیں جی سکدا اتے بوڑھ دا بڈھا رُکھ اوس دے سِر یر اُتے رِینگدا رہندا اے۔

...... تے اِہ اک کِکر کنڈا ...... ایان عمر سرُ و دا راز دار، پیغام رساں دُھپ دے ٹوٹے دا۔ ونجلی ہتھ 'چ لئی اِک سپیرا، مست شباب دُھپ دے ٹوٹے نوں اپنی پٹاری 'چ قید کرن دی فِکر 'چ ...... خورے کدتوں تاریاں تے گاٹی ماردا رہیا اے۔ اُجاڑ بستیاں 'چ جاگدے اُجاڑاں چ اوہنوں نال لئی پھردا رہیا اے۔ ایان عمر سرُ و دے آلھنے 'چ بیٹھا من دا پنچھی اپنے کھنبھ پھڑ پھڑاندا رہندا اے تے کِکر کنڈا ...... سپیاں دا سوداگر، موتی چگن لئی اڑیاں کرن لگا۔ اوہدا لہو اُبلن لگا۔ فریب ٹُٹ گیا۔ آواز دا مدھم شور ...... آواز 'چ دب کے رہ گیا۔ دریا دا پانی فطرت نے ہضم کرلیا۔ دُھپ دا ٹوٹا موم بن گیا، موم بلن لگا، پگھلن لگا۔ روز بلدا رہیا۔ پگھلدا رہیا۔ اِک سمجھوتا ہویا سی راز داری دا۔ بوڑھ دے بُڈھے رُکھ تے ایان عمر سرُ و وِچکار۔ اِک سمجھوتا کیتا، کِکر کنڈے نے۔ ہُن دُھپ دا ٹوٹا اوہدی سر دل اندر وی آون لگا۔ رجنی گندھا دے پھُل کھِڑن لگے تے ایہہ تکونی سلسلہ چلدا رہیا ...... دن دے چانن 'چ ایس وچکار ...... بڈھا بوڑھ دھرتی تے اُگی فصل دے پیلے بھُسے، مہاندریاں نوں اپنی سُوجھ تے عقل نال دن رات 'چ غرق کردا رہیا۔ اوہ جِہڑے صلیب تے چڑھن والے سن۔ اوہنوں چن تے سُورج دِیاں اُچائیاں بخشن والے سن۔ اوہناں 'چ انھ وشواس دِیاں دیواراں لرز رہیاں سن، کنبھ رہیاں سن۔ بڈھا بوڑھ اپنے تیز دنداں نال ریت چباندا چباندا ...... صلیب دے پیاسیاں دی تریہہ بُجھان لگا۔ اوہدا ہر تیر خنجر بنیا۔ کچے رنگاں دے جُسے سِسکن لگے۔ چُس مُسی چانی اِک روگ بنن لگی، دُور اسمان تے بدل دُھواں دُھواں اُڈن لگے۔ بڈھا بوڑھ اپنے بے

جس سِر برنوں ہنھیریاں توں ڈھکن لگا۔ کھیڑی زمین اُتے غیر فرقو برادری، امن تے شانتی، آرتھک خوشحالی تے قومی سربلندی دے بے رنگ قاصد...... کاغذی گھوڑیاں تے سفر کرن لگے تے بدظن ہو گئے اوہ گھوڑے جیہڑے عربی تے تُرکی سن۔ وقت بدلیا، قدراں بدلیاں، مندراں مسیتاں، گُوردواریاں، گرجیاں 'چ زمانے دے رنگاں دے خُطبے پڑھے جان لگے تے ایس کوری کتاب دے ورقیاں 'چ گواچیا...... بوڑھ دا بُڈھا رُکھ...... رات دے ہنھیرے 'چ اپنے من دی شانتی لئی کوئی نویکلی، کوئی اچرج کھیڈ، کھیڈدا رہندا اے...... سرُ ودے ایان عمر بُوٹے نال، جیہڑا ہُن دندے دُور ہُندا جا رہیا اے۔ جس دے من دا پنچھی ہُن دُھپ دے لشکارے نُوں دیکھ کے اپنے کھنبھ پھڑ پھڑان لگدا اے، جیہڑا ہُن دُور دُور تک پھیلی ہوئی، کھِلری ہوئی، ننگی دُھپ نُوں کھا جانا چاہندا اے۔ سرُ ودے ویہڑے ہُن روز دُھپ دِیاں چھٹاں اُتر دیاں نیں تے اوہنوں پنگھوڑے وِچ ہُلارے دیندیاں نیں۔ ہُن غزنوی وِچ تاں تاہنگھ اے۔ پرایاز دیاں لِتاں وِچ خم نہیں رہیا۔ گُھڑ باگُھڑ بی ہون لگی۔ وِتھ ودھن لگی۔ وِتھ ودھدی گئی۔ سمجھوتا ٹُٹن لگا۔ سمجھوتا جیہڑا ہویا سی رازداری دا۔ بوڑھ دے بُڈھے رُکھ تے سرُ ودے ایان عمر بُوٹے وچکار...... تے اِنج سرُ ودا بُوٹا شہراں دی بے تھہوی بھیڑ وِچ...... دُھپ دِیاں کِرناں نال غسل کردا رہیا۔ اوس دے ایس وتیرے نُوں ویکھ کے بڈھا بوڑھ اپنے آپ نُوں ان دِسیندے ماروتھل وِچ اِکلا محسوس کرن لگا۔ سکھناں تے لگا۔ اوہدیاں اکھاں 'چ دُھپ دِیاں چھٹاں...... تیر بن کے چُبھن لگیاں۔ اوہ چوہاں پاسے پھیلے ہوئے گُھپ ہنھیرے دی اگ 'چ بلن لگا۔ اگ پھیلدی رہی۔ بھانبڑ مچدے رہے تے اوہدی سوچ دِیاں باریاں بھانبڑاں دے کلاوے وِچ آ گئیاں۔ اوس نے دیو

مالاواں دے راکشس دا رُوپ دھار لیا تے اپنے فولادی پنجیاں وِچ سرُو دے بُوٹے نُوں گھُٹ لیا۔ پتر چھُریاں بن گئے تے چھُریاں اوہدے سریر'چ کُھبھ گئیاں۔ سرُو دا بُوٹا، جہڑا اپنی نابالغی دا داغ متھے تُوں پُونجھن لئی جُوجھ رہیا سی۔ جہڑا اپنے آپ نُوں مضبوط سمجھن لگا سی، اوہدیاں جڑاں توں لہو دے تبکے رِسن لگے۔ لہو رِسدا رہیا تے بھانبڑاں نوں ٹھنڈا کردا رہیا۔ ایتھے تیکر کہ اگ سواہ ڈھیری بن گئی تے فیر اوہ سواہ، ایان عمر سرُو دے قتل تے پچھتان لگی ہر قاتل وانگر۔

بُڈھے بوڑھ دِیاں راتاں اُجڑ گئیاں۔ اوہ اِک عجیب کھچوتان'چ گُڑچ رہن لگا۔ اُداسی، پیڑاں تے تھُڑاں دے انھّے ٹوئیاں'چ غرق ہون لگا۔ اوہ ٹُٹن لگا۔ اوہ کِھلرن لگا۔ اوہ جہڑا، دِرڑھ وِشواس دے اِک مینار وانگر اُگیا سی، ٹوٹے ٹوٹے ہون لگا۔ اوس دی اُچیچی کھیڈ ...... جہڑی اوہدیاں سدھراں تے لوڑاں دا ٹھوٹھا بھردی سی، ہُن اتیت دی یاد بن چکی سی۔ تے یاد اوہنوں تڑفا کے رکھ دیندی۔ اوہ مِٹھی مِٹھی مہک، جہڑی اوہدے دُھر اندر رچی ہوئی سی، اوہ مہک ہوا'چ کِھلر چکی سی۔ اوس مہک نوں فیر مُٹھی'چ بند کرن دی اسپھل جدوجہد'چ اوہ آپ چھِنّ چھِنّ ہوا'چ کِھلر رہیا سی۔ اوہدا چمکدا مہاندا پیلے رنگاں چ جذب ہندا گیا۔ پتر جھڑدے گئے، ڈِگدے گئے۔ ٹاہنیاں ٹُٹدیاں گئیاں۔ اتے اِک دِن مارُوتھل وِچ کھڑوتا۔ ویران، نمو جھان، سُکم سُکا، سُنجا تے لُگا بوڑھ، ہنھیری دے گیڑ چ پھس گیا۔ اوہ تیز نھیری'چ اپنے آپ نُوں نہیں سنبھال سکیا۔ اوہ ڈِگ پیا۔ اوہ ختم ہوگیا ...... ہمیشاں لئی تے تسلّی دا سامان بن گیا ...... انھ وشواس دِیاں دیواراں توڑن والیاں لئی۔

تیریاں بے پرواہیاں داتا

یاجوج تے ماجوج دے وسائے ہویے مُلک عدن داإہ دستور سی پئی جد بادشاہ سلامت، سلامتی نال حکومت کرن مگروں عدم ول تشریف لے جاندے تاں دُوجے دِن اوہناں داوارث تے جانشین اوہنوں بنایا جاندا پئی جِید ے سر اُتے ''ھُما'' دا سایہ رونق افروز ہُندا...... بادشاہ دے مردیاں سار ہی ہزاراں لوکی اپنے ہتھ اسمان ول چُکدے تے خُداوندکریم اگے بڑی عاجزی تے اِنکساری نال دُعاواں منگ دے تے کہندے:

''یارحیم، یاغُفار، دوجہان دے مالک تے مُختار، ...... ''ھُما'' نُوں ساڈے سر تے اُتار...... تاں جے اسیں وی تیری بخشی ہوئی دھرتی اُتے کُجھ چِرلئی حکومت کریئے...... اتے دُنیادِیاں باغ بہاراں دے مزے لُٹیئے تے موجاں ماریئے۔''

ہزاراں واجاں ربیؔ مائکروویوسسٹم، ای میل تے ایس ایم ایس رائیں دوجہان دے والی تیکر پُجدیاں۔ مولا، مُشکل کُشا...... اپنی بنائی ہوئی مخلوق دی تابعداری تے فرمانبرداری تے خُش ہُنداا تے کِسے اِک خوش بخت

اُتے اپنی رحمتاں تے نوازشاں دی بارش کر دیندا۔

...... اِک واری جد مُلک عدن دا بادشاہ خاک 'چ سما گیا تاں عدن دے وسنیکاں اپنی خُش بختی لئی دُعاواں منگنیاں شروع کر دتیاں ...... اِک وڈی حویلی اندر بیٹھا مالدار وپاری جائے نماز تے سجدے پیا اللہ تبارک تعالیٰ اگے رگڑ رگڑا کے دُعا منگ رہیا سی:

''یا اللہ! میں ہمیشاں تیری عبادت کیتی اے۔ تیری راہ وِچ سخاوت کیتی اے۔ تیرے ہر حُکم اگے سیس جھکایا اے۔ تیری مخلوق دی دِل جوئی کیتی اے ...... ایس لئی میرے مولا ...... بادشاہ گر پکھی ''ھُما'' نُوں میرے سِر اُتے اُڈاری مارن دا حُکم فرما۔ اوہدا سایہ میرے سِر اُتے پا تے مینوں بادشاہ بنا ...... جے اِنج ہویا تاں میں دیش وِچ امن تے سلامتی قائم کراں گا۔ مذہبی تے سیاسی آزادی ...... لوکاں دا بنیادی حق ہووے گا۔ دھرم، رنگ، نسل دے آدھار تے کوئی وِتکرا نہیں ہووے گا۔ ذات برادری تے نظریے دی بُنیاد تے کوئی تفریق نہیں کراں گا۔ کِسے نُوں دُکھ نہیں دِیاں گا۔ ہر اِک نال انصاف کراں گا۔ مُلک نُوں خُش حال بناواں گا۔ قوم نُوں خُش رکھاں گا۔ میرے مولا! میری فریاد سُن لے تے میرے اُتے اِہ کرم کر دے۔'' وپاری دی داد فریاد چا کرنے وی سُنی۔ اوہنیں ڈردے ڈردے اپنے آقا ساہمنے اِہ عرض گزاری۔

''میرے آقا! جے جان بخشی ہووے تاں میں وی ربّ سچے اگے اپنے لئی دُعا منگاں؟''

وپاری نے جد آگیا دِتی تاں غلام نے اپنے ہتھ دُعا لئی چُکے تے کہن لگا:

''خداوندِ برحق! جے کل سویرے ''ھُما'' میرے سِر اُتے اُڈاری مارے اتے میں بادشاہ بن جاواں تاں میں قوم تے اینا ظلم کراں گا پئی چنگیز تے ہلاکو دِیاں

رُوحاں وی کنبھ جان ۔ میری حکومت وِچ بربریت دا اُہ ننگا ناچ ہووے گا کہ مُلک دِیاں آون والیاں سینکڑے نسلاں میرا ناں سُن کے لرزن گیاں ...... میں ظُلم تے عیاشی نُوں اپنی حکومت دا مقصد بناواں گا ۔ میرے اللہ! میری دُعا قبُول کر تے مینوں صرف اِک واری ایس مُلک دا بادشاہ بنادے ۔''

صدقے جائیے ...... رب سچے دی بے پرواہی تے بے نیازی دے پئی اوہنیں غلام دی دُعا سُن لئی ...... اگلی سویرے ''ھُما'' دا سایہ غلام دے مبارک سِر تے جلوہ افروز ہویا ...... تے اُہ مُلک عدن دا بادشاہ بن گیا ۔

بادشاہ بندیاں ہی اوہنیں اپنے سوہنے ربّ نال کیتے ہووے وعدے نوں نبھایا تے قوم اُتے اُہ ظُلم کِیتے پئی چاروپاسے ہاہاکار مچ گئی ...... اوہنیں پوری قوم نُوں پٹھی چھُری نال ذبح کیتا ۔ کِسے نُونہہ دِھی دی عزت سلامت نہیں رہی ۔ بادشاہ دی شان دے خلاف اِک شبد وی بولن والیاں دے سر دھڑ توں وکھ کر دِتے جاندے ۔ چھاپے، تلاشیاں، گولیاں، جیلاں تے سُولیاں قوم دا نصیب بن گیاں ۔ اخیر جد لوکاں 'چ برداشت دی طاقت مُک گئی تے قوم ظُلم نال نڈھال ہوگئی ...... تاں اوہناں دے کُجھ نمائندیاں نے بادشاہ نُوں مِلن دا من بنایا ۔ اتے اپنے وفد دی اگواہی لئی اوسوتاجر نُوں چُنیا پئی جیدے کول بادشاہ کدے چاکری کرداسی ۔ جد تاجر وفد نُوں لے کے بادشاہ دے محل 'چ وڑھیا تاں بادشاہ سلامت نے صِرف وفد دے آگو نال مِلن دی حامی بھری اتے جد تاجر بادشاہ دے رُوبرُو پیش ہویا تاں بادشاہ اپنے پُرانے آقا نُوں ویکھ کے بوہت حیران ہویا ...... اُہ اپنے پُرانے آقا دی عِزت افزائی لئی تخت توں اُٹھیا تے اوہنوں بڑے احترام نال کُرسی پیش کیتی تے پُچھیا ۔

''میرے آقا! تُساں اج کِنج قصرِ شاہی وِچ آون دی کھیچل کیتی اے؟''

آقا نے جد عوام دی ماڑی حالت بیان کیتی تے بادشاہ نُوں ظلم بند کرن دی بینتی کیتی تاں بادشاہ کُھل کے ہسیا تے کہن لگا۔

''آقا! اُہ دِن یاد کرو...... جد میں تہاڈی چاکری کردا ہُندا ساں۔ اِک دِن تُساں تے میں...... اِکو جگہ بہہ کے مولا سائیں اگے وکھ وکھ دُعا منگی سی ......آقا! تُساں فرمایا سی پئی جے تُسیں بادشاہ بنو گے تاں قوم دی جھولی بخشیاں نال بھر دیؤ گے اتے میں کہیا سی پئی جے میں بادشاہ بن گیا تاں قوم اُتے اینے ڈاہڈے ظلم کراں گا کہ چنگیز تے ہلاکو دِیاں رُوحاں کنبھ اُٹھن گیاں ...... آقا! پروردِگار نے میری دُعا قبول سی ،...... تہاڈی نہیں۔ ایس لئی میں تے صِرف اپنے ربّ نال کِیتا ہویا وعدہ نبھا رہیاں ...... اتے سچ پچھو تاں میں نہیں ، ...... سگوں ربّ سچا اپنا وعدہ پُورا کر رہیا اے۔ کیوں جو اوہدا فرمان اے پئی جدوں کِسے قوم دے گناہواں دی پنڈھ بھاری ہو جاوے تے لوکی سرکشی تے بے راہ روی دِیاں حداں ٹپ لین تان اللہ سائیں اوہناں اُتے ظالم تے جابر حکمران مسلط کر دیندا اے۔

بادشاہ دِیاں گلاں سُن کے وپاری بڑا نموجھان ہویا۔ اوہدا مُونہہ ڈِھلا پے گیا تے اُہ مُنڈی ہیٹھاں سُٹ کے شاہی محل 'چوں باہر آ گیا۔